

EZT A MŰVET
A SZOVJETUNIO TUDOMÁNYOS AKADEMIÁJA
1955-BEN AKADEMIAI DÍJJAL
TÜNTETTE KI

A. SISKIN

*A kommunista erkölcs
alapjai*

SZIKRA

BUDAPEST 1955

Az orosz eredeti címe:

А. ШИШКИН

ОСНОВЫ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ

Москва 1955

Fordította

Z. VIDOR EMMA

AZ OROSZ KIADÁS ELŐSZAVA

A Szovjetunió jelenleg a szocializmus építésének betetőzésén és a kommunizmusba való fokozatos átmenet megteremtésén munkálkodik. E történelmi feladat megoldása szempontjából óriási jelentősége van a dolgozók kommunista nevelésének. A kommunista nevelés sokrétű munkájának egyik legfontosabb alkotóeleme a tömegeknek, különösen pedig a fiatal nemzedéknek a kommunista erkölcs szellemében való nevelése. Ezzel magyarázható, hogy a szovjet olvasótömegek igényt támasztanak egy olyan könyvre, amely kifejti a kommunista erkölcs főbb problémáit, tudományos, marxista—leninista alapjait, legfontosabb követelményeit, a kommunizmusért vívott harcban betöltött szerepét.

A kommunista erkölcs mindazoknak az erkölcse, akik világszerte a kommunizmusért harcolnak. Régen lelepleződtek már a marxizmus ellenségeinek koholmányai, akik azt bizonygatták, hogy a marxizmusnak nincs etikája, nincs erkölcselmélete, s megelégszik azzal, hogy megmagyarázza a különböző történelmi korszakokban élő emberek, a különböző osztályok stb. erkölcsi nézeteinek, magatartási elveinek és szabályainak keletkezését. A valóság az, hogy egyedül a marxista erkölcselmélet magyarázza meg tudományosan, hogyan keletkezett az erkölcs mint sajátos társadalmi tudatforma, mi a társadalmi lényege, melyek a fejlődési törvényszerűségei, mi a szerepe a társadalom életében, az osztályok harcában, s nemcsak magyarázatot ad, hanem ezen túlmenően bebizonyítja a munkásosztály harca, az új társadalom gyakorlati építése során kialakuló új, kommunista erkölcs objektív szükségszerűségét is. A marxista etika nem alkot elvont, dogmatikus erkölcsi elveket és szabályokat, amint ezt a Marx előtti etikai rendszerek

tették. A marxizmus a társadalom életéből, a kommunizmusért vívott harc feltételeiből és távlataiból indul ki elvei és szabályai megalkotásánál. A kommunista erkölcs elvei és szabályai az emberiség morális fejlődésének legmagasabb fokát, a múlt filozófiai és etikai gondolkodása terén elért legjobb eredmények egyenes folytatását és továbbfejlődését jelentik. Ugyanakkor a kommunista erkölcs az erkölcs fejlődésének minőségileg új foka: radikális szakítás a kizsákmányoló társadalom erkölcsével, amely minden eszközzel a kizsákmányolás létjogosultságát igyekszik igazolni.

A kommunista erkölcs a győztes szocializmus országában élő embermilliók társadalmi tudatának formája, felépítmény a szocializmus gazdasági alapján. Természetesen a kommunista erkölcselmélet kérdéseit nem lehet kidolgozni anélkül, hogy ne elemeznénk a Szovjetunió tapasztalatait, hiszen a Szovjetunió volt az az ország, amely utat mutatott más országok népeinek az új társadalom építésében és az emberek kommunista szellemű nevelésében. A szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet időszakában a kommunista erkölcs problémáinak helyes elemzése szempontjából óriási jelentőségűek a XIX. pártkongresszus határozatai, valamint az ezeket követő párt- és kormányhatározatok.

A kommunista erkölcs elméletével kapcsolatos kérdések kidolgozásának nagy gyakorlati jelentősége van a mai burzsoá etikai rendszerek ellen folytatott harcban. Ezeknek a rendszereknek az a céljuk, hogy igazolják a kizsákmányolásnak, az elnyomásnak, a háborúknak, a népek leigázásának, a fennálló rend fenntartásának szükségességét. E kérdések kidolgozása elengedhetetlen azért is, hogy tovább fejleszthessük az új típusú emberek nevelése terén végzett munkánkat, s olyan embereket nevelhessünk, akiknek tudatában és magatartásában nem lelhetők fel többé a burzsoá-individualista erkölcs csökevényei. Nem szabad lebecsülnünk az e csökevények ellen folytatott harc nehézségeit — különös tekintettel a kapitalista környezetre. Ugyanakkor azonban ne gondoljuk azt sem, hogy ezek a nehézségek leküzdhetetlenek. A szovjet népnek a Kommunista Párt vezetésével folytatott kommunista építőmunkája, a közvélemény ereje a kommunista erkölcs szellemében neveli a tömegeket, új embereket formál, olyan embereket, akikben

mélyen él a társadalmi kötelességtudat, akik odaadón harcolnak a kommunizmusért, hű fiai szocialista hazájuknak, s biztos legyőzik az előttük tornyosuló nehézségeket.

Az ideológiai front dolgozóinak egyik feladatuk, hogy a marxizmus—leninizmus klasszikusainak műveire és az SZKP határozataira támaszkodva tanulmányozzák és általánosítsák az új erkölcs kialakítása során szerzett tapasztalatokat, s ennek alapján kikovácsolják a kommunizmusért és a kommunista emberért vívott harc fontos fegyverét: a kommunista erkölcs elméletét. Ez a feladat fokozott figyelmet követel az ideológiai front dolgozóitól — filozófusoktól, jogászoktól, pedagógusoktól stb., és csupán a kollektíva közös erőfeszítéseivel oldható meg. A szerző tudatában van annak, hogy nem tárgyalt minden problémát kellő alapossággal, és várja az olvasók idevonatkozó tanácsait. Egyszer—mind köszönetet mond mindazoknak, akik észrevételeikkel, tanácsaikkal és különböző tényanyagokkal segítették a könyv megírásában.

Első fejezet

AZ ERKÖLCS MINT A TÁRSADALMI TUDAT FORMÁJA

1. A marxizmus—leninizmus az erkölcs lényegéről

Az erkölcs lényegének, keletkezésének és fejlődésének, a társadalom életében betöltött szerepének kérdésére az egyedüli helyes, tudományos választ a materialista történelemfelfogás adja meg, melyet Marx és Engels dolgozott ki, az új történelmi korszakban pedig Lenin, majd Lenin halála után Sztálin, továbbá Lenin más tanítványai és harcostársai fejlesztettek tovább számos tételükben.

A Marx előtti szociológia nem tudta tudományosan megoldani az erkölcs keletkezésének és lényegének problémáját. Az eszméket, köztük az erkölcsi eszméket is, az „isteni parancsolatokból”, az „abszolút eszméből”, az elvont értelemből, az „örök emberi természetből” stb. vezette le, nem pedig a társadalom életének anyagi feltételeiből, a reális társadalmi viszonyokból.

Marx és Engels bebizonyították, hogy az emberek előbb cselekedtek, mégpedig a létfenntartáshoz szükséges anyagi javakat termeltek, és csak azután hoztak létre különböző — köztük filozófiai-etikai — elméleteket és elveket. „Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükség-szerű, akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyen a jogi és politikai felépítmény emelkedik

és amelynek meghatározott társadalmi tudatformák felelnek meg¹.

A politikai és a jogi ideológia, az erkölcs, a vallás, a filozófia stb. a társadalmi tudat történelmileg kialakult sajátos formái, amelyek a társadalmi lét különböző területeit tükrözik. Ezek a tudatformák abban különböznek egymástól, hogy más és más módon tükrözik a társadalmi létet, s más és más szerepet töltenek be a társadalom életében. A valamely kor különböző társadalmi tudatformáiban megtestesülő eszmék forrását a társadalom életének anyagi feltételei, az illető korban élő emberek társadalmi léte alkotja. Az emberek társadalmi tudata társadalmi létüket tükrözi.

Teljes egészében vonatkozik ez az erkölcsre is. Az erkölcs mint a társadalmi tudat formája a társadalmi lét tükröződésének sajátos területe. A „morál” terminus a latin „mos” („moris”) — „erkölcs” — szóból származik (s ebből a „moralis” szó, amely azt jelenti: „erkölcsi”, „az erkölcsök területéhez tartozó”). Az „etika” terminus, melyet gyakran a „morál” szinonímájaként használunk, a görög „éthosz” — „erkölcs”, „szokás” — szóból ered. Mindkét terminus arra mutat, hogy a morálról beszélve azokra az erkölcsökre és szokásokra gondolunk, amelyek az embereknek a mindennapi érintkezésben megnyilvánuló meghatározott kapcsolatait fejezik ki. Az erkölcsök és a szokások azokat a szilárd magatartásbeli szabályokat foglalják magukban, amelyek vagy a társadalom egészét (olyan társadalomban, amelyben nincsenek ellenséges osztályok), vagy pedig valamely történelmileg meghatározott társadalom bizonyos osztályát jellemzik. Amióta társadalom létezik, léteznek az egész társadalom közvéleménye vagy valamely osztály véleménye által jóváhagyott meghatározott magatartásbeli elvek és szabályok is.

Az emberek magatartásának az erkölcsi szabályok és elvek szempontjából történő megítélése a jó és a rossz, a becsület és a becsstelenség, az igazságosság és az igazságtalanság fogalmában jut kifejezésre. Ezeket az értékeléseket az emberek minden történelmi korszakban használták. A jó és a rossz

¹ Marx. A politikai gazdaságtan bírálatához. Szikra 1953. 4. old.

fogalma, az emberi magatartás szabályai és elvei a különböző korszakokban, a különböző népeknél más és más tartalmat nyertek, és az osztálytársadalomban mindig bizonyos osztályok érdekeit fejezték ki.

Az erkölcsi elvek és szabályok — azok a követelmények, amelyeket a társadalom vagy valamely osztály az egyén magatartásával szemben támaszt. Ezek az elvek és szabályok kiterjednek az egyénnek a társadalommal (a hazával, az állammal, a saját osztályával, az ellenséges osztállyal stb.) és embertársaival szemben tanúsított magatartására.

Az egyén erkölcsi magatartása szükségszerűen feltételezi, hogy az egyénnek bizonyos elképzelései legyenek a társadalommal és az embertársaival szemben reá háruló kötelezettségekről (magatartásbeli szabályokról). Az ember mint a társadalom tagja meghatározott erkölcs szellemében nevelkedik, mérlegeli cselekedeteit, bizonyos körülmények között lelkiismeretfurdalást érez stb. Minthogy az ember az elfogadott erkölcsnek megfelelően vagy azzal ellentétben cselekszik, s minthogy mérlegeli saját cselekedeteit, feltehetően megvan a lehetősége arra, hogy viszonylag önállóan döntsön afelől, miként járjon el adott esetben. Ha az embernek nem volna viszonylag szabad választása tetteit illetően, akkor még csak beszélni sem lehetne erkölcsről. Ez a szabad választás — mint később látni fogjuk — egyáltalán nem zárja ki az emberi cselekedeteknek a meghatározott társadalmi és történelmi viszonyoktól, az osztályhelyzettől stb. való függőségét. De ha az emberi cselekedeteket a külső körülmények megmásíthatatlanul meghatároznák, és így ki volna zárva annak lehetősége, hogy az ember magatartását a társadalom és ő maga is ellenőrizze, akkor még csak beszélni sem lehetne a cselekedetek erkölcsi értékeléséről.

A filozófiai, politikai, művészeti és vallási nézetekhez hasonlóan, az emberek erkölcsi nézetei is felépítmény-jellegűek. Az emberek erkölcsi nézeteinek forrása a társadalom gazdasági rendje.

A felépítményt a marxizmus tanítása szerint az alap hozza létre. Ha megváltozik, illetve megszűnik az alap, akkor nyomában megváltozik, illetve megszűnik a felépítménye is.

A felépítmény az alap révén van kapcsolatban a termeléssel, és a termelésben beállott változásokat csak azután tükrözi, miután ezek az alapban változásokat idéztek elő. A felépítmény aktív kisegítő szerepet tölt be alapja irányában. Osztálytársadalomban a felépítmény osztályjellegű.

Az erkölcs, mely a társadalom gazdasági alapjára épült felépítmény része, megváltozik, mihelyt az őt létrehozó alapon változás áll be. A társadalom új gazdasági alapjának új erkölcsi elvek és új magatartásbeli szabályok felelnek meg. Így a röghöz kötött jobbágyparasztok kizsákmányolásán nyugvó hűbéri rendnek a hűbéri erkölcs, a bér munkások kizsákmányolásán nyugvó tőkés rendnek a burzsoá erkölcs felel meg.

A szocialista alap létrehozta a maga erkölcsét, amely a kizsákmányolástól mentes dolgozók elvtársi együttműködésének és szocialista kölcsönös segítségnyújtásának viszonyait fejezi ki. Az erkölcs keletkezése és fejlődése tehát olyan folyamat, melyet végső soron a gazdasági viszonyok fejlődése határoz meg.

Az erkölcs tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához és megszilárdulásához. A burzsoá viszonyok talaján kifejlődött burzsoá erkölcs például annak idején hatékonyan segítette az idejétmúlt feudális alap ellen folyó harcot, és elősegítette a hűbéri rend méhében megérett új, burzsoá alap győzelmét. Napjainkban a burzsoá erkölcs az önmagát túlélő tőkés rendet igyekszik megmenteni az elkerülhetetlen pusztulástól.

A szocializmus megteremtőinek, a szovjet embereknek az erkölcsük rendkívül fontos tényező, amely erősíti a szocialista társadalmat, és meggyorsítja annak további fejlődését. A kommunista erkölcsnek a szovjet társadalom életében betöltött szerepét az határozza meg, hogy a kommunista erkölcs elvei és szabályai megfelelnek a néptömegek érdekeinek, hogy a kommunista erkölcs az egész nép erkölcsük. Ilyen jellege a burzsoá erkölcsnek sohasem volt és nem is lehetett.

Az erkölcsnek mint a felépítmény részének nem közvetlenül, hanem az alap révén van kapcsolata a termeléssel. Az erkölcsi normák nem fejezhetik ki egyszerre és közvetlenül a termelés-

ben beállott változásokat, hanem csupán az alaphan végbe-
ment változások után. Lássunk egy példát: Oroszországban
(de ugyanígy más országokban is) az első gyárak megjelenésé-
vel változások voltak észlelhetők az erkölcsökben. E változá-
sok okát azonban nem az új technikai vívmányok sajátosságá-
ban kell keresnünk, hanem abban, hogy új társadalmi visz-
zonyok éreztették hatásukat a nép életében, hogy pusztulásnak
indult a régi gazdasági forma, és mindinkább tért hódított az új.

A technikai újítások csak a társadalmi viszonyok prizma-
ján keresztül tükröződnek az erkölcsben. E tétel helyességéről
tüstént meggyőződhetünk, ha rámutatunk arra, hogy a szo-
cialista iparosítás „erkölcsi következményei” gyökeresen kü-
lönböznek a kapitalista iparosítás erkölcsi következményeitől.
Míg a kapitalista iparosítás egyik következménye a lakosság
nagy tömegeinek nyomora és lezüllése volt, a szocialista
iparosítás következtében fokozódott a dolgozók anyagi jóléte,
emelkedett a kulturális színvonal, kifejlődtek és megszilár-
dultak a szovjet ember nemes erkölcsi tulajdonságai.

Mindez azt mutatja, hogy nem érthetjük meg a társada-
lom erkölcsi jelenségeit, ha nem tanulmányozzuk az adott
társadalom gazdaságát, ha nem ismerjük fejlődésének a
marxista—leninista tudomány által feltárt gazdasági törvé-
nyeit. A mai burzsoázia rothadó erkölcsét is csak a jelenkori
kapitalizmus gazdasági törvényeinek ismeretében érthetjük
meg. A győztes szocializmus országának erkölcsét, ennek az
erkölcsnek a fejlődését viszont csupán a szocializmus gazda-
sági alaptörvényének ismeretében magyarázhatjuk. „Míg
a kapitalista társadalomban az ember a maximális profit ki-
sajtolását célzó könyörtelen törvénynek van alárendelve,
s ennek érdekében súlyos szenvedésekre, nélkülözésekre,
munkanélküliségre és véres háborúkra van kárhoztatva, a
szocialista társadalomban az egész termelést az embernek,
az ember szüntelenül növekvő szükségleteinek rendelik alá.
Ebben rejlik az új, a kapitalizmusnál magasabbrendű társa-
dalmi rend, a kommunizmus döntő fölénye”².

Ebből a döntő fölényből ered a szocialista társadalom

² Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kiad. Szikra 1953.
119. old.

egész felépítményének fölénye a burzsoá társadalom felépítményével szemben, így a szovjet emberek erkölcsének fölénye a burzsoá erkölccsel szemben.

A marxizmus rámutat arra, hogy a felépítmény körébe tartozó jelenségeket nem szabad közvetlenül a termelés fejlődéséből levezetni, de egyben arra is figyelmeztet, hogy a gazdasági alapot, melyen a felépítmény emelkedik, nem szabad elszakítani a termeléstől. A társadalom gazdasági alapja, termelési viszonyai alkotják a termelési mód egyik oldalát, míg a termelési mód másik oldalán a termelőerők állanak. A termelési viszonyok fejlődése a termelőerők fejlődésétől függ, de a termelési viszonyok is befolyással vannak a termelőerők fejlődésére. A termelőerők csak abban az esetben fejlődhetnek akadálytalanul, ha a termelési viszonyok összhangban vannak a termelőerők jellegével. A termelőerők színvonalával összhangban levő új termelési viszonyok a termelőerők fejlődésének hatalmas mozgatóerői. A régi termelési viszonyok, amelyek ellentmondásba kerültek a termelőerőkkel, nem töltik be többé ezt a szerepet, és akadályává válnak a termelőerők fejlődésének. Ilyenkor a társadalom az elé a szükségszerűség elé kerül, hogy a régi termelési viszonyokat a termelőerők további fejlődését biztosító új termelési viszonyokkal váltsa fel. A régi termelési viszonyok megváltozása viszont szükségszerűen előidézi az egész felépítmény megváltozását, egy új felépítmény létrejöttét. A marxizmus megalapítói által feltárt törvénynek, a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közötti kötelező összhang törvényének alapján tehát megérthetjük, hogyan váltja fel a régi alapot és a neki megfelelő felépítményt az új alap és az annak megfelelő új felépítmény.

Az ősközösségi rend felbomlása óta a társadalom fejlődése az antagonisztikus osztályok közötti harc formájában megy végbe. A termelőeszközök magántulajdonán nyugvó gazdasági alap antagonisztikus jellege kifejezésre jut a felépítmény területén. Lenin megállapította, hogy az eszmék harca „nem egyéb mint a társadalmi osztályok harcának felépítménye”³. Az antagonisztikus osztályok mindegyikének

³ *Lenin Művei*. I. köt. Szikra 1951. 409. old.

(a rabszolgatartóknak és a rabszolgáknak, a hűbéruraknak és a jobbágyparasztoknak, a tőkéseknek és a munkásoknak) megvannak a maga erkölcsi elvei és magatartásbeli szabályai. Mivel a két alapvető osztályon kívül minden osztálytársadalomban vannak nem alapvető osztályok is (a feudalizmusban a fel-törekvő burzsoázia, a kapitalizmusban a megmaradt föld-birtokosok és a parasztság), ezeknek az osztályoknak is megvan a maguk erkölce, amely megfelel életük anyagi feltételeinek, és kifejezi érdekeiket.

A tőkés társadalomban a parasztságnak kettős osztály-természete van (a paraszt kistulajdonos és egyben dolgozó is), így a parasztság erkölce is kettős jellegű. A parasztnak a magángazdasághoz való ragaszkodása a burzsoáziáéval azonos típusú individualista beállítottságra és erkölcsre vezet. Ugyanakkor a parasztnak mint dolgozónak számos olyan erkölcsi vonása van, amely a proletariátuséval közös (az ingyenélők megvetése, a dolgozó emberek megbecsülése stb.). Ez teszi lehetővé, hogy a proletariátus erkölcsi befolyást gyakoroljon a paraszttömegekre, melyek a proletariátus vezetésével vívják harcukat a földesurak és a kapitalisták ellen.

Az elmondottakból nem következik, hogy minden ember erkölcsi arculatát közvetlenül az anyagi létfeltételeiből kell levezetni, figyelmen kívül hagyva a politikai és ideológiai befolyásokat, azt a lehetőséget, hogy egyesek a kizsákmányoló osztályok oldaláról átállhatnak a proletariátus oldalára stb. A valóságban ilyen átállások előfordulnak, sőt, a kapitalizmus hanyatlásának korában, a munkáosztály forradalmi harcának és a marxista világnézet elterjedésének hatására egyre gyakoribb jelenséggé válnak. Éppen ilyen helytelen volna, ha valakinek a társadalmi, gazdasági és politikai nézeteit valamiféle veleszületett erkölcsi tulajdonságokból vezetnénk le. A burzsoá történettudományt keresztül-kasul áthatják az ilyesfajta ide-alista ferdítések.

Az uralkodó kizsákmányoló osztályok erkölce az egyén fogalmát mindig a tulajdonos fogalmával azonosította, mindig a magántulajdonos egyéni érdekeit, vagyonát, valamint az uralkodó osztály közös érdekeit védelmezte az elnyomott tömegekkel, vagyis a népesség többségével szemben. Vala-

mennyi kizsákmányoló osztály fő erkölcsi elve a társadalomban uralkodó és az illető osztály uralmát biztosító tulajdonforma (rabszolgatartó, hűbéri, tőkés tulajdon) megvédésének elve volt. Az uralkodó osztályok mindig igyekeztek úgy feltüntetni a dolgot, mintha saját osztályérdekeik az egész nép érdekeit, osztályuk véleménye pedig a közvéleményt jelentené. Ugyanakkor a kizsákmányoló osztályok tagjainak magatartását irányító motívumokban bizonyos törés észlelhető: egyfelől az egyes tulajdonosokat az a törekvés vezeti, hogy a többi tulajdonos rovására szedjék meg magukat, másfelől a „mindenkire” vonatkozó hivatalos erkölcsi doktrinák védelmezik az egyes magántulajdonosok érdekeit a többiekkel szemben, illetve a kizsákmányoló osztály közös érdekeit a dolgozókkal szemben. Ez a törés abból ered, hogy a kizsákmányoló társadalomban ellentmondás áll fenn az egyéni és a társadalmi érdekek között. Ennek az ellentmondásnak az alapja a termelőeszközök magántulajdona, ami szembeállítja az embert a társadalommal és embertársaival. Csak a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló szocialista társadalomban szűnik meg az ellentmondás az egyéni és a társadalmi érdekek között, csak a szocializmusban tűnik el a szakadék az „egyéni erkölcs” és az „általános erkölcs”, az emberek gyakorlati magatartása és az erkölcsi elvek között.

Az antagonisztikus osztálytársadalomban az elnyomott osztály erkölcsé, a dolgozók és a kizsákmányolt tömegek erkölcsé egyáltalán nem szolgálja az illető társadalom gazdasági alapjának és az uralkodó osztály által létrehozott felépítménynek a megszilárdítását. Ez az erkölcs annak a harcnak eszköze, melyet az elnyomott tömegek a társadalom gazdasági alapjai, politikai intézményei, uralkodó ideológiája és morálja ellen folytatnak.

Az osztályellentétek növekedésével kiéleződik az erkölcsi nézetek terén jelentkező konfliktus is. E konfliktus objektív alapja az, hogy valamely társadalom keretein belül a termelőerők megérték az új termelési viszonyok számára, s a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közötti kötelező összhang objektív törvényének megfelelően az elavult termelési viszonyoknak újakkal való felváltását követelik. „Az új termelő-

erők és a régi termelési viszonyok összeütközése alapján, a társadalom új gazdasági szükségleteinek alapján új társadalmi eszmék keletkeznek, az új eszmék megszervezik és mozgósítják a tömegeket, a tömegek új politikai hadsereggé tömörülnek, új forradalmi hatalmat teremtenek, és ezt arra használják fel, hogy a termelési viszonyok terén a régi rendet erőszakkal megszüntessék és új rendet létesítsenek. A fejlődés spontán folyamata átadja helyét az emberek tudatos tevékenységének, a békés fejlődés az erőszakos átalakulásnak, az evolúció a forradalomnak”⁴.

A társadalmi viszonyok terén végbemenő átalakulásban óriási szerepet játszanak azok az új erkölcsi nézetek és elvek, melyeket a haladó osztályok képviselnek. Az új erkölcsi nézetek a nagy néptömegek közkincsévé, hatalmas anyagi erővé válnak, s ez az erő a régi gazdasági és politikai rend ellen fordul. A régi társadalmi rendet és az abban uralkodó tulajdonformát igazságtalannak nyilvánítja, amelyet meg kell semmisíteni. A régi társadalmi rend megszűnésével megszűnik az uralkodó osztály érdekeit kifejező régi felépítmény is. Ugyanerre a sorsra jut az uralkodó osztály erkölce is, amely része ennek a felépítménynek.

A marxizmus—leninizmus megalapítói mélyrehatóan elemezték a társadalom története során egymást felváltó gazdasági viszonyok fő típusait, és ennek megfelelően az erkölcs fő típusait. Most rátérünk ezeknek az erkölcs-típusoknak a taglalására.

2. Az erkölcs történelmi típusai. Az erkölcs fejlődésének folytonossága

Az emberi társadalom hajnalán, az ősközösségi rendben, a társadalmi viszonyok alapja a termelőeszközök (a föld és az akkoriban használt primitív szerszámok) közösségi tulajdona volt.

Az ősemberek egyéni tulajdonában csak egyes maguk-készítette szerszámok és személyi használati tárgyak voltak.

⁴ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története. Rövid tanfolyam. 8. kiad. Szikra 1954. 153. old.

Az őstársadalom még nem tagozódott osztályokra, az emberek nem ismerték a kizsákmányolást, és nem törekedtek arra, hogy meggazdagodjanak, mint a magántulajdonon alapuló társadalom tagjai. Közösen gyűjtötték a bogyókat, kötötték a hálókat, fogták a halat, építették a házakat. A fegyelmet, a munkarendet akkor csak „a szokás, a hagyományok ereje, az a tekintély vagy tisztelet tartotta fenn, amelyet a nemzetség vénei vagy a nők élveztek, akik abban az időben gyakran nemcsak egyenjogúak voltak a férfiakkal, hanem sokszor még magasabb helyet foglaltak el...”⁵ Azok a szokások és hagyományok, amelyek kifejezték a nemzetség tagjainak egymáshoz és az egész nemzetséghez való viszonyát és meghatározták az őstársadalom embereinek magatartását, sokkal erősebbek voltak, mint az őstársadalmat követő antagonisztikus osztálytársadalmak jogszabályai. Ahol a szokások és a hagyományok nem bizonyultak elegendőnek annak eldöntésére, hogyan cselekedjék a társadalom valamely tagja, ott segítségül hívták a közvéleményt, melyet abszolút tekintélynek ismertek el.

Minthogy az emberek közösen dolgoztak, a kölcsönös segítségnyújtás természetes jelenség volt, és kiterjedt a nemzetség életének minden területére. Naplopásról és henyélésről itt szó sem lehetett. A más nemzetségekkel való összetűzésekben, a külső támadásokkal szembeni védekezésben a nemzetség tagjai a legnagyobb összetartásról tettek bizonyosságot. A történészek tanúsága szerint a görög nemzetség egyik pillére az volt, hogy a nemzetség tagjai kötelezték magukat egymás segítésére, megvédésére és a sértések megbosszulására. Az őstársadalmak kutatói arra a következtetésre jutottak, hogy az akkori idők emberei őszinték, becsületesek, jellemesek, bátrak voltak, szigorúan betartották az egymással és a nemzetséggel szemben vállalt kötelezettségeiket.

A társadalom gazdasági és kulturális fejlettségének rendkívül alacsony színvonala folytán azonban az ősemberek élete természetszerűleg olyan vonásokat is mutatott, amilyenek az állatvilágra jellemzőek. Az ősközösségi rend kezdeti fokain például, amikor az emberek létfenntartási eszközei még egy-

⁵ *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 486. old.

általán nem voltak biztosítva, előfordult az emberevés. Ez a jelenség csupán a társadalom gazdasági és kulturális továbbfejlődésével tűnt el és vált erkölcstelenné a társadalom tagjainak szemében.

Az ősemberek erkölce megengedte a minden megkötöttség nélküli nemi érintkezést, s ezt csak fokozatosan, a társadalmi fejlődés arányában szorította ki a házasság, amelyből a vérrokonok egyre szélesebb köreit zárták ki. Az ősközösségi rendben az ember úgyszólván teljesen a természettől függött, s minden érzése, gondolata, cselekedete a nemzetségnek volt alárendelve. Csak az őstársadalom felbomlása szakította el az embert a nemzetségtől, és teremtette meg az egyéniség fejlődésének feltételeit.

Az egyéniségnek az ősközösségi rend felbomlásával és a társadalom osztályokra tagozódásával megindult fejlődése azonban főként a kiváltságos kizsákmányoló kisebbség fejlődése volt, s ez a fejlődés a társadalom óriási többségének, a dolgozó tömegeknek a rovására ment végbe. „A legalantasabb érdekek — aljas kapzsiság, durva élvhajhászás, piszkos zsugoriság és a közös vagyon önző megrablása — avatják fel az új, a civilizált, az osztálytársadalmat; a leggyalázatosabb eszközök — lopás, erőszak, csel, árulás — ássák alá és buktatják meg a régi osztálynélküli nemzetségi társadalmat”⁶.

A rabszolgatartó társadalom mégis haladást jelentett az ősközösségi renddel szemben. A rabszolgatartó társadalom fejlettebb termelőerőinek új termelési viszonyok feleltek meg, amelyeknek alapja a rabszolgatartónak a termelőeszközökre és a termelésben dolgozó rabszolgára vonatkozó tulajdonjoga volt.

A rabszolgatartó társadalomban nagyobb arányokat öltött a munkamegosztás, gyorsabban növekedett a termelés, és létrejött az ókori világ nagyszerű kultúrája, a görög kultúra, melynek vívmányai a társadalom további szellemi fejlődésének előfeltételéül szolgáltak. A rabszolgaság, amint arra Engels rámutatott, bizonyos értelemben még a rabszolgák számára is haladást jelentett: a hadifoglyokat, akik közül a rabszolgákat

⁶ *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 250. old.

toborozták, már nem ölték meg és nem ették meg, mint azelőtt, hanem életben hagyták. A magántulajdonnak a köztulajdon felett aratott győzelme alapján megtörtént az átmenet a monogám családra, ami nagy lépés volt az ősközösségi rendet jellemző házassági formákkal szemben.

Volt azonban az éremnek egy másik oldala is: az osztály-elnyomást és kizsákmányolást azelőtt nem ismerő népesség óriási tömegének elnyomása. A rabszolgatartó társadalom szabad embere a termelőmunkát a rabszolgák dolgának, szabad emberhez méltatlannak tekintette. „A *rabszolgaság* ott, ahol a termelés főformája, a munkát szolgai tevékenységgé, tehát szabadok számára megbecstelenítővé teszi”⁷. A rabszolgatartók szemében a rabszolga — tárgy, egyszerű termelési szerszám, „beszélő szerszám” (instrumentum vocale) volt. A rabszolga nemegyszer rosszabb körülmények között élt, mint a háziállat. A rabszolgatartó nemcsak vásárolhatta és eladhatta a rabszolgát, hanem a rabszolga egész életével is rendelkezett. Önző indítékoktól vezéreltetve, saját kénye-kedve szerint párosította össze a férfiakat és a nőket, elvette tőlük gyermekeiket, mitsem törődve a rabszolgák emberi érzéseivel. A rabszolgát állandóan a felügyelő ostora fenyegette; gyakran odaláncolták munkahelyéhez vagy munkaeszközeihez, jármot akasztottak a nyakába stb. A törvény és a rabszolgatartók morálja megengedett mindenfajta erőszakot, még a rabszolgák megölését is. A rabszolgák testestül-lelkestül ki voltak szolgáltatva a rabszolgatartó szeszélyeinek.

A rabszolgatartók igyekeztek megszilárdítani és marandandóvá tenni uralmuk feltételeit (a termelőeszközökre és a rabszolgákra vonatkozó tulajdonjogot), háborúkat viseltek idegen földek meghódítása, zsákmány- és rabszolgaszerezés céljából. Ezért a rabszolgatartók morálja azt követelte minden szabad polgártól, hogy híven szolgálja a rabszolgatartó államot, és örködjék törvényei felett, éberén ügyeljen a rabszolgákra és megvesse őket, vitézül és bátran küzdjön a háborúban. Ezt a célt szolgálta a rabszolgatartó állam egész oktatási és nevelési rendszere.

⁷ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 365. old.

Az osztályok megjelenésével a nő elveszti korábban élvezett egyenjogúságát, és férjének rabjává válik. Az a tény, hogy a magántulajdonnak a közös tulajdonon aratott győzelme alapján megjelent a történelmileg haladó monogám család, szükségszerűen magával hozta egyrészt a prostitúciót, másrészt pedig a nő leigázását, a nő teljes kirekesztését a közügyekből. Még a rabszolgatartó társadalom legkiválóbb képviselői is (mint például Arisztotelész) azt tartották, hogy a rabszolga nem ember, a nő pedig nem lehet egyenjogú tagja a társadalomnak.

A nagy földtulajdonon alapuló hűbéri rend a termelés fejlődésében új, magasabb fokot jelentett. A jobbágyparasztnak, a rabszolgákkal ellentétben, saját munkaeszközük és egyéni munkán alapuló magángazdaságuk volt, amely biztosította számukra a szükséges létfenntartási eszközöket. A paraszt munkája termelékenyebb volt, mint a rabszolgáé. A hűbérúr eladhatta és megvehette a parasztot, de megölni már nem volt joga. A hűbérurak gazdasági érdekeit kifejező törvény és erkölcs elítélte a jobbágy megölését, s ez egy lépést jelentett előre a társadalom erkölcsi fejlődésében.

A jobbágyparasztnak helyzete azonban valójában igen kevésbé különbözött a rabszolgák helyzetétől. A gazdasági függőség és a közvetlen kényszer következtében a paraszt kénytelen volt megművelni az urasági földet és számos szolgáltatást teljesíteni a hűbérúr javára. Jóllehet a hűbérúr a törvény szerint nem ölhetette meg parasztjait, a kegyetlen testi fenyegetésekkel és kínzásokkal nemegyszer halálukat okozta. Akárcsak a rabszolgatartó, a hűbérúr is saját kénye-kedve szerint hozott össze, illetve tiltott meg házasságokat, a gyermekeket elvette szüleiktől, és általában mindig csak a saját érdekeit tartotta szem előtt. Nehéz robot, tudatlanság és szolgajárom volt a parasztnak osztályrésze. A „cselédség”, „szolganép” szavakban nemcsak a parasztnak társadalmi és gazdasági helyzete, hanem az a megvetés is kifejezésre jutott, amellyel az „előkelő” réteg sújtotta őket. Az angol „villain” („gonosztevő”, „semmirekellő”) szó a „villein” („jobbágy”) szóból származik, ami elég világosan megmutatja, hogyan kezelték a hűbérurak jobbágyaikat. Az arisztokraták oly sokat magasztalt „becsülete”

mögött az uralkodó osztály élősdisége, kegyetlensége, pazarlása és kicsapongó életmódja húzódott meg. A feudalizmus korának lovagja dicsőítette a háborúban tanúsított bátorságot és a hadviselés művészetét, de megvetéssel fordult el mindenfajta termelőmunkától⁸. Az előkelő hölgyeket oltalmazta, de ugyanakkor élvezte „az első éjszaka jogát”. A feudalizmus korának lovagjánál a hitvesi hűség inkább kivétel volt, mintsem szabály. A románcokban megénekelt lovagi szerelem, Engels szavaival élve, éppenséggel nem hitvesi szerelem volt. Az asszonytól megkövetelték, hogy hű legyen hitvestársához, a férfinak viszont az asszony szégyene csak „csábos dicsőséget” hozott.

Az „előkelő” renden belüli kapcsolatokat illetően rengeteg különféle illemszabály volt érvényben. Ezek a szabályok, amelyek az arisztokrácia sajátos erkölcsi kódexét alkották, gyakran az arisztokraták kölcsönös becsapását és hitszegését takarták.

A hűbéri társadalomban, ahol nagy szerepet játszott a gazdaságon kívüli kényszer, az uralkodó erkölcs általános követelménye volt, hogy a hűbéresek odaadón szolgálják hűbérurukat, a hercegek a királyt, a parasztok urukat. A személyi hűség elve mintegy kiegészítője volt a gazdaságon kívüli kényszernek. A személyi hűség követelménye különösen a parasztokra vonatkozott, akiknek legfőbb erénye — az egyház által szentesített hűbéri erkölcs értelmében — a hűbérúr számára végzett, zúgolódás nélküli munka, a türelem, az engedelmesség, a földi és az égi hatalmakkal szembeni alázatosság

⁸ Szaltikov-Scsedrin „Szatírák prózában” című művében a következőképpen leplezi le a nemesi „erkölcs” kódexét: „A nemesnek nem illett kereskedést, ipart űzni, nem illett zsebkendő használata nélkül kifújni az orrát stb. Nem volt illendő továbbá az, hogy egy egész falut feltegyen kártyára, és hogy Ariska leányzót becserélje egy agárkölyökre.” (N. Scsedrin. Válogatott művek, „Pravda” kiadás. Moszkva 1951. 2. köt. 245. old. [oroszul].)

A kapitalizmus fejlődésével megváltozott a nemesi „erkölcs”. A rubelhajhászásban a nemes sok minden olyasmivel kezdett foglalkozni, amit azelőtt alantasnak és az „előkelő” rendhez méltatlannak tartott: pálinkát főzött, cukorgyárakat és más gyárakat létesített, részt vett a tőzsdei játékokban stb., egyszóval közönséges burzsoává változott. (Lásd Lenin Művei. 4. köt. Szikra 1953. 421–422. old.)

volt. Az elnyomott tömegeknek azt prédikálták, hogy keressenek vigaszt a sírontúli boldogságban, melyet a vallás ígért számukra.

A hűbériséget felváltó tőkés rend újabb haladást jelentett a társadalom fejlődésében, mert szétbontta a hűbéri kötelékeket, megszüntette a feudális szétdaraboltságot, megteremtette a nemzeti és a világpiacot, fejlesztette a termelést, előrelendítette a tudomány és a technika fejlődését. A jobbágyparasztok osztályának helyébe a kapitalizmus megteremtette a bér munkások osztályát. Az új osztály, a proletariátus, „más életmódjában, családi körülményeiben, anyagi és szellemi szükségleteinek magasabb színvonalában”⁹ különbözik a parasztságtól.

A polgári társadalom azzal, hogy meghirdette az embernek a jobbágyi kötelékektől való megszabadítását, minden addiginál nagyobb lehetőséget teremtett a felszabadító harcra, arra, hogy az elnyomott osztály, a proletariátus majdan lerázza magáról a burzsoázia igáját, s egyidejűleg az egész társadalmat is egyszer s mindenkorra megszabadítsa mindennemű kizsákmányolástól és elnyomástól. Ez igen nagy lépést jelentett az emberi társadalom fejlődésében.

Ám a burzsoá társadalom újabb rabságba döntötte a dolgozókat, gazdasági rabságba (melyet képmutatóan és ravaszul a szabadság elvének hangoztatásával leplez), s az egyéniség fizikai és erkölcsi elnyomásának újabb módjait teremtette meg.

Az eredeti tőkefelhalmozástól kezdve mind a mai napig a tőkések egész magatartását a profitszerzési vágy határozza meg. Ez a vágy felkelti a legalantasabb ösztönöket, és az emberiséggel szemben elkövethető legsúlyosabb bűnök útjára taszítja a tőkéseket.

Marx és Engels a tőkés termelés feltételeit elemézve kimutatták, hogy a tőke a profit utáni hajszában nyomorra kárhoztatja, rabszolgává akarja tenni a munkást, s nem adja meg neki a létfenntartási eszközöknek még azt a minimumát

⁹ Lenin. A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra 1949. 541. old.

sem, amellyel a rabszolga és a jobbágy rendelkezett. Az ipar fejlődésével a munkás nyomora nőttön nő. A gazdasági elnyomás és a nyomor morális következménye az erkölcsöknek, a tömegek erkölcsi életének eldurvulása.

Marx és Engels teljes egészében feltárták a tőkés társadalomban uralkodó kényszerű munka demoralizáló hatását. Rámutattak arra, hogy a termelőeszközök, amelyek a kizsákmányolás eszközeivé váltak, kiszívják a munkás vérért, tönkreteszik testét, agyát és idegrendszerét, a munkást a gép függékévé változtatják, elnyomják szellemi képességeit, felforgatják családi kötelekeit, nyomorra és éhhalálra kárhoztatják.

A gyilkosság, amelyet a burzsoázia hivatalos erkölce ugyan elvet és elítél, a valóságban mindennapos jelenség a tőkés társadalom életében. Az előző osztálytársadalmakkal szemben a különbség csupán annyi, hogy a munkásnak a rabszolgatartók erkölce által megengedett nyílt megölését és a munkásnak a hűbérurak erkölce által megengedett nyílt fizikai kínzását a tőkés társadalomban leplezett gyilkosság és leplezett fizikai kínzás váltja fel, amelyben a kapitalisták semmiféle erkölcs-sértést sem látnak.

„A tőke — írja Marx — nincs tekintettel a munkás egészségére és élettartamára, *hacsak a társadalom nem kényszeríti rá, hogy tekintettel legyen.* A fizikai és szellemi elsatnyulás, az idő előtti halál, a túlmunka gyötrelme miatti panaszokra ezt válaszolja: Kínozzon e kín bennünket, mely gyönyörünk (a profitunk) növeli? Nagyjában és egészében azonban ez nem is az egyes tőkés jó- vagy rosszakaratótól függ. *A szabad verseny a tőkés termelés benső törvényeit* az egyes tőkésekkel szemben *mint külső kényszerszertörvényt* érvényesíti”¹⁰.

Ez nem jelenti azt, hogy a burzsoázia képviselői mind egyforma erkölcsi tulajdonságokkal rendelkeznek. A tőkés akár jobban, akár rosszabbul teljesíti családja iránti kötelességeit, akár viszonylag szerény, akár költekező, pazarló életmódot folytat, ez egyáltalán nem befolyásolja fő funkcióját, a munkához való viszonyában semmiféle erkölcsi megfontolást nem ismerő kapitalista funkcióját. A tőkés a tőke megszemé-

¹⁰ Marx. A tőke. 1. köt. 3. kiad. Szikra 1955. 254. old.

lyesítője. „A tőkés egész tevékenysége nem más, mint a tőke funkciója”¹¹, vagyis a féktelen felhalmozási vágy. A munkás a tőkés szemében annak a munkaerőnek a megszemélyesítője, amelyet áruként vehet és eladhat, és amely azzal a tulajdonsággal rendelkezik, hogy a tőkésprofit forrásául szolgáló érték-többletet termeli. Az emberek közötti kapcsolat a tőkés társadalomban dologi, személytelen. Márpedig ahol az emberek csak mint dolgok megszemélyesítői szerepelnek, ott nem helyénvalók az erkölcsi ítéletek. A dolgok kívül esnek az erkölcs fogalmán. A tőke és a munka közötti szerződéses viszonyban nincs „szív”, nincsenek emberi kapcsolatok, nincs és nem is lehet semmiféle emberi erkölcs.

A burzsoázia — Marx és Engels szavaival — „nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket, a rideg «készpénzfizetést»... A személyes méltóságot csereértékké oldotta fel”¹². Az emberi tevékenység valamennyi válfaja, az emberek esze és érzelmei, becsülete és lelkiismerete adásvétel tárgya lett.

A vagyonszerzés szenvedélye uralkodik a burzsoá családban, a burzsoá sajtóban, tudományban, művészetben, politikában. Ez a szenvedély hatja át az iskolák és az egyetemek egész oktatási rendszerét. Ez a burzsoá társadalom „legbensőségesebb életelve”, melynek gyakorlati megtestesülése a pénz, az arany.

A pénz, a tárgyak a kapitalista társadalomban félelmetes hatalomra tettek szert az ember fölött. Megrontanak minden emberi kapcsolatot, megrontják magát az embert is. Az egyéniségnek a magántulajdonon alapuló fejlődése együtt jár a legszélsőségesebb individualizmus és egoizmus kifejlődésével.

A burzsoá az embert a rendelkezésére álló pénz mennyisége alapján ítéli meg. Az ember a tőkés viszonyok között személytelen lény, minden gondolatát, érzését és törekvését a pénzre vezetik vissza. A tőke mindennél jobban uniformizálja, szabványosítja az emberi gondolatokat, az emberi érzelmeket. Itt „a tehetség ritka, a megvesztegethetőség általános”

¹¹ Marx. A tőke. 1. köt. 3. kiad. 548. old.

¹² Marx—Engels. A Kommunista Párt kiáltványa. 10. kiad. Szikra 1953. 32—33. old.

(Balzac). Az ember érdemeit a pénzeszacskójával mérik, és a tőke szemében az ember egyetlen érdeme a pénz. A pénz bármely hibát erénnyé tud változtatni, és fordítva. Lehet valaki ostoba, becsstelen és lelkiismeretlen, ha gazdag, a burzsoá társadalomban tisztelet övezi.

A pénzsóvársággal függ össze a „mindenki háborúja mindenki ellen”. Minden ember fél a másiktól, gyűlöli a másikat, és igyekszik magát távoltartani tőle. Mindenki mások rovására igyekszik meggazdagodni. „Ember az embernek farkasa” — ez a burzsoázia gyakorlati szabálya, amely az egyéni haszon utáni törtetésből ered.

Ugyanez a farkas-erkölcs jellemzi a burzsoá államok közötti kapcsolatokat is.

„A bérabszolgaság társadalmában minden kereskedő, minden tulajdonos hazárdjátékot folytat: «vagy tönkremegyek, vagy megszédem magam, és másokat teszek tönkre.» Évről évre százával mennek csődbe a kapitalisták, és tönkremennek a parasztok, a kézművesek, a kisiparosok milliói. Ugyanilyen hazárdjátékot űznek a kapitalista államok, hazárdjátékot milliók vérével, amelyeket hol itt, hol ott küldenek vágóhídra idegen földek hódításáért és a gyenge szomszédok kirablásáért”¹³.

Nincs az a bűn, melyet a tőkés el ne követne a haszon kedvéért. Magától értetődik, hogy az a társadalom, melynek természetéből szükségszerűen következik a törvény által megengedett bűnözés, az a társadalom, amelyben — Engels szavaival élve — egyetlen ember sem tudja, hol végződik a „becsületes” nyerészkedés és hol kezdődik az alávalóság — a tömeges bűnözés színtere.

A múlt század derekán Marx összehasonlította a kapitalista országoknak a lakosság születési arányszámára, a pauperizmusra és a bűnözésekre vonatkozó adatait, és arra a következtetésre jutott, hogy a kapitalizmus társadalmi rendszere mélységesen romlott, mert növeli a gazdagságot, de ugyanakkor nem csökkenti a nyomort, s mert olyan feltételeket teremt, amelyek között a bűnözés gyorsabban nő, mint a lakosság.

¹³ Lenin Művei. 18. köt. Szikra 1955. 339. old.

Marx e következtetésének helyessége különösen beigazolódott az imperializmus korában.

Az erkölcs semmibevétele, amely a burzsoá nyereszkesedésnek a tőkés társadalom történetének valamennyi szakaszán jellemző vonása, az imperializmus időszakában különösen szembeszökővé, általános érvényűvé válik. Az imperializmus — Lenin szavaival élve — „vérrel öntözte meg a földet, éhínségbe és elvadulásba kergette az emberiséget...”¹⁴

Az imperializmus kora elmélyítette a szakadékot a maroknyi milliárdos gazdagsága és a dolgozó milliók nyomora között, s különösen súlyossá, különösen elviselhetetlenné tette a lakosság többségére nehezedő monopolista igát. Ez a korszak példátlanul súlyos és romboló erejű gazdasági válságokat, soha nem látott méretű munkanélküliséget szült, a végletekig fokozta a nemzeti és gyarmati elnyomást, a kizsákmányolást. E korszak termékei a szélsőséges politikai reakció, a fasizmus, a militarizmus, a világ újrafelosztásáért, az új piacokért és befolyási övezetekért indított hódító háborúk. A jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvénye a maximális tőkés profit biztosítása az adott ország lakossága többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorbadöntése útján, más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása, háborúk és a nemzetgazdaság militarizálása útján. A tőkések osztálya minden kapcsolatát elveszíti a termelési folyamattal; nagyrésze járadékossá válik, vagyis olyan emberré, aki „szelvényvagdosásból” él.

Az imperialista burzsoázia a fasiszta pártokon keresztül az amoralizmust tette meg tevékenysége egyik elvévé. „Állati erkölcsű, lelkiismeretlen és becestelen emberek”¹⁵ — így nevezte Sztálin a hitlerista párt és a hitleri parancsnokság főkolompóseit, akik kirobbantották a második világháborút, és a „nagynémet birodalom” megteremtése érdekében más országok népeinek kíméletlen kiirtására uszítottak, nem kímélve a nőket és a gyermekeket sem. Ma az amerikai és más imperialisták ugyanezen az úton járnak. Az Egyesült Államokban és más

¹⁴ *Lenin Művei*. 27. köt. Szikra 1952. 512. old.

¹⁵ *Sztálin*. A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra 1949. 26. old.

országokban működő reakciós elemek nyílt háborús propagandája, a demokratikus szabadságjogok elleni hadjárat, az amerikai négerlincselések, az erőszak, a gyilkosság és a fajtalanság dicsőítése az irodalomban, a filmekben és a sajtóban, az alkohol és a kábítószeres — mindez rendkívül demoralizálóan hat a társadalomra, s hozzájárul a bűncselekmények számának növekedéséhez. 1939-ben 1 484 554 súlyos bűntettet követtek el az Egyesült Államokban, ezzel szemben 1945-ben már 1 565 541-et, 1949-ben 1 763 290-et, 1952-ben 2 036 510-et, és a növekedés ma is folytatódik. Meg kell jegyezni, hogy a bűnözők világában éppúgy, mint a „törvényes business” világában, a kis, egyéni bűnözőt kiszorítják a nagy bűnszövetkezetek. Ezek a bandák szoros kapcsolatban állnak a tőkés társaságokkal, egyes állami szervekkel és burzsoá pártokkal, amelyeknek szolgálatokat tesznek ellenfelük — a munkásosztály ellen folytatott harcukban. E. Kefauvernek az amerikai bűnözésről írt könyvében a következő megállapítást olvashatjuk: „A bűnözés és a politikai megvesztegethetőség Amerikában olyan fokot ért el, hogy megsemmisítheti országunk hatalmát.”

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a bűnözők között igen sok a fiatalkorú. William Fosternek, az Egyesült Államok Kommunista Pártja vezetőjének szavai szerint a tőke a maga dzsungel-erkölcsével különösen rombolóan hat az amerikai ifjúságra, gengszter-„ideálokat” állít elé, tömeges bűnözést idéz elő, és megtölti a börtönöket fiatal fiúkkal és leányokkal. A „dzsungel-erkölcs” az emberi erkölcs egyenes megtagadása.

Az erkölcsre a tőkés társadalomban nem azért van szükség, hogy a burzsoázia minden egyes képviselőjének a nyereszkezdési vágy által meghatározott egyéni magatartását szabályozza, hanem azért, hogy támogassa a burzsoá alapot, vagyis segítsen a tömegek előttigazolni, leplezni és szépíteni a burzsoá kapzsiságot. A burzsoá megkívánja, hogy mások betartsák az erkölcs szabályait, de ő maga állandóan megszegi azokat. Látszatra az erkölcs szigorú őre, de a valóságban minden adódó alkalmat felhasznál arra, hogy ledobja az erkölcs terhes igáját. A burzsoát Molière Tartuffe-jének szabálya vezérli:

Márpedig bűn csak az, aminek híre kel,
A botrány, asszonyom, csak az kiált az égre
S ki titkon vétkezik, annak már nincs is vétke.

A burzsoá erkölcs mindenekelőtt a „szent” tőkés magántulajdont őrzi. Mivel a magántulajdon a tőkés társadalom létalapja, a burzsoá mint egyén és mint osztályának tagja egyaránt érdekelt annak fenntartásában. De a burzsoá a burzsoá társadalom legfőbb pillérét alkotó „közösségi” érdekeket sajátos módon — egyéni érdekeinek prizmáján keresztül ítéli meg. A burzsoá társadalom különböző társadalmi viszonyaira és intézményeire csak annyiban van szüksége, amennyiben azok egyéni céljait szolgálják, ugyanakkor minduntalan megkerüli saját osztályának intézményeit. A magántulajdont szentnek és sérthetetlennek tartja, pedig valójában minden törekvése arra irányul, hogy saját tulajdonának növelése érdekében másokat megfosszon tulajdonuktól. Ugyanígy a burzsoá minduntalan kijátssza a házasságot, gyakorlatilag megszünteti a családot, bár a házasság és a család intézményét a burzsoá erkölcs egyik alappillérenek tartja¹⁶.

A burzsoák „szent”, „örök”, „általános érvényű” erkölcsi elvekkel, az „örök” kötelességről, erényről stb. hangoztatott szövegekkel palástolják szennyes, erkölestelen életmódjukat. Az erényt magasztaló csalók, a családi élet tisztaságát prédikáló feslett életűek, az állami vagyon fosztogatói, akik kenetteljesen a haza iránti kötelességről, hazaszeretetről szónokolnak stb. stb. — ezek a mai burzsoázia leggyakoribb típusai. A burzsoá moralisták a humanizmusról, emberszeretetről stb. hangoztatott frázisaikkal azt a tényt akarják leplezni, hogy a burzsoá egyszerű termelőeszköznek tekinti a munkást.

Korunk burzsoája a népnek „örök” emberi erényekről prédikál, ugyanakkor pedig egész életmódjával a kapzsiságot, az önzést, a semmittevést, a kicsapongást, a megvesztegethető-

¹⁶ Ez nem jelenti azt, hogy minden burzsoá mindig és mindenben megsérti saját osztályerkölcsét. „Ha az összes burzsoák együtt, egyszerre, megkerülnék a burzsoázia intézményeit, akkor nem lennének többé burzsoák...” (Marx—Engels. A német ideológia. Szikra 1952. 84. old.)

séget, a kegyetlenséget, az embergyűlöletet, a hazugságot és az álnokságot példázza. A burzsoá amoralizmusnak ezek a visszaszító megnyilvánulásai, melyeket rendesen a keresztényi erkölcs és az elfogadott illemszabályok képmutató szólamaival takargatnak, a mai burzsoá társadalomban különösen undorító, különösen cinikus jelleget öltenek.

Mindaz, ami a burzsoá erkölcsben pozitív, haladó volt, s ami ezt az erkölcsöt valamikor a hűbéri morál fölé helyezte, az imperializmus korában eltűnt a burzsoázia életmódjából.

Amikor a burzsoázia a tőkés rend megszilárdításáért harcolt, olyan erényeket állított szembe a hűbérurak henye és kicsapongó életmódjával, mint a takarékoság, a szorgalom, a munkaszeretet, a hitvesi hűség stb. A burzsoá gazdagság növekedésével azonban ezeknek az erényeknek a hangoztatása üres frázissá vált. Attól kezdve, hogy a spekuláció és a hitelügy megnyitotta a gyors és könnyű meggazdagodás ezernyi forrását, a régebbi burzsoá takarékoságot burzsoá pazarlás váltotta fel, amely — Marx szavaival — mint a gazdagság fitogtatása és hiteleszköz, még üzleti szükségességgé is vált a tőkés számára. A burzsoá fényűzésével, pazarlásával, kicsapongó életmódjával, szertelen élvezethajhászásával túltesz a hűbérurakon. Ámde a hűbérúr költekezésétől eltérően, a burzsoá pazarlás háttérében mindig „a legpiszkosabb fös vénység és aggodalmaskodó számítás” leselkedik¹⁷.

A munkaszeretet és a becsületesség, amellyel a burzsoázia dicsekedett (és még ma is dicsekszik), a polgári társadalom fejlődésével csupán az elnyomott osztályoknak szánt erkölcsi prédikációk formájában maradt meg. A munkaszeretetről és a becsületességről tartott erkölcsi prédikációk képmutató volta annál nyilvánvalóbb, minél szembeötlőbb a milliárdosok hallatlan fényűzése és semmittevése, minél inkább lelepleződik nek piszkos spekulációik és gazságaik, amelyek teljesen kizárják a becsületesség fogalmát, és a burzsoázia által törvényesített erkölcs-fogalmakat saját ellentétükké változtatják.

Nem jobb a helyzet a hazaszeretet és más polgári erények prédikálásával sem.

¹⁷ Marx. A tőke. 1. köt. 3. kiad. 550. old.

A nemzetek keletkezésének időszakában a hazafiasság, amelyet Robespierre a legfőbb erénynek nevezett, a burzsoázia jellemző vonása volt. Ma a reakciós burzsoázia képviselőinek „hazafisága” nem egyéb tiszta képmutatásnál. A burzsoá hazafiság az imperialisták nemzeti és fajgyűlöletének álcázására szolgál. E „hazafiassághoz” járul a nemzeti nihilizmus. Ennek hirdetésével akarják ma az amerikai imperialisták uralmuk alá hajtani a népeket. Az amerikai imperialisták az „új erkölcs” egyik alappilléreét abban látják, hogy kiirtják, illetve eltompítják az általuk leigázott népekben élő igaz hazaszeretetet, az anyanyelv iránt érzett szeretetet stb. A burzsoázia vezető köreinek hazaárulása, a nemzeti érdekeknek az amerikai imperialisták érdekében történő elárulása hőstettnek számít. E „hőstett” jutalmaképpen az amerikai imperialisták gyarmati rabságot készítenek elő a népek számára annak a „világbirodalomnak” keretén belül, melyet a hitleristák mintájára (és a siker ugyanolyan esélyeivel!) szándékoznak megteremteni. Az a tény, hogy az elkorososuló osztály az árulót igazi „hősnek”, az „erény” megtestesítőjének tekinti — a mai, reakciós burzsoázia súlyos erkölcsi hanyatlásáról tanúskodik.

Mindazonáltal a burzsoázia ma is ugyanolyan képmutató, mint amilyen volt. Minél jobban belesüpped az erkölcstelenség mocsarába, annál többet prédikál az erkölcsről és a vallásról, hogy megvédje uralmának alapjait.

Míg a burzsoá amoralizmus alapja az ember csereértékké, áruvá változtatása, a burzsoá képmutatás szülőanyja a burzsoáziának az a törekvése, hogy ezt a tényt elpalástolja, illetve szépítgesse. A képmutatás szükségszerű tulajdonsága minden olyan osztálynak, amely egy másik osztály kizsákmányolásából él. A kizsákmányoló osztály azt igyekszik bizonyítani, hogy az elnyomottak kizsákmányolása maguknak az elnyomottaknak az érdeke, hogy a népek leigázása maguknak a leigázott népeknek az érdeke stb. A kizsákmányoló osztály mindig azt a nézetet vallotta, hogy két erkölcsre van szükség: az egyikre az uralkodó osztály közös érdekeinek védelmezése és a tömegek félrevezetése céljából, a másikkra pedig az uralkodó osztályhoz tartozók gyakorlati magatartásának szabályozása céljából.

A kizsákmányoló osztályok ideológusai által kidolgozott számtalan etikai doktrína azt a célt szolgálja, hogy létrehozzon egy „egyetemes” erkölcsöt, amely „kápráztató fénybe” burkolja és eltakarja az uralkodó osztály érdekeit.

Mind az uralkodó kizsákmányoló osztályok gyakorlati erkölcsében, mind pedig etikai doktrináiban vannak közös vonások. Valamennyi kizsákmányoló osztály magatartásának elve a dolgozók kizsákmányolásán alapuló egyéni meggazdagodást tartja szem előtt. Ez a kvintesszenciája minden kizsákmányoló osztály „gyakorlati erkölcsének”.

„A leplezetlen kapzsiság volt a civilizáció hajtóereje első napjától máig, a vagyon és újból a vagyon és harmadszor is a vagyon, vagyon nem a társadalom, hanem hitvány egyedei számára, ez volt az egyetlen döntő célja”¹⁸.

Valamennyi kizsákmányoló osztály erkölcsi tanításainak, a különbségek ellenére, volt egy közös vonása, mégpedig az, hogy szentesítették a termelőeszközök magántulajdonát és az embernek ember által való kizsákmányolását. Ez a különböző korok uralkodó osztályainak erkölcsi doktrináiban meglevő közös vonás azt fejezi ki, hogy valamely osztálynak egy másik által történő kizsákmányolása közös jelenség a rabszolgatartó, a hűbéri és a tőkés társadalomban. Engels azt írta, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor az ingóságok magántulajdona kialakult, mindazokban a társadalmakban, amelyekben ez a magántulajdon érvényben volt, közössé kellett válnia a „Ne lopj!” erkölcsi parancsolatnak. Engels ugyanakkor arra is rámutatott, hogy ez a parancsolat nem örök, mert egy olyan társadalomban, amelyben a lopás indító-okait kiküszöbölik, nem lesz szükség ilyen erkölcsi parancsolatra.

A szocializmus győzelmével, a kizsákmányoló osztályok felszámolásával a társadalomban általános érvényűvé válik a kommunista erkölcs. Ennek az erkölcsnek hordozója a tőkés társadalomban a proletariátus, az az osztály, mely arra hivatott, hogy egyszer s mindenkorra véget vessen a kizsákmányolásnak.

A proletariátus osztályerkölcsében testet öltöttek az

¹⁸ *Marx—Engels*. Válogatott művek. 2. köt. 321. old.

emberiség morális fejlődésének eredményei, magasabb fejlettségi fokot ért el az előző történelmi korszakok haladó osztályainak erkölcsében meglevő igazi emberi tartalom. Az erkölcsi haladás igazi letéteményesei sohasem a kizsákmányoló osztályok, hanem az elnyomott osztályok, a dolgozó tömegek voltak. A kizsákmányoló osztályok erkölcsének haladó jellegeről csak annyiban beszélhetünk, amennyiben ezeknek az osztályoknak az érdeke bizonyos időszakban (felfelé ívelésük történelmi időszakában) még „összefügg valamennyi többi, nem uralkodó osztály közös érdekével”¹⁹, vagyis a néptömegek érdekével.

A társadalmi ellentmondások növekedésének arányában az uralkodó osztály érdekei mindjobban eltávolodtak az elnyomott tömegek érdekeitől. Ugyanakkor az uralkodó kizsákmányoló osztály erkölce egyre inkább népellenessé vált, és közönséges képmutatássá fajult. A kibékíthetetlen osztályellentéteken alapuló társadalmi rend hanyatlásának szakaszaiban mindig hanyatlásnak indult az erkölcs is, fokozódott az amoralizmus az uralkodó osztály soraiban. Éppen ezekben a szakaszokban ismerték fel az elnyomott tömegek a fennálló társadalmi rend és az általa létjogosultságának igazolására életrehívott uralkodó erkölcs igazságtalan voltát. Miközben a régi rend hanyatlásával párhuzamosan a társadalom vezető rétegeinek erkölce mindinkább lezüllött, új erkölcs született, amely az új társadalmi rend megteremtéséért és megszilárdításáért vívott harc fegyvere lett az elnyomott tömegek kezében. Ez az erkölcs fejlődésének dialektikus törvényszerűsége, amely mindaddig érvényesül, míg osztálytársadalom létezik.

Az új erkölcs szervesen kapcsolódik a megelőző történelmi korszak haladó, a tömegek érdekeit kifejező erkölcséhez.

Csak a harcoló tömegek erkölcsében és az elnyomott osztályok érdekeit kisebb vagy nagyobb mértékben kifejező haladó osztályok etikai rendszereiben volt pozitív tartalom, s ez nem semmisült meg, hanem tovább fejlődött a következő történelmi korszakokban.

A marxizmus vulgarizálói, akik a történelemben csak az

¹⁹ Marx—Engels. A német ideológia. 31. old.

egymást felváltó kizsákmányoló osztályokat látták, és nem látták a néptömegek történelemalkotó szerepét, az erkölcs fejlődésének folytonosságát is tagadták. Nem látták, hogy a nép nemcsak az anyagi értékek, hanem a kulturális (így az esztétikai és morális) értékek alkotója is. A nagy művészek kimagasló alkotásait nem lehet egyszerűen csak az egyéni lángelme termékének tekinteni. Ilyen alkotásokat a régi társadalomban az uralkodó osztályoknak csak azok a képviselői hozhattak létre, akik felül tudtak emelkedni osztályuk szűk érdekein, akik két kézzel merítették a népi bölcsesség és a népi alkotó művészet éltető forrásaiból, akik műveikben ki tudták fejezni az élet igazságát, a néptömegek érdekeit. A marxizmus azt tanítja, hogy a nép halhatatlan, minden egyéb mulandó. Az örök életű szellemi és erkölcsi értékek a nép történelmi fejlődésének, a felszabadulásért vívott harcának termékei.

Az előbbiek során rámutattunk arra, hogy azok a fejlődési szakaszok, amelyek során a dolgozók fokozatosan felszabadultak a személyi függőségből és így tágabb lehetőségük nyílt a kizsákmányolás megszüntetéséért folytatott harcra — egyben az emberiség erkölcsi fejlődésének szakaszai is voltak. E fejlődés útján megtett minden egyes lépés a néptömegek harcának eredménye. Az elnyomott tömegek harca során kialakult erkölcsi tulajdonságok, elvek és szabályok korszakról korszakra gazdagodtak és fejlődtek, s így folytonosság jött létre az erkölcs fejlődésében. Az erkölcs fejlődésének szerves kapcsolata a néptömegek történetével, munkájával s a felszabadulásért vívott harcával — ez az erkölcs fejlődésének legfontosabb törvényszerűsége.

Az elnyomott tömegek tudatában mindig élt a szabadságszeretet és a kizsákmányolókkal szemben táplált gyűlölet. Ezek az érzések, melyek a tömegek harcának hatalmas mozgatóerői voltak, számtalan népdalban, hősmondában, legendában nyertek kifejezést. A dolgozók szabadságáért és boldogulásáért küzdő harcosok emlékét szeretettel és kegyelettel őrzi a nép az egész világon.

Minden népnek vannak olyan hősei, akikben szabadságtörekvéseinek és az elnyomókkal szemben érzett gyűlöletének

megtestesítőit látja. A néptömegek mindig a szabadság fogalmával kötötték össze a kizsákmányolás és az elnyomás megszüntetéséről szőtt ábrándjaikat. De mindaddig, amíg a kapitalizmus nem teremtette meg a szabadság győzelmének objektív előfeltételeit, amíg a tömegek harcának élére nem állt a marxista—leninista párt vezette munkásosztály, a néptömegek nem érthették el ezt a szabadságot, nem látták a hozzá vezető helyes utat, nem volt elképzelésük azokról a társadalmi viszonyokról, amelyek lehetővé teszik az igazi szabadság megvalósulását. Mindazonáltal az ókori rabszolgafelkelések és a hűbérurak ellen irányuló parasztháborúk történelmileg szükségszerű fokai voltak a jobb jövő felé vezető harcnak. Ezek voltak a legkiemelkedőbb események a dolgozók erkölcsi öntudatának fejlődésében egészen addig, míg a munkásosztály meg nem jelent a történelem küzdőterén. A rabszolgafelkelések és a parasztháborúk a bátorság, a hősiesség és az önfeláldozás ragyogó példáit szolgáltatták. A proletariátus új viszonyok között folytatta, s a proletariátus pártja a szocialista öntudat fényével világította meg ezt a harcot. Ilyen öntudata nem lehetett az elmúlt korszakok elnyomott tömegeinek. A szocialista forradalom a kizsákmányolóknak uralmának megsemmisítésével valóra váltotta a dolgozóknak a szabadságról szőtt évszázados álmát, és magát a szabadságeszmét is új, minden eddiginél mélyebb tartalommal töltötte meg.

Az elnyomott tömegeket évszázadokon át fűtötte a hazaszeretet érzése, s ez nagyszerű hőstettekre lelkesítette őket az idegen leigázók ellen folytatott harcok során. Évszázadokon át élt bennük a lelkiismeretes munka megbeesülése, az ingyenélők megvetése, a harcostársaik iránt érzett köteleességtudat stb. A dolgozó tömegeknek ezek az erkölcsi vonásai azonban csak akkor indulnak igazán fejlődésnek, amikor a nép felszabadul a kizsákmányolás igája alól.

A néptömegek az őrzői azoknak az együttélési szabályoknak is, amelyek Lenin meghatározása szerint a közösségi élet elemi feltételei. Ezek olyan szabályok, amelyek megóvják az együtt élő embereket az együttélést fenyegető különféle „kihágásoktól”: a garázdálkodástól, a verekedésektől stb., olyan szabályok, amelyek megkövetelik a közvagyon gondos

kezelését, és amelyeknek értelmében el kell ítélni azokat, akik képesek — akárcsak Pomjalovszkij seminaristái — „tréfából” rongálni vagy megsemmisíteni a társadalmi vagyont. Ezek a szabályok évszázadok óta ismeretesek, ezekre hivatkoznak (kisebb vagy nagyobb változtatásokkal) a különböző történelmi korok hivatalos erkölcsi szabályai és előírásai, amelyek gyakran törvényeikben is kifejezésre jutnak.

Ezeket a szabályokat, melyek az emberek együttélésének történelmi eredményei, az osztálytársadalmakban nem tudják annak rendje és módja szerint betartani. A kapitalizmus, amelyben a telhetetlen tőkések nyereszkesedési vágya mellett inség és tömegnyomor uralkodik, és „mindenki mindenki ellen” harcol, állandóan lábbal tiporja az emberi együttélésnek ezeket az elemi szabályait. Lenin hangsúlyozta, hogy „a társadalmi együttélés szabályainak megsértésében álló kihágások eredendő társadalmi oka a tömegek kizsákmányolása, nyomora és szegénysége”². Csak akkor jönnek létre a feltételek ahhoz, hogy mindenki betartsa az emberi együttélés elemi szabályait, ha a kizsákmányoláson alapuló társadalom, a pénzsóvárság és a nyomor társadalma helyébe új, szocialista társadalmat teremtünk. A kommunizmusban, mint ahogy Lenin megállapítja, a társadalmi együttéléshez szükséges alapszabályok betartásának szükségszerűsége szokássá fog válni.

A kommunista erkölcs az emberiség morális fejlődésének legmagasabb foka. Egyesíti magában az előző korok erkölcsének, a néptömegek erkölcsének legjobb vonásait. Ugyanakkor ez az erkölcs még a múlt haladó erkölcséhez viszonyítva is minőségileg új erkölcs. A kommunista erkölcs a kizsákmányolás világát megsemmisítő és a kommunizmust megteremtő emberek szellemi arculatának új vonásait fejezi ki.

A kommunista erkölcs hordozója a munkásosztály, amely arra hivatott, hogy véget vessen a kizsákmányolás és az elnyomás minden formájának, és amely objektíven kifejezi valamennyi dolgozó és kizsákmányolt érdekeit. A proletariátus osztályerkölce ezért igen sok elemét tartalmazza a jövő általános emberi erkölcsének, amely a kommunizmus

²⁰ *Lenin Művei*. 25. köt. Szikra 1952. 497—498. old.

világmeretű győzelme után fog kialakulni. A kommunizmus általános emberi erkölcsének diadalához úgy juthatunk el, hogy az új társadalomért, a régi, kizsákmányoló társadalom erői és hagyományai ellen folytatott harcban fejlesztjük a proletariátus osztályerkölcsét.

3. Politika, jog és erkölcs

Az erkölcs mint a társadalmi tudat formája és mint a felépítmény része, sokoldalú kapcsolatban van a társadalmi tudat többi formájával és a felépítmény többi részével. „A politikai, jogi, filozófiai, vallási, irodalmi, művészeti stb. fejlődés a gazdasági fejlődésen alapszik. De mindezek hatnak egymásra és a gazdasági alapra is”²¹.

Az osztálytársadalomban az erkölcs kialakulására igen nagy hatással van az uralkodó osztály politikája.

A marxizmus—leninizmus elveti a burzsoá ideológusoknak azt a hazug állítását, hogy az erkölcs független a politikától. Ebből az állításból vagy a politikai amoralizmus cinikus felmagasztalása, vagy pedig az imperialista politikának az „örök”, „osztályfeletti”, „egyetemes” stb. erkölcs segítségével történő álszent elkendőzése és szentesítése következik.

A valóságban az erkölcs is, a politika is egy meghatározott gazdasági alapnak, egy meghatározott osztály anyagi létfeltételeinek terméke. Ezért az erkölcs és a politika szükségszerűen szoros kapcsolatban van egymással. Mindkettő — különböző formában — egy meghatározott osztály gazdasági érdekeit fejezi ki, egy meghatározott osztály céljait szolgálja.

A mai imperialista burzsoázia politikáját és erkölcsét nem érthetjük meg a jelenkori kapitalizmus gazdasági törvényeinek ismerete nélkül. Ugyanígy nem érthetjük meg a Kommunista Párt, a szovjet nép politikáját és erkölcsét sem, ha nem tanulmányozzuk a szocializmus gazdasági törvényeit.

A politika a felépítménynek ahhoz a részéhez tartozik, amely a legközvetlenebbül fejezi ki valamely osztály gazdasági

²¹ Marx—Engels. Válogatott levelek. Szikra 1950. 546. old.

érdekeit. „A politika a gazdaság koncentrált kifejezése”²² — mondja Lenin. Ebből következik, hogy a politika rendkívül fontos fegyver abban a harcban, amelyet valamely osztály gazdasági érdekeiért folytat. Az osztályok politikai harccal, a politikai hatalom kivívása útján igyekeznek kielégíteni létfontosságú gazdasági érdekeiket. Az uralkodó osztály politikája, állami ténykedése az adott gazdasági rend megszilárdításának fő eszköze. Ez az oka annak, hogy a közös gazdasági alapon nyugvó politika és erkölcs kölcsönhatásának keretén belül az erkölcs kialakulására döntő befolyással van az adott osztály politikája. A burzsoázia az államhatalom tekintélyével támasztja alá erkölcsét, minden intézményét és a propaganda minden eszközét felhasználja, hogy elhomályosítsa az emberek tudatát, hogy a tömegeket politikájának engedelmes eszközévé tegye.

A burzsoá állam — állapította meg Lenin — azt az erkölcsöt vallja magáénak, amely a burzsoázia felső rétegeinek kedves. Ez az erkölcs szentnek és sérthetetlennek nyilvánítja a burzsoá tulajdont, igazolni igyekszik a bérabszolgaság és a kizsákmányolás, a politikai és a nemzeti elnyomás létjogosultságát.

Ez az erkölcs napjainkban az „amerikai életformát” szentesíti, vagyis a monopóliumok hatalmát a társadalom felett, a gengszterizmust és a fajelméletet, a munkanélküliséget és a tömegek nyomorát, a „vörösök” elleni hajtóvadászatot és a dolgozók eszmei lezüllesztését. A viláგuralomra törő amerikai imperializmus politikájának, amely maradandóvá akarja tenni, erkölcsi példaképpül akarja állítani és az egész világra rá akarja kényszeríteni az „amerikai életformát” — semmi köze sincs az emberi erkölcs legelemibb követelményeinek. Ez a politika ellentétben áll a dolgozó tömegek létérdekeivel. Éppen ezért az imperialista burzsoázia, hogy ezt a politikát megvalósíthassa, mind gyakrabban folyamodik nyílt terrorhoz a néppel szemben.

A társadalom erkölcsi újjászületésének legfőbb feltétele — amint azt a Szovjetunió tapasztalata megmutatta —, hogy a

²² *Lenin Művei*. 32. köt. Szikra 1953. 74. old.

hatalom a munkásosztály kezébe kerüljön. A proletariátus csak a politikai hatalom birtokában teremtheti meg az új társadalmi rendet, csak így nevelheti önmagát és a dolgozók összességét az új társadalom építése során az új, a valóban emberi, a kommunista erkölcs szellemében. Az alapvető kérdést, a hatalom kérdését nem lehet csupán eszmei harccal megoldani. A tömegeknek a szocialista tudatosság szellemében, meghatározott erkölcsi elvek szellemében való nevelése, amint arra Lenin rámutatott, állandóan foglalkoztatja a marxistákat, és nem válhat valamiféle, a proletariátus politikai harcának halaszthatatlan feladatait helyettesítő külön jelszóvá. Éppen ezért megengedhetetlen az erkölcs és a politika azonosítása, összekeverése, a politikai harc feladatainak erkölcsi szólamokkal való helyettesítése. De a proletariátus diktatúrájáért folytatott politikai harc nem lehet független az eszmék, erkölcsi elvek stb. terén folyó harctól. A proletariátus politikai harca csak akkor járhat sikerrel, ha ezt a harcot a proletariátus politikai pártja vezeti, melynek erejét szervezettsége és tudatossága adja, s mely a tömegeket a kizsákmányolással és az elnyomás minden formájával szembeni kérlelhetetlenség szellemében neveli.

Éppen a marxista párt vezetésével folyó politikai harcban fejlődik a munkásosztály politikai öntudata, éppen e harc során alakulnak ki benne a kapitalizmus legyőzéséhez szükséges erkölcsi tulajdonságok. A tömegek kommunista szellemben való nevelését a munkásosztály harcának minden szakaszán a marxista párt politikája irányítja.

A Szovjetunió és a népi demokratikus államok politikája szigorúan őrzi azt az erkölcsöt, amely a társadalom gazdasági fejlődésének napirenden levő szükségleteit, a nép érdekeit, a népnek a szocializmus és a kommunizmus győzelmére, a népek közötti tartós béke megteremtésére irányuló akaratát fejezi ki.

A tőkés rend jellegéből, e rend gazdasági törvényeinek jellegéből következik, hogy a burzsoá állam nem irányította és nem is irányíthatta a gazdaságot, még fennállásának haladó korszakában sem, amikor tevékenysége még egybeesett a társadalom gazdasági fejlődésének irányával. A Kommunista

Párt vezette szovjet szocialista állam viszont a legfőbb eszköze volt az új gazdaság, a szocialista gazdaság felépítésének. A szovjet állam az ország gazdaságának irányításával kapcsolatos bonyolult feladatok megoldása közben a társadalom gazdasági törvényeinek és a társadalmi fejlődés napirenden levő szükségleteinek pontos ismeretére támaszkodik, idejében feltárja és hozzáértéssel leküzdi a gazdasági fejlődés során keletkező ellentmondásokat. A szovjet szocialista állam védelmezi a nép érdekeit, s ugyanakkor biztosítja a néptömegek döntő részvételét az ország igazgatásában. Az állam és a nép egysége itt megbonthatatlan. A szovjet társadalomban tehát nincs és nem is lehet szakadék a nép érdekeit helyesen kifejező állam politikája és a tömegek erkölcsi tudata között. Erről tanúskodik a szovjet társadalom *erkölcsi és politikai egysége*. A szovjet állam politikája igen fontos tényező, amely meggyorsítja a kommunista erkölcs kialakulását. Ez a politika nagyszerű célokat tűz maga elé, életrehívja a népben szunnyadó hatalmas energiát, fokozza a népnek saját erejébe vetett hitét, és tántoríthatatlan győzniakarássra, kitartásra, önfeláldozásra, a nehézségek leküzdésére nevel.

A dolgozó emberek az egész világon azt szeretnék, ha nem lenne többé kizsákmányolás és nyomor, faji és nemzeti elnyomás, militarizmus és háború, azt szeretnék, ha szabadon és boldogan élhetnének. A Szovjetunió példát mutatott az emberiségnek. Olyan társadalmat teremtett, melyben az emberek nem ismerik az ínséget és a kizsákmányolást, nem ismerik a faji és a nemzeti elnyomást, szabadon, gondtalanul élik életüket, s az országban élő nemzeteket a barátság szálai fűzik egymáshoz. A párt és a szovjet állam belpolitikája a nép-gazdaság további fellendítésére és a népjólét növelésére, külpolitikája pedig a népek közötti tartós béke, a gazdasági és kulturális együttműködés megteremtésére és fenntartására irányul.

E politika egyik meggyőző bizonyítéka a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje által 1951 március 12-én elfogadott békevédelmi törvény, mely a háborús propagandát az emberiség ellen elkövetett legsúlyosabb bűncselekménynek minősíti.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok kül- és

belpolitikája a tőkés világ dolgozó millióinak rokonszenvével találkozik. A világ dolgozói a győztes szocializmus országában a tőkés rabság és a hódító háborúk ellen küzdő emberiség reményeinek biztos támaszát, a gondtalan, boldog életbe vetett reményeik megvalósulását látják. Ez megsokszorozza energiájukat, kitartásukat, s arra buzdítja őket, hogy a kommunista pártok mögé felsorakozva harcba induljanak az új társadalmi rendért. Így segíti elő a helyes politika a kommunista erkölcs kialakulását.

A jog, éppen úgy mint az erkölcs, az emberi magatartás normáira és szabályaira vonatkozik; a jog felépítmény az osztálytársadalom gazdasági alapján. A jog az uralkodó osztály politikájának közvetlen befolyása alatt alakul ki, és e politika megvalósításának egyik eszköze.

A jog területe ugyancsak szoros kölcsönhatásban van az erkölccsel. Ennek a kölcsönhatásnak a különböző társadalmi-gazdasági alakulatokban más és más jellege van. Ezért amikor az erkölcs és a jog viszonyának kérdését vizsgáljuk, egy pillanatra sem téveszthetjük szem elől, hogy az erkölcsnek és a jognak az egyes alakulatokban különböző elvei vannak, és különbözőképpen hatnak egymásra.

Nézzük meg mindenekelőtt azokat a vonásokat, amelyek az erkölcsöt a jegtől megkülönböztetik.

A jog, mint az uralkodó osztály törvénybe foglalt akarata, feltételezi azt a mögötte álló kényszerítő erőt, melyet az állam, az uralkodó osztály politikai eszköze képvisel.

Az állam által felállított jogszabályok a törvényekben jutnak kifejezésre, és mindenkire kötelező érvényűek. Az uralkodó osztály kötelezővé teszi e szabályok betartását, s ennek alátámasztására latbaveti az államapparátus egész hatalmát. A jog nem ér semmit, ha nem áll mögötte olyan apparátus, amely a jogszabályok betartására tudja kényszeríteni az embereket.

A szovjet jog alapvetően különbözik a burzsoá jegtől, mert nem egy maroknyi kizsákmányoló, hanem az egész nép, a kizsákmányolástól mentes életét építő nép érdekeit védelmezi.

Az erkölcsi normákat, a jogszabályoktól eltérően, a közvélemény ereje támasztja alá. Az ellenséges osztályokra tagozódott társadalomban az uralkodó osztály erkölcsét az uralkodó osztály közvéleményének ereje védelmezi.

Az erkölcsi normák területe (még akkor is, ha csak az uralkodó erkölcsre gondolunk) az osztálytársadalom történetének egyetlen szakaszában sem esett egybe a jogszabályok területével. Bár bizonyos történelmi időszakok folyamán a kizsákmányoló állam a lehető legnagyobb mértékben beavatkozik az állampolgárok magánéletébe, s igyekszik azt a legaprólékosabb előírásokkal szabályozni (például az egyház, a fasiszta állam), a jog még csak megközelítőleg sem foghatja át az emberek magatartásának egész területét. Azt a kérdést, hogy az emberek között fennálló különféle kapcsolatokat a jogi szabályozás területére vigyük-e át, mindig az uralkodó osztály érdekei döntötték el, az uralkodó osztálynak az a törekvése, hogy a törvényhozás segítségével erősítse uralmának gazdasági alapját. A házasság kérdései például, amióta csak állam létezik, mindig törvényhozás tárgyát képezték, mivel a házasság a család alapja, tehát összefügg a gyermekek helyzetét, a vagyon öröklését, a nevelést stb. illető kérdésekkel. „Ha a házasság nem volna a család alapja, akkor ugyanolyan kis mértékben képezné törvényhozás tárgyát, mint például a barátság”²³ — írta Marx.

Másrészt a jognak minden korban rengeteg olyan szabálya van, amelyek önmagukban véve nincsenek közvetlen kapcsolatban az erkölccsel. Ilyenek például a magánjogi okiratok megszerkesztésére vonatkozó szabályok (közjegyzői ügyek), sok közigazgatási jogszabály stb. Ez is azt mutatja, hogy a jogszabályok nem esnek egybe az erkölcsi normákkal.

Minden antagonisztikus osztálytársadalomban a jog a kizsákmányoló osztálynak előnyös és kedvező rendet támogatja, s a kizsákmányoló osztály fegyvere az elnyomott tömegek ellen folytatott harcában. Ebben a vonatkozásban a jog funkciói nem térnek el az uralkodó osztály erkölcsének funkcióitól. De egy és ugyanazon államban nem lehet két jogrendszer —

²³ *Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 1. köt. 1. félköt. 318. old.*

egy olyan, amely az uralkodó osztály érdekeit van hivatva szolgálni, és egy másik, amelyik az elnyomott tömegek érdekeit képviseli. Más a helyzet az erkölccsel. Minden antagonisztikus osztálytársadalomban, a kizsákmányolók uralkodó erkölce mellett létezik és fejlődik egy másik erkölcs is, az elnyomott tömegek erkölce. Az a törvényesség, amely nem fejezi ki a dolgozó tömegek létérdekeit, a társadalom gazdasági fejlődésének szükségleteit, a nép szemében elveszti erkölcsi tekintélyét, s történelmileg halálra van ítélve. A törvény ilyen esetben a nép számára idegen erőként lép fel. Az emberek alávetik magukat a törvénynek, de nem tisztelik. Ezért a törvénynek nincs erkölcsi tekintélye. Ez a helyzet a mai tőkés államokban. A szocialista államban ezzel szemben a törvények általánosan elismert tekintélyre tesznek szert. A törvény rendkívül nagy segítséget nyújt a szovjet társadalom fejlesztésében, a kommunizmus építésében.

A jog, akárcsak az állam, nem örök kategória. Az állam és a jog ismeretlen fogalom volt az ősközösségi rendben, ahol az emberek magatartását az évszázadok során kialakult szokások szabályozták. A jog és az állam akkor jelent meg, amikor a társadalom osztályokra szakadt, és csak addig marad fenn, amíg osztályok lesznek. A kommunizmus világméretű győzelmét követően a szocialista állam és jog, miután elvégezte nagy feladatát az új társadalom megteremtése és az emberek kommunista nevelése terén, fokozatosan elhal, s átadja helyét a közigazgatási szerveknek, amelyek átveszik a szocialista állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkcióját.

Erkölc — a jogtól eltérően — mindig volt és mindig lesz, s a társadalom fejlődésével, a társadalom gazdasági alapjainak változásával együtt változik. A társadalom erkölcsi fejlődésének legmagasabb foka a kommunista erkölcs, amely a kommunista társadalomban éri el teljes virágzását. „Az osztályellentéteken és a rájuk való visszaemlékezésen felül álló, valóban emberi erkölcs a társadalomnak csak egy olyan fejlődési fokán lesz lehetséges, amely az osztályellentéteket nemcsak kiküszöbölte, hanem az élet gyakorlatában el is felejtette”²⁴.

²⁴ Engels. *Anti-Dühring*. 98. old.

Ezek a leglényegesebb különbségek az erkölcs és a jog között. Az erkölcs és a jog egymáshoz való viszonya, akárcsak lényegük, minden történelmi korszakban más és más, és attól a gazdasági alaptól függ, amely az erkölcsöt és a jogot szüli, s amelyet azok szolgálnak.

Lenin rámutatott arra, hogy az imperializmus korában, amikor a burzsoázia politikai felépítményében fordulat következik be a demokráciától a politikai reakció felé, a burzsoázia szakít azzal a törvényességgel, amelyet korábban maga teremtet meg. „A burzsoázia teremtette törvényesség kihasználásának korszakát *felváltja* a legnagyobb forradalmi ütközetek korszaka, s ezek az ütközetek *lényegében* az *egész* burzsoá törvényesség, az *egész* burzsoá rend lerombolásával lesznek egyértelműek, *formájukat tekintve* pedig óhatatlanul azzal fognak kezdődni (és kezdődnek is), hogy a burzsoázia fűhöz-fához kapkod, csak hogy megszabaduljon a saját maga teremtette, de számára már elviselhetetlenné vált törvényességtől!”²⁵

A mai imperialista burzsoázia a haladó erőkkel való nyílt leszámolás útjára lépett, egyre gyakrabban folyamodik nyílt erőszakhoz, s még azzal sem törődik, hogy ezt az erőszakot jogilag leplezze. Hasonlóan jár el, mint Scesdrin önkényeskedő hivatalnok, aki azt tartotta, hogy a legjobb, ha az ember „kedvére odaszó” és „füttyöl a törvényre”. A mai reakciós burzsoázia állandóan megsérti saját jogrendjét, amikor antidemokratikus törvényeket hoz a munkások és a haladó szervezetek ellen (az Egyesült Államokban a Taft—Hartley-féle törvény, a McCarran-törvény, a Kommunista Párt betiltásáról szóló törvény stb.), amikor bíróság elé állíttatja a kommunistákat, a haladó politikusokat, a békeharcosokat.

Az a tény, hogy a burzsoázia szakított a saját maga teremtette törvényességgel, eszmeileg abban jut kifejezésre, hogy — mint már fentebb említettük — a burzsoá ideológusok igyekeznek úgy feltüntetni a dolgot, mintha a jog és az erkölcs független lenne a politikától.

A szovjet szocialista társadalomban, ahol nincsenek ellen-

²⁵ *Lenin Művei*. 16. köt. Szikra 1955. 321. old.

séges osztályok, nincs talaja annak, hogy mesterséges választ emeljenek a politika, a jog és az erkölcs közé. A néptömegek létérdekeit kifejező politika a szovjet törvényhozásban ölt testet, amely a politika végrehajtásának egyik formája. A szovjet rend új, szocialista jogrendet, új, szocialista törvényességet hozott létre, s e törvényesség fő feladata a szovjet társadalom gazdasági alapjának — a szocialista tulajdonnak őrzése, erősítése és fejlesztése.

Az erkölcs és a jog területe a szovjet társadalomban sem esik egybe teljesen. Nem minden ütközik a szovjet törvényekbe, amit a kommunista erkölcs elítél. De mindazt, amit a törvény elítél, elmarasztalja a szovjet emberek erkölce is. Ugyanakkor a törvényben nem jut kifejezésre mindaz, ami a szovjet emberek erkölcsi kötelessége. Ez utóbbi azonban, mint például a szocialista versenyben való részvétel, a különböző társadalmi intézkedések támogatása stb., nem áll ellentétben a törvénnyel, hanem ellenkezőleg, teljes mértékben megfelel a szovjet törvényhozás szellemének. Az állam nem írja elő például a szocialista versenyben való részvételt, de jelentősen befolyásolja a szocialista verseny fejlődését azzal, hogy kitünteti a legjobb dolgozókat, serkenti a legjobb üzemeket, kolhozokat stb.

A szovjet jog hatalmas erejének, tekintélyének az a forrása, hogy a jogi követelményeket az egész közvélemény támogatja, mégpedig azért, mert a szovjet jog és a szocialista erkölcs a legteltesebb összhangban van a néptömegek érdekeivel. Ez a magyarázata annak, hogy a jogszabályoknak a szovjet emberek döntő többsége önként és szívesen tesz eleget.

A szovjetországban a közvélemény a dolgozók ösztönzésének rendkívül fontos tényezője lett. És itt óriási különbséget látunk a kizsákmányoló osztályok erkölce és a szovjet társadalom tagjainak kommunista erkölce között. E különbség megvilágítása szorosan összefügg az erkölcs és a jog kölcsönhatásának kérdésével.

A kizsákmányoló belső ösztönzője a pénzszerzési, a gazdagodási vágy, a profit utáni hajsza. A kizsákmányoló osztály hivatalos erkölcsében, amely „mindenkire” érvényes és a közjóról prédikál, mindig döntő szerepet játszik az illető osztály közvéleménye által támogatott képmutatás. „A képmutatás

olyan adó, melyet a bűn fizet az erénynek" — tartja a régi közmondás.

És ez az adó annál nagyobb, minél élesebben bírálják a forradalmi tömegek a kizsákmányoláson alapuló társadalmat.

Így keletkezik a szakadék a kizsákmányoló osztály közvéleménye által támogatott hivatalos erkölcsi tanítás és a valóságos magatartásbeli szabályok között, amelyek a burzsoázia belső ösztönzőjének, a termelőeszközök magántulajdonából eredő féktelen nyereszkesedési vágyának a kifejezői.

A szocialista társadalomban, ahol a termelőeszközök nincsenek magántulajdonban, nem lehet az erkölcsöt „színelte” és „tényleges” erkölcsre osztani, így tehát nem lehet szakadék a közvélemény és a belső, egyéni ösztönzés között sem. Az öntudatos szovjet embert nem a pénzsóvárság, nem a nyereszkesedési vágy hajtja (ez csupán a társadalom elmaradott tagjainál fordul elő, akiknek tudatában és magatartásában még fellelhetők a kapitalizmus csökevényei). A szovjetországban az emberek belső, egyéni ösztönzője a közérdek és az egyéni érdek, amelyek azonban nem zárják ki, hanem kölcsönösen feltételezik és kiegészítik egymást. Az alapvető és az elsőrendű mindig a közérdek. A szovjet államhatalom és a közvélemény kényszerítő erőként lép fel a nép ellenségeivel, valamint azokkal a szovjet polgárokkal szemben, akik szembeállítják egyéni érdekeiket a társadalom érdekeivel, akik megsértik a szovjet törvényeket és a kommunista erkölcs szabályait. Ezáltal az állam és a közvélemény neveli a dolgozó tömegeket, ráneveli őket arra, hogy betartsák a jogszabályokat és a kommunista erkölcs követelményeit. A szovjet emberek milliói természetes dolognak tartják a szabályok és követelmények betartását, mert mélységes meggyőződésük, hogy azokra az egész társadalom és minden egyes ember érdekében szükség van.

Ebből azonban természetesen egyáltalán nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy mi a szovjet társadalomban már megszüntethetjük a jogot és helyébe az erkölcsöt állíthatjuk. Az állam, következésképpen a jog is — tanítja a marxizmus — csak a kommunizmus világméretű győzelme után hal el. A jog elhalásához csak úgy juthatunk el, ha erősítjük a szovjet törvényességet — a szocialista tulajdon védelmének, a szocialista

fegyelem. erősítésének eszközét, a nép ellenségei ellen vívott harc fegyverét. E feladatok megoldása során a kommunista erkölcs és a szovjet jog kölcsönösen kiegészítik egymást. A kommunista erkölcs elősegíti a szovjet jogrendszer megszilárdulását, a szovjet jog viszont elősegíti a kommunista erkölcs megszilárdulását, s a kommunista erkölcs kialakításában is fontos szerepet játszik.

A szovjet jog társadalmi kötelességtudatra, az elnyomás, a kizsákmányolás, a faji és nemzeti megkülönböztetés gyűlöletére neveli a szovjet embereket, elmélyíti az igazi emberi kapcsolatokat. A társadalom legkiválóbb dolgozóinak tapasztalatai alapján kifejlődött erkölcsi normákat a szocialista törvény leegyszerűsíti és jogszabályokká teheti. Lenin hangsúlyozta, hogy a kiváló, példásan teljesített munkának erkölcsi példaképből mindenkire kötelező, követendő példává kell válnia.

Ugyanakkor azok a törvények, melyek a népvagyon és az állampolgárok személyi tulajdonának fosztogatói ellen, a harácsolók, a munkakerülők, a csavargók stb. ellen irányulnak, teljes támogatásra találnak a dolgozó tömegek, a közvélemény részéről.

Míg az imperialista tábor országai lépten-nyomon megsértik a népek közötti kapcsolatok terén általánosan elfogadott jogi és erkölcsi szabályokat, a Szovjetunió következetesen harcol a nemzetközi jog és erkölcs szabályainak betartásáért. Harcol azért, hogy teljes egészében megvalósuljon az az ENSZ Alapokmányában lefektetett magasrendű erkölcsi-jogi elv, amely kimondja, hogy „A nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejleszteni kell”²⁰.

4. Az erkölcs kapcsolata a művészettel és a tudománnyal

Az erkölcs bizonyos történelmileg meghatározott erkölcsi fogalmak, elvek és normák szempontjából vizsgálja az emberek

²⁰ *Gonczi György*. A békeharc és az Egyesült Nemzetek Szervezete. Nemzetközi kérdések. 55. sz. Szikra 1951. 54. old.

magatartását. A művészet, amely az emberek társadalmi létét, az emberek életét a maga sokoldalú megnyilvánulásaiban tükrözi, lehetővé teszi, hogy megértsük nemcsak az emberi élet erkölcsi oldalát, az emberek morális kapcsolatait, hanem a köztük fennálló egyéb kapcsolatokat is. A művészet az erkölcs-től és a társadalmi tudat többi formájától eltérően, különleges módon tükrözi az emberek társadalmi létét. A művészet nem fogalmakban (erkölcsi fogalmak, normák, szabályok stb.) tükrözi az emberek társadalmi létét, hanem művészi formákban, amelyek közvetlen érzeteket, bizonyos emóciókat kelt-hetnek. A művészi megjelenítés a valóság tükrözésének speci-fikusan művészi formája. Az élet tükrözésének ez a formája megismertet bennünket az emberek társadalmi létevel, a termé-szethez, a társadalomhoz, embertársaikhoz való viszonyával, és igen nagy hatással van az emberekre, nagymértékben hozzá-járul különféle nézetek, érzelmek, jellemvonások, erkölcsi tulajdonságok stb. kialakításához.

A tükrözött valóság területének és a tükrözés formájának különbözőségével függ össze az emberi cselekvés és magatartás *megítélésének* különféle módja is. Ez a megítélés a művészetben az esztétikai, az erkölcsben az etikai normákra támaszkodik. Az esztétikai megítélés a szép képzetéből, az etikai megítélés az erkölcsös és a magasztos képzetéből indul ki. Amikor rámu-tatunk az erkölcsnek és a művészetnek ezekre a megkülönböz-tető vonásaira, látnunk kell azt a mély belső kapcsolatot is, amely a társadalmi tudat e formáit összefűzi.

A haladó művészetnek, éppen úgy mint a haladó erkölcs-nek is, általános törvényszerűsége a néppel való kapcsolat, a nép szolgálata. Az igazi művészet azt a társadalmi és emberi eszményt szolgálja, amely a valóságból, a nép életéből fejlő-dik ki. A művész az élet különböző megnyilvánulásainak ábrá-zolásakor mintegy összeveti az ábrázolandó jelenséget az em-beri életideálról alkotott elképzelésével. Fontos, hogy a művész ideálja a fejlődő valóság helyes megértésére támaszkodjék. Nem alkothatunk helyes fogalmat az ideálról, az eszményről, ha nem tanulmányozzuk elmélyultan a fejlődő valóságot, annak törvényszerűségeit, tendenciáit.

Amikor a művész képzelőereje segítségével létrehozza

alkotásait, amelyek arra hivatottak, hogy alaposabban és jobban megértessék az élet igazságát, s hogy az egyes emberi alakokon keresztül élénk tárják valamely kor jellemző típusait, ezzel saját társadalmi és emberi eszményének megjelenítésére törekszik. Megmutatja azt, ami az életben elavult, és azt, ami fejlődőben, kialakulóban van, vagyis azt, amié a jövő.

A társadalmi eszmény, a tökéletes társadalmi berendezkedésről és a tökéletes emberről alkotott fogalom a szép fogalmának a lényege. De ugyanez a társadalmi és emberi eszmény egyben az adott korszak legmagasabbrendű erkölcsi ideálja is, a jó ideálja. Az a harc, amelyet ezért az eszményért, a nép boldogulásáért, haladásáért vívunk — szép is és egyszersmind erkölcsös is. Ez a harc lelkesít bennünket, és meghatározza magatartásunkat.

Kant etikájának és esztétikájának (ennek a burzsoá értelmiség körében meglehetősen elterjedt tanításnak) a hívei éles határvonalat húznak a művészet és az erkölcs, az esztétika és az etika közé, kiküszöbölik a művészet területéről mind az objektív megismerés elemét, mind pedig a morális elemet, és ami a szépet illeti, mint pártos ítéletet helytelenítenek minden olyan ítéletet, amelyhez „érdek” fűződik. Ezzel megfosztják a művészetet eleven lelkétől — eszmei tartalmától, amely az objektív valóságban, az emberek munkatevékenységében, létfontosságú érdekeikért, az emberhez méltó életért vívott harcukban gyökerezik.

A jó és a szép a művészetben csak akkor lehet összhangban, ha összhangban van a művész egyéniségében is. A művész nem lehet közömbös szemlélője annak a küzdelemnek, amely egy magasztos társadalmi eszmény megvalósításaért folyik. A művész nem lehet szavakban a magasrendű erkölcs hirdetője, ha az életben a pénzszerzési szenvedély, a karrierizmus stb. rabja. A művész igaz ember kell hogy legyen, aki harcol az újért, építi az újat, tanít másokat.

A haladó művészet, történelmi fejlődésének minden egyes szakaszában az illető kor magasrendű erkölcsi követelményeinek szolgálatában állt, valamilyen formában mindig a helyes életszemléletre tanított. A művészet erkölcsi hatása rendkívül nagy. Aligha lehet kétséges, hogy Csernisevszkij erkölcselmé-

lete azért volt oly nagy hatással az ifjúságra, és azért vált annyira veszedelmessé az önkényuralmi Oroszország uralkodó körei számára, mert Csernisevszkij a maga elméletét művészi eszközökkel, Rahmetov, Lopuhov, Vera Pavlovna és más, az életben már megjelent új embertípusok művészi ábrázolása útján fejtette ki. Jól tudjuk azt is, milyen erkölcsi hatást gyakorolnak az emberekre a szépirodalmi alkotások, így Gorkij „Az anya”, Osztrovszkij „Az acélt megedzik”, Furmanov „Csapajev”, Fagyeev „Az ifjú gárda”, Polevoj „Egy igaz ember” című regénye és más művek.

Csernisevszkij abban látta a művészet morális jelentőségét, hogy a művész mindannak ábrázolásával, ami az embert a valóságban érdekli, ítélőszéket tart az ábrázolt jelenségek fölött. Csernisevszkij úgy tekintette a művészetet, mint az ember erkölcsi megnyilatkozásainak egyik fajtáját. A művészet hatalmas erkölcsi jelentőségéről vallott nézeteit magáévá tette az egész haladó esztétika, a különböző művészeti ágak valamennyi haladó képviselője.

„Az irodalom célja az — írta Gorkij —, hogy segítse az embert önmaga megértésében, növelje az ember önbizalmát, serkentse az igazság keresésére irányuló törekvését, harcoljon a középszerűség ellen, megtalálja az emberekben a jót, felgyújtsa lelkükben a szégyen, a harag és a merészség lángját, s mindent megtegyen, hogy az emberek lelkükben erősekké váljanak, és életüket átszellemíthessék a szépség szent szellemével”²⁷.

Az irodalom feladatainak ebben a megfogalmazásában a nagy proletáriró összekapcsolja az irodalom ismeretelméleti, esztétikai és erkölcsi jelentőségét.

„Erkölcsi ítéletek nélkül nincs irodalom — írja kortársunk, Howard Fast, a kiváló amerikai író —; s akár észreveszi a művész, akár nem, az erkölcsi ismérvek alkotják azt a cementet, amellyel egymáshoz rögzíti az élet széles panorámájából vett különálló tényeket”²⁸.

²⁷ Gorkij Művei. 2. köt. Moszkva 1949. 195. old. (oroszul).

²⁸ Novij Mir. 12. sz. 1950. 229. old. (oroszul).

De ismételtén le kell szögeznünk, hogy a művészet erkölcsi hatása az élet tükrözésének sajátos művészi eszközeivel, a tipikusnak művészi ábrázolásával, a pozitív hős vagy a negatív szereplő művészi alakjának kiélezésével érhető el.

A művészet nem lehet csupán a politikai és erkölcsi eszmék tanításának szemléltető módszere, „gyönyörködtető” didaktikai vezérfonal. Ha az eleven, élettől duzzadó és színpompás képet elvont szólamokkal helyettesítjük, ha leszállítjuk a művészi színvonalat, ezzel csökkentjük a műalkotásnak a társadalomra gyakorolt morális hatását is.

Mélységesen hibásak és károsak a különböző rendű és rangú burzsoá esztéták elgondolásai, akik a művészetnek a valóságtól való elfordulását hirdetik, s nem kevésbé hibásak és károsak azoknak a „marxistáknak” a nézetei, akik elismerik ugyan a művészetnek a társadalmi élettől való függőségét, de tagadják a művészet aktív szerepét s a társadalomra gyakorolt eszmei és morális hatását.

Valójában a kérdés csupán az, hogy valamely művészeti alkotás *milyen* eszmei és erkölcsi hatást gyakorol az emberekre, hogy a művész vagy a költő milyen eszméket fejez ki alkotásában, mi az, ami megragadta figyelmét a valóság területén, mi az, amit helyesel, és mi az, amit rossznak. Régóta tudjuk, hogy a reakciós eszmék hirdetése vagy az eszmeietlenség tönkreteszi a művészetet, megfosztja mind ismeretelméleti, mind pedig erkölcsi és esztétikai jelentőségétől. Az a művész vagy író, akit nem lelkesítenek nagy társadalmi eszmék, aki nem állítja művészetét a nép, a haladás szolgálatába, az nem tud az emberek értelméhez és szívéhez szóló, igazán művészi alkotásokat létrehozni.

Az apolitikus, amorális művészet segítségével a reakciós osztályok elvonják a tömegeket a politikai harctól, és demoralizálják őket. Lenin rámutatott a pénzeszsáktól függő „művészet” dekadenciájára és demoralizáló hatására, leleplezte a burzsoá íróknak, művészeknek és színészeknek a művészet abszolút szabadságát hirdető szónoklatait, az osztályoktól és pártoktól független művészetéről hangoztatott szólamait. „Független-e ön, író uram, polgári kiadójától? polgári közönségétől, amely azt kívánja öntől, hogy pornográfiát nyújtson szóban és

képben, s prostitúciót a «szent» színművészet «kiegészítéseként»?''²⁹ —írta.

Az a művészet, mely a kizsákmányoló osztályoknak a tömegek szellemi gúzsakötését célzó korlátolt, hazug és képmutató erkölcsi tanait hirdeti, nem lehet igazi művészet. A silány eszmei tartalom szegényes művészi kifejezőeszközökkel párosul. Ez jellemző például azokra az „épületes” festészeti és irodalmi „alkotásokra”, filmekre stb., amelyeket a Vatikán képviselői, a mai imperialista reakció kiszolgálói gyártanak hatalmas mennyiségben a tömegek számára. Az uralkodó osztály céljának megfelelően ezek az „alkotások” nem a nép erkölcsi és esztétikai nevelését, hanem a nép szellemi züllesztését szolgálják.

Lenin rámutatott arra, hogy az igazán szabad művészet nem az unatkozó és az elhájasodástól szenvedő „felső tízezret” szolgálja, hanem a dolgozók millióit és tízmillióit: az ország színe-virágát, erejét, jövőjét. A haladó író vagy művész igazi alkotási szabadsága az élet helyes ábrázolásában, a népnek s a nép társadalmi igazságért vívott harcának becsületes szolgálatában rejlik.

A XIX. század klasszikus orosz irodalma, mely szoros kapcsolatban állt a néppel, hatalmas eszmei, esztétikai és erkölcsi befolyást gyakorolt a társadalomra. Ez az irodalom valóban „az élet tankönyve” volt minden haladó gondolkodású ember számára. Arra nevelte az embereket, hogy gyűlöljék a társadalmi igazságtalanságot, a kizsákmányolást és az elnyomást, hogy hívek legyenek hazájukhoz, s harcoljanak népük felszabadításáért. Megbélyegezte a jobbágytartók kegyetlen erkölcsét és ingyenélését, leleplezte az előttük térdet-fejet hajtó liberálisokat, megmutatta a kereskedők undorító kényuraskodását, a „kishivatalnokok” megfélemlítettségét és kicsinyes haszonlesését, az orosz és a nyugat-európai burzsoázia aljas kapzsiságát és mohóságát. „A tagadás ostorozó szavával” magasrendű erkölcsöt hirdetett, mely harcra hívott minden ellen, ami a társadalom előrehaladását akadályozta.

A „tagadás szava”, melynek mélyén a nép forró szeretete,

²⁹ *Lenin Művei*. 10. köt. Szikra 1954. 35. old.

a nép felszabadítására való törekvés rejtett, a földesúri, önkényuralmi rendszer ellen irányuló népi szabadságmozgalom növekedésével mind erőteljesebben csegett.

A nagy Puskin költészetének eszmei és erkölcsi jelentősége abban rejlik, hogy kifejezésre juttatta a népnek a szabadságról szőtt álmait:

Népem szívébe zárt, ott folytatódik éltém,
Mert ahhoz szólt dalom, mi benne nemesebb,
Mert zord napokban a szabadságról beszéltem
És szántam azt, ki elesett.

Nyekraszov a következő szavakkal fordul a művészethez:

Zsarnokok fejére átkaid
Sújtó vádját, féktelent,
Az önzetlen munkának pedig
Hű bizalmat, végtelent.

Szaltikov-Scsedrin, a kiváló orosz satíraíró így írt: „Irodalmi munkásságom lényege mindig a tiltakozás volt az önkény, a kétszínűség, a lazudozás, a kapzsiság, az árulás, az ostobaság stb. ellen”³⁰.

Lenin abban látta Lev Tolsztoj irodalmi munkásságának erkölcsi erejét, hogy kifejezésre juttatta a paraszti tömegek haragját és tiltakozását az elnyomásnak és a nyomornak az 1861-es reform következtében kialakult új viszonyai ellen.

De a haladó orosz irodalom és művészet nemcsak azért volt oly nagy hatással az emberek eszére és szívére, mert bírálta a fennálló rendet, mert gyűlöletre nevelt a nép elnyomói ellen. A haladó orosz irodalom ugyanakkor művészi formában ábrázolta a pozitív hőst, a nép érdekeinek és legjobb törekvéseinek kifejezőjét, akiben a nép legnemesebb erkölcsi vonásai öltenek testet. Osztrovszkij „Vihar” című drámájának Katyerinájában, Nyekraszov orosz nőalakjaiban, Csernisevszkij és más orosz írók műveinek hőseiben az orosz nép lelki és erkölcsi szépsége ölt testet, az írónak népébe, hazája boldog jövőjébe vetett hite jut kifejezésre.

³⁰ Scsedrin Művei. „Pravda” kiadás. 9. köt. 438. old. (oroszul).

Az elnyomással és a kizsákmányolással szembeni, a munkások és a parasztok embertelen munkakörülményei elleni tiltakozás hangot kapott az Októberi Forradalmat megelőző időszak haladó orosz művészetének valamennyi ágában. V. M. Garsin, ismert orosz író, „Festők” című elbeszélésében leírja, milyen lelki megrázkódtatáson megy át egy festőművész, aki megörökítette vásznán egy kazánkovács alakját. Szörnyű látvány a kazánban hétrét görnyedve álló emberi alak. A kimerültségtől szinte kihagy a lélegzete, kezével és mellével kénytelen kivédeni a kívülről jövő súlyos kalapácsütéseket (szegecselik a kazánt). A művész nézi alkotását, és így szól: „Elővarázsoltalak a fojtogató levegőjű, sötét kazánból, hogy látványod borzalommal töltse el ezt a tiszta, kimosakodott, gyűlöletes népséget... Űsd szíven őket, rabold el az álmukat, jelenj meg előttük mint kísértet! Öld meg a nyugalmaikat, amiképpen megölted az enyémet...”

A haza és a nép iránt érzett igaz szeretettől áthatott realista orosz festészeti alkotások a társadalom lelkiismeretét ébresztgették, bemutatták az orosz nép nemes erkölcsi vonásait, egyszerű szellemét és hatalmas erkölcsi erejét.

Rokonszenves, vonzó népi típusok elevenednek meg Repin, Szurikov, Vasznyecov, Prjanyisnyikov, Jarosenko, Szavickij és még sok más kiváló orosz festőművész különböző tárgyú festményein; a népi hősök ihlették alkotásra a nagy orosz zeneszerzőket: Glinkát, Csajkovszkijt, Muszorgszkijt, Borogyint, Rimszkij-Korszakovot stb. is.

A klasszikus orosz irodalomban és művészetben a maga teljességében jutott kifejezésre az esztétikának és az etikának, a szépségnek és az erkölcsi emelkedettségnek az igazi művészetet jellemző egysége. Az orosz művészet nagy mesterei kapcsolatban álltak a néppel, s így meg tudták benne találni ezt a szépséget és emelkedettséget, meg tudták látni a népben szunnyadó erőket — a haza újjászületésének zálogát. Feladatukat abban látták, hogy életrekeltsék, fejlesszék ezeket az erőket.

A nagy orosz művészek alkotásaikkal bebizonyították, hogy a természetet is lehet úgy ábrázolni — sőt úgy is kell ábrázolni —, hogy az ne egyszerű utánzás és másolás legyen.

s hogy a természet művészi ábrázolásával is lehet — sőt kell is — az emberek eszmei nevelését szolgálni. A természet megjelenítésével a festőművész vagy a költő hazaszeretetre, a nép szeretetére nevelheti az embereket, kifejezésre juttathatja erkölcsi és esztétikai eszményét.

Az elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy a klasszikus orosz művészetnek óriási szerepe volt a nép eszmei és erkölcsi nevelésében, öntudatának fejlesztésében. Ez a művészet, Szerov kifejezésével élve, „a népi elemből” merítette erejét. Ez a művészet az igazság, a lelkiismeret és a szépség éltető forrásából táplálkozott, s ez a forrás a néptömegekben, a néptömegek szabadságharcában lelte eredetét. A XIX. századbeli orosz irodalom és művészet nagyjai harcoss művészetet produkáltak, olyan művészetet, amely a nép legjobb eszményeit fejezte ki, és harcolt azok megvalósulásáért.

A realista, haladó művészet legjobb hagyományai — az igazságszeretet, az eszmeiség, a mesterségbeli tudás — új, magasabb fejlődési fokot ért el a szocialista művészetben. A szocialista realizmus művészete, melynek megalapítója Makszim Gorkij, a nagy orosz író, a marxista—leninista világnézetre támaszkodik. Ez a világnézet lehetővé teszi a művész számára, hogy alaposan megismerkedjék a társadalmi fejlődés törvényeivel, és megmutatja az emberiségnek az egyedüli helyes utat, a kizsákmányolástól és az elnyomástól való megszabadulás útját.

A szocialista művészet fejlődése elválaszthatatlan a szabadságmozgalom proletár szakaszától, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmétől, a szocializmus győzelmétől. A szovjet szocialista művészet a világon a leghaladóbb, a legmélyebb eszmei tartalommal telített művészet, a kommunista szellemű nevelés hatalmas fegyvere. A szovjet művészetnek nincsenek és nem is lehetnek más érdekei, mint a nép, az állam érdekei. A szovjet nép, a Kommunista Párt minden szovjet művésztől elvárja, hogy a valóságot híven ábrázoló, magas eszmei és erkölcsi színvonalon álló, formailag tökéletes alkotásokat hozzon létre, s hogy nagy erkölcsi felelősségtudattal dolgozzon.

A szovjet művészet alapvetően különbözik a burzsoá

művészettől. A burzsoá-individualista morál inérgével megfertőzött reakciós burzsoá művészet eltompítja az emberek tudatát, elaltatja lelkiismeretüket, kiöli belőlük a társadalom iránti érdeklődést, demoralizálja őket. Ez a tartalmát tekintve reakciós művészet, amely az imperialista reakció rabló érdekeit szolgálja, mind jobban és jobban elkorcsosul. E művészet eszmei fegyvertárában megtaláljuk az embergyűlölő fajelméletet, a nacionalizmust, a kozmopolitizmust.

A reakciós burzsoá művészet kedvelt témája a kicsapongás és a bűnözés, „pozitív” hőse — a szadista és a gyilkos. Az ilyenfajta művészet felébreszti az emberekben a legalantasabb ösztönöket, s minden igyekezetével azon van, hogy az embert elállatiasítsa és az imperialista burzsoázia rabló terveinek engedelmes eszközévé tegye. A burzsoá uralom összeomlásához vezető társadalmi konfliktusok növekedésének korában a burzsoá művészetnek ugyanakkor a kilátástalan pesszimizmus, az élettől való elfordulás hirdetése, a halál dicsőítése is jellemző vonásává válik. A tőkés országok haladó művészei harcolnak a művészet elfajulása ellen, a nép érdekeit szolgáló realista művészetért.

A szovjet művészet felemeli és nemesebbé teszi az embert, arra neveli, hogy hű legyen szocialista hazájához, a kommunizmus, a béke, a népek közötti barátság nagy eszméihez, s gyűlölje a reakció és a háború erőit. A szovjet művészet dicsőíti a szovjet emberek egymást segítő nagyszerű alkotó munkáját, nemeslelkűségét és erkölcsi szépségét. A szovjet művészet legkedveltebb hősei a nép fiai, az új élet építői.

A Szovjetunió művészete által feltárt szépség a kommunizmusért harcoló nép alkotó munkájának szépsége, a haza védelmében végrehajtott nagyszerű hőstettek szépsége, azoknak az új, igazán emberi kapcsolatoknak a szépsége, amelyeket a nagy Kommunista Párt vezetett szovjet nép alakít ki hazájában.

A szovjet íróknak és művészeknek minden lehetőségük megvan arra, hogy műveikben a legteljesebben kifejezzék a szép és az erkölcsös egységét, hiszen a szovjet emberek élete tele van nemes erkölcsi vonásokkal és szépséggel. A történelmi tapasztalat megmutatja, mennyire tarthatatlan Franz Meh-

ringnek, az ismert német marxistának az az állítása, hogy a forradalmi korszakokban a felszabadulásukért küzdő osztályok esztétikai ízlését „mindig igen erősen el fogja homályosítani a logika és az etika”. Ezt a tételt nemcsak a nép forradalmi szabadságharcával szoros kapcsolatban álló orosz klasszikus irodalom cáfolja meg, hanem a szovjet irodalom is, amely a leghatalmasabb társadalmi átalakulásokat juttatja kifejezésre. Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Fagyeev, Ny. Osztrovszkij és az irodalom többi nagy mesterének művei azt bizonyítják, hogy a szovjet irodalomra nem a száraz, papírizú elmefuttatások, hanem a teljes értékű, gazdag eszmei tartalommal telített és magas művészi színvonalon álló alkotások jellemzők.

A dolgozók kommunista nevelését szolgáló szovjet művészet minden erejével küzd a szovjet emberek tudatában megbúvó kapitalista csökevények, a burzsoá, egoista erkölcs maradványai ellen, a nacionalizmus, a kozmopolitizmus, a züllesztő burzsoá kultúra előtti hajbókolás ellen. A szovjet művészet arra hivatott, hogy a szatíra tüzével égesse ki az életből mindazt, ami a kommunizmus felé haladást gátolja. A szovjet íróknak és művészeknek „pozitív művészi alakokban kell ábrázolniuk az újtípusú embereket, emberi méltóságuk egész nagyszerűségében, s ezzel elő kell segíteniök, hogy társadalmunk embereiben a kapitalizmus szülte fekélyektől és hibáktól mentes jellemeket, tulajdonságokat és szokásokat alakítsunk ki”³¹. A szovjet művészet arra hivatott, hogy eleven, életvidám, hazájához hű ifjúságot neveljen, amely hisz a kommunizmus győzelmében, nem retten vissza az akadályoktól, s le tud küzdeni bármilyen nehézséget.

A Kommunista Párt megmutatta, mennyire káros az úgynevezett „konfliktusnélküliség elmélete”, melynek hívei azt bizonygatják, hogy a szovjet életben semmiféle konfliktus sincsen, hogy a szovjet társadalom az új és a régi harca nélkül, nehézségek nélkül, símán és zökkenők nélkül fejlődik. Ez az elmélet hátráltatta a szovjet művészet fejlődését, csökkentette a

³¹ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kiad. 87. old.

művészi alkotások eszmei és művészi színvonalát, nevelő hatását.

A marxista—leninista világnézet életigenlő ereje és a szocializmus építésének egész gyakorlata derűs optimizmussal és a kommunizmus győzelmébe vetett hittel tölti el a szovjet művészetet. A szovjet művészetnek, a kommunizmusért, az emberi haladásért vívott harc e fegyverének „joga van arra, hogy másokat az új, egyetemes emberi erkölcsre oktasson” — állapította meg Zsdanov³².

* * *

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy az erkölcs és a tudomány között semmiféle kapcsolat sincs, hogy a tudomány távol áll az erköléstől. A tudomány az anyagi világ — a természet, a társadalom, az emberi gondolkodás — objektív fejlődéstörvényeit tanulmányozza, s az objektív világ törvényszerűségeinek tanulmányozásával lehetővé teszi a jelenségek tudományos előrelátását. Az erkölcsnek viszont az emberi magatartás szabályaival, az emberi cselekedetek megítélésével stb. van dolga.

A marxizmus a társadalmi folyamat objektív törvényszerűségének felismerésével és annak bebizonyításával, hogy az emberek magatartását és cselekedeteit a társadalom anyagi életfeltételei határozzák meg, egyszer s mindenkorra kiűzte a történelemből az „etikai” felfogást, amely az egész történelmi folyamatot az embernek a „jóról” és a „rosszról” alkotott képzeivel magyarázta, és amely oly távol állt a tudománytól, mint ég a földtől. Ez a felfogás csupán egyik válfaja volt az idealista történetfelfogásnak, amely a társadalom történetét az eszmék és a nézetek fejlődésére szűkítette le, mert az eszmék és nézetek fejlődésében látta azt az erőt, amely a társadalom fejlődését meghatározza.

Azt jelenti-e ez, hogy a társadalomtudomány területén nem ismerhetjük el az erkölcsnek a társadalmi fejlődésben betöltött szerepét? Nem. A marxizmus az „etikai” (és általa-

³² Zsdanov. A művészet és filozófia kérdéseiről. 2. kiad. Szikra 1952. 111. old.

ban mindenfajta idealista) történetfelfogás elvetésével egyidejűleg hangsúlyozta az erkölcsi tényezőnek a társadalom életében betöltött óriási szerepét. Kimutatta, hogy a társadalmi fejlődéstörvények objektív jellegének és az emberi cselekedetek társadalmi meghatározottságának elismerése egyáltalán nem jelenti az emberek tudatos tevékenységének tagadását, következésképpen nem zárja ki e tevékenység erkölcsi értékelését sem.

A burzsoázia osztályérdekeit szolgáló burzsoá társadalomelméleteket keresztül-kasul áthatja a burzsoá kapzsiságnak, a tőke szolgalelkű dicsőítésének szelleme. Ezek az elméletek nem tekintik feladatuknak a társadalom fejlődéstörvényeinek megismerését, nem szolgálják a haladást. Ezzel szemben a marxista társadalomtudomány, amely pontosan tükrözi a társadalom objektív fejlődéstörvényeit, nemes célt szolgál, olyan célt, amely a történelem objektív menetéből következik: a dolgozók felszabadítását az elnyomás és a kizsákmányolás alól. Ez a cél, amint azt a továbbiakban részletesebben kifejtjük, a kommunista erkölcs tudományos ismerve. Más szóval, a marxista tudomány az erkölcs számára tudományos alapot biztosít. Ezért a marxista társadalomtudomány által használt erkölcsi ítéletek nem önkényesek, nem fantasztikusak, hanem az objektív igazságnak megfelelőek, vagyis tudományosak.

A marxizmus bebizonyította, hogy a természettudományok területe sem esik kívül az erkölcs területén, mint ahogy nem esik kívül az osztályok, az osztályideológia területén sem. Az erkölcsi elvek, erkölcsi nézetek — alkotórészei ennek az ideológiának. A tudós világnézete, politikai nézetei, osztály-erkölce szükségszerűen hatással van a tudományra.

A természet objektív tényei és a tudomány által kifejezett törvényei nem függenek az emberek erkölcsi nézeteitől, de az emberek, erkölcsi nézeteik nem közömbösek az objektív igazság iránt. Az osztálytársadalmak történetében az uralkodó osztályok mindig csak annyiban túrték meg és ősztönözték a természetről szóló objektív ismeretek fejlesztését, amennyiben azok megfeleltek érdekeiknek. Azokat a természettudományos törvényeket és elméleteket, amelyek a hivatalos ideológia alapjait támadták, a mindenkori uralkodó osztályok erkölcs-

teleneknek minősítették és üldözték. Erre számos példát hozhatunk fel a középkori máglyáktól és kínzásoktól kezdve egészen a burzsoá „civilizáció” korára jellemző „majomperekig”. Más szóval, a történelem által túlhaladott társadalmi osztályok hivatalos ideológiája és osztályerkölce mindig határt szabott a természettudományok fejlődésének. A proletariátus tudományos ideológiája és tudományosan megalapozott erkölce ezzel szemben semmiféle határt sem szab a természettudomány fejlődésének.

A burzsoá tudósok kísérleteket tesznek arra, hogy az erkölcsöt mint az „értékek” és az „előírások” területét elhatárolják a tudománytól mint a tények és a lét területétől, de ezek a kísérletek hiábavalók, hiszen a tudománynak a tények és a jelenségek, valamint fejlődéstörvényeik elemzése alapján megvan a lehetősége arra, hogy a maga területén ne csak arra következtessen, ami van, hanem arra is, aminek *lennie kell*. Másrészt az erkölcs, melynek a burzsoá tudósok véleménye szerint „értékekkel” és „előírásokkal” van dolga, ezeket az értékeket nem a fantáziából, hanem a társadalom fejlődésének objektív követelményeiből vezetheti le és kell is levezetnie. A munkásosztály erkölce megfelel ezeknek az objektív követelményeknek és nem illuzórikus, hanem valóságos értékeken alapul.

Közvetlen kapcsolatban van az erkölccsel a tudományos felfedezések felhasználásának a kérdése.

Egyes burzsoá tudósok, akik gondosan elhatárolják egymástól a tudományt (az ő kifejezésükkel élve a „tények” területét) és az erkölcsöt (az „értékek” területét), tartózkodnak attól, hogy bármiféle véleményt mondjanak arról a pusztításról, amellyel egy esetleges imperialista atomháború fenyegeti az emberiséget, mondván: **nem a tudomány dolga megvizsgálni, hogy vajon jó-e vagy rossz egy ilyen pusztítás.**

Szorul-e külön bizonyításra, hogy az ekként vélekedő tudós az imperialisták bűnrészes-e? A tudós vagy a művész nem függetlenítheti magát a társadalmi élet által felvetett kérdésektől, nem zárkozhat el attól, hogy véleményt nyilvánítson e kérdésekkel kapcsolatban, nem lehet közömbös az iránt, hogy ki és milyen cél érdekében használja fel a tudomá-

nyos vívmányokat, hogy ezek a vívmányok a haladást vagy a reakciót, a háborút vagy a békét, az emberek elnyomását vagy felszabadítását szolgálják-e.

Ezek a kérdések a legközvetlenebbül érintik a tudós lelkiismeretét, és egyetlen tudós sem térhet ki előlük az „objektívizmus”, a „tisztá tudomány” stb. cégére mögé rejtőzve. A tőkés világ haladó tudósai egyre határozottabban tiltakoznak az ellen, hogy korunk legnagyobb felfedezését, az atomenergiát tömeges emberirtásra használják fel, hogy a tudomány vívmányait a baktérium- és vegyiháború bűnös céljainak szolgálatába állítsák, hogy a tudományt militarizálják. A tőkés országok becsületes tudósai előtt a győztes szocializmus országának példája lebeg, ahol a tudomány a népet szolgálja, ahol az államnak az az érdeke, hogy az új felfedezéseket, így az atomenergiát is, békés célokra, a nép javára használják fel. A Szovjetunióban épült fel a világ első ipari atom-villanytelepe.

A jelenkori kapitalizmus béklyójává vált a tudomány fejlődésének, s a tudományt mindinkább az imperialista reakció céljainak — a kizsákmányolás fokozásának, a hódító háborúknak, a népek leigázásának szolgálatába állítja. Védelmezői áltudományos elméleteket dolgoznak ki (weismannista-morganista biológia, eugenika stb.), hogy megindokolják a zagyva fajelméletet és a kannibalizmust, hogy megindokolják és terjesszék a legkülönbözőbb babonákat, a miszticizmust és a vallási előítéleteket. Aggkori gyengeség, dekadencia, prostitúció — ezekkel a szavakkal jellemezte Lenin a hivatalos burzsoá tudományt, mely meg akarja „semmisíteni” a szocializmust. A tőkés országok haladó tudósai erkölcsi kötelességüknek tekintik, hogy harcoljanak a népet szolgáló tudományért, s tudják, hogy e harc elválaszthatatlan a békéért, a demokráciáért vívott küzdelemtől.

A tudomány célja a nép szolgálata, az emberek életének jobbá tétele. Az igazi tudós az igazság harcosa, ellensége az uralkodó kizsákmányoló osztályok által terjesztett mindenfajta hazugságnak és előítéletnek. A haladó tudományért folytatott harchoz bátorságra, merészségre, önzetlen kutatásokra, az értelem győzelmébe vetett hitre, vagyis olyan er-

kölösi tulajdonságokra van szükség, amelyek a régi társadalmi rend megdöntéséért és az új társadalmi rend megteremtéséért küzdő harcosokat jellemzik. Más szóval napjainkban nincs más útja a tudomány fejlesztésének, mint szövetségre lépni azokkal az erőkkel, amelyek azért küzdenek, hogy megszabadítsák az emberiséget a tőke igájától, hogy megszabadítsák a tudományt a tőkések kiszolgálásától, a burzsoá ideológiától, a burzsoá erköléstől.

A szocializmus elválaszthatatlan a tudománytól. A szocialista társadalom tudományos alapon szervezi meg a társadalmi termelést és a termékek elosztását, hogy növelje a tömegek anyagi jólétét, és emelje kulturális színvonalukat. Csak a szocializmus szabadítja ki a tudományt a burzsoá ideológia, a burzsoá erkölcs béklyóiból, s a tudomány elé új célt tűz — a haladás nemes eszméinek szolgálatát.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után Lenin ezt írta: „Azelőtt az emberi elme, az emberi génusz csak azért alkotott, hogy egyeseknek juttassa a technika és a kultúra minden áldását, a többieket pedig megfossza a legszükségesebbtől — a művelődéstől és a fejlődéstől. Most ellenben a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkincsévé válik, és mostantól fogva az emberi elme és génusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé. Mi tudjuk ezt — és kérdezem, talán nem érdemes dolgozni, nem érdemes odaadni minden erőnket ennek a roppant történelmi feladatnak érdekében?”³³

A tőkés világ becsületes tudósának soha sincs meg a lelki egyensúlya, mert a tudomány előbbrevitelére irányuló törekvése állandóan összeütközésbe kerül azzal a ténnyel, hogy a tudomány vívmányait a tőke önző céljai érdekében használja fel. A szovjet tudós nem ismeri ezt az érzést, a szovjet tudós tudja, hogy munkájának eredménye a nép közkincese, s a nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelését, a szocialista haza felvirágoztatását szolgálja. A szovjet tudós nem rejtegeti munkájának gyümölcseit a vetélytársak elől, nem ölti magára a „tudomány papjának” talárját. A szovjet tudós

³³ *Lenin Művei*. 26. köt. Szikra 1952. 499. old.

tevékenyen részt vesz a társadalom életében, kérlelhetetlenül harcol a burzsoá ideológia minden válfaja ellen, hón szereti szocialista hazáját, odaadóan szolgálja népét és a Kommunista Pártot — a kommunizmus építésének vezető erejét.

A szovjet tudomány emberei a világ becsületes tudósainak élén küzdenek a népek közötti békéért, s azért, hogy a tudomány vívmányait a békés építőmunka érdekében használják fel.

A tudomány és az erkölcs egymáshoz való viszonyát érintő problémának, mint már említettük, van egy másik oldala is: az erkölcs tudományos kritériumának megállapítása, az erkölcs elméleti megalapozása. Ezt a kérdést, mellyel az osztálytársadalom megjelenése óta a filozófiai tudomány külön ága, az etika foglalkozik, könyvünk második fejezetében fogjuk megvizsgálni.

5. A vallás, a filozófia és az erkölcs

Az erkölcs, mint a társadalmi tudat sajátos formája, nem azonosítható sem a vallással, sem a filozófiával. A vallás az embereknek a valóságról alkotott fantasztikus, eltorzult elképzelése, amelyben az emberek mindennapi léte fölött uralkodó külső erők (előbb a természet erői, majd a társadalmi erők is) földöntúli, természetfölötti erők formáját öltik.

A vallás hosszú évszázadok óta az emberek erkölcsi nevelőjének szerepében tetszeleg, erkölcsi előírásait mindig és mindenütt örökérvényűeknek és változhatatlanoknak tünteti fel, mint amelyek „istentől” erednek és feltétel nélküli engedelmességet követelnek.

Azt jelenti-e ez vajon, hogy az erkölcs szülőanyja a vallás, hogy az erkölcs elképzelhetetlen vallás nélkül? Nem. Az erkölcs és a vallás a társadalmi tudat különböző formái, melyek meghatározott gazdasági viszonyok talaján keletkeznek, és e viszonyok változása nyomán megváltoznak. Az erkölcs előbb jelent meg, mint a vallás, és a vallástól függetlenül is létezhet. A vallás nem hozza létre az erkölcsöt, hanem csupán szentesíti a megfelelő gazdasági viszonyok talaján keletkezett erkölcsi elveket. A kizsákmányoláson alapuló társadalomban ezek

az elvek az uralkodó osztályok érdekeit fejezik ki. Ezért a „valláserkölc” terminus, ha szigorúan vesszük, nem pontos. Nem beszélhetünk valamennyi történelmi korszakra egyformán érvényes „valláserkölcéről”, hanem csak valamely osztálynak a vallás által szentesített erkölcséről, s maga a vallás változik, aszerint, hogy melyik osztály érdekeit védelmezi. A középkor valláserkölcse a hűbéri tulajdon alapjait védelmezte, a burzsoá társadalom valláserkölcse pedig különböző változataiban (katolikus, protestáns stb.) a burzsoá tulajdon létjogosultságát igazolja. Ezzel összefüggésben megváltozott a vallás erkölcsi parancsolatainak konkrét tartalma is. A hűbérurak érdekeit védelmező középkori valláserkölc elítélte példának okáért az uzsorát, mint „valaminek megszerzését semmi ellenében”, a tőke valláserkölcse viszont ebben nem lát semmi erkölcstelenséget. A különböző korok valláserkölcének közös vonásai — melyek a magántulajdon uralmát és az osztálytársadalom egész történetére jellemző kizsákmányolási viszonyokat tükrözik — nem takarhatják el előlünk az egyes történelmi korszakok valláserkölcének lényeges sajátosságait, amelyek mindig a magántulajdon és a kizsákmányolás sajátos formáját tükrözik és szentesítik.

A teológusok állításai szerint erkölc nem létezhet vallás nélkül, ezzel szemben már az ókori materializmus képviselői bebizonyították, hogy a társadalom a vallás segítségével és a vallás ellenére is megszervezheti erkölcsi életét. Lucretius, a nagy római materialista filozófus, „Tanköltemény a természetről” című halhatatlan művében hevesen vitatta azt a tételt, hogy vallás nélkül nem létezhet erkölc. Lucretius védelmére kelt Epikurosz materialista világnézetének és ateista etikájának, amely az embereknek az istenfélelemtől és a vallási előítéletektől való megszabadítását hirdette, s azt írta, hogy Epikurosz tanítása megadja az élet ésszerű alapját, hogy ez a tanítás egyáltalán nem taszít a bűn útjára, amint azt a vallás bajnokai állítják. Ellenkezőleg, mondja Lucretius, „éppen a vallás szüle gyakorta gonosz tettet, sokat, égbekiáltót”³⁴.

Az erkölcnek a vallás bűvköréből való kiszabadítását

³⁴ *Lucretius. Tanköltemény a természetről.* Budapest 1873. 6. old.

és az ésszerű erkölcs megteremtésének gondolatát Lucretiust követően a Marx előtti filozófiai materializmus legjobb képviselői is több ízben kifejtették. Bebizonyították, hogy a vallásos ideológia és erkölcs a tudományos haladás kerékkötője, arra hivatott, hogy elpalástolja az uralkodó osztályok kegyetlenségét és isten nevében elkövetett gaztetteit.

Az etikai tanítások történetében nemcsak olyan kísérletekről tudunk, amelyek az erkölcsöt a vallásból akarták levezetni, hanem olyanokról is — mégpedig a filozófiai idealizmus egyes képviselői részéről —, amelyek ellenkezőleg, a vallást akarták az erkölcsből levezetni. Példaként megemlíthetjük Kantnak és nagyszámú követőinek, a régi és új kantistáknak a nézeteit, akik azt bizonygatták, hogy az örök „erkölcsi törvény” (a kategórikus imperatívusz), amely bennünk él, nem valósulhat meg az ember tökéletlensége (illetve az emberi természet „radikális rosszassága”) folytán, s e törvény megvalósulásához a lélek halhatatlansága és isten létezése szükséges. Nem szorul külön bizonyításra, hogy a vallásnak az erkölcsből való levezetése éppúgy nem helytálló, mint ennek ellenkezője. Mindkét álláspont csupán azt mutatja, hogy a kizsákmányoló osztályoknak osztályuralmuk és erkölcsük szentesítése és fenntartása céljából valamilyen formában szükségük volt a vallásra.

A munkásosztály arra hivatott, hogy megszabadítsa a társadalmat mindenfajta kizsákmányolástól, s ezért erkölcsének nincs szüksége vallási szankciókra. A munkásosztály erkölce a leghatározottabban elutasítja a vallásnak azt az igényét, hogy az emberek erkölcsi nevelőjének szerepében léphessen fel. A munkásosztály erkölce nem az égben keresi indokait, hanem a földön, a munkások és a dolgozó tömegek gyakorlati harcában, melyet a kizsákmányolástól mentes, osztály nélküli társadalom megteremtéséért vívnak.

Az erkölcsöt a filozófiából sem lehet levezetni. A filozófia az erkölcsnek nem elsődleges forrása, és a kettő nem is azonosítható. Az emberek évszázadokon át úgy éltek, hogy voltak bizonyos magatartásbeli szabályaik és elveik, amelyeket gazdasági viszonyaik határoztak meg, de nem ismertek semmiféle filozófiai-etikai rendszereket.

Ebből nem következik az, hogy a filozófia, amióta megjelent, nem volt hatással az erkölcsre. Az idealista filozófia valamilyen formában mindig az uralkodó valláserkölcst támasztotta alá és alapozta meg filozófiai síkon. A materialista filozófia ezzel szemben már Marx előtt jelentős szerepet töltött be abban a harcban, amely az erkölcsnek a vallás égisze alól történő felszabadításáért folyt, és ezzel megtette az első lépéseket az erkölcs tudományos megalapozása terén. A marxista filozófia — a dialektikus és a történelmi materializmus — alkotja az emberiség leghaladóbb erkölcsének, a kommunista erkölcsnek elméleti alapját. Mielőtt még a marxista világnézetnek, a kommunista erkölcs tudományos alapjának jelentőségét taglalnánk, röviden jellemezzük a valláserkölcsi rendszereket, és a régi (Marx előtti) materialistáknak az erkölcsi problémák tudományos megközelítésére tett első kísérleteit.

* * *

A természet erőivel szemben tehetetlen vadember azt képzelte, hogy a világban az embereken uralkodó természetfölötti erők lakoznak, amelyek minden jónak és rossznak alkotói, és meghatározzák az emberek szokásait, magatartását. Ezért az emberek szokásai és magatartásbeli szabályai már az őstársadalomban, a fejlődés bizonyos fokán, kezdenek olyan jelleget ölteni, mintha természetfölötti erők által sugalmazott előírások lennének.

Az osztálytársadalomban a vallás az ideológiai felépítmény egyik legfontosabb része, amely arra hivatott, hogy szentesítse és maradandóvá tegye az uralkodó rendet, a dolgozók kizsákmányolását és elnyomását, s hogy az uralkodó osztály erkölcsét örökérvényűnek, állandónak tüntesse fel. A vallás a nép ópiuma — írta Marx. Elvonja az embereket a jobb földi életért vívott harctól, az istenek, angyalok és ördögök fantasztikus világába vezeti őket, béketűrést és engedelmességet prédikál, mennyei jutalommal kecsegtet, és a földi javak megvetését hirdeti.

A vallás nem tűri a szabad gondolkodást. Azt követeli, hogy az emberek teljesen alá vessék magukat isten akaratának.

S minthogy isten akaratát csak az egyház „ismerheti”, az isten akaratának való engedelmesség nem más, mint engedelmesség az egyház hittételeinek. Az egyházban az uralkodó osztályok mindig saját osztályérdekeik kifejezőjét látták. Amikor az elnyomott tömegek a maguk módján, saját érdekeiknek megfelelően kezdték értelmezni „isten akaratát”, az uralkodó egyház vadul üldözte ezt az „istennek nem tetsző”, „eretnek” értelmezést. Az egyház szentesítette a rabszolgaságot, és kiátkozta azokat, akik a rabszolgaság megszüntetésére törekedtek. Az egyház szentesítette a jobbágyrendet, arra kötelezte a jobbágyparasztoakat, hogy szeressék urukat. A katolikus egyház legfelsőbb hierarchiája az egyház erkölcsi tekintélyének megvédése érdekében az 1870-es Vatikáni Zsinaton elfogadta azt a hittételt, hogy a pápa a hit és az erkölcs kérdéseiben csálhatatlan. 1931-ben XI. Pius pápának, a Szovjetunió elleni „kereszteshadjárat” sugalmazójának enciklikája a kapitalizmust és a bér munkát isten akaratának megfelelő törvénynek nyilvánította: „És a munkások harag nélkül elfogadják azt a helyet, melyet az isteni Előrelátás jelölt ki számukra”³⁵ — olvashatjuk ebben az enciklikában. Ugyanitt olvashatjuk XIII. Leó pápa kijelentését, mely szerint a kizsákmányolás örök isteni parancsolat.

„Minden elnyomó osztálynak — írta Lenin —, uralma fenntartása érdekében, két társadalmi funkcióra van szüksége: a hóhér és a pap funkciójára. A hóhérnak el kell fojtania az elnyomottak tiltakozását és felháborodását. A papnak vigasztalnia kell az elnyomottakat, ecsetelnie kell előttük a szenvedések és áldozatok enyhülésének távlatait az osztályuralom fenntartása mellett (ezt különösen könnyű megtenni akkor, ha az ember nem kezeskedik arról, hogy ezek a távlatok «megvalósulhatnak» . . .), hogy ily módon kibékítse őket az osztályuralommal, távoltartsa őket a forradalmi akcióktól, megtörje forradalmi szellemüket, kiölje belőlük a forradalmi akaratot”³⁶.

Lenin szavainak mélységes igazsága különösen szembe-

³⁵ Idézet *Roger Garaudy* „Le communisme et la morale” („A kommunizmus és az erkölcs”) című könyvéből. Párizs 1947. 15. old.

³⁶ *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 227—228. old.

ötlik napjainkban. A mai reakciós burzsoáziának a kommunizmus és a demokrácia erőivel szemben alkalmazott terrorját egyre fokozódó vallási propaganda kíséri, amelynek az a célja, hogy igazolja és szépítgesse a tőkés rabság és elnyomás „erkölcsi alapjait”, a piszkos kapzsiságot és önzést, a nők jogfosztottságát, a nemzeti és faji elnyomást, a tőkések gazdagodását szolgáló rablőháborúkat.

Valamennyi vallási tanítás kiinduló tétele annak elismerése, hogy két ellentétes elem áll egymással szemben — az emberi és az isteni, a földi és az égi, a test és a lélek.

Ez a tétel különböző formáiban ugyancsak az idealista filozófiai rendszerek és etikai tanításaik alapjául szolgál.

A vallás és az idealista filozófia az erkölcsöt az „örök”, „isteni” forrásból vezeti le — ilyen forrás az isten, az eszmék uralma, a halhatatlan lélek stb. — és rákényszeríti a „bűnös” világra. Platón, a rabszolgatartó társadalom filozófusa például az erkölcsöt az eszmék isteni uralmából, Aquinói Tamás középkori teológus pedig isten parancsaiból vezette le. Ezek a rendszerek a kizsákmányoló osztályok érdekeit fejezték ki, amelyek uralmuk állandósítására és szentesítésére, a kizsákmányolás szépítgetésére és igazolására törekedtek. Azzal a kérdéssel, hogy mi a lakosság túlnyomó többségének érdeke, a kizsákmányoló osztályok hagyományos etikája egyszerűen nem foglalkozott. Pedig e kérdés megoldása nélkül szó sem lehet az erkölcs tudományos magyarázatáról. Az etikai rendszerek megalkotói e kérdés felvetése helyett inkább arra igyekeztek választ adni, hogy mit jelent erényesnek lenni, és hogyan lehet az ember erényes. Azt bizonygatták, hogy az ember bármilyen helyzetben, még a legnyomorúságosabb életkörülmények között is lehet erényes. A lényeg az, hogy ne zúgolódjék, legyen elégedett a helyzetével, engedelmeskedjék a hatalmasoknak, és így tovább. Az uralkodó osztályok mindig tisztában voltak azzal, hogy ha kétkedés üti fel a fejét uralmuk erkölcsi alapjait illetően, az könnyen átesaphat a kizsákmányoló rend elleni gyakorlati harcba, és uralmuk megsemmisítésére vezethet. Ezért a burzsoá moralisták, akárcsak a középkori teológusok, erkölcsi rendszereiket a társadalmi viszonyoktól független „egyéni erkölcsre” alapozták (és alapozzák ma is).

Ennek az erkölcsnek, úgymond, örökérvényű és változhatatlan, „felülről” meghatározott szabályai vannak, és minden törekvés, amely más erkölcsi elveket akar meghonosítani, céltalan és bűnös.

Az a körülmény, hogy a vallás az embert két egymással ellentétes elemre, testre és lélekre osztja, melyek közül az első a bűn forrása, a második pedig meddő kísérlet a test bűnös szükségleteinek leküzdésére, az ember megalázását vonta maga után. A vallás szálnalmas teremtménynek, örök bűnözőnek tünteti fel az embert, aki porban és sárban tengeti életét, és csupán álmodik az „etikai eszményről”. Lenin szavaival élve az etikai eszményt a filiszterek „a földi életben elérhetetlen ábrándok, a túlvilági élet és a »magábanvalók« régiójába”³⁷ helyezik. Az embernek, aki erre az „etikai eszményre” törekszik, vagy aszkétává kell válnia, vagy az eszmény és a valóság közötti örökös ellentmondás közepette kell hányódnia, vagy pedig a képmutatást és az álszenteskedést kell választania. Az uralkodó osztályok szeretnék elhitetni az elnyomott tömegekkel, hogy a földi élet csak „siralomvölgy”, hogy az elnyomott tömegek kényszerű aszkétizmusa és szenvedése a legnagyobb erény, amelyért a mennyekben jutalmat nyernek. A tömegeknek azt prédikálják, hogy a mennyei jutalom reményében mondjanak le a földi javakról, de maguknak fenntartják a jogot, hogy fenéig üríthessék a földi élet örömeinek kelyhét.

Miben gyökerezik a világnak a vallási idealizmus részéről történő kettéosztása és az eszményi világnak a földi világgal való szembeállítás? A marxizmus—leninizmus klasszikusai kimerítő választ adtak erre a kérdésre. Bebizonyították, hogy a világnak eszményi és reális világra, s az embernek örök lélekre és halandó testre való kettéválasztása az ember társadalmi elnyomottságának — valamennyi antagonisztikus osztálytársadalom velejárójának — a következménye. A rab-szolgatartó és a hűbéri társadalomban az ember közvetlenül személyében függött egy másik embertől. A tőkés társadalomban az ember társadalmi elnyomottsága a tőkéstől való függőségében nyilvánul meg. Az emberek itt is, ott is saját viszo-

³⁷ *Lenin Művei*. 7. köt. Szikra 1953. 98. old.

nyaik rabjai; ezek a viszonyok valami külső, idegen és leigázó erő formájában jelentkeznek. A tőkés társadalomban a gazdasági fejlődésnek ez a vakon ható ereje munkanélküliségre és éhhalálra kárhóztatja a munkásokat, a tulajdonosokat váratlan vagyoni csődbe juttatja, a kistermelőket tönkreteszi. Az ember társadalmi elnyomottságának elkerülhetetlen következménye itt is, ott is az, hogy az ember „a vallásban elidegenedik önmagától”, vagyis fantasztikus képzeteket alkot a világról és az emberről.

A magántulajdon megsemmisítése, melyet a tőkés társadalom ellentmondásainak növekedése készít elő és a munkáosztály valósít meg a marxista párt vezetésével, egyszersmind annak a feltételeit is megteremti, hogy az emberek megszabaduljanak a vallási maszlagtól.

A szocializmus országában, ahol az emberek nem ismerik a kizsákmányolást és az elnyomást, nem ismerik a gazdasági fejlődés vakon ható erőinek hatalmát, eltűntek a vallás társadalmi gyökerei. A szovjetországban a tudományos, materialista világnézeten alapuló szocialista ideológia uralma osztatlan. A vallási csökevények azonban a hagyomány ereje folytán tovább élnek az emberek tudatában, és ezek ellen harcolni kell. A vallás ellen folytatott harcot úgy kell tekintenünk, mint a tudományos, materialista világnézet harcát a tudományellenes, vallásos világnézet ellen.

A Szovjetunióban az egyházat különválasztották az államtól, minden állampolgár tetszése szerint követhet bármilyen vallást vagy semmilyen vallást. A Szovjetunió minden polgára számára biztosítva van mind a vallásgyakorlat, mind a vallásellenes propaganda szabadsága. A szovjet állam és a szovjet közvélemény következetesen érvényesíti a lelkiismereti szabadság elvét, de ugyanakkor mindent megtesz, hogy a tudományos, materialista világnézetnek, a természettudomány, a műszaki tudományok és a társadalomtudomány vívmányainak népszerűsítése útján megszabadítsa az emberek tudatát a vallási előítéletektől. A tudományos ateista propaganda feladata, hogy megmagyarázza a dolgozóknak a tudomány és a vallás szöges ellentétét. A tudomány megismertet bennünket a természet és a társadalom objektív törvényeivel, segíti az

embert abban, hogy szolgálatába állítsa a természet erőit, előmozdítja az ember öntudatosodását és kulturális fejlődését, a vallás ezzel szemben a maga fantasztikus kitalálásaival elhomályosítja az ember tudatát, passzivitásra kárhoztatja a természet erőivel szemben, kiöli belőle az alkotó kedvet és a kezdeményező erőt. A dolgozók tudatában megrögződött vallási csökevények leküzdése mindmáig a kommunista nevelés egyik legfontosabb feladata. Az SZKP Központi Bizottsága feltétlenül szükségesnek tartja a mélyreható, rendszeres, tudományos ateista propagandát, de egyszersmind azt is hangsúlyozza, hogy semmiképpen sem szabad megsérteni a hívők és a papság vallásos érzületét. Lenin ezt írja: „A vallásos előítéletek ellen rendkívül óvatosan kell harcolnunk. Sok kárt okoznak azok, akik a harc hevében megsértik a vallásos érzületet. Propagandával, felvilágosítással kell harcolni”³⁸.

* * *

Bár Marx előtt egyetlen materialista iskola sem tudta tudományosan megalapozni az erkölcs kérdését, a materializmusnak már az erkölccsel kapcsolatos problémák megoldására tett kísérletei is történelmileg haladóknak számítanak. A materialista filozófusok arra törekedtek, hogy megszabadítsák az erkölcsöt a különböző vallási-idealista rendszerekre jellemző teológiai misztifikációktól. A materialista filozófusok etikája (noha idealista történetfelfogásukkal párosult), akárcsak világézetük, a haladó osztályok fegyvere volt, amelyeknek nem volt szükségük teológiai misztifikációkra. A marxizmus nem vetette el, hanem kritikusan átvette a Marx előtti haladó etikai rendszerek racionális tartalmát.

Az erkölcsnek a vallási előítéletektől való megszabadításához jelentős mértékben hozzájárultak már az ókori materialisták — Démokritosz, Epikurosz és Lucretius Carus — is, akik elvetették a lélek halhatatlanságáról, az istenfélelemről stb. szóló tanítást. Az ő művüket folytatták az újkor materialistái, különösen a XVIII. századbeli francia materialisták, akik

³⁸ Lenin Művei. 28. köt. Szikra 1952. 178. old.

hangoztatták, hogy egy ateistákból álló társadalmat jobban lehet berendezni, mint egy hívőkből álló társadalmat. Míg az ókori materialisták az erkölcs kérdéseit rendszerint a társadalmi problémáktól elszakítva vizsgálták, a francia materialisták az erkölcsöt kapcsolatba hozták a politikával és a törvényhozással. Így például Helvétius, a francia materializmus egyik legkiválóbb képviselője azt írta, hogy a moralistáknak mindeddig azért nem volt semmi sikerük, mert a hibák gyökerei a törvényhozásban rejlenek. Mivel azonban a francia materialisták (hasonlóan a Marx és Engels előtti többi materialistához) történelemfelfogásukat tekintve idealisták voltak, nem értették meg, hogy mind a politika és a törvényhozás, mind pedig az erkölcs a társadalom anyagi életfeltételeitől, gazdasági alapjától függ. Szerintük az erkölcs alapja az „ésszerű egoizmus” vagy a „helyesen értelmezett egyéni érdek”. Ennek a formulának a filozófusok racionális tartalmat adtak, követelve, hogy az egyes emberek egyéni érdeke összhangban legyen a társadalmi érdekekkel. Ez a formula csupán idealizált kifejezése volt a hűbérurak helyébe lépett burzsoázia magántulajdonosi érdekeinek, amelyek ideig-óráig valamelyest összhangban voltak a történelmi fejlődés szükségleteivel. Elméletileg a „helyesen értelmezett egyéni érdek” formula kezdettől fogva kétértelmű volt, hiszen a valóságban az egyéni érdek — ha nem volt alárendelve a társadalmi érdekeknek — természetesen nem buzdíthatta az embereket arra, hogy áldozatokat hozzanak a közjóért. A valóban tudományos etika kiindulópontja **nem** a „helyesen értelmezett egyéni érdek”, hanem a helyesen értelmezett társadalmi érdek, amelynek minden egyénit alá kell rendelni. De ezt az új tételt csak a munkásosztály ideológusai állíthatták fel, mert a munkásosztály hivatott arra, hogy megszüntesse az „egyéni érdek” uralmát a társadalmi érdek fölött³⁹.

³⁹ Helvétiusnak a „helyesen értelmezett egyéni érdeken” alapuló etikáját Jeremy Bentham (1748—1832) és John Stuart Mill (1806—1873) angol utilitaristák sajátos módon „tovább fejlesztették” etikai elméleteikben, s ennek eredményeként ez az etika a közjó érdekében való mindenfajta önfeláldozást kizáró közönséges burzsoá erkölcs apologetikájává fajult. Bentham megállapítása szerint a társadalmi érdek nem egyéb, mint az egyéni érdekek összessége. Ilyenformán a társadalmi érdek problémáját egyszerűen leveszi a napirendről. Az emberek közötti külön-

A Marx előtti időszak gondolkodói közül a XIX. század klasszikus orosz filozófusai, kiváltképp Csernisevskij és Dobroljubov közelítették meg leginkább az erkölcs kérdéseinek materialista megoldását. Bírálták a test és a lélek idealista szembeállítását — a vallási és az idealista etika alapját, és azt hangoztatták, hogy az emberek magatartása, erkölce a történelmi körülményektől, az osztályviszonyok változásától, a munkafeltételektől, a polgári intézményektől stb. függ.

Csernisevskij megállapítása szerint (a francia felvilágosítóktól eltérően) a történelmi viszonyokat nem lehet csupán a politikára és a törvényhozásra leszűkíteni. Csernisevskij és Dobroljubov mindenekelőtt a társadalmi (osztály-) viszonyokról beszélnek. Csernisevskij és Dobroljubov a múlt haladó gondolkodóinál alaposabban és mélyrehatóbban mutatták meg a jobbágyrendszernek az emberek erkölcsiségére, az egyéniség fejlődésére gyakorolt ártalmas hatását. A jobbágyrendszer elnyomja és megöli az egyéniséget, erkölcsileg megnyomorítja az embert, zsarnokokat és rabszolgákat szül. De a jobbágyi elnyomás viszonyai ugyanakkor tiltakozásra készítetik a néptömegeket. Csernisevskij és Dobroljubov látták, hogy a nép-

féle kapcsolatokat visszavezeti a kölcsönös kizsákmányolásra, az egyes embernek azon törekvésére, hogy másokból hasznot húzzon. Marx és Engels rámutatott arra, hogy „már Helvétius és Holbach idealizálta ezt az elméletet, ami teljesen megfelel a francia burzsoázia forradalom előtti ellenzéki magatartásának” (*Marx—Engels. A német ideológia.* 132. old.). Benthamnál ez az idealizálás gazdasági tartalommal telik meg, és a burzsoá rend apologetikájává válik. Bentham idealizálása az uralkodó burzsoázia helyzetének felel meg. Marx, jellemezve az árucserre területét, amelynek keretei között a munkaerő vétele és eladása végbe megy, ironikusan megjegyzi, hogy ezen a területen minden „Bentham-módra” történik. „Hiszen mindegyikük csak önmagával törődik. Az egyetlen hatalom, amely őket össze- és viszonyba hozza, *önhasznuk*, egyéni előnyük, *magánérdekük* hatalma. És éppen mert mindenki csak magával törődik, és senki sem törődik a másikkal, *a dolgok előre megállapított harmóniája* folytán vagy egy egyetemes ravaszságú gondviselés irányítása következtében, valamennyien csak a kölcsönös előny, a közhaszon, a közérdek művét teljesítik be” (*Marx. A tőke. 1. köt. 168—169. old.*). A XIX. század liberális közgazdászaira, filozófusaira és moralistáira jellemző volt a feltörekvő burzsoáziának ez az optimizmusa, amely az egyéni érdek és a magánvállalkozás individualista elvével függött össze, és amely a következő formulában jutott kifejezésre: mindenki önmagáért, isten mindenkiért.

tömegek szabadságra vágnak és szívük mélyéből gyűlölik a rabságot, s azt tanították, hogy ezeket az érzelmeket istápolni kell, szabad folyást kell nekik engedni.

Az egyéniség felszabadításának, jogainak, fejlődésének kérdését Csernisevszkij és Dobroljubov a néptömegek szabadságmozgalmával szoros kapcsolatban vizsgálták. Az 50—60-as évek Oroszországában folyó társadalmi harcok konkrét viszonyai között a földesúri iga lerázására törekvő parasztforradalom eszméjét védelmezték, és azt követelték az orosz társadalom legjobbjaitól, hogy öntudatosan szolgálják hazájukat, népüket, s ebben a szolgálatban látták az ember legmagasztosabb társadalmi és erkölcsi kötelezettségét.

A magasfokú társadalmi kötelességtudat, melynek alapja a népbe, a nép alkotó erejébe vetett hit és az a meggyőződés, hogy a nép meg tudja változtatni a társadalmi rendet — ez az, ami az orosz forradalmi demokraták etikáját valamennyi Marx előtti etikai rendszer fölé emelte, és a marxista etika közvetlen előfutárává tette.

Ezért Csernisevszkij és Dobroljubov etikáját nem lehet a francia felvilágosítók és Feuerbach „ésszerű egoizmusának” elvére leszűkíteni. A nagy orosz forradalmi demokratáknál az „ésszerű egoizmus” elvének mélyebb tartalma van, mint a nyugat-európai materialistáknál. Az „ésszerű egoizmus”, mint a magatartás elve, Csernisevszkij és Dobroljubov etikájában (amely egészen pontatlanul fejezi ki etikai nézeteik lényegét) mentes attól a kétértelműségtől, melyről fentebb szólottunk, és amely például Helvétiusnál abban az állításban jutott kifejezésre, hogy olyan ember nem létezik, aki a saját kárára, a közjóért tevékenykedik. A „Mit tegyünk?” című regény Rahmetovja, aki az „ésszerű egoizmus” elve alapján cselekszik, teljesen a nép ügyének szenteli életét. Az „ésszerű egoizmus” elve Csernisevszkijnél az egyéni érdekek tudatos feláldozását jelentette a nép szabadságáért és boldogulásáért, a parasztforradalom ügyéért; ez az elv itt harcot és önfeláldozást követelt. Nem a társadalmi kötelesség tagadása volt ez, mint ahogy Csernisevszkij ellenségei állították, hanem ellenkezőleg, szenvedélyes hirdetése annak, hogy a hazát és a népet kell szolgálni, önzetlen segítséget kell nyújtani a népszabadságért

küzdő harcosoknak⁴⁰. Ebben az elvben nem találjuk meg a burzsoá „egyéniségnek” a francia materialistákra és Feuerbachra jellemző idealizálását, nem találjuk meg a szemlélődő életfelfogást, az élvhajzás és az utilitarizmus hirdetését.

Az emberek, tanította Csernisevszkij, szükségszerűen cselekednek az előny elve alapján. Ebben az értelemben senkit sem lehet megróni azért, hogy így és nem másképpen cselekszik. A „Mit tegyünk?” című regény Marja Alekszejevna meg van győződve arról, hogy „csak a becstelenek és a gonoszok élnek jól ezen a földön”, leánya, Vera Pavlovna pedig nem akar anyja tanácsai szerint élni. Mindkettőjük magatartását egyaránt a környező viszonyok határozzák meg, nem pedig egyéniségük sajátosságai. De ebből nem azt a következtetést kell levonni, hogy meg kell békélni a rosszal, hanem azt, hogy olyan viszonyokat kell teremteni, amelyek a saját előnyük helyes értelmezésének szellemében nevelhetik az embereket. Ugyanez a Marja Alekszejevna más körülmények között, az előny elvéből kiindulva, becsületesen és nemeslelkűen cselekedhetne, tetteivel az emberek javát szolgálhatná. Csernisevszkij felfogása szerint az előny helyes értelmezésének semmi köze sincs a kapzsisághoz. Lopuhov orvostanhallgató az erkölcs új fogalmaival ismerteti meg Vera Pavlovna-t, melyek a helyesen értelmezett érdeken alapulnak. Ez az érdek nem egyéb, mint az emberek szolgálata. Lopuhov „a mások javára végzendő munka kedvéért tudatosan lemondott az élet mindennapi javairól és előnyeiről...”⁴¹, mert úgy találta, hogy ez a munka a legelőnyösebb a számára. Nem érezte áldozatnak az emberek javára végzett munkát, mert ez a munka örömet okozott neki. Éppen ezért nem is várt hálát az emberek részéről. Csernisevszkij és Dobroljubov a nép tudatos szolgálatában látták az egyéni bol-

⁴⁰ Mamin-Szibirjak „Az első diákok” című elbeszélésében leírja egy értelmiségi életét, aki a Csernisevszkij szellemében értelmezett „ésszerű egoizmust” vallja az emberi cselekedetek alapjának. Ez az „egoizmus” arra készítette, hogy lemondjon az egyéni boldogságról, a családról azért, hogy felnevelhesse elpusztult barátjának leányát. „Szent, ideális természet” — mondja róla nevelt lánya.

⁴¹ *Csernisevszkij*. Mit tegyünk? Az új emberekről szóló elbeszélések-ből. Új Magyar Könyvkiadó. 1954. 78. old.

dogság forrását, a nép felszabadításában pedig — minden dolgozó boldogságának feltételét. Ők maguk határtalan odaadással küzdöttek népük javáért, és egész életüket teljesen a nép felszabadításáért vívott harcnak szentelték.

A forradalmi demokraták minden becsületes embert fel szólítottak, hogy harcoljanak a nép boldogságáért, de nem prédikáltak sem vértanúságot, sem aszkézist. A forradalmi demokraták etikája nem kívánta az emberektől, hogy egyedül, egyéni terror útján, értelmetlen harcot folytassanak az ellenség ellen. Ez az etika, mint már említettük, szoros kapcsolatban volt a parasztforradalom eszméjével, melynek előkészítését Csernisevskij és Dobroljubov minden erejükkel segítették. De a népért küzdő harcosok köre még szűk volt, a tömegek még nemigen vettek részt a forradalmi harcban. Ezért a forradalmi demokraták etikája a jobbagytartó önkényuralom elleni egyenlőtlen harcban elpusztuló harcos hősi halálának erkölcsi szépségét, „az önfeláldozás hatalmas, megtisztító erejét” (*Scsedrin*) hangoztatta. A harcos pusztulását azonban nem úgy fogták fel, mint a harcos mártíromságát, elkerülhetetlen végzetét, hanem mélységesen meg voltak győződve arról, hogy a harcosok új nemzedékei győzelemre viszik elődeik művét.

A nagy orosz forradalmi demokraták etikája előfutára volt a marxista, kommunista etikának. De a nagy orosz materialisták, bármilyen magas színvonalon fejtegették is az etika problémáit, nem tudtak eljutni e problémák következetes, dialektikus materialista megoldásához. Csernisevskij és Dobroljubov etikája nem támaszkodott a társadalmi fejlődés törvényeinek tudományos ismeretére, nem látta a proletariátus világtörténelmi szerepét az új társadalom megteremtéséért vívott harcban.

A forradalmi demokraták etikájában rejlő fogyatékos ságok oka az 50—60-as évek Oroszországának társadalmi és gazdasági viszonyaiban keresendő. A kapitalizmus ugyanis ekkor még nem fejlődött ki Oroszországban, és a proletariátus még nem vált ki annyira az „egyszerű nép” tömegéből, hogy meg lehetett volna látni benne a forradalom fő erejét és az új, igazán emberi erkölcs letéteményesét.

Ezeket a fogyatékokat a marxista—leninista társadalomtudomány küszöbölte ki, az a tudomány, amelynek szerves részét alkotják az erkölcs lényegére vonatkozó új nézetek. A marxista etika hatalmas, forradalmi fordulatot jelentett az etikai tanítások történetében.

Második fejezet

A MARXISTA—LENINISTA VILÁGNÉZET A KOMMUNISTA ERKÖLCS TUDOMÁNYOS ALAPJA

1. A marxizmus a kommunista erkölcs keletkezéséről és a proletariátus osztályharcában betöltött szerepéről

A marxizmus rávilágított az emberek erkölcsi nézeteinek a társadalom anyagi életfeltételeitől, a társadalom osztályszerkezetétől való függőségére, és elvetett minden olyan kísérletet, amely a társadalmi viszonyoktól független, minden időkre és minden népre érvényes, abszolút erkölcsi rendszer megteremtésére irányult. Marx és Engels ott találták meg a legfejlettebb, igazán emberi erkölcsöt, ahol az valóban megszületett: a munkásosztályban, amelynek történelmi hivatása, hogy a tőkés kizsákmányolás megszüntetésével egyszer s mindenkorra véget vessen mindenfajta kizsákmányolásnak, és megteremtse az igazi emberi kapcsolatokon alapuló társadalmat.

Marx és Engels a tőkés társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretében hebizonyították, hogy a kapitalizmus pusztulása és a munkásosztály győzelme elkerülhetetlen, hogy e győzelem záloga a proletariátus kérlelhetetlen osztályharca a burzsoázia ellen, a munkások osztálytudatának fejlődése. Az új, kommunista erkölcsi fogalmak és elvek szerves részét alkotják a munkások osztálytudatának.

A kommunista proletárerkölcs megfelel annak az osztályhelyzetnek, melyet a proletariátus a tőkés társadalomban elfoglal. Erre az osztályhelyzetre az jellemző, hogy a proletariátus tulajdonában nincsenek termelőeszközök, a proletariátus a nagyüzemmel van kapcsolatban és a nagyüzemi termelés révén tömörül, a kíméletlen tőkés kizsákmányolás

miatt harcra kényszerül a tőkével szemben, és ebben a harcban valamennyi dolgozónak és kizsákmányoltnak, az egész haladó emberiségnek az érdekeit képviseli. A kommunista proletár-erkölcs a munkásosztály életének és harcának ezekből a feltételeiből születik.

Engels összehasonlította a 40-es évek angol szövőgyári munkásait elődeikkel, a takácsokkal, akik falvakban éltek, nem szakadtak el a földtől, és a helyi piac számára termeltek, s rámutatott arra, hogy a gyári munkások szellemileg sokkal magasabb színvonalon álltak az utóbbiaknál. A régi takácsok „istenfélelemben” nevelkedtek, nem érdeklődtek a politika iránt, csendes és alázatos emberek voltak. Mint Engels írja, emberhez nem méltóan tengették életüket, csak saját kicsinyes, egyéni érdekeiket ismerték. A gépi nagyipar tönkretette a kisárutermelők tömegeit, megfosztotta őket tulajdonuktól, és munkaerejük eladásából élő proletárokká változtatta őket.

A gyárba kerülő volt kisárutermelő előbb-utóbb kénytelen lemondani arról az illúziójáról, hogy „karriert csináljon”, vagyis hogy tulajdonossá váljék. Az új életfeltételek megváltoztatják szellemi és erkölcsi arculatát. Az egykori kisárutermelő elveszíti a magántulajdon iránt érzett áhitattal vegyes tiszteletét. A termelőeszközök magántulajdonának engesztelhetetlen ellenségévé válik, mégpedig nem azért, mert megfosztották tőle, hanem azért, mert a burzsoázia e tulajdon révén zsákmányolja ki, kárhoztatja nyomorra és éhínségre. A burzsoá magántulajdon uralmát megsemmisítő munkásosztály megteremti a társadalmi, szocialista tulajdon uralmát, s ezzel kihúzza a talajt mindenfajta kizsákmányolás alól. A munkást objektív helyzete a burzsoá társadalmi viszonyok, a burzsoá erkölcs elleni harc útjára vezeti.

A munkás egymagában nem elég erős ahhoz, hogy szembe szálljon a tőkével; csak akkor lesz erőssé, ha összefog munkástársaival. A tőke ellen vívott közös harcban nő és fokozódik a munkások gyűlölete a kizsákmányolókkal szemben, s ez a gyűlölet a proletariátus osztályharcának hatalmas mozgatóereje. A kapitalizmussal szemben érzett gyűlölet, a kizsákmányolás és az elnyomás elleni harcban megnyilvánuló elvtársi munkásszolidaritás megóvjá a munkásokat a demoralizálódás-

tól, melynek a nyomorúságos életkörülmények, a munka kény-
szerű jellege, a konkurrencia stb. valóságos melegágya.

A munkásszolidaritás erősödését a tőkés termelés feltételei
maguk is elősegítik.

A tőkés termelés legfontosabb sajátossága, hangsúlyozta
Marx és Engels, a termelés társadalmasodásának folyamata.
A termelés társadalmasodásának lényege az, hogy sokoldalú
kapcsolat jön létre a különböző üzemekben és a különféle
iparágakban foglalkoztatott termelők között. Ennek követke-
ztében az egyik termelési folyamat függőségbe kerül a másiktól,
az egyik iparág a másiktól. De a termelésnek a kapitalizmus
által létrehozott társadalmi jellege éles ellentmondásban van
az egyéni kisajátítással, és a tőkés magántulajdon megszün-
tetését követeli. Másfelől a termelés társadalmi jellege nagy
(nemzeti és nemzetközi) méretekben egyesíti és tömöríti a prole-
tariátust, amely céljaul tüzi ki a termelőeszközök magántulaj-
donának megszüntetését és egy olyan társadalom megteremté-
sét, melyben a termelési folyamat társadalmi, kollektív jellegét
alátámasztja a termelőeszközök szocialista tulajdona.

A burzsoázia uralma elleni harc zászlaja alá felzárkózott
proletariátus magával ragadja az összes dolgozókat és kizsák-
mányoltakat. Csak a proletariátus segítheti a dolgozó tömege-
ket abban, hogy egyesítsék erőiket a régi, kizsákmányoló rend
megsemmisítése és az új, kommunista társadalom megteremtése
érdekében.

Már a tőkés rend elleni harc első megnyilvánulásaiban,
az ösztönös munkássztrájkokban megmutatkoznak a munkások
új erkölcsi vonásai. A munkások megvetéssel fordulnak el
osztályuknak azoktól a tagjaitól, akik tévesen értelmezett
egyéni érdekeiket a közös érdek fölé helyezik, akik elárulják a
munkások elvtársi szolidaritását. Engels, a XIX. század elején
alakult első angol munkásszövetségek tevékenységét jellemezve,
rámutat arra, hogy ezek a szövetségek sztrájkokat szerveztek,
és minden rendelkezésükre álló eszközzel a sztrájktörés meg-
akadályozására törekedtek. A különböző országok sztrájk-
mozgalmának történetében rengeteg példát találunk arra,
hogy a munkások hogyan harcoltak a sztrájktörők ellen,
akiket teljes joggal árulóknak bélyegeztek. A tőkések ellen

folytatott sztrájkharc során a munkások mindinkább tudatára ébrednek annak, hogy a kapitalistáknak a munkások fölötti uralmát a munkások egymás közötti versengése megkönnyíti, hogy a munkások versengését kiküszöbölő proletárszolidaritás a tőkések gazdasági uralmát megingatja.

Marx és Engels a munkásoknak a tőkések ellen folytatott sztrájkharcát olyan iskolának tekintették, mely előkészíti a proletariátusnak a burzsoázia elleni nagy, döntő ütközetét, amely fejleszti a munkások osztálytudatát és az új erkölcsöt, a proletárerkölcsöt. Ez az iskola kineveli és fejleszti az olyan tulajdonságokat, mint a kitartás, a bátorság, az áldozatkészség, a győzniakarás. A társaival együtt sztrájkba induló munkás bátran szembenéz a nyomorral, a nélkülözésekkel és az üldöztetésekkel. Tudja, hogy a nélkülözés nemcsak őt magát, hanem szeretteit, feleségét és gyermekeit is érinti, és mégis, mindezt vállalja a közös ügy érdekében. Azok az emberek, akik ennyi mindent elviselnek azért, hogy egyetlen burzsoát legyőzzenek — írta Engels —, elég erősek lesznek ahhoz is, hogy megtörjék az egész burzsoázia hatalmát. A marxizmus—leninizmus meg-alapítói abban látták a sztrájkok hatalmas erkölcsi jelentőségét, hogy azok hatással vannak az egész munkásságra: közelebb viszik a munkásokat a szocializmusért vívott közös harc eszmé-jéhez. Marx és Engels a proletariátus korai szocialista szerve-zeteiben, azok eszmei kiforratlansága ellenére, meglátták az új emberi kapcsolatoknak, a jövő igazi emberi erkölcsének csíráit. Marx figyelemmel kísérte a francia szocialista munkások gyűlé-seit, az összefogásra irányuló törekvésüket, és így írt: „Az emberi testvériség az ő ajkukról nem frázis, hanem igazság, és a mun-kában megkeményedett arcokról az emberi nemesség ragyog reánk”¹.

Míg a munkások ösztönös harcot folytatnak, mert még nem jutottak el hozzájuk a szocialista eszmék, míg nem ismerik fel, hogy a munkásosztály a kapitalizmus sírásójának szerepét hivatott betölteni, addig erkölcsi tudatuk a fejlődés első, alacsonyabb fokán áll. A tőkés társadalomban uralkodó és a munkásokra rákényszerített polgári ideológia és polgári erkölcs

¹ Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 3. köt. 135. old.

hátráltatja a munkások osztálytudatának növekedését, a munkások összefogását. A munkásosztály soraiban csakis úgy alakulhat ki a kommunista erkölcs, ha a munkásmozgalomba bevisszük a tudományos szocializmus eszméit. Marx és Engels nagy történelmi érdeme, hogy kidolgozták a tudományos szocializmus elméletét, amely bebizonyította a szocializmus győzelmének elkerülhetetlenségét, és megmutatta a munkásoknak a felszabadulásukért vívott harc útját. Ennek az elméletnek a morális jelentősége még a múlt leghaladóbb elméleteinél is hasonlíthatatlanul nagyobb. Ez az elmélet mutatta meg az utat — a társadalmi gondolat történetében először — mindenfajta társadalmi igazságtalanság végleges felszámolásához.

Marx és Engels rámutattak arra, hogy a proletariátus csak forradalmi úton döntheti meg a tőkés rendet. A szocialista forradalom sikeres véghezvitele és a proletariátus harcának eredményes vezetése érdekében a proletariátusnak olyan forradalmi pártra van szüksége, amelyet a marxizmus elmélete vezérel, amely arra hivatott, hogy felvilágosítsa és a proletárdiktatúra, a szocializmus zászlaja alatt harcra szervezze a munkások, a dolgozók tömegeit.

A munkások szocialista felvilágosításának feladatát megvalósító marxista párt feltárja a munkásosztály és a kizsákmányolók érdekeinek szöges ellentétét, megismerteti a munkásosztályt a harc feltételeivel és távlataival. Ugyanakkor megmagyarázza a dolgozó tömegeknek, hogy a tőkés társadalomban szó sem lehet helyzetük gyökeres megjavulásáról, és meggyőzi őket arról, hogy a proletariátussal szövetségben és annak vezetésével kell harcolniuk a tőkés elnyomás ellen.

A marxista párt vezetésével a munkásosztály harca új, magasabb fokra emelkedik: a munkások az eredetileg egyes üzemekben vagy egyes iparágakban folytatott, főként gazdasági, trade-unionista harcról áttérnek az országos méretű politikai harcra, arra a harcra, melynek végső célja a tőkés rendnek szocialista renddel való felváltása. A marxista párt vezette munkásosztály a saját országában folytatott harcot úgy tekinti, mint annak a harcnak részét, amelyet az egész nemzetközi proletariátus vív a szocializmusért. A munkások nemzetközi testvériségének, a tőke elleni küzdelemben megnyilvánuló

munkásszolidaritásnak az eszméje a munkások erkölcsi tudatának szerves részévé válik.

Marx és Engels a burzsoázia ellen folytatott proletár osztályharc fejlődésével, a proletárforradalommal összekapcsolták az új társadalom megteremtését, a tőkés rend viszonyai között nevelkedett dolgozó tömegeknek, köztük maguknak a munkásoknak az átnevelését. A munkáosztály megdönti a kizsákmányolók uralmát, és a forradalom folyamán, az új társadalom építése során maga is megváltozik, megtisztul a régi társadalom minden szennytől.

A marxizmus—leninizmus megalapítói azzal, hogy a társadalom erkölcsi megújítását összekapcsolták a munkáosztály harcával, a kommunista forradalommal — tiltakozásukat fejezték ki egy olyan etikai doktrína megteremtése ellen, amely az élet fölött áll, s amely az emberek (az egész társadalom!) számára elvont erkölcsi szabályokat ír elő. Ebben az értelemben, vagyis az osztályharcot figyelmen kívül hagyó, idealista alapokon nyugvó hagyományos burzsoá etika tagadása értelmében, Lenin igaznak tartotta azt az állítást, hogy a marxizmusban „szemernyi etika sincs”, és rámutatott arra, hogy a marxizmus elméleti téren az etikát alárendeli az okság elvének (azaz tudományos alapokra helyezi), gyakorlati téren pedig az osztályharcra vezeti vissza².

A burzsoá elméletektől eltérően, a marxizmus nem ismeri el a minden időkre és minden népre érvényes dogmatikus erkölcsrendszert, nem palástolja etikájának osztályeredetét, nem helyettesíti az osztályharcot erkölcsi prédikációkkal.

A burzsoázia ideológusai azzal az állításukkal, hogy a marxizmus tagad mindenféle etikát, elárulják, hogy osztályuk szemellenzőjével járnak, és képtelenek megérteni a marxizmust, elárulják továbbá alattomos céljukat, elárulják, hogy a marxizmust mint „erkölestelen” tanítást be akarják feketíteni a dolgozók szemében.

A valóság az, hogy csak a marxizmus tudta tudományos alapokon megoldani az erkölcs problémáit, csak a marxizmus tudta kifejteni az igazi emberi erkölcs elveit, azét az erkölcsét,

² Lásd *Lenin Művei*. 1. köt. Szikra 1951. 446. old.

amely történelmileg szorosan összefonódott a munkásosztály felszabadulásért vívott harcával. A marxista—leninista etika a tudományos kifejezése a kommunista erkölcsnek, amely a kommunizmusért vívott harc során, a marxista—leninista párt vezetésével alakul ki a proletariátus és a dolgozó tömegek soraiban. Ez az etika mozgósító, szervező és átalakító erő az új társadalomért, az új, a kommunista emberért folyó harcban.

* * *

A marxizmus azzal, hogy összekapcsolta az etikát a proletariátus osztályharcával, elutasította a régi erkölcsi tanoknak az „örök igazságra” való mindenfajta hivatkozását. A valóságban az uralkodó osztályok „örök igazságon” mindig az igazságról alkotott osztály-elképzeléseiket értették. Az igazságra vonatkozó uralkodó nézetek a régi görögöknél és rómaiaknál a rab-szolgaság létjogosultságát igazolták; a középkorban a hűbérurak igazsága a hűbéri rend létjogosultságát igazolta. A burzsoá igazság, Lafargue kifejezésével élve, a burzsoá vagyon házörző kutyája.

A marxizmusnak az igazságról alkotott fogalma megfelel a törvényszerű társadalmi fejlődés napirenden levő szükségleteinek. „Szerintünk — írja Lenin — . . . az igazságosság alá van rendelve a tőke megdöntése érdekeinek”³. Az igazság marxista fogalma a történelemben először fejezte ki tudományosan azt az eszmét, hogy a társadalmat meg kell szabadítani a kizsákmányolás és az elnyomás minden fajtájától és formájától.

Az absztrakt igazságra való hivatkozások elutasításával együtt a marxizmus elutasította a kapitalizmus „moralizáló” bírálatát is, amely például az utópikus szocializmus különböző iskoláit jellemezte. Mint tudjuk, az utópista szocialisták elítélték a tőkés társadalmat, egy jobb rendről álmodoztak, s igyekeztek meggyőzni a gazdagokat a kizsákmányolás erkölcstelen voltáról. Bármilyen jelentős is ez a kritika abból a szempontból, hogy felháborodással töltötte el a dolgozókat a kapitalizmussal

³ *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 375. old.

szemben, a tőkés rend felszámolásának reális útját nem mutatta és nem is mutathatta meg. Ez a kritika nem támaszkodott a tőkés társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretére, s minthogy nem ismerte a jövőhöz vezető utakat sem, csupán utópiákat szülhetett.

A régi rend erkölcsi leleplezése e rend bomlása idején egyre fokozódik. Ennek a leleplezésnek mint a bomlás tünetének s a bomlást meggyorsító eszköznek megvolt a maga objektív jelentősége. Ám a régi társadalom újjal való felváltásának követelését nem lehet csupán erkölcsi megfontolásokkal megindokolni. „Az erkölcsre és a jogra való e hivatkozás tudományos szempontból egy ujjnyival sem visz bennünket előbbre. A gazdaságtudomány az erkölcsi felháborodást, bármily jogos is az, nem tekintheti bizonyítéknak, hanem csak tünetnek”⁴.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai sohasem erkölcsi érvekre alapozták a kommunista követeléseket, hanem a társadalom objektív fejlődéstörvényeinek alapos megértésére. A kapitalizmus üdvös dolog a feudalizmushoz képest, de nem azért keletkezett, mert ezt az „igazság”, az „erkölcs” így kívánta. A kapitalizmus rossz dolog a szocializmushoz képest, de megsemmisítése ugyancsak nem azért fog bekövetkezni, mert ezt az igazságérzet így kívánja. A marxizmus—leninizmus klasszikusai elemezték a tőkés termelési módot fejlődésének kezdeti szakaszaitól a kapitalizmus általános válságának korszakáig, s a tőkés viszonyok lényegét illetően kimerítő magyarázatot adtak, bebizonyították a kapitalizmus pusztulásának és a szocializmus győzelmének elkerülhetetlenségét. Ezzel olyan hatalmas erkölcsi erejű vádiratot szerkesztettek a kapitalizmus ellen, mellyel az egész korábbi leleplező irodalom sem veheti fel a versenyt.

A marxista—leninista tudomány klasszikusai rávilágítottak: a kapitalizmus létehez hozzátartozik, hogy egyre nagyobb arányú bűncselekményeket követ el az emberiség ellen, hogy e bűncselekmények a kapitalizmus természetes, „törvényes” termékei, s azok legfőbb forrása a termelőeszközök magántulajdona, amely már régen kibékíthetetlen ellent-

⁴ Engels. Anti-Dühring. Szikra 1950. 153. old.

mondásba került a társadalmi fejlődés szükségleteivel, s amelyet éppen ezért meg kell szüntetni. Maga a kapitalizmus fejlődése készítette elő a tőkés társadalom szocialista társadalommal való felváltásának anyagi feltételeit. „Ennek az átalakulásnak szellemi és morális hajtóereje, fizikai végrehajtója a proletariátus, melyet maga a kapitalizmus nevel”⁵.

Csak a munkásosztálynak a Kommunista Párt vezetésével folytatott forradalmi harca, csak a politikai hatalomnak a munkásosztály által történő meghódítása vezetheti ki a társadalmat az előrehaladás széles országútjára. A munkásosztálynak ez a harca hármas jellegű: gazdasági, politikai és ideológiai harc.

A munkásosztály politikai harca, a hatalom meghódításának e fő eszköze, olyan iskola, amely kineveli a munkásosztályban a győzelem kivívásához szükséges erkölcsi tulajdonságokat. Ebben a harcban a munkásosztály nemcsak maga járja ki a politikai nevelés iskoláját, hanem neveli is a dolgozó tömegeket, amelyeket harcba visz az új társadalmi rendért, az új ideológia, az új erkölcs szellemében.

A munkásosztály a kapitalizmus ellen vívott harc során felmerülő különböző gyakorlati feladatok megoldásánál nem támaszkodhat csupán e harc igazságos voltának érzésére. A feladatok megoldásánál mindenekelőtt a társadalmi fejlődés objektív elemzésére, az osztályerőviszonyok józan számbavételére kell támaszkodnia. Az a forradalmár, aki csupán az igazságosság teljesen jogos érzéséből kiindulva oselekednék, és esetleg az osztályellenség elleni nyílt harcra buzdítana olyan pillanatban, amikor e harc erői még nem alakultak ki, csak az ellenség malmára hajtaná a vizet. Ennek a forradalmárnak a tette nem nyerne erkölcsi igazolást még akkor sem, ha ő maga az elsők között esne áldozatul az ellenség ellen vívott harcban. A forradalom nem tűri a kalandorkodást, nem kíván hiábavaló áldozatokat, mártíromságot. A marxista párt mindig ostorozta a forradalmi frázishősöket, akik az „igazságérzetre” hivatkozva megfélekeztek arról, hogy a tömegeket elő kell készíteni a komoly harcra, és a kalandok útjára taszították a pártot.

⁵ Lenin Művei. 21. köt. Szikra 1951. 60. old.

Azt jelenti-e ez vajon, hogy a marxizmus—leninizmus semmiféle jelentőséget sem tulajdonít az igazságérzetnek a munkásosztály harca során? Természetesen nem. Magában a marxista tanítás megteremtésében is óriási szerepe volt annak, hogy a marxizmus nagy tanítómesterei gyűlöltek a fennálló társadalmi igazságtalanságot. Arról, hogy milyen jelentősége volt ennek az érzésnek Marx és Engels életében és tevékenységében, Lenin a következőket írta: „Mindketten *demokratából* lettek szocialistává, és a politikai önkény *gyűlöletének* demokratikus érzése rendkívül erős volt bennük. Ez az eleven politikai érzés, a politikai önkény és a gazdasági elnyomás összefüggésének mély elméleti megértésével párosulva, valamint a gazdag élettapasztalat, éppen *politikai* tekintetben rendkívül finom érzékűvé tették Marxot és Engelt”⁶.

Az igazságérzet egymagában nem vezetheti a tömegeket a szocializmushoz vezető biztos útra — tanítja a marxizmus. A szocializmusért vívott harc igazságos voltának érzését ki kell hogy egészítse e harc szükségszerűségének világos tudata, e harc történelmi feltételeinek, feladatainak és távlatainak megértése. Ezért bírálja Lenin olyan élesen azokat a szocialistákat, akik az „érzésből” kiindulva oldották meg a taktika kérdéseit, s ezért fordít oly nagy figyelmet a tömegek, különösen pedig élcsoportok, a Kommunista Párt politikai *öntudatának* növelésére. Ha a párt politikája helyes, ha ez a politika a társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretén, az osztályerőviszonyok pontos számbavételén alapszik, akkor feltétlenül a dolgozó tömegek támogatására fog találni. Ez a politika éppen azért válik hatalmas erővé, mert azt fejezi ki, amit a nép felismer és igazságosnak tart. Lenin élesen bírálta azokat a „marxistákat”, akik gúnymosollyal fogadtak az igazságosságra való minden hivatkozást, akik úgy tartották, hogy ez a fogalom összeegyeztethetetlen a marxizmussal. 1917-ben, nem sokkal a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt így írt:

„Igazságosság — üres szó, mondják az intellektuelek és azok a ripőkök, akik hajlamosak arra, hogy marxistáknak nyilvánítsák magukat azon a fennkölt alapon, hogy az ökonómiai materializmusnak «a *fenekére* láttak».

⁶ *Lenin Művei*. 2. köt. Szikra 1951. 13. old.

Az eszmék erővé válnak, amikor hatalmukba kerítik a tömegeket. És a bolsevikok, vagyis a forradalmi proletár internacionalizmus képviselői, éppen most változtatták politikájukkal hús-vér valósággá azt az eszmét, amely az egész világon a dolgozók beláthatatlan tömegeit mozgatja meg”.

A tőke ellen vívott forradalmi harc során mindig megmutatkozott a proletariátus szellemi és erkölcsi fejlettsége, az osztályellenséggel szembeni erkölcsi fölénye. „Micsoda rugalmasság, mennyi történelmi kezdeményező erő, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban! — írta Marx L. Kugelman-nak a párizsi communard-ok hősiess felkeléséről. — Ilyen nagyságra nincs példa a történelemben!”⁷ Marx szemrehányással illette a párizsi communard-okat, amiért túlságosan „aggodalmaskodók”, túlságosan „tisztességesek” ellenségeikkel, „a régi társadalom farkasaival, disznaival és aljas kutyáival” szemben, akik semmilyen eszköztől sem riadnak vissza, hogy elfojtsák a munkások forradalmi felkelését. És amikor a burzsoázia vérbe fojtotta a munkások felkelését, Marx egy pillanatra sem sajnálkozott amiatt, hogy a munkások a kedvezőtlen feltételek ellenére is elfogadták a „versailles-i csöcselék” kihívását a harcra, hiszen ha harc nélkül megadták volna magukat, az a munkásosztály komoly demoralizálódását jelentette volna. Marx nézete szerint a felkelő nép önfeláldozó hősiességében a nép ügyének nagyszerűsége jutott kifejezésre, a versailles-i katonák gáztetteiben és aljasságában pedig annak a barbár „civilizációnak” a szelleme, amelynek zsoldosai voltak.

A hősiesség és az önfeláldozás ragyogó példáit szolgáltatja az orosz munkásosztálynak a cárizmus és a burzsoázia ellen folytatott harca is. Lenin külön kiemelte a moszkvai munkásoknak az 1905-ös decemberi fegyveres felkelés napjaiban tanúsított felejthetetlen hősiességét. Ez a felkelés óriási erkölcsi hatást gyakorolt a néptömegekre. „December után ez már nem ugyanaz a nép volt. Mintha újjászületett volna. Átesett a tűzkeresztségen. Megacélozódott a felkelésben.

⁷ *Lenin Művei*. 26. köt. Szikra 1952. 118. old.

⁸ *Marx—Engels*. Válogatott levelek. Szikra 1950. 308—309. old.

Előkészítette azoknak a harcosoknak a sorait, akik győztek 1917-ben . . .”⁹

Annak a harcnak a története, melyet az elnyomott tömegek elnyomóik ellen folytattak, arról tanúskodik, hogy az erkölcsi győzelem még akkor is az elnyomottak oldalán volt, amikor az ellenség ellen folytatott küzdelemben vereséget szenvedtek, a hatalmukat és jóvedelmüket védelmező elnyomók győzelme pedig az elnyomók erkölcsi vereségét jelentette. A proletariátus minden nagy felkelése növelte a proletárok győzniakarását, s a burzsoázia minden győzelme feltárta a dolgozók előtt a burzsoázia igazi arcát, politikai nyilatkozatainak hazug voltát, a burzsoáziában pedig fokozta a jövőtől való félelmet.

A marxista párt arra tanítja a proletariátust, hogy vereség után demoralizálódás nélkül vonuljon vissza, őrizze meg sorai egységét, bátor és törhetetlen szellemét, a további harc és a győzelem erős akarását. A marxista párt arra tanítja a munkásosztályt, hogy szívós kitartással, fegyelmezetten, határtalan odaadással küzdjön, mert ezek a tulajdonságok elengedhetetlenek ahhoz, hogy végleg legyőzze az ellenséget.

Oroszország munkásosztályának és néptömegeinek az önkényuralom és a burzsoázia fölött aratott győzelme megmutatta, milyen nagy erőt képviselnek azok az eszmei és erkölcsi tulajdonságok, amelyek az osztályellenség ellen vívott hosszas küzdelem során alakultak ki a marxista párt vezette munkásosztályban. Lenin így írt erről: „Szó sem lehetne proletárdiktatúráról (Oroszországban. — *A. S.*), ha a proletariátus nem válna a legnagyobb mértékben tudatossá, fegyelmezetté, odaadóvá a burzsoázia ellen folytatott harcban, vagyis nem teljesítené mindazokat a feladatokat, amelyeket a proletariátusnak teljesítenie kell, hogy véglegesen legyőzhesse ősi ellenségét”¹⁰.

⁹ *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 388. old.

¹⁰ *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 375—376. old.

2. A valóság mint az erkölcsi eszmény forrása

A marxizmus—leninizmus nem sző fantasztikus, légtüres térben mozgó terveket a jövőről, hanem a gazdasági fejlődés alapján következtet a jövőre, és csak azt az eszményt tartja értékesnek, amely teljes egészében megfelel e fejlődés irányának, a haladó osztály követelményeinek. Ezen az alapon a marxizmust ellenfelei nemegyszer vádolták azzal, hogy általában mindenféle eszményt tagad. Miféle eszmény az, amelynek megalkotásánál a valóságból indulnak ki? — kérdezték. Az idealista világszemlélet hozzászólt ahhoz, hogy az eszmény ködös és fantasztikus fogalmát használja, amelynek semmi köze sincs a reális valósághoz, s e valóság „fölött” áll. A marxizmus úgy fogalmazza meg a maga társadalmi eszményét, mint egy meghatározott osztálynak a meghatározott társadalmi viszonyokból fakadó követelését. A marxisták e viszonyok pontos tudományos elemzésére támaszkodva megmutatják eszményük elérésének az útját. „Ha nem vezetik vissza az eszményeket *ilyen módon* a tényekre, akkor ezek az eszmények jámbor óhajok maradnak csupán, és semmi esélyük nem lesz arra, hogy a tömegek elfogadják, következésképpen, hogy megvalósítsák azokat”¹¹.

A XIX. század nagy orosz forradalmi demokrata íróinak nem voltak tudományos elképzeléseik a jövő társadalmáról és a hozzá vezető utakról, de már ők is harcoltak az eszményről alkotott olyan elképzelések ellen, amelyek nem a fejlődő valóságra támaszkodtak. Azt hangoztatták, hogy csak olyan eszmények fokozhatják az ember energiáját, amelyek az események természetes menetére támaszkodnak, és kigúnyolták a fantasztákat, akiknek az eszményei semmiféle kapcsolatban sem voltak az élettel. Szaltikov-Scsedrin egyik elbeszélésében kappanok képében szatirikus ábrázolását nyújtja két szobatudós-típusnak, akik közül az első tagad minden eszményt, és a dolgok latolgatása nélkül alkalmazkodik a valósághoz („vidám kappanok”), a másik pedig fennkölt eszményt alkot magának, semmit sem akar tudni a „szánalmas valóságról”,

¹¹ *Lenin Művei*. I. köt. 441. old.

megvetéssel tekint rá, és egyetlen olyan elvet sem lát benne, amelyből kiindulva előre lehetne haladni („mogorva kappanok”). Az előbbieket semmire sem törekednek, az utóbbiaknak pedig semmi reményük sincs arra, hogy eszményük megvalósuljon, hiszen a jövőről alkotott elképzelésük hiú ábránd, az eszményi szemlélődés terméke, amely semmiféle tevékenységet és harcot sem követel.

Az eszmény és a valóság kölcsönhatásának helyes értelmezését a marxizmus—leninizmus adja meg, amely egyszer s mindenkorra véget vetett az eszményről alkotott mindenfajta doktriner-elképzelésnek.

„Nem lépünk fel a világgal szemben doktriner módon . . . A világ elveiből fejtünk ki a világnak új elveket. Nem mondjuk neki: hagyd abba harcaidat, harcolni ostobaság; mi a harc igazi jelszavát akarjuk eléd tűzni. Mi csak megmutatjuk neki, hogy miért is harcol tulajdonképpen, és a tudat olyan dolog, amit magáévá *kell* tennie, akkor is, ha nem akarja”¹².

A polgári moralisták azt állítják, hogy az eszménynek a valóságból való levezetése csökkenti az eszmény jelentőségét. Az eszmény — úgymond — csak akkor magasztos, ha vele az emberi boldogságnak valamilyen tökéletes modelljét alkotják meg, amelyhez a valóságnak alkalmazkodnia kell. Ez azonban nem egyéb, mint üres fecsegés az eszményről, ami elvonja a tömegek figyelmét a valóságos eszményért folytatott harcról. A marxi tanítás jelentősége abban rejlik, hogy megmutatta az embereknek a valóságos eszményt, s elérésének reális útjait. Lenin azt követelte, hogy a forradalmi proletárpárt vezetői „teljes nagyságában és teljes szépségében” mutassák meg a tömegeknek szocialista eszményüket, és mutassák meg „a teljes, a feltétlen, a döntő győzelemhez vezető legközelebbi, legegyszerűsebb utat”¹³. Soha még egyetlen eszmény sem volt olyan óriási hatással a tömegekre, nem hívott életre olyan odaadást, önfeláldozást, hősiességet, mint a tudományos alapokon nyugvó szocialista eszmény.

Az a meggyőződés, hogy a kommunizmus diadala elkerül-

¹² Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 1. köt. 1. félköt. 574—575. old.

¹³ Lenin Művei. 9. köt. Szikra 1954. 104. old.

hetetlen, optimizmussal tölti el a kommunizmusért küzdő harcosokat. A pusztulásra ítélt osztályokban ez az optimizmus nincs és nem is lehet meg. Ez nem a kispolgár önelégült optimizmusa, aki minden rosszal megbékél, s azzal vigasztalja magát, hogy a baj önmagától elmúlik. A marxista párt forradalmi optimizmusától távol állnak a jövőre vonatkozó illúziók vagy utópikus tervek is. Ez az optimizmus azoknak a harcosoknak az optimizmusa, akik hisznek a kommunizmus elkerülhetetlen győzelmében, igyekeznek meggyorsítani ezt a győzelmet, egész forradalmi szenvedélyükkel belevetik magukat a harcba, s kíméletlen kritikával illetik mindazt, ami akadályozza a győzelem kivívását.

A Kommunista Párt mindig arra törekedett, hogy erősítse a munkásokban és a dolgozó tömegekben a győzelembe vetett hitet, bármilyen nehezek voltak is a harc feltételei, bármilyen akadályok álltak is a harc útjában. Ebben a hitben látta a párt a győzelem legfontosabb feltételét. A párt nem szervezhette volna meg a tömegeket a szocializmus építésére, ha maga nem lett volna biztos a győzelemben. A párt leleplezte a trockista és egyéb kapitulánsokat, akik nem hittek a munkásosztály győzelmében, és a kétkedés magvát igyekeztek elhinteni sorai-ban. A szocializmusnak a Szovjetunióban aratott győzelme a gyakorlatban bizonyította be, hogy a munkásosztály nemcsak a régi társadalom megsemmisítésére, hanem egy új társadalom felépítésére is képes.

A mai burzsoázia a munkásmozgalomba befurakodott opportunisták segítségével mindent elkövet, hogy a munkásokba szkepticizmust oltson, s hogy elvegye saját erejükbe és győzelmükbe vetett hitüket.

De bárhogyan igyekeznek is a burzsoá ideológusok és az opportunisták megfertőzni a munkások tudatát és elvenni tőlük önbizalmukat — nem tudják kiölni belőlük a szocializmus győzelmébe vetett hitet. A szocializmusnak a Szovjetunióban aratott győzelme, a szovjet népnek a kommunizmus építése során elért eredményei harcra lelkesítik a tőkés országok munkásait és haladó elemeit, világos távlatot nyújtanak nekik, megmutatják a kivezető utat abból a zsákutcából, melybe a történelem által halálra ítélt, rothadt tőkés rend

vezette a népeket. A tőkés országok dolgozó tömegeinek egyre szélesebb rétegei teszik magukévá a kommunizmus nagy eszményét, amely megalkuvás nélküli harcra kötelez a régi, kizsákmányoló társadalom ellen, az új, a kommunista társadalomért. Ez az eszmény a legmagasabbrendű erkölcsi követelménnyé vált azoknak az embermillióknak a szemében, akik nem akarnak tovább a tőkés elnyomás alatt élni.

A burzsoázia ideológusai, akárcsak a múltban, most is banális elmélkedéseiket állítják szembe az új világ harcosainak ezzel a nagyszerű erkölcsi kötelességével. Arról fecsegnek, hogy a „konkrét viszonyok” és a mai „gyakorlati igények” előbbre valók minden eszménynél, nem szükséges, hogy a munkások feláldozzák pillanatnyi érdekeiket a jövőért, s a munkásoknak mindennapi, egyéni érdekeiken kívül nem lehetnek semmiféle más érdekeik.

A marxista párt által vezetett orosz munkásosztály már forradalmi harcának legelején visszautasította a burzsoázia védelmezőinek ezeket az „elméleteit”. A Kommunista Párt kíméletlenül ostromozta azokat a „szocialistákat”, akik a szocialista eszményt filléres érdekekre váltották fel, és — megfélemlézve a munkásosztállyal és a néppel szembeni szent kötelességükről — le akarták téríteni a munkásosztályt az osztályharc, a politikai harc útjáról. A Kommunista Párt mindig azt követelte a forradalmároktól, hogy híven teljesítsék az osztállyal, a társadalommal szembeni kötelességüket, és mindig harcolt azok ellen, akik feláldozták az osztályérdekeket bármiféle egyéni vagy csoportérdek kedvéért.

Lenin leleplezte azokat a törekvéseket, amelyekkel az uralkodó osztályok és ideológiai kiszolgálóik, arra hivatkozva, hogy ez a harc áldozatokat követel, el akarták vonni a munkásokat a forradalmi harctól: „A mai rendszer mindenkor, még a legbékésebb napokban is, elkerülhetetlenül számtalan áldozatot követel a munkásosztálytól. Akik egész életükön át mások vagyonát gyarapították, ezrivel és tízezrivel pusztulnak bele az éhezésbe és az örökös koplalásba, idő előtt kaszálják le őket a betegségek — az embertelen munkafeltételek, a nyomorúságos lakásviszonyok és az elégtelen pihenés velejárói. És százszorosán megérdemli, hogy hősnek nevezzük,

aki inkább elesik az ennek az ocsmány rendszernek védői és őrzői ellen vívott nyílt harcban, semhogy agyongyötört, erejeszakadt, engedelmes gebe módján lassan adja ki páráját”¹⁴.

A kommunizmus eszméje, ha meghódítja a tömegeket, harci zászlajukká válik, politikai hadsereggé tömöríti őket, amely a Kommunista Párt vezetésével küzd a régi, tőkés rend megdöntéséért és az új rend megteremtéséért.

3. A szabadság és a szükségszerűség problémája és az erkölcs kérdései

A különböző absztrakt, „örök” és a valóságtól elszakadt eszmények hívei rendszerint a következő kérdést tették fel a marxistáknak: ha az eszmény szükségszerűen következik a történelem törvényszerű menetéből, ha az emberek tevékenységét, magatartását teljes egészében a történelmi feltételek határozzák meg, s ez a tevékenység és magatartás a történelmi feltételekkel együtt változik, akkor mi értelme van az eszményért folytatott harcnak, az emberi cselekedetek erkölcsi megítélésének, következőképpen mi értelme lehet az erkölcsnek, a lelkiismeretnek stb.? Itt eljutunk a szabadság és a szükségszerűség történelmi kölcsönhatásának kérdéséhez, ahhoz a kérdéshez, melynek rendkívül nagy jelentősége van az erkölcs problémájának tudományos elemzése szempontjából.

Engels rámutatott arra, hogy nem beszélhetünk az erkölsről és a jogról anélkül, hogy ne érintenénk az akarat szabadságának, a szükségszerűség és a szabadság egymáshoz való viszonyának a kérdését.

Hogyan oldotta meg ezt a kérdést a Marx előtti filozófia?

A régi, Marx előtti materializmus azt tartotta, hogy az emberi cselekedeteket a külső körülmények határozzák meg, s rendszerint még az emberi akarat viszonylagos szabadságát is tagadta. A szükségszerűség, a régi materialisták felfogása szerint, teljesen kizárta azt a lehetőséget, hogy az ember szabad elhatározása alapján cselekedjék, szabadon kinyilvánítsa akaratát. Ezért a régi materializmus nem tudott választ adni

¹⁴ *Lenin Művei*. 5. köt. Szikra 1953. 14. old.

arra a kérdésre, hogy milyen szerepe van magának az embernek a „körülmények” létrehozásában, milyen mértékben felelős az ember tetteiért, hogyan kell megítélni az emberi cselekedeteket és így tovább, nem teremtett tudományos alapot e kérdések eldöntésére.

A régi materialisták, akik azt tartották, hogy az egyén cselekedeteit fizikumának sajátosságai, a körülmények és a nevelés határozzák meg, a társadalom fejlődésének végső okát egyes személyek — törvényhozók, uralkodók — cselekedeteiben, eszméiben és nézeteiben látták. Más szóval, véleményük szerint a történelemben minden az eszméktől, nézetektől függ, s ezek megjelenését meghatározhatják olyan „körülmények”, melyek semmiben sem különböznek a tiszta véletlentől. A régi materialisták elismerték az objektív törvényszerűséget a természetben, de ugyanezt nem látták meg a társadalomban; idealista módon tanulmányozták a társadalmat.

Az idealista filozófiát a szükségszerűségtől elszakított abszolút akaratszabadság elismerése, a szabadság és a szükségszerűség szétválasztása jellemzi. Így például Kant tanítása szerint a szükségszerűség a természetben a priori (minden tapasztalatot megelőzően) adott fogalomként hat, amelynek révén az ember rendet visz bele az úgynevezett jelenségvilágba; az erkölcs területén viszont szabadság uralkodik. Kant azt állította, hogy csakis ez a mindennemű meghatározottságtól mentes és a környező viszonyoktól független szabadság teszi lehetővé, hogy az ember tetteiért jogi és erkölcsi felelősséggel tartozzék.

Márpedig a mindennemű meghatározottságtól mentes akarat elismerése az emberi cselekedetek erkölcsi megítélésének és az értük vállalt felelősségnek ugyanolyan tagadásához vezet, mint az emberi akarat abszolút determináltságára vonatkozó fatalista tanítás. Míg a fatalista determinizmus szemszögéből az ember a körülmények játékszere, amelyek fölött semmiféle hatalma sincs, az abszolút indeterminizmus szemszögéből az emberi cselekedeteket semmi sem határozza meg, s így azok teljesen véletlenek és önkényesek. A körülményekről állítólag független szabad akarat elismerése (bármilyen köntösbe öltöztessék is ezt az akaratot: „jóakarat”, „ésszerű

akarat" stb.) elméleti alapot ad a magatartásban és a magatartás megítélésében megnyilvánuló burzsoá önkény igazolására.

Ez az önkény vajon valóban a szabad akarat megnyilvánulása? Természetesen nem. Marx azt mondja, hogy a tulajdonos szabad akarata úgy „hozzá van láncolva a legkicsinyesebb és legönzőbb érdekekhez, mint a gályarab az evezőspadhoz”¹⁵. A burzsoázia osztályának, pártjainak, államának stb. „szabad cselekedeteit” a magántulajdon védelme szabja meg, a magántulajdonért való aggodás érzése diktálja. Napjainkban az Egyesült Államok kormányzó köreinek olyan „szabad cselekedeteit”, mint a demokratikus elemek üldözése, a fegyverkezési hajszá stb., teljes egészében a monopoltőke érdekei határozzák meg, a burzsoá állam és a burzsoá pártok pedig a monopoltőke eszközei.

A társadalmi viszonyoktól független, abszolút akarat-szabadság elismerése egyszersmind elméleti alapot ad a burzsoá individualizmusnak, amely lábbal tiporja a társadalmi érdekeket, és a különböző társadalmi kapcsolatokat eszköznek tekinti céljai elérésére. A burzsoá individualizmus védelmezői az „ég adományozta” szabad akarat elvére támaszkodva azt állítják, hogy a kapitalizmusban az emberek maguk felelősek a nyomorért, hogy minden ember a maga szerencsájének a kovácsa. A burzsoá individualizmus dicsőítői „erkölsi szabadságot” prédikálnak, s ezt úgy értelmezik, hogy kizárólag a maguk önző érdekéből kiindulva szabad cselekedniök. E „szabadság” lényegét nagy művészi erővel leplezte le Gorkij „Kispolgárok” című színdarabjában. Pjotr Besszemjonovot, a darab egyik hőjét kizárták az egyetemről, mert részt vett a diáklázongásokban. A „bajtársiasság szellemének” engedve részt a lázongásokban, de később keserűen megbánta ezt a tettét. Pjotr Besszemjonov az erkölsi szabadság híve, amit úgy értelmez, hogy szabadon távol tarthatja magát a haladó erők harcától, szabadon alkalmazkodhat a rendőri önkényuralmi rendszer aljasságaihoz. „Kispolgár, aki polgártárs volt egyszer — egy félóráig” — mondja Tyetyerev kántor megvetően Pjotr panaszára. Gorkij ezekkel a szavakkal meg-

¹⁵ Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 1. köt. 1. félköt. 286. old.

bélyegezte annak az erkölcsi szabadságnak a lényegét, amelyre az individualista kispolgár lelke szomjazik. Éppen az így értelmezett „szabadságot” emelik pajzsukra a mai burzsoá ideológusok, azt bizonygatván, hogy az ember „belül” mindig „szabad”, még a fasiszta rendszerben, még a hóhér kezei között is. Nem szorul bizonyításra, hogy ez az álláspont állandósítani akarja a társadalomnak kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra való felosztását, s az erőszakot és az elnyomást igazolja.

A Marx előtti filozófia nem tudott helyes választ adni a szabadság és a szükségszerűség kölcsönös viszonyának kérdésére. Vagy metafizikusan szembeállította a szabadságot a szükségszerűséggel (a szükségszerűség kizárja a szabadságot; szabadság nem lehetséges, ha elismerjük a szükségszerűséget), vagy pedig megtalálta ugyan a dialektikus kapcsolatot a szabadság és a szükségszerűség között (például Hegel), de ezt a kapcsolatot misztikus formába burkolta, következésképpen szintén nem adott tudományos választ a kérdésre.

A szabadság és a szükségszerűség problémájára először Marx és Engels, a munkásosztály lángeszű teoretikusai és vezetői adtak tudományos választ. A marxizmus a természetben és a társadalmi fejlődésben meglevő objektív szükségszerűség elismeréséből indul ki. Az embereknek megvan az a képességük, hogy felismerjék ezt az objektív szükségszerűséget. Amíg az emberek nem ismerik a természet törvényeit, addig a természet rabjai. De ha felismerik e törvényeket (a szükségszerűséget), és felhasználják őket céljaik érdekében, akkor a természet uraivá válnak. Ez az értelme annak a tételnek, hogy a szabadság a felismert szükségszerűség.

Míg a természetben a szükségszerűség az öntudatlanul, vakon ható erők kölcsönhatásának eredménye, a történelemben a szükségszerűség az emberek cselekedeteiben nyilvánul meg, akik meghatározott célokat tűznek maguk elé, vágyaik valóra-váltására törekednek stb. De ez a szükségszerűség korántsem korlátozható az egyes emberek által kitűzött szubjektív célok megvalósításának területére. Az emberek eszményi ösztönző erői mögött meg kell látni életük anyagi feltételeit,

a gazdasági fejlődés törvényeit, e fejlődés napirendre került követelményeit — azokat a társadalmi erőket, amelyek nagy tömegeket, egész népeket, egész osztályokat hoznak mozgásba.

A marxizmus—leninizmus megalapítói voltak az elsők, akik tudományosan bebizonyították, hogy a társadalomtudomány törvényei nem az emberi tudat termékei, hanem az emberek akaratótól és tudatótól független társadalmi fejlődés objektív logikájának kifejezői. A marxizmus klasszikusai mindig harcoltak a történelemben és a politikában megnyilvánuló szubjektivizmus és voluntarizmus ellen. Amíg a társadalom a termelőeszközök magántulajdona alapján fejlődik, tanítja a marxizmus, az emberek saját viszonyaik rabjai, a gazdasági törvények rabjai. Az embereknek a társadalmi fejlődés spontánul ható erőitől való függősége különösen szembevető a tőkés társadalomban. A kapitalizmusban a társadalmi fejlődés spontán jellege magából a tőkés rend természetéből, gazdasági törvényeiből, az emberek közötti gazdasági kapcsolatok dologi jellegéből következik. A tőkés társadalomban, mutatott rá Engels, a termelők elvesztik hatalmukat társadalmi viszonyaik fölött. Itt „az életfeltételek uralkodnak az embereken”; saját társadalmi cselekedeteik törvényei „idegen”, rajtuk uralkodó természeti törvényekként állnak velük szemben. Éppen ezért nevezte Engels a tőkés rendet a vak szükségszerűség uralmának.

A munkásosztály forradalmi harca, melyet az elnyomott és kizsákmányolt tömegek élén folytat a kapitalizmus ellen, azt eredményezi, hogy a tőkés társadalom helyébe szocialista társadalom lép. A munkásosztálynak a marxizmus—leninizmus fegyverével felvértezett élesapata látja, hogy a társadalmi fejlődés szükségszerűen a szocializmushoz vezet, hogy a termelési folyamat társadalmi jellege, melyet a kapitalizmus hoz létre, parancsolóan követeli a termelőeszközök tőkés magántulajdonának a termelőeszközök társadalmi tulajdonával való felváltását. E szükségszerűség felismerése azonban egymagában véve még nem szabadítja ki a munkásosztályt a tőke iga-jából. Csakis a tőke megdöntése útján érhetik el az elnyomott tömegek az igazi szabadságot. A szükségszerűség, amint a termelőeszközök társadalmi tulajdonba kerülnek, megszűnik az

embert leigázó külső erőként hatni. Ettől kezdve, Engels megállapítása szerint, az embereket környező életfeltételek, melyek mindeddig uralkodtak rajtuk, az emberek uralma és ellenőrzése alá kerülnek. „Saját társadalmi tevékenységük törvényeit, melyek idáig idegen, rajtuk uralkodó természeti törvényekként állottak velük szemben, az emberek akkor majd teljes szaktudással alkalmazzák s ezzel uralmuk alá vetik”¹⁶.

A szovjet emberek, akik felépítették a szocializmust, megismerték az igazi szabadságot: megszabadultak a társadalmi fejlődés vakon ható erőinek igájától, a tőke és a kizsákmányolás igájától, s a társadalmi fejlődés felismert törvényei alapján szabadon építik életüket. A marxizmus—leninizmus azt tanítja, hogy ha figyelmen kívül hagyjuk, hogy a gazdasági törvények a szocializmusban is objektív jellegűek, ez a tudomány tagadásához, politikai voluntarizmushoz és önkényhez vezet. Másfelől annak elismerése, hogy a gazdasági törvények a szocializmusban objektív jellegűek, nem jelenti annak elismerését, hogy ezeknek az objektív törvényeknek ugyanolyan spontánul kell hatniuk, mint a kapitalizmus gazdasági törvényeinek. Az ilyen felfogás képviselői végső soron behódolnak a spontaneitásnak, és megfeledkeznek arról, hogy a kommunizmust a dolgozó milliók tudatosan építik.

A fenti tételek ízzé-porrá zúzzák a burzsoá ideológusoknak annak bebizonyítására irányuló kísérletét, hogy a marxista determinizmus összeegyeztethetetlen a cselekedetek szabad megválasztása lehetőségének elismerésével, az erkölcs elismerésével. Azzal, hogy elismerjük az emberi magatartásnak a fennálló társadalmi viszonyoktól való függőségét — amint arra a marxizmus—leninizmus megalapítói már régen rámutattak —, leleplezzük a burzsoá erkölcselméleteket, amelyek a szabad akaratról szóló ostoba mesékkel hozakodnak elő, de ez az elismerés „a legkevésbé sem semmizí ki sem az emberi észet, sem az emberi lelkiismeretet, sem az ember cselekedeteinek értékelését. Éppen ellenkezőleg, csakis a determinista felfogás teszi

¹⁶ Engels. Anti-Dühring. 292. old.

lehetővé, hogy mindezt pontosan és helyesen értékeljük, s ne hárítsunk mindent tetszés szerint a szabad akaratra”¹⁷.

Az ember tudata nem passzívan tükrözi az objektív valóságot, hanem aktívan visszahat az objektív valóságra. Az ember tudata szoros kapcsolatban van a világ megváltoztatására irányuló gyakorlati tevékenységével. Bizonyos társadalmi rendek történelmi szükségszerűségének és az emberi magatartás, az emberi gondolat és érzés társadalmi meghatározottságának elismerése nem jelenti azt, hogy az emberek passzívan alárendelik magukat a társadalmi viszonyoknak, passzívan szemlélik a társadalmi rendeket, „objektíven”, elfogulatlanul figyelik a különböző osztályok, pártok stb. harcát. A marxista nemcsak egyszerűen megállapítja az adott társadalmi rend szükségszerűségét, hanem egyszersmind azt is tisztázza, hogy mely osztályok határozzák meg e rend tartalmát, milyen ezeknek az osztályoknak egymáshoz való viszonya, milyen szerepet töltenek be a társadalmi fejlődésben, s ezt a társadalmi rendet a munkásosztály érdekei szempontjából ítéli meg. Lenin a marxizmus ellenfelei ellen vívott harc során ismételten rámutatott arra, hogy az oroszországi kapitalista rend történelmi szükségszerűségének elismerése nem zárja ki, sőt feltételezi azt a harcot, amelyet az élenjáró osztály vív a kapitalizmus megsemmisítéséért, az ellen az osztály ellen, amely e rend fenntartására és állandósítására törekszik.

„Melyik örökségről mondunk le?” című művében Lenin rámutatott arra, hogyan kapcsolja össze Marx „A tőké”-ben a társadalmi fejlődés vizsgálatában tanúsított kérlelhetetlen objektivitást, az eszmék és a nézetek társadalmi meghatározottságának bemutatását a társadalmi fejlődést hátráltató maradi ideológusok éles elítélésével. „Kevés tudományos munkában van ennyi «szív» — írja Lenin —, ennyi heves és szenvedélyes polémikus kirohanás a maradi nézetek képviselői ellen, azoknak a társadalmi osztályoknak a képviselői ellen, amelyek a szerző meggyőződése szerint hátráltatják a társadalmi fejlődést... Ha egy bizonyos tan azt követeli minden egyes közéleti embertől, hogy kérlelhetetlen objektivitással elemezze

¹⁷ *Lenin Művei*. 1. köt. 158. old.

a valóságot és az ennek a valóságnak talaján a különböző osztályok között kialakult viszonyokat — akkor hogy a csodába lehet levonni ebből azt a következtetést, hogy a közéleti embernek nem szabad rokonszenveznie az egyik vagy a másik osztállyal, hogy ez «nem illik» hozzá? Kötelességről itt még csak beszélni is nevetséges, mert hiszen nincs olyan élő ember, aki *pártját ne fogná* az egyik vagy a másik osztálynak (mihelyt megértette az osztályok kölcsönös viszonyát), ne örülne az adott osztály sikerének, ne keserítenék el balsikerei, ne háborodna fel azok ellen, akik ellenségei ennek az osztálynak, akik maradi nézetek terjesztésével hátráltatják fejlődését stb. stb.”¹⁸.

A determinizmus tehát elismeri bizonyos álláspont tudatos megválasztásának a lehetőségét, és feltételezi az egyén felelősségét a történelmi harcban elfoglalt álláspontjáért, következőképpen feltételezi ennek az álláspontnak erkölcsi megítélését is.

A mai imperialista burzsoáziának egy új világháború kirobbantására irányuló törekvését teljes mértékben determinálja a monopolkapitalizmus természete. Ám a világ népei nem elégednek meg ennek az objektív ténynek a megállapításával, hanem követelik a háborús gyújtogatók felelősségre vonását, s minden erejükkel harcolnak az új háború megakadályozásáért.

A munkásosztály győzelme történelmileg elkerülhetetlen, de ez a győzelem nem jön el önmagától, szívós harcban kell azt kivívni. Ezért a munkásosztály pártja arra hivatott, hogy lankadatlanul fejlessze a dolgozó tömegek és mindenekelőtt a munkások politikai öntudatát, növelje győzniakarásukat, kinevelje bennük azokat a magasrendű erkölcsi tulajdonságokat — a kitartást, a fegyelmet, az elvtársi szolidaritást, melyek elengedhetetlenek az új világért küzdő harcosok számára. A marxista párt, amely a társadalmi fejlődés törvényeinek ismeretében vezeti a tömegek forradalmi mozgalmát, magas követelményeket támaszt tagjaival szemben. Arra nevei őket és a pártonkívüli dolgozókat, hogy öntudatosan és odaadóan, felelősségük teljes tudatában szolgálják a népfel szabadítás, az emberi haladás ügyét.

¹⁸ *Lenin Művei*. 2. köt. 557—558. old.

A marxista—leninista etika azt követeli, hogy az emberek erkölcsi tulajdonságait ne szavaik, sőt még csak ne is a rájuk ható ösztönzőerők (cselekvésük indítóokai) alapján, hanem tetteik, s tetteik eredményei alapján ítéljük meg. A marxista—leninista etika elismeri az emberi cselekedetek indítóokainak fontosságát, de ezeket a tett társadalmi következményeivel való szoros összefüggésükben vizsgálja. Ha azok az okok, melyek az embert bizonyos cselekedetre ösztönzik, a kommunizmusért vívott harc szempontjából kedvező következményekkel járnak, akkor a cselekedet mind indítóokait, mind pedig következményét tekintve elismerést érdemel.

Mivel az emberi tettek, cselekedetek indítóokai különbözőek, a tetteket mindenekelőtt társadalmi következményeik alapján ítéljük meg. Lenin rámutatott arra, hogy „a jóakarrattól függetlenül” minden opportunist a kapitalizmus ügynöke, a polgári ideológia szószólója a munkásmozgalomban. Ha az egyén „jószándéka” a társadalom, a nép szempontjából káros következményekre vezet, akkor a cselekedetnek a kommunista etika szemszögéből történő megítélésénél a tett eredményéből, társadalmi következményéből indulunk ki, nem pedig az egyén „jószándékából”. Az ember nemcsak akkor tartozik erkölcsi felelősséggel a társadalom szempontjából káros cselekedetéért, ha szándékosan okoz kárt a társadalomnak, s előre látja tettének társadalmi következményeit, hanem akkor is, ha nem látja előre a társadalmi következményeket, bár láthatná és látnia is kellene azokat.

A kommunista erkölcs szigorúan elítéli a nép, a párt, a szovjet haza érdekeinek túlzott hiszékenységből vagy egyéni gyengeségből való megkárosítását, épp úgy, mint ezeknek az érdekeknek tudatos elárulását. „Egyéni tekintetben igen nagy a különbség azok között, akik gyengeségből árulók és azok között, akik szándékosan, számításból árulók; politikai tekintetben nincs köztük különbség, mert a politika — emberek millióinak tényleges sorsa, és sorsukon nem változtat az a körülmény, hogy gyengeségből vagy haszonlesésből árulták el a munkások és szegényparasztek millióit”¹⁹. Az „egyéni gyenge-

¹⁹ Lenin Művei. 20. köt. Szikra 1953. 355. old.

ség”, vagyis az erkölcsi ingatagság szoros összefüggésben van az egyén politikai, eszmei állhatatlanságával. A marxista etika szemszögéből a kommunista eszmeiség és a politikai szilárdság alapvető feltételei az erkölcsi szilárdságnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az erkölcsi ingatagság minden megnyilvánulásában politikai ingatagságot kell látnunk. Az erkölcsöt nem lehet elszakítani a politikától, de a kettőt azonosítani sem lehet. Erkölcsi ítéletnek kell alávetni azokat az indítókokat is, amelyek bizonyos társadalomellenes cselekedetek elkövetésére, például a szovjet jog és erkölcs szabályainak megsértésére készítetik az embert.

Amikor a szovjet bíróság ezeknek az indítókoknak gondos vizsgálata alapján igazságos ítéletet hoz, ezzel nemcsak büntető, hanem nevelő funkciót is teljesít.

A burzsoázia mindig megtévesztette a tömegeket, hogy szándékainak engedelmes eszközévé tegye őket. Napjainkban az imperialisták hazugsággal igyekeznek behálózni a népeket, hogy egy újabb világháborúba taszíthassák őket. Kivonhatja-e ma bárki is magát az erkölcsi felelősség alól, ha a háború imperialista részről történő előkészítéséről van szó? Természetesen nem. Hiszen a szervezett békemozgalom keretei között bármelyik tőkés országban bárki kiszabadulhat (és ki is kell szabadulnia) a hazugság hálójából, elfordulhat (és el is kell fordulnia) a háborús gyújtogatók táborától, s megtalálhatja (és meg is kell találnia) helyét a béke védelmezőinek táborában.

A győztes szocializmus országában, ahol az emberek megszabadultak a kizsákmányolástól, s a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek felismerése és felhasználása alapján építik életüket, óriási mértékben megnő az ember tudatos tevékenységének szerepe, következésképpen a tetteiért való felelőssége is.

A kapitalizmusban a dolgozók nyomora és társadalmi elnyomottsága a bűnözés és a demoralizálódás egyik állandó forrása; a fenyegető éhhalál lopásra kényszeríti a becsületes dolgozót, önmaga áruba bocsátására kényszeríti a nőt. A tőkés országok dolgozóinak életére nap nap után rányomja bélyegét a kapitalista társadalom szörnyű egoizmusa, a „vagy te

rabolsz, vagy téged rabolnak ki” elv. A termelőeszközök magántulajdonának, a nyomornak és a munkanélküliségnek a felszámolásával megszűnnek a tömeges bűnözés és demoralizálódás fő forrásai. Éppen ezért az új, szocialista társadalom emberei ma kevésbé elnézők a társadalomnak azokkal a tagjaival szemben, akikben még mindig élnek a kapitalista csökevények, és a kommunista erkölcs a legnagyobb szigorral ítéli el az ilyen emberek büntetteit és erkölcstelen magatartását.

4. A kommunizmusért vívott harc a kommunista erkölcs kritériuma

A marxizmus—leninizmus a kommunista erkölcs legfőbb kritériumát a kommunizmusért vívott harcban látja. Az erkölcsnek ez az új kritériuma jut kifejezésre Marxnak és Engelsnek a kapitalizmus elkerülhetetlen pusztulásáról és a proletariátus győzelméről szóló tanításában, „A Kommunista Párt kiáltványá”-ban, amely gyújtó hangú felhívást intéz a világ proletárjaihoz, hogy egyesüljenek és harcoljanak a fennálló rend megdöntéséért és az új társadalom megteremtéséért. Az erkölcs e kritériumát Lenin a Komszomol III. kongresszusán klasszikus világossággal és tömörséggel fogalmazta meg:

„Mi azt mondjuk: erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és valamennyi dolgozó egyesülését a kommunisták új társadalmát megteremtő proletariátus körül... A kommunista erkölcs alapja a kommunizmus megszilárdításáért és betetőzéséért folytatott harc”²⁰.

A kommunizmusért folytatott harc — ez a kommunista erkölcs egyedül helyes, egyedül tudományos kritériuma, mert helyesen tükrözi a mai társadalom történelmi fejlődését.

A kommunizmusért vívott harc a proletármozgalom minden egyes történelmi szakaszában konkrét történelmi tartalommal telik meg. Így az Októberi Forradalmat megelőző időszakban az orosz proletariátus legfőbb feladata az volt, hogy polgári demokratikus forradalomban megdöntse az önkényuralmat, majd szocialista proletárforradalomban megdöntse

²⁰ *Lenin Művei*. 31. köt. 296., 298. old.

a burzsoáziát. Az Októberi Forradalmat követő időszakban a munkásosztály, a Kommunista Párt fő feladata a kizsákmányoló osztályok elnyomása, majd ezeknek az osztályoknak a felszámolása és a szocializmus felépítése volt. Ma a szocializmus országában élő dolgozók történelmi feladata a kommunizmusba való fokozatos átmenet megvalósítása.

Az említett időszakok mindegyikében tovább fejlődött és magasabb fokra emelkedett a kommunista erkölcs tartalma, új magatartásbeli szabályok születtek, új erkölcsi tulajdonságok alakultak ki, a régi rendből visszamaradt hagyományok és szokások pedig fokról fokra erejüket veszítették.

Az Októberi Forradalmat megelőző időszakban a kommunizmus harcosainak eszmei és erkölcsi nevelése terén a fő feladat a burzsoázia bírálata, a burzsoázia gyűlöletére való nevelés, a burzsoázia fölötti győzelemhez elengedhetetlen osztályszolidaritás és osztályösszefogás fejlesztése volt. Az Októberi Forradalmat követő időszakban, ugyanakkor, amikor a tömegeket gyűléltre kellett nevelni az ellenállást tanúsító kizsákmányolókkal és az őket támogató nemzetközi burzsoáziával szemben, előtérbe került egy másik feladat is: a tömegeket az új társadalmi rend, a szocialista állam iránti odaadásra kellett nevelni, ki kellett alakítani a munkához való új, szocialista viszonyt, az új fegyelmet stb.

A kommunizmusból mint a harc objektív szükségszerű céljából és mint az erkölcs legfőbb mértékéből fakadnak a kommunista erkölcs legfontosabb vezérelvei. Ezek az elvek törvényszerűen következnek a kommunizmusért vívott harc feltételeiből, a régi társadalmat felváltó új társadalmi rend sajátosságaiból.

A kommunista társadalom valóban az egész közösség rendje, nem úgy, mint az ellenséges osztályokra szakadt régi társadalom, ahol az osztályok érdekei ellentétben álltak egymással, s a kizsákmányoló kisebbség elnyomta a többséget.

A tőkés termelés viszonyai között a munkás „csak termelőeszköz, nem pedig öncél és nem is a termelés célja” (*Marx*); a kommunista társadalomban ezzel szemben a termelés célja az ember, az emberek anyagi és kulturális szükség-

leteinek kielégítése. „A szocialista termelés célja nem a profit, hanem az ember a maga szükségleteivel, vagyis az ember anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése”²¹.

Az a marxista tétel, mely szerint „az egyén felszabadítása nem lehetséges addig, míg a tömeg fel nem szabadul” — azt jelenti, hogy az egyéniség kibontakozása, a személyi szabadság, az egyén igazi fizikai, intellektuális, esztétikai és erkölcsi fejlődése csak olyan társadalomban lehetséges, ahol megszűnt a termelőeszközök magántulajdona, ahol az embereket nem zsákmányolják ki. Az egyént nem lehet a társadalomtól elszakítva, elszigetelve vizsgálni. Ezért a marxista, kommunista etika figyelmének középpontjában az ember áll, a maga sokoldalú társadalmi kapcsolataival. A marxizmus tudománytalannak tartja és elveti a burzsoá filozófia módszerét, amely az erkölcsöt „társadalmi” és „egyéni” erkölcsre osztja. A társadalomtól, az ember társadalmi lététől független „egyéni” erkölcs nem létezik. Amikor a marxizmus ellenségei azzal vádolják a kommunistákat, hogy nem ismerik el az „egyéni erkölcsöt”, csak önmagukat leplezik le, képtelenek ugyanis megérteni, hogy az ember valamennyi *erkölcsi kötelezettsége*, az emberi magatartás valamennyi szabálya az embernek a társadalomhoz vagy embertársaihoz való viszonyát fejezi ki. Ezen túlmenően nincs semmiféle erkölcs.

A marxizmus—leninizmus megalapítói hangsúlyozták, hogy a kommunizmusért vívott harc megköveteli a munkásosztály összefogását, és megköveteli, hogy valamennyi dolgozó a munkásosztály és élcesapata, a marxista párt körül tömörüljön. Az egyén annál szabadabban fejlődik, minél inkább átérzi ennek az összefogásnak a szükségességét, minél jobban összeforr a közösséggel. Az egyén a közösségben, a nép érdekeiért folytatott harcban jut el az erkölcsi fejlődés magas fokára. A kommunista etika arra tanítja a dolgozókat, hogy a társadalmi érdekekben, a nép érdekeiben saját egyéni érdekeik legmagasabb fokú kifejezését lássák, hiszen igazi egyéni boldogság elképzelhetetlen a nép boldogsága nélkül.

²¹ *Sztálin*. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 3. kiad. Szikra 1953. 77. old.

Ezért az egyént a kollektivizmus szellemében kell nevelnünk, meg kell tanítanunk arra, hogy egyéni érdekeit alárendelje a közérdeknek. A *kollektivizmus* elve a kommunista erkölcs egyik legfontosabb elve.

A társadalom érdekeinek, a nép érdekeinek szolgálata egyben azt is jelenti, hogy hűek vagyunk a hazához és a nemzet haladó hagyományaihoz, s küzdünk a népek közötti barátság erősítéséért. A reakciós erők uralma alatt sínylődő haza szolgálata harcot jelent ezek ellen az erők ellen, harcot a társadalomnak a munkások és a parasztok érdekében történő átalakításaért; a szocialista haza szolgálata egyértelmű a kommunizmus építésében való tevékeny részvétellel.

A haza szolgálata, a haza felszabadításáért és átalakításáért, illetve a szocializmus építéséért vívott harc elválaszthatatlan a népek közötti békéért folyó harctól, a dolgozók nemzetközi szolidaritásának erősítésétől, az egyes emberek tudatában és magatartásában megnyilvánuló faji és nacionalista előítéletek elleni küzdelemtől. A *hazafiság és a szocialista nemzetköziség* elve a kommunista erkölcs egyik legfontosabb elve.

Végül a kommunizmusért harcoló, a kommunista társadalmat építő emberek közötti erkölcsi kapcsolatok új jellege — az emberről való gondoskodás, az emberi méltóság tiszteletben tartása, az elnyomás és a leigázás minden formájával szemben érzett gyűlölet — a *szocialista humanizmus* elvét fejezi ki, amely ugyancsak a kommunista erkölcs egyik legfontosabb elve.

A kommunista erkölcs valamennyi elve, akárcsak a kommunizmusnak a nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatait általánosító egész elmélete, nemzetközi jellegű.

Oroszország, amely a XIX. század végén és a XX. század elején a világ forradalmi mozgalmának központja, a leninizmus szülőhazája lett, a kommunista erkölcs kialakításának is központjává vált. Ennek az erkölcsnek a letéteményese a munkásosztály, az egész dolgozó nép, amely megvívta harcát a tőkével, kivívta szabadságát, és felépítette a szocializmust.

A marxizmus, az erkölcs tudományos kritériumából kiindulva, minden egyes történelmi korszakban azt az erkölcsöt

tekinti a legmagasabbrendűnek, amely az elnyomott tömegek érdekeit juttatta kifejezésre, amely harcot hirdetett a kizsákmányolás és az elnyomás ellen, s amely azt tanította, hogy ennek a harcnak az egyéni érdeket alá kell rendelni.

„Az erkölcs arra szolgál, hogy az emberi társadalom magasabb fokra emelkedjék, megszabaduljon a dolgozók kizsákmányolásától”²².

Mi képviselte a múltban a magasabbrendű erkölcsöt? Azok a hősi küzdelmek, melyeket az elnyomott osztályok vívtak a kizsákmányolás és az elnyomás ellen, azok a dicső tettek, melyeket a felszabadító mozgalom, a tudomány és a kultúra kiváló képviselői vittek véghez, akik egész életüket a tömegek felszabadításáért, a történelmi haladásért folytatott harcnak szentelték.

Az elmondottakból következik, hogy a kommunista erkölcs tudományos kritériuma nem „abszolút” elv. Ez a kritérium csupán a harc bizonyos feltételei között léphetett érvénybe, és a társadalom erkölcsi haladásának legmagasabb fokát fejezi ki. Már csak azért sem lehet ez valamiféle megcsontosodott elv, mert a kommunizmus felé való előrehaladás, a kommunizmusért vívott harc során a kommunista erkölcs is fejlődik.

A marxista, kommunista erkölcs távol áll a dogmatizmustól. Ez az erkölcs nem vallja azt, hogy az egyes erkölcsi normákat, az egyes erkölcsi szabályokat minden körülmények között egyaránt lehet alkalmazni. A hazaszeretet általános erkölcsi követelményének az öntudatos munkások és többi dolgozók szempontjából egészen más a tartalma a burzsoá társadalomban, mint a szocialista társadalomban.

A mai tőkés társadalomban például a hazájukat, anyanyelvüket, demokratikus kultúrájukat szerető öntudatos munkások és egyéb dolgozók nem tekinthetik erkölcsi kötelességüknek a monopóliumoknak alárendelt, a monopóliumokat szolgáló burzsoá állam érdekeinek szem előtt tartását. Ezzel szemben a szovjet rendben, ahol a hatalom a népé, az állam érdekeinek szem előtt tartása a szovjet állampolgárok, a szovjet hazafiak feltétlen kötelessége.

²² *Lenin Művei*. 31. köt. 298. old.

Ugyanígy egy és ugyanazon erkölcsi követelmény alkalmazásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy azok a konkrét körülmények, amelyek között az ember az adott társadalomban tevékenykedik, különbözőek. A kommunista erkölcs elítéli a hazugságot és a becsstelenséget az emberek közötti érintkezésben, de ez nem jelenti azt, hogy a kommunista az absztrakt „becsületesség” kedvéért kiszolgáltatja osztályellenségeinek szervezetét, harcostársait stb. Az ilyen „becsületesség” egyértelmű lenne az árulással, a kommunizmusért vívott harc közös ügyének elárulásával. Az emberi magatartás egyes gyakorlati kérdéseinek helyes megoldása, e magatartás megítélése csak *konkrét* lehet. A kommunista erkölcs kritériuma minden konkrét esetben vezérfonalat ad a magatartás gyakorlati kérdéseinek megoldásához, és megvédi erkölcsi következtetéseinket és ítéleteinket a dogmatizmustól.

Másfelől, a kommunista erkölcs tudományos kritériumának semmi köze sincs az etikai relativizmushoz, amely szerint minden erkölcsi norma egyaránt jó, mivel — úgy mond — az erkölcs területén semmi sem objektív, minden embernek, minden osztálynak megvan a maga erkölse, és a maga módján mindegyiknek igaza van. A marxizmus azt tanítja, hogy az erkölcsi elvek és elméletek fejlődésében ugyanaz az általános törvényszerűség uralkodik, mint az objektív világ megismerésének egész történetében. Az emberi megismerés fejlődésének törvényszerűsége abban rejlik, hogy ez a fejlődés a kevésbé teljestől a teljesebb felé, a viszonylagos igazságon keresztül az abszolút igazság felé halad. Az emberi gondolkodásnak valamely történelmi korszakban elért eredményei a következő történelmi korszakokban nem semmisülnek meg, hanem kritikai átdolgozás alá kerülnek, tovább fejlődnek, kiegészülnek. „Az emberi gondolkodás tehát természeténél fogva fel tudja tárni és fel is tárja előttünk az abszolút igazságot, mely viszonylagos igazságok összegéből tevődik össze”²³. Aki e tételt tagadja, az vagy dogmatizmusba esik (tehát a tudományt megcsontosított dogmák összegének tekinti), vagy pedig relativizmusba (vagyis tagadja, hogy történelmileg viszonylagos megismeré-

²³ Lenin Művei. 14. köt. Szikra 1954. 133. old.

seinkben bármiféle objektív, abszolút tartalom volna). Az első esetben mesterséges korlátokat szabunk az emberi megismerésnek, a másodikban tagadjuk magának az objektív ismeretnek a lehetőségét. Mindkét eset az emberi megismerés fejlődésében megnyilvánuló belső törvényszerűség tagadását jelenti, amely fejlődés a nemtudástól a tudás felé, a kevésbé teljes tudástól a teljesebb tudás felé halad.

Amikor a marxizmus azt tanítja, hogy az erkölcsi nézetek és szabályok végső soron a társadalom gazdasági viszonyait fejezik ki, s hogy osztálytársadalomban ezek meghatározott osztályérdekeknek felelnek meg, ezzel egyáltalán nem tagadja az erkölcs objektív tartalmát. A marxizmus azt vallja, hogy „az erkölcs ugyanúgy, mint az emberi ismeretek minden egyéb ága, nagyjában szintén előbbre haladt”²⁴. Az erkölcs fejlődésének új foka nem jelenti mindennek az előről kezdését és minden előzőnek pusztá tagadását. A megelőző társadalom erkölcsi nézeteinek és elméleteinek valóban objektív, tudományos tartalma valamilyen formában megmaradt és tovább fejlődött a következő korszakokban. Ennek az erkölcsi haladásnak a hordozói, mint már említettük, mindenkor a néptömegek voltak. A filozófiai és etikai rendszerek csupán annyiban járultak hozzá az objektív világ és az ember megismeréséhez, amennyiben a felszabadulásukért küzdő néptömegek érdekeit fejezték ki.

Az erkölcs fejlődésének legmagasabb foka a kommunista erkölcs, melyet a marxizmus helyezett tudományos alapokra. A marxizmus átvette és tovább fejlesztette a múlt etikai gondolkodásának legjobb vívmányait, az emberiség erkölcsi haladásában elért eredményeket, s elvetette a reakciós erkölcs-rendszereket, amelyek a kizsákmányolók malmára hajtották a vizet. Az emberiség egész mai gyakorlata igazolja a marxista erkölcselmélet helyességét, megerősíti azt a tényt, hogy ez az elmélet megfelel a történelmi fejlődés objektíve napirendre kerülő szükségleteinek, hiszen ez a gyakorlat arról tanúskodik, hogy korunkban a haladásnak nincsen más útja, mint a kommunizmus útja. A marxista erkölcselméletre is ráillik az egész

²⁴ Engels. Anti-Dühring. 98. old.

marxi elmélet objektív jellegéről szóló lenini tétel: „A marxistáknak abból a véleményéből, hogy Marx elmélete objektív igazság, csakis ez az egy következtetés vonható le: ha a marxi elmélet *útján* haladunk, egyre közelebb jutunk az objektív igazsághoz (anélkül, hogy valaha is kimerítenők); *minden más úton* csak zaggyvasághoz és hazugsághoz juthatunk”²⁵.

* * *

A kommunista erkölcsnek a kommunista társadalom megteremtéséért vívott harc történelmileg időszerűvé vált feladataiból levezetett tudományos alapjai, és a kommunizmusért, az új emberek neveléséért folytatott gyakorlati harc tapasztalatai olyan zárt etikai rendszert alkotnak, mely mentes a polgári etikai rendszerekre jellemző belső ellentmondásoktól.

A marxista etika nem korlátozza az emberi magatartás területét az embernek a „hozzátartozóihoz” való viszonyára; ezt az etikát áthatja a társadalom iránti kötelesség eszméje, az az eszme, hogy nemcsak a „hozzátartozóról”, hanem a „távolállóról” is, vagyis a dolgozók egész tömegéről gondoskodni kell.

A marxi kommunista etika a társadalom iránti kötelesség etikája, a szó legtágabb és legmélyebb értelmében. Ez az erkölcs az ember figyelmét nem saját belső világának szemlélésére, nem a magányos erkölcsi öntökéletesedésre, nem az emberek iránti passzív szánalomra, nem a gondviselés akarata előtti meghajlásra, hanem az emberhez méltó társadalom megteremtéséért és az új társadalomhoz méltó emberek neveléséért vívott harcra irányítja. A marxi etika a kommunizmusért küzdő harcosok erkölcsi magatartásának elveiről és szabályairól szóló tudomány, amely megvilágítja a kommunista erkölcs fejlődésének törvényszerűségeit, megmutatja, milyen szerepet tölt be ez az erkölcs a kommunizmusért vívott harcban. Ez az etika egyszersmind tanulmányozza az erkölcsnek mint a társadalmi tudat sajátos formájának társadalmi lényegét, specifi-

²⁵ Lenin Művei. 14. köt. 142. old.

kumát és fejlődési törvényszerűségeit, a kommunista erkölcs kialakulását eredményező erkölcsi haladás törvényszerűségeit. Ezért a marxi etika mint tudomány nemcsak a kommunizmusért vívott harcban született új erkölcsi jelenségek (nézetek, magatartásbeli szabályok) elemzésére támaszkodik, hanem az emberi erkölcs fejlődése során szerzett tapasztalatokra, a múlt filozófiai és etikai gondolkodásának legjobb vívmányaira is.

Az elmondottakból következik, hogy a marxi etika nem a szó szoros értelmében vett normatív tudomány, vagyis nem olyan tudomány, melynek egész feladata a magatartási normák (vagy „értékek”, „kötelességek” stb.) megállapítása, és a magatartásnak e normák tükrében való megítélése. A marxi etika nem „írja elő” a normákat, hanem az emberek társadalmi létéből vezeti le azokat, nem szakítja el az „értékeket” a tényektől, a „kötelességeket” a léttől, ahogy ezt az idealista erkölcselméletek teszik. Megengedhetetlen az etikának elméleti (leíró) és normatív etikára való burzsoá felosztása is. A marxista etika a társadalmi fejlődéstörvények alapján megmagyarázza, miért uralkodnak valamely történelmi korszakban ilyen vagy amolyan magatartási elvek és szabályok, miért adják át ezek helyüket más elveknek és szabályoknak, feltárja az erkölcs fejlődésének törvényszerűségét, és rávilágít a kommunista erkölcsi elvek és szabályok diadalának objektív elkerülhetetlenségére. Más szóval, a marxista etika a magatartásbeli szabályokat a különböző erkölcsi szabályok megjelenését előidéző konkrét történelmi viszonyok elemzése alapján magyarázza. A marxista etika arra hivatott, hogy a kommunista erkölcs fejlődési törvényszerűségeinek és e fejlődés irányának feltárása révén megértesse a kommunizmusért küzdő harcosokkal a tömegek élete és harca szülte új erkölcsi normák történelmi jelentőségét, s küzdjön azért, hogy ezek a normák tért hódítsanak a nagy néptömegek életében.

A marxista etika nemcsak *megmagyarázza*, hogyan keletkezik az új erkölcs a tömegek életkörülményeiből és az új társadalmi rendért vívott harc feltételeiből, nemcsak megvilágítja ennek az erkölcsnek az új gazdasági alap létrehozásáért és megszilárdításáért folyó harcban betöltött szerepét, hanem elő is segíti az új erkölcs fejlődését. Más szóval, a marxista etika —

miként az egész marxista tudomány — nemcsak a megismerésnek, hanem a világ megváltoztatásának is eszköze.

A marxista etika elméleti alapja a dialektikus és a történelmi materializmus. A marxista etika megköveteli, hogy a kommunista erkölcs kritériumát ne dogmaként, hanem olyan elvként alkalmazzuk, amely feltételezi, hogy az emberi magatartás megítélésénél konkrétan elemezzük a történelmi viszonyokat és az emberek tevékenységének konkrét körülményeit. A marxista etika a dialektikus módszer tételeiből indul ki. Ezek a tételek foglalkoznak a jelenségek kölcsönös összefüggésével, fejlődésével, a belső ellentmondások harcával mint a fejlődés tartalmával stb.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az etikát úgy kell tekintenünk, mint a dialektikus materializmusnak — a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás legáltalánosabb törvényeiről szóló tanításnak — közvetlen, szerves részét. Ha az etikai problémákat csupán az objektív világ és az emberi megismerés legáltalánosabb fejlődéstörvényei szempontjából vizsgálánk, anélkül, hogy részleteiben tanulmányoznánk az erkölcsnek mint a társadalmi tudat egyik formájának sajátosságait, konkrét történelmi tartalmát és fejlődését, ez azt jelentené, hogy az etika egész területét csupán a materialista dialektika szemléltetésének tekintjük; másrészt azt jelentené, hogy a dialektikát a megismerés különböző területeiről vett „példák összegének” tekintjük (ahelyett, hogy az objektív világ és az emberi megismerés törvényeit látnánk benne).

A marxista etikát nem fogja át a történelmi materializmus elmélete sem. Mint ahogy a dialektikus materializmus sem tart igényt arra, hogy minden tudomány fölött álló tudomány legyen, a történelmi materializmus sem törekszik arra, hogy minden társadalomtudományt magába olvasszon. A történelmi materializmus megadja a társadalomtudományoknak a materialista kiindulási tételeket és a társadalmi jelenségek megismeréséhez szükséges módszert. A történelmi materializmus tárgya: a társadalom egésze, a társadalom fejlődéstörvényei. A történelmi materializmus csupán annyiban vizsgálja a gazdaság, az állam, a jog, az erkölcs, a művészet kérdéseit, amennyiben meg kell világítania a társadalmi élet különböző oldalainak

kölcsönhatását, az egyes oldalaknak a kölcsönhatásában elfoglalt helyét és szerepét, amennyiben meg kell mutatnia, mi a döntő ebben a kölcsönhatásban, mi a társadalmi fejlődés alapja. A történelmi materializmus egyáltalán nem törekszik arra, hogy a már régen különvált társadalomtudományi ágaknak — a politikai gazdaságtannak, az állam- és jogelméletnek, az esztétikának stb. — egész tartalmát átfogja. Felhasználja a társadalomtudományok adatait, de nem helyettesíti ezeket a tudományágakat. Hasonlóképpen, arra sem törekszik, hogy teljes egészében, a maga történelmi fejlődésében felölelje az erkölcs egész tartalmát, a kommunista erkölcs egész tartalmát.

A kommunista erkölcs a tőke ellen folytatott harc fejlődésével, a népi demokráciák szocialista építőmunkájának növekedésével, a Szovjetunióknak a kommunizmus útján tett minden újabb lépésével mind gazdagabb tartalmat nyer, s ez szükségessé teszi a kommunista erkölcs külön elméleti feldolgozását. Ehhez viszont nem elég tanulmányozni és általánosítani azt a folyamatot, melynek során a kommunizmusért vívott harcban az új erkölcs voltaképpen kialakul, hanem tanulmányozni kell, kritikailag át kell dolgozni és fel kell használni a régebbi erkölcsi fogalmakat és elképzeléseket, a múlt etikai tanításainak legjobb hagyományait is. Az etikai tanítások történelmi fejlődésének tanulmányozása, különösen pedig a régi materialisták (az ókori materialisták — Epikurosz és Lucretius Carus, a XVII—XVIII. század materialistái — Spinoza és a francia materialisták, a XIX. század orosz materialistái — Belinszkij, Herzen, Csernisevszkij és Dobroljubov) tanításainak tanulmányozása fontos feltétele annak, hogy filozófiailag feldolgozhassuk a kommunista etika kérdéseit, megvilágíthassuk történelmi jelentőségét.

Makarenko jól tudta, hogy a kommunista neveléssel kapcsolatos feladatok sikeres megoldásának és az emberek tudatában élő kapitalista csökevények elleni harcnak elengedhetetlen feltétele a marxista etika tudományos kidolgozása. Helyesen mutatott rá arra, hogy gyakorlati nevelőmunkánk szempontjából nem elegendő a helyes magatartás ismérveinek pusztá felsorolása. „A mi társadalmunknak — írta — nem az erkölcsi normák pusztá felsorolására van égetően szüksége, hanem egy

jól felépített és gyakorlatilag megvalósítható zárt erkölcsi rendszerre, amely egyrészt komoly filozófiai művekben, másrészt a társadalom etikai hagyományainak rendszerében jut kifejezésre. Ez az etikai rendszer teljességét, világosságát, meggyőző erejét, a tömegekre gyakorolt vonzóerejét, valamint az élet és a fejlődés közvetlen szükségleteivel való összhangját tekintve messze maga mögött kell hogy hagyja mindazokat az erkölcsi kódexeket, amelyek valaha is léteztek a történelemben”²⁶.

* * *

Az erkölcsről szóló marxista tanítás fényében százalmasaknak és a tudománytól végtelenül távol állóknak tűnnek a reakciós burzsoázia mai ideológusainak arra irányuló kísérletei, hogy a marxista etikával a maguk etikai rendszereit állítsák szembe. E rendszerek „megalkotói” elvetették a múlt legjobb etikai elméleteinek, az értelemben vetett hittel, az előítéletek elleni harc szellemével átítatott elméleteknek pozitív tartalmát. A reakciós burzsoázia etikai rendszereit az értelem megvetése, a misztika, a vallási előítéletek, a bestiális erkölcsök hirdetése jellemzi. Ezekkel a rendszerekkel a tőkés országok haladó elemei valamennyien szembeszállnak.

A mai burzsoázia ideológusainak a különböző reakciós filozófiai és szociológiai iskolákkal, valamint a reakciós természettudományi irányzatokkal összefüggő etikai rendszerei az emberek szellemi és erkölcsi elzüllesztését szolgálják. Ezekben a rendszerekben mindinkább előtérbe kerül az ember befektetésére és lealacsonyítására irányuló törekvés, az az igyekezet, hogy bebizonyítsák az ember veleszületett és javíthatatlan romlottságát, bebizonyítsák, hogy az emberi ész képtelen ellenőrizni az emberek magatartását. Emellett a burzsoá „moralisták” közül igen sokan egyenesen erkölcsi relativizmust és szkepticizmust hirdetnek, s ilyenformán cinikus módon jogosnak ismerik el az imperialista ragadozók amorális cselekedeteit. Más „erkölcs-teoretikusok”, szintén az ember erkölcsi romlottságából kiindulva, az erkölcsöt „isten parancsolataiból”

²⁶ Makarenko Művei. 5. köt. 402—403. old. (oroszul).

vezetik le, s ugyancsak arra kárhoztatják, hogy a tőke rabló érdekeit, az igazi emberi erkölcs elleni harc céljait szolgálja. A reakciós polgári ideológusok által megalkotott mai erkölcs-elméletek kifejezetten a kapitalizmus védelmében lépnek fel, arra törekednek, hogy leplezzék vagy szépítgessék a harácsolás és a háborúk szennyos imperialista gyakorlatát, állandósítsák a tőke uralmát.

A pozitivistá filozófiai irányzat képviselői, akik az anyagi világot „tapasztalatainkkal”, a logikai fogalmakkal, a szavak felépítésének rendszerével azonosítják (pragmatizmus, logikai pozitívizmus, szemantika és a szubjektív idealizmus más válfajai), nem látnak más alapot az erkölcs számára, mint az egyén önkényét. Az erkölcs kritériuma a pragmatisták erkölcselmélete szerint az önző „egyéni siker”, a haszon; ez az elmélet mindent az előny szempontjából ítél meg. Erkölcsös mindaz, ami előnyös — ebben foglalható össze a pragmatizmus etikájának lényege. Ha bizonyos „erkölcsi szituációban” cselekvési tervem „sikerrel” járt, „bevált”, kifizetődőnek stb. bizonyult, akkor teljes mértékben erkölcsösen cselekedtem. A pragmatisták tanítása szerint politikai és egyéni síkon egyaránt bármilyen bűncselekményt, bármilyen kalandorságot, bármilyen hitszegést igazol a „siker”, az előny.

Teljesen érthető, miért találták az imperialisták szájuk íze szerint valónak az amerikai pragmatisták etikáját, miért értékelték oly nagyra és fogadták el „vezérelvként” a Rosenberg és Mussolini típusú fasiszták. Ez az etika kényelmes a mai reakciós burzsoáziának, mert egyszerűen felmenti mindenfajta erkölcs alól ott, ahol a számára legfőbb dologról: a nyereségedésről, az előnyről van szó.

B. Russell, a logikai pozitívizmus képviselője, az egyik legismertebb burzsoá teoretikus azt állítja, hogy az erkölcsi értékek között fennálló különbség nem a tudományos meghatározás kérdése, és nem is lehet az. „Ez a különbség ízlés dolga, nem pedig valamiféle objektív igazsága” — írja Russell. Mindent az egyéni ízlés, az egyéni érdek vagy szeszély határoz meg. Erkölcsös mindaz, ami ízlésem szerint való! Az etikai értékek kívül esnek az igazság és a hazugság kategóriáin. Ezért az etikai értékekkel kapcsolatos kérdések „figyelman kívül

hagyhatók intellektuális formájukat illetően, bár érzelmi formájukat tekintve megtartják politikai jelentőségüket”. Más szóval, Russell szerint, az erkölcsnek az imperialisták politikája szempontjából csak mint az imperialista gáztettek leplezésére és igazolására szolgáló eszköznek van „értéke”.

Így tehát a polgári erkölcs-„teoretikusok” etikai szubjektivizmust és relativizmust hirdetnek, amely korlátlan teret nyit meg az imperialisták számára előnyös önkény előtt.

Az etikai szubjektivizmus és relativizmus tudományellenességének illusztrálására például szolgálnak Bridgeman amerikai pozitivistá elmélkedései, aki tagad mindenfajta objektíve megindokolható erkölcsi célt, és elvet minden elképzelést a társadalmi kötelességről, mert az „kényszer” foglal magában. „A világmindenség nem repül a levegőbe, ha nem teljesítem kötelességemet” — jelenti ki cinikusan Bridgeman. A szubjektív idealizmus régi filozófiai zagyvaságait ismételteti, s olyan badarságokat hangoztat, hogy „előttem és utánam nincsen világ”. A filozófiai szubjektivizmus etikai szolipszizmushoz vezetí Bridgemant, mely szerint az emberi magatartás kiindulópontját az egyén egocentrikus álláspontja, az egyén önző érdekei alkotják.

Sok pozitivistá felfogású moralistánál, aki az önkényt nyilvánítja az erkölcsi ítéletek alapjának, az „erkölcsi értékek” kérdése nem egyéb, mint játék a szavakkal. A jó és a rossz fogalmát csupán szavaknak tekintik, amelyek nélkülöznek minden objektív értelmet. Minden e szavak használatán, a szemantikai mesterkedéseken múlik. „Az értékítélet — írja Carnap szemantikus filozófus — nem egyéb, mint megtévesztő nyelvtani formában kifejezett parancs . . . Ez az ítélet semmit sem igazol, és nem lehet sem bizonyítani, sem megcáfolni.” A kötelesség, a jó és a rossz, a becsület, a lelkiismeret csupán értelmüktől megfosztott szavak — vonják le a következtetést a mai pozitivisták. És az ehhez hasonló agyszüleményeket „feszült” figyelemmel kísérik a „tekintélyes” filozófiai folyóiratok, s eredményes lépésnek tekintik az etikai problémák megoldásának útján! Nehéz elképzelni az etikai gondolat ennél nagyobb arányú elferdítését és hanyatlását.

Stevenson, az amerikai szemantikus skolasztika képviselője,

tanítómestereit, a szemantikus idealizmus alapján álló Ayert és Carnapot követve, az etikai ítéletekben nem lát egyebet, mint az azokat kimondó személyek érzelmi vagy — ahogy ő mondja — „emotív” álláspontjának kifejezését, az illető személynek azt a törekvését, hogy a többiekben megfelelő állapotot idézzon elő. Az etikai terminusoknak, Stevenson szerint, „kifejező és meggyőző” jelentőségük van, de nincs jelentőségük a megismerés szempontjából. Az etika lényege az a törekvés, hogy meggyőzzünk másokat arról, hogy mindaz jó, amit a tőkésnek annak tartanak. A „jó” jellemzésére elegendő annyi, hogy „én helyesnek tartom” — erre lyukadt ki Stevenson okfejtése. Az ilyen típusú moralista számára nem az a fontos, hogy tudományosan bebizonyítsa, mi jó és mi rossz, hanem az, hogy másokat is rávegyen annak helyeslésére, amit ő helyesnek tart, és annak helytelenítésére, amit ő helytelennek tart. Persze a burzsoá moralista kitűnően tájékozott, mindig tudja, mit kell helyeselni és mit kell helyteleníteni a tőke érdekei szempontjából.

Az imperializmus ideológusai, akik ezt a felfogást vallják és lemondanak az erkölcsi problémák tudományos elemzéséről, különféle formulákat agyalnak ki az univerzális „erkölcsi rendről”. Cinikusan kijelentik, hogy ezekre a formulákra „a tömegek ellenőrzése” céljából van szükség, vagyis azért, hogy népüket és más országok népeit alárendeljék az imperialista hatalmaknak. Így jelennek meg a fellengzős és pufogó frázisokkal teletűzdelt „mítoszok a XX. századból”, melyeknek az a rendeltetésük, hogy elhomályosítsák a tömegek tudatát. D. Barnham reakciós amerikai szociológus, ez az elvetemült háborús uszító, nyíltan azt írja, hogy az ideológia és az erkölcs arra való, hogy segítséget nyújtson az uralkodó kizsákmányoló osztálynak, segítsen olyan gondolkodásmódot és érzelemvilágot kialakítani az emberekben, amely az uralkodó osztály számára kedvező, s olyan fogalmakkal játszva, mint „emberiség”, „faj”, „jövő”, „isten”, „sors”, a tőkés ragadozók érdekében hasson a tömegek érzelmeire. A tömegeknek ugyanakkor „tűnjék úgy”, hogy az ilyen ideológia és erkölcs valóban az ő érdekeiket fejezi ki. Barnham ezért minden módon dicsőíti a Goebbels-típusú fasiszta kannibálok „tapasztalatait”, akik — úgy-

mond — megtalálták az utat a tömegekhez, mert „megfelelő” ideológiát és „erkölcsöt” dolgoztak ki — az urak kasztjának erkölcsét, akik a tömegekben kalandjaiknak, világuralmi törekvéseik megvalósításának eszközét látják.

A mai reakciós burzsoázia felsorolt etikai „iskoláinak” közös vonása, hogy mindegyik a szubjektív önkényt ismeri el az erkölcs kritériumának. Irracionalizmus, szubjektivizmus, relativizmus — ez jellemzi a mai polgári filozófiai és etikai elméleteket, melyeket a burzsoázia igyekszik szembeállítani a társadalmi fejlődés objektív szükségleteit kifejező marxista etikával.

Azt hisszük, nem szükséges bizonyítani, hogy a burzsoázia ideológusainak relativista etikája a mai imperialista burzsoázia amoralizmusának, bűnös tevékenységének „elméleti” kifejezése.

Nyíltan hirdetik az amoralizmust napjainkban a különböző burzsoá természettudományi és szociológiai iskolák is, amelyek Malthus, Spencer, Nietzsche és Spengler munkáiból vett ócska badarságokat ismételgetnek.

Mint tudjuk, a malthusi népesedési „törvény” — amely hazug módon azt állítja, hogy a népesség növekedése mindig túlszárnyalja a létfenntartási eszközök gyarapodását — szentesíti a kapitalizmus bűneit, a dolgozók éhezését és nyomorát, a háborúkat és a járványokat. A mai malthusiánusok azt az embergyűlölő erkölcsöt védik, amely a dolgozó emberek millióinak pusztulását és kiirtását (tehát a járványokat, a nyomort, a munkanélküliséget, a háborúkat) az emberiségre nézve üdvösnek tartja, mert ez lehetővé teszi, hogy maroknyi tőkés megszedsse magát, és akadálytalanul kizsákmányolhassa a munkásokat.

Milyen célt szolgálnak például Charles Darwinnak (a nagy tudós dicstelen unokájának) elmélkedései, melyek szerint az „örök népesedési törvény” következtében az emberiségre egy kevés „kiválasztottól” eltekintve „a következő millió évben” csak nyomor és pusztulás, éhezés és háborúskodás vár? Milyen célt szolgálnak Pendell amerikai malthusiánus örült lázálmai, aki azt követeli az államtól, hogy különféle intézkedésekkel (sterilizáció alkalmazása, a házasság megtiltása stb.) harcoljon a lakosság ellátatlan rétegeinek szaporodása ellen, másrészt

pedig javasolja a nők mesterséges megtermékenyítését „zseni-termelés” céljából? A mai malthusiánusok a minden emberi erkölcsöt sárba tipró fasiszta barbárságot emelik pajzsukra.

Az Egyesült Államokban és más tőkés országokban a malthusiánus fantazmagóriák mellett elterjedtek az úgynevezett „evolucionista” erkölcselméletek is. Ezek az elméletek életre keltik Spencer és Sumner reakciós nézeteit, melyek szerint a „leginkább alkalmasak” életben maradnak, a „kevésbé alkalmasak” pedig halálra és nélkülözésekre vannak kárhoztatva; ezek az elméletek helyeslik a kegyetlenséget, a csalást és a gyávaságot mint olyan erényeket, melyekre az embernek „a létért való küzdelemben” szüksége van.

Az amerikai és egyéb üzletembereknek teljes egészében megfelel a lakájaik által kiagyalt „társadalmi evolúció törvénye”; ezek az urak szívesen hangoztatják, hogy az élethez és a hatalomhoz csak az „erőseknek” és „alkalmasoknak” — tehát a tőkéseknek van joguk, hogy nekik mindent szabad, hiszen ezt maga a természet rendeli így.

A tőkés világban igen elterjedt reakciós freudista elmélet képviselői az ember egész magatartását „ösztöneivel”, a „tudat alattival” magyarázzák, s azt állítják, hogy az emberi érznek nincsen hatalmában az ösztönöket ellenőrizni, hogy az öröklődés folytán az emberekben levő állati ösztönök erősebbek minden erkölcsnél. Az erkölcs, mondják a freudisták, a társadalom sikertelen kísérlete arra, hogy harcoljon az emberi „természet” ellen; az ösztönök agresszív cselekedetek elkövetésére, kizsákmányolásra, rablásra, erőszakoskodásra, kínzásra, gyilkolásra indítják az embert, lehetetlenné teszik az emberek közötti együttműködést.

A freudizmus hívei azt állítják, hogy az agresszív impulzusok, melyeket az ember őseitől örökölt, oly fontos szerepet játszanak az emberek magatartásában, hogy lényegében lehetetlenné teszik a háborúk megszüntetését. A freudista irányzathoz tartozó moralisták, akik az embernek veleszületett agresszivitást tulajdonítanak, a burzsoá rend minden aljasságát az ember „állati természetére”, az emberben élő és soha el nem szunnyadó „barlangemberre” való hivatkozással próbálják igazolni. A burzsoá ideológusok az ember „természe-

tére" való hivatkozással akarják leplezni a tömegek előtt a dolgozók nyomorúságának igazi okait, azt a tényt, hogy éppen a mai tőkés rend az, amely felkelti és ébren tartja az emberben a vadállati ösztönöket, hogy éppen a kapitalizmus az, amely meggátolja az embereket és a népeket, hogy kizsákmányolás és elnyomás, ellenségeskedés és embergyűlölet, háborúk és szolgajárom nélkül, ésszerűen és békésen éljenek. Az imperialista burzsoázia amoralizmusát szentesítő reakciós filozófusok és moralisták a dolgozó tömegeknek olyan erkölcsöt prédikálnak, amely az eljövendő mennyei jutalom reményében alázatosságot hirdet a tőkésekkel szemben. A reakciós burzsoáziának egyre nagyobb szüksége van a vallásra, hogy isten nevében követhesse el gáztetteit, és kordában tarthassa a tömegeket. Közismert amerikai teológusok azt bizonygatják, hogy az emberi természetben rejlő kiirthatatlan gonoszság elkerülhetetlenné teszi az emberi szenvedéseket, s hogy bűnös a haladó társadalmi erőknek minden olyan kísérlete, amellyel jólétet akarnak teremteni itt a földön. Ezek az ideológusok csak egyetlen menekvést látnak az emberiség számára: a bűnbánatot. Fulton Sheen newyorki katolikus érsek, aki a dühögésig gyűlöli a kommunizmust, óva inti a hívőket az ördögtől, amely „az emberiség nagy szószólójának képében jön majd el” és „békéről, virágzásról és bőségről fog beszélni”. Milyen nehéz lehet a reverendába bújt reakciósoknak a béke ellen harcolni, ha ilyen trükkökhöz kénytelenek folyamodni!

A Vatikán egyházi személyiségei, akiknek szolgálatait (nemcsak a propaganda, hanem a kémkedés, a diverzió és a terror terén is) gyakran igénybe veszik az amerikai imperialisták a demokrácia és a szocializmus erői elleni aknamunkájuk során, felélesztik a középkori egyházatyák teológiai tanításait, többek között Aquinói Tamás vallás-etikai rendszerét. A középkori skolasztikusok erkölcsét a jelenkori kapitalizmus gazdaságának és politikájának szolgálatába állítják, és eszközül használják arra, hogy a tömegeket elvonják a tőke elleni harctól. Ez az erkölcs isten nevében szentesíti a termelőeszközök magántulajdonát, a kevesek gazdagságát és a dolgozók rabságát, a nő leigázását. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré”, „a rabszolgák engedelmeskedjenek uraiknak”,

„ne törődjeteK a testtel, az élelemmel és a ruházattal, keressétek mindenekelőtt a mennyei birodalmat” stb. — hirdetik ennek az erkölcsnek a parancsolatai.

A tomisták (Aquinoi Tamás követői) a magántulajdont örök isteni rendelésként szentesítik, de kijelentik, hogy nem mindenkinek kell magántulajdonnal rendelkeznie. Az emberek tulajdon nélkül is élhetnek. Csak az a fontos, hogy a tulajdonosok erkölcsi kötelességüknek érezzék a nélkülözők segítségét. A tomisták álszent módon jótevőknek tüntetik fel a gazdagokat, s a szegényeket azzal vigasztalják, hogy a szegénységben eltöltött türelmesen viselt élet az igazán erkölcsös élet, amely méltóvá tesz az égi jutalomra. A Vatikán egyházi és világi ideológusai demagóg frázisokat hangoztatnak, sőt valamiféle, a kapitalizmus és a kommunizmus között álló „középútról” beszélnek, bár a valóságban a kommunizmust tekintik leggyűlöltebb ellenségüknek, mert az a dolgozókat nem a síron túli boldogság reményével kecsegteti, hanem itt, a földön biztosítja számukra a boldogságot. Bármilyen heves átokkal sújtják is a „szentatyák” a kommunizmus eszméit, nem tagadhatják le, hogy a kommunista ideológia egyre növekvő befolyást gyakorol a tömegekre. A reakció, bármilyen erőfeszítéseket tegyen is, képtelen visszaállítani a vallás egykori tekintélyét. A hívők tömege, köztük az alsópapság bizonyos része is, mindinkább meggyőződik arról, hogy a Vatikán a béke és a demokrácia ellenségeinek táborához tartozik. A dolgozó tömegek, függetlenül vallási meggyőződésüktől, világszerte a békéért és a demokráciáért folytatott harc zászlaja alá tömörülnek, mert ebben a harcban korunk nagy erkölcsi feladatát látják.

Ehhez a harchoz számos, különböző vallási és filozófiai meggyőződésű tudós és művész is csatlakozik (köztük olyanok is, akik régebben a fent említett filozófiai és etikai irányzatok befolyása alatt állottak). Látják, micsoda veszélyt jelent az emberiség számára a fasizmus és a háború, s igyekeznek a maguk részéről is hozzájárulni a béke és a demokrácia védelméhez.

A demokratikus békemozgalom vezető ereje a munkásosztály, amely egyben azért is harcol, hogy a társadalom meg-

szabaduljon a tőke igrájától. Az új társadalmi rendért küzdő dolgozókat egyesíti a proletariátus forradalmi ideológiája és erkölce, amely kifejezi az embermillióknak azt a reményét, hogy megvalósul a szabadság és a boldogság, létrejön a népek közötti béke.

A mai burzsoá társadalom eszmei és erkölcsi hanyatlása azt bizonyítja, hogy e társadalom gazdasági alapja nem felel meg a társadalmi fejlődés követelményeinek. A burzsoá erkölcsnek nincs jövője. A felbomló burzsoá rend pusztulásával együtt a burzsoá erkölcs is meg fog semmisülni.

5. Az erkölcsi cél és az eléréséhez szükséges eszközök egysége

A reakciós tábor filozófusai és moralistái azzal rágal-mazzák a marxista—leninista etikát, hogy az célja elérése érdekében semmilyen eszköztől sem riad vissza. A pénzeszsák szolgálai, amikor imigyen vádaskodnak, Turgenyev furfangos emberének példáját követik, aki tudvalevően leginkább azokon az emberi gyengeségeken háborodott fel, amelyek őt magát is hatalmukban tartották. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a burzsoázia semmilyen, még a legmocskosabb és legszennyesebb eszközöktől sem riad vissza, ha azok biztosítják uralmát és nyereségét. Az imperialista burzsoázia egész népet áldoz fel önző céljai érdekében, és hajlandó feláldozni akár az egész emberiséget is. A burzsoázia szennyes céljainak megfelelően azok a szennyes eszközök, amelyekhez folyamodik. A reakciós burzsoáziának a haladó elemekkel szemben tanúsított kegyetlensége a burzsoázia céljának, a tőkés rabság védelmének embertelen jellegéből fakad. Mivel pedig ezt nem vallhatja be, kénytelen hazudozni és alakoskodni. A fasizmus németországi uralomrajutását, véres terrorját a burzsoázia a „nemzetiszocialista eszmék” misztikus kódéba burkolta. A mai imperialisták a „nyugati keresztény civilizáció” védelméről és más egyebekről hangoztatott frázisok mögé rejtik aljas terveiket és cselekedeteiket, egy új világháború előkészítésére irányuló erőfeszítéseiket. A hazudozás és a kódösítés mellett az imperialista burzsoázia eszközei közé tartozik a

demokrácia és a szocializmus táborának rágalmazása, a nép elbódítása a züllesztő irodalom és a reakciós burzsoá művészet segítségével, végül ide tartozik a zsarolás és a haladó elemek ellen alkalmazott terror.

A kommunista etika a kommunizmusért vívott harc nemes célját szolgálja. A szocializmus gazdasági törvényei objektív alapot nyújtanak arra, hogy a humánus cél és az annak megfelelő eszközök harmonikus egységben legyenek. A kommunizmusért vívott harc nem használhat olyan eszközöket, amelyek demoralizálják a tömegeket, csökkentik aktivitásukat a reakciós erők elleni küzdelemben. Ezért a kommunista etika az eszközök megválasztása terén határozottan visszautasítja az elvtelenséget. A marxista párt még azt a harcot is, amelyet a munkások a kapitalizmus viszonyai között gazdasági helyzetük megjavításáért folytattak, mindig abból a szemszögből vizsgálta, hogy milyen politikai és erkölcsi következményekkel jár a munkásokra nézve. Amikor a múlt század 90-es éveiben a szociáldemokrata „Északi Szövetség” tagjai programjukban azt írták, hogy „minden módon” elősegítik, hogy a munkások helyzete a fennálló viszonyok között megjavuljon, Lenin élesen bírálta ezt a tézist. „Mi a munkások helyzetének csak olyan javításáért harcolunk, amely az osztályharcban *fokozza* harci készségüket, vagyis, amelynél a létfeltételek megjavítása *nem párosul* a politikai öntudat megfertőzésével, a rendőrség gyámkodásával, helyhezkötéssel, a «jótevő» által történő leigázással, az emberi méltóság meg alázásával stb. stb.” — írta Lenin²⁷.

A párt az önkényuralom és a tőke ellen folytatott harcában mindig elvetette az olyan harci eszközöket, mint az összeesküvés, a puccs, az egyéni terror stb., mivel ezek nem segítették elő a munkások öntevékenységeinek és összefogásának fokozódását, forradalmi aktivitásának növekedését, erkölcsi felemelkedését. A párt sohasem élt azokkal az eszközökkel, amelyeket a burzsoázia rendszeresen alkalmaz a kommunisták üldözése során: a zsarolás, a rágalmazás, a megfélemlítés eszközeivel. „A proletariátus sohasem fog rágalmak-

²⁷ Lenin Művei. 6. köt. Szikra 1953. 166. old.

hoz folyamodni” — írta Lenin 1917-ben, pellengérre állítva a burzsoá rágalmazókat és zsarolókat. — „A proletariátus nem fog rágalmazni, hanem az igazság szavával fog hatni”²⁸.

A Szovjetunió Kommunista Pártja következetesen leplezte az opportunisták alakoskodását és kétkulacsosságát, a párton belüli nézeteltérések elkenésére irányuló igyekezetüket, becsstelen harci módszereiket, és nyílt, egyenes, becsületes harcot folytatott az opportunizmus ellen.

A párt látta, milyen óriási kárt okozhat a munkásosztály ügyének az opportunizmus. „A burzsoá erkölcs lakájai”, „a nemzetközi szocializmus kerékkötői” — így jellemezte Lenin az imperialistabérenc munkásárulókat, akik polgári ideológiával, polgári erkölccsel fertőzik meg a proletariátust. Lenin különösen nagy felháborodással ostorozta az opportunizmus legképmutatóbb irányzatait, amelyek igen komoly veszedelmet jelentettek a munkásosztályra nézve, mert a burzsoázia uralmának megszilárdítása érdekében a munkások eszmei és erkölcsi lezüllesztésére törekedtek. Lenin a kautskystákat elvtelen, jellemtelen, becsstelen és lelkiismeretlen embereknek nevezte. „Juduska” gúnynévvel illette Trockijt, a burzsoáziának ezt a megvásárolt és az árulásban nagy gyakorlatra szert tett ügynökét, aki mint fasiszta kém és a szocializmus hatalmas országa elleni háború gyújtogatója fejezte be pályafutását. Lenin abban látta az opportunisták bűnét, hogy szüntelenül hazudnak a népnek, s hazugságaikat tetszetős frázisokba burkolják. „A proletariátusnak — írta — szüksége van az igazságra, és nincs semmi, ami károsabb volna a proletariátus ügyére nézve, mint a tetszetős, illedelmes, nyárspolgári hazugság”²⁹.

A párt, melyet a marxi—lenini tanítás nagy igazsága vezérel, harcra egyesítette a tömegeket a kizsákmányolók ellen, s e harc során felvilágosította és nevelte a tömegeket.

A párt mögé felsorakozó munkástömegeket áthatja a kérlelhetetlen osztályharc eszméje, a haza felszabadításának, a kizsákmányoló iga lerázásának eszméje, a közös ügyért folytatott harcban megnyilvánuló testvériség és szolidaritás

²⁸ Lenin Művei. 25. köt. Szikra 1952. 203. old.

²⁹ Lenin Művei. 29. köt. 516. old.

eszméje. A párt az osztályukkal, hazájukkal, népükkel szembeni kötelességtudatra, vasfegyelemre, a nép érdekében való önfeláldozásra neveli a munkástömegeket. A párt viszont a néptömegekből, a becsületességnek és az igazságnak e hatalmas forrásából meríti erejét.

A burzsoázia ideológusai azzal vádolják a kommunistákat, hogy osztálybéke helyett osztálygyűlöletet hirdetnek. De lehet-e bármi is nemesebb a kizsákmányolókkal, a nép elnyomóival szembeni gyűlöletnél?

Az imperialista burzsoázia mindenütt az embergyűlölet és a háború magvát hinti el. Lehet-e vajon csodálkozni azon, ha a tömegeknek a burzsoáziával szemben érzett szent gyűlölete egyre fokozódik? Ebben a gyűlöletben az emberi méltóság jut kifejezésre: az ember nem akar a burzsoázia rabja, „ágyú-tölteléke”, önző céljainak eszköze lenni.

A haladó gondolkodású emberek mindig sokra becsülték az aljassággal és a butasággal, az ember lealacsonyításával, a társadalmi igazságtalansággal szemben érzett gyűlöletet. „A gyűlölet szent — állapítja meg Zola, a nagy francia író. — A gyűlölet az erős és nagy szívek felháborodása, harcra megvetés azok részéről, akiket indulatba hoz a banalitás és az ostobaság. Gyűlölni annyi mint szeretni, mint érezni lelkünk lángolását és merészségét, s mélységesen undorodni mindattól, ami szégyenletes és ostoba.

A gyűlölet megkönnyebbülést hoz, a gyűlölet igazságosságot teremt, a gyűlölet nemesít”³⁰.

Vajon lehet-e bármi kifogásunk az ellen, ha a haladás szolgálatában álló emberek nemes gyűlölettel fordulnak el mindattól, ami a haladás útjában áll?

A mai burzsoázia ideológusai és a reakciós pártok képviselői szemükre vetik a kommunistáknak, hogy megengedhetőnek tartják a forradalmi erőszakot, melyet a burzsoázia természetesen ellentétben állónak tart az „általánosan elfogadott”, vagyis a burzsoá rend védelmét szolgáló erkölccsel. Mintha legalábbis a kommunisták találták volna ki a társadalmi osztályharcot, s az a valóságban nem létezne! A burzsoá

³⁰ *Emile Zola. Oeuvres critiques. 1. köt. Párizs 1906. 3. old.*

ideológusok hallgatnak arról, hogy a kapitalizmus nem állhat fenn erőszak nélkül, hogy a burzsoá állam a burzsoázia erőszak-szerve a tömegek fölött. Ezek az urak a munkások kiszákmányolásában, a parasztok tönkretételében, a nemzeti és gyarmati elnyomásban, a népek leigázásában, a dolgozók többségének a politikai élettől való távoltartásában, a béke és a demokrácia harcosai ellen alkalmazott terrorban nem látnak semmiféle erőszakot. Az erőszaknak ezeket a megnyilvánulásait a burzsoázia természetesnek, törvényesnek tartja, s úgy látja, hogy mindez nem ütközik az erkölcsbe. Csak akkor kiabál erőszakról, amikor a munkások és a parasztok, akiket kétségbeesésbe kerget a burzsoázia gazdasági és politikai uralma s reakciós erőszaka, felkelnek uraik ellen.

„Ha nincs reakciós erőszak, amely ellen harcolni kell, nem vetődik fel a forradalmi erőszak kérdése sem”³¹ — írta Engels. Lenin megállapítása szerint „a legreakciósabb osztályok rendszerint az elsők, amelyek erőszakhoz, polgárháborúhoz folyamodnak, «napirendre tűzik a szuronyt»”³².

Minthogy az uralkodó osztályok rendszeresen alkalmazták e reakciós erőszakot, az éles osztálykonfliktusok idején pedig maguk tűzik napirendre a szuronyt, vagyis fegyvert használnak a nép ellen, nem hagynak más utat a népnek a hatalom megszerzésére, mint a forradalmi erőszakot, melynek segítségével a nép megteremti uralmát, erőszakkal lefegyverzi és ártalmatlanná teszi osztályellenségeit. A burzsoá erőszak és a proletariátus által alkalmazott forradalmi erőszak között ugyanaz a különbség, ami az áldozata felett gúnyolódó rabló és a rablót lefegyverezni, s annak áldozatát megmenteni igyekvő ember között. Az erőszak első fajtája reakciós célt szolgál, és beleütközik az erkölcs legelemibb követelményeibe, a második fajtája nemes célt szolgál: a társadalom felszabadítását a rabság alól. Ez az erőszak megfelel annak a történelmileg napirendre került követelménynek, hogy a régi társadalmat újjal kell felváltani. Ez az erőszak éppen ezért összhangban van a legmagasabb rendű erkölcs követelményeivel.

³¹ *Marx—Engels* Művei. 29. köt. 147. old. (oroszul).

³² *Lenin* Művei. 31. köt. 353. old.

Az elmúlt korok legkiválóbb emberei mindig jogosnak tartották az erőszakot a néptömegek részéről, ha a kormányok lábbal tiporták e tömegek jogait és követeléseit. Thomas Jefferson, az amerikai „Függetlenségi Nyilatkozat” szerzője kijelentette, hogy ha a kormány önkényeskedik és nem számol a néppel, akkor a népnek „joga és kötelessége megdönteni az ilyen kormányt”. Thomas Jefferson elismerte a népeknek azt a jogát, hogy felkeljenek a kormány ellen, megdöntsék azt, és olyan kormányt alakítsanak, amely megfelel a nép érdekeinek. Ezt a jogot a legértékesebb, a legszentebb jognak nevezte.

Az erőszak nemcsak a cél, hanem az eszközök szempontjából is különböző. A munkásosztálynak az erőszakoskodókkal szemben alkalmazott erőszaka sohasem válik vadállatiassággá, szadizmussá, kínzássá, rablássá, kegyetlen és esztelen emberirtássá. Sztálin „Agyonlőtték huszonhat bakui elvtársunkat” című cikkében elénk tárja, hogy az imperialista rablók milyen aljas módon gyilkolták meg a munkások és a parasztok legjobb képviselőit. „Vajon nem világos-e, hogy a szovjethatalom sohasem számolt le ellenségeivel olyan galádul és aljasul, mint a «civilizált» és «humánus» angolok, hogy csak a teljesen rothadt és minden erkölcsi érzésből kivetkőzött imperialista kannibáloknak lehet szükségük arra, hogy éjjel gyilkoljanak és banditák módjára rajtaüssenek az ellentáborhoz tartozó fegyvertelen politikai funkcionáriusokon?”³³

Az erőszak mai formái, melyeket az imperialisták országuk forradalmi és ellenzéki erői ellen és a függetlenségükért harcoló népek ellen alkalmaznak, felülmúlják mindazt a barbárságot és bestialitást, amelyet az előző korok kizsákmányoló osztályai valaha is elkövettek. A mai imperialisták, akiknek cselekedeteit a kapzsiság és a félelem irányítja, nem válogatósak az erőszak eszközeiben: faji terrort alkalmaznak, a rablóháborúkban pusztítják a békés lakosságot, s még a baktériumfegyver használatától s a hadifoglyok legyilkolásától sem riadnak vissza.

A szovjetország példája megmutatta az emberiségnek, milyen úton kell haladnia egy olyan társadalom felé, amelyben

³³ Sztálin Művei. 4. köt. Szikra 1950. 269. old.

nincsen kizsákmányolás és erőszak, amelyben a népek szabadon és barátságban élnek. A Szovjetunió a békéért, a népek közötti barátságért, az erőszak, az elnyomás, a rablóháborúk megszüntetéséért és a népek felszabadításáért küzdő antiimperialista tábor élén áll. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme és a szocializmus felépítése biztosította, hogy a Szovjetunióban az emberek egymás közötti kapcsolatai terén kialakuljon és tért hódítson az új, igazán emberi erkölcs.

Harmadik fejezet

A KOMMUNISTA ERKÖLC S ELVEI ÉS NORMÁI

1. A szocializmus győzelme a Szovjetunióban és a kommunista erkölcs kialakulásának új feltételei

Már említettük, hogy a kommunista erkölcs elvei és normái törvényszerűen következnek a kommunizmusért vívott harc feltételeiből, s hogy a győztes szocializmus országában az erkölcs magasabb fejlődési fokot ért el. Ezért mielőtt még rátérnénk a kommunista erkölcs alapelveinek elemzésére, jellemeznünk kell a kommunista erkölcs kialakulásának a szocializmus győzelme folytán létrejött néhány fontos feltételét.

A marxizmus megalapítói harcoltak a szocializmusról alkotott hibás, utópista elképzelések ellen, melyek szerint az embereknek, mielőtt hozzáfognának az új társadalom megteremtéséhez, meg kell tisztulniuk a régi társadalom szennytől, a kizsákmányoló rendben beléjük rögződött szokásoktól stb. A párt a harc új feltételei között szétzúzta az opportunisták („ökonomisták”, mensevikek, „vperjodisták” stb.) nézeteit, akik szerint a proletariátusnak még a burzsoá társadalom méhében meg kell érnie eszmeileg és erkölcsileg annyira, hogy „tisztá kézzel” foghasson hozzá az új társadalom építéséhez. Lenin azt írta, hogy csak a kizsákmányoló hatalmának következetes, éles osztályharcban való megdöntése után „valósítható meg ténylegesen a dolgozók és kizsákmányoltak legszélesebb tömegeinek felvilágosítása, nevelése, szervezése a proletariátus körül, a proletariátus befolyása és vezetése alatt, megszabadításuk a magántulajdon által létrehozott

önzéstől, szétforgácsoltságtól, gyarlóságoktól és gyengeségektől, ezeknek a tömegeknek a szabad dolgozók szabad szövetségévé változtatása”¹. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a kizsákmányolók hatalmának megdöntésével és a proletárdiktatúra megteremtésével létrehozta a szocializmus építésének és az emberek szocialista szellemű átnevelésének döntő előfeltételét. Lenin arra tanít, hogy a szocializmust azzal az emberanyaggal kell építenünk, amely a múltból maradt ránk, vagyis olyan emberekkel, akiket megrontott a kizsákmányolás évszázados, évezredes uralma. Az a nevelés azonban, melyet a kapitalizmus nyújtott a munkásoknak, nemcsak rossz irányban hatott rájuk, hanem meg is edzette őket a harcra, alkalmassá tette arra, hogy fegyelmezetten és szervezeten, önfeláldozóan és hősieken szolgálják a nagy célt — az új társadalom megteremtését.

Az új társadalom születése és az új emberek kialakulása a proletárdiktatúrában éles osztályharc közepette megy végbe, melyet a munkások és a parasztok vívnak a régi társadalom erői és hagyományai ellen, a burzsoá ideológia és annak hordozói ellen. Az Októberi Forradalom után a szocialista szektor mellett, amely kezdettől fogva vezető szerepet játszott a Szovjetunió gazdaságában, megvolt és döntő helyet foglalt el a kisárutermelő szektor, s továbbra is megvolt a kapitalista szektor. Ezeknek az alapvető gazdasági szektoroknak a következő osztályok feleltek meg: a szocialista szektornak a munkásosztály, a kapitalista szektornak a burzsoázia, a kisárutermelő szektornak a parasztság. A fejlődő szocialista szektor volt az a gazdasági alap, amelyen fejlődésnek indulhatott és megszilárdulhatott a kommunista erkölcs. Ám a szocialista szektor az első időkben még nem volt uralkodó, az iparban még ott voltak a tőkés elemek, a falun pedig a tengernyi apró egyéni gazdaság. A munkásosztály, miközben állandóan erősítette szövetségét a parasztsággal és vezette a parasztságot, megteremtette a kisárutermelő szektor szocialista szektorrá való átalakításának és a kapitalista szektor teljes felszámolásának feltételeit.

¹ *Lenin Művei*. 31. köt. Szikra 1951. 183. old.

A párt és a szovjet kormány hosszú évekig tartó nagy szervező munkát végzett a hatalmas szocialista ipar megteremtése, a falusi szövetkezeti mozgalom fejlesztése, a város és a falu termelési kapcsolatainak kialakítása terén, hogy megoldja ezt a feladatot, amely a burzsoázia megdöntését követően egyike volt a legnehezebb feladatoknak.

E feladat megoldásánál a párt abból a lenini útmutatásból indult ki, hogy jóllehet a parasztok tele vannak egyéni gazdaságukból fakadó kispolgári előítéletekkel, amelyek a burzsoáziához kötik őket, a proletariátus maga köré tömörítheti és az új társadalom építésére mozgósíthatja a parasztság zömét. A parasztoknak mint dolgozóknak az alapvető érdekei egybeesnek a munkásosztály, a szocializmusért vívott harc érdekeivel.

A párt azt tartotta, hogy a munkásosztály megnyerheti még a polgári előítéletekkel, polgári nézetekkel megfertőzött régi értelmiség jelentős részét is. A munkásosztály, szervezettsége, fegyelme, a nagy néptömegek körében kivívott erkölcsi tekintélye folytán szolgálatába tudja állítani ezt az értelmiséget. Ezért hangsúlyozta Lenin, hogy bár a kommunista társadalmat hihetetlenül nehéz olyan emberekkel felépíteni, akiket megrontottak a burzsoá társadalmi viszonyok, mégis ez az emberanyag proletárdiktatúra esetén biztosítja az új társadalom felépítésének lehetőségét és eredményességét.

A tömegek kommunista nevelése szerves részét alkotja a szocialista építőmunkának és a megdöntött, de még hosszú ideig meg nem semmisített burzsoázia elleni harcnak. A kommunista nevelés legfőbb feladata, mint Lenin tanította, annak elősegítése, „hogy leküzdhessük a régi szokásokat és erkölcsöket, amelyeket a régi rendtől örököltünk, a tulajdonosi erkölcsöket és szokásokat, amelyek keresztül-kasul áthatják a tömegek zömét”².

Csak a Kommunista Párt tűzhetett maga elé ilyen, méreteit és megvalósításának nehézségeit tekintve egyaránt hatalmas feladatot — az ember szellemi arculatának megváltoztatását, az új erkölcsi tulajdonságok kialakítását. És a párt

² *Lenin Művei.* 31. köt. 376. old.

nemcsak kitűzte, hanem sikeresen meg is oldotta ezt a feladatot.

A szocializmus építéséért vívott harc nem választható el azoknak a gigászi nehézségeknek a leküzdésétől, melyeket egyrészt az országon belüli ellenséges erők ellenállása, másrészt a nemzetközi burzsoáziának a szocialista építés megghiúsítására irányuló kísérletei idéznek elő. E harc folyamán mindinkább növekszik a tömegek politikai öntudata, aktivitása, munkalendülete, s mind szorosabban zárkóznak fel vezetőjük és irányítójuk, a nagy Kommunisták Párt mögé. Az az eszmei harc, melyet a párt a leninizmus ellenségei ellen vívott, s melynek során szétzúzta a trockistákat, buharinistákat, burzsoá nacionalistákat stb., óriási jelentőségű volt a munkásosztály és a dolgozó tömegek politikai és erkölcsi nevelése szempontjából. A Kommunisták Párt hatalmas érdeme, hogy feltárta a nép előtt a szocializmusért vívott harc világos távlatait, megszilárdította a győzelembe vetett hitét, a szocialista építés útján tornyosuló akadályok leküzdésére irányuló akaratát.

Míg azonban voltak az országban kizsákmányoló osztályok, míg a szovjethatalom két különböző gazdasági alapon nyugodott (szocialista ipar a városban, egyéni gazdaság a falun), a dolgozó tömegek kommunista szellemű nevelése az elért óriási sikerek ellenére is komoly akadályokba ütközött. A városi és falusi tőkés elemek révén megvolt a társadalmi bázis a burzsoá erkölcs fenntartásához és ápolásához. A kisárutermelők tömege is a burzsoá erkölcs táptalaja volt. A kisárutermelők, írta Lenin, „a proletariátust minden oldalról a kispolgáriság levegőjével veszik körül, átítatják vele, demoralizálják vele a proletariátust, aminek következtében a proletariátus soraiban állandóan kiújul a kispolgári gerinctelenség, szétforgácsolódás, individualizmus, az átmenet a lelkesedésből a csüggedésbe”³. Ehhez járul még a kapitalista környezet, e környezetnek bizonyos társadalmi rétegekre gyakorolt hatása.

A dolgozó tömegeknek a kommunista erkölcs szellemében történő átneveléséhez szükséges gazdasági alapok csupán akkor

³ *Lenin Művei*. 31. köt. 30. old.

jöttek létre, amikor a munkásosztály, betöltve szervező szerepét, a párt vezetésével győzelemre vitte a szocializmust az egész népgazdaságban, felszámolta a tőkés elemeket a városban és a falun egyaránt. Ekkor a szovjet állam fejlődésének új, második szakaszába lépett, amikor is elhalt a kizsákmányolók elnyomásának funkciója, előtérbe került és fejlődésnek indult a szovjet állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő tevékenysége. Létrejött a szocialista alap, s ettől kezdve teljes mértékben érvényesülhetett a szocializmus gazdasági alaptörvénye, amely szerint a legfejlettebb technika alapján szüntelenül növelni és tökéletesíteni kell a szocialista termelést, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése érdekében. A párt és a szovjet állam, tevékenységük során mindig a társadalmi fejlődés objektív törvényeiből, a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesüléséből indulnak ki. A szocializmus kedvező feltételeket teremtett a kommunista erkölcs fejlődése számára azáltal, hogy 1) megszüntette az embernek ember által való kizsákmányolását, 2) felemelte a dolgozók anyagi és kulturális színvonalát, 3) megteremtette a nép erkölcsi és politikai egységét, felvirágoztatta a népek barátságát és a szovjet hazafiságot, 4) kibontakoztatta a szovjet demokracizmust.

* * *

A szovjet társadalom gazdasági alapját a szocialista termelési viszonyok alkotják, amelyek a kizsákmányolástól mentes emberek szocialista szellemű kölcsönös segítségnyújtásának és elvtársi együttműködésének viszonyai. Ezek a viszonyok azt a tényt juttatják kifejezésre, hogy nincsenek többé termelőeszközökkel rendelkező kizsákmányolók, sem a kizsákmányolók vagyonának gyarapítása érdekében dolgozó kizsákmányoltak. A termelőeszköz és a munkaerő nem áru, nem adásvétel tárgya többé. A szocialista társadalom tagjai nem a kizsákmányolók számára, hanem önmaguk, az egész társadalom javára dolgoznak.

A szocializmus nem ismer különbséget szükséges és többletmunka között, hiszen a munkások, a parasztok, az

értelmiségiék, az összes dolgozók munkájának gyümölcse egyedül őket magukat illeti, és egyrészt személyi szükségleteik kielégítését, másrészt a termelés bővítését, a közoktatás, az egészségvédelem stb. fejlesztését, tehát végső soron ugyancsak a dolgozók igényeinek kielégítését szolgálja.

A kizsákmányolás megszüntetésével kiküszöbölődik a dolgozók demoralizálódásának legmélyebb forrása, az az ok, amely kifejlesztette a dolgozóknak azt a törekvést, hogy „akár csalással is, de kibújjanak a kizsákmányolás alól, akár egy pillanatra is, de meneküljenek, szabaduljanak az utált munkától...”⁴

Míg a kapitalizmusban a munkás van a termelésért, a szocialista társadalomban a termelés van a munkásért, az emberért. A szocializmusban a munkás megszűnik a gép függvénye lenni. A gépek és munkapadok mellett végzett munkája a technika fejlődésének, a műszaki és kulturális színvonal emelkedésének arányában mindinkább alkotó jellegűvé válik, a kéz és az agy munkája egyesül, s ez egyre nagyobb ismereteket tesz szükségessé. A gép a szocializmusban nem arra szolgál, hogy vért és verejtéket sajtoljon ki a dolgozóból, nem kínzóeszköz többé, nem okoz lépten-nyomon balesetet. A szocializmusban a gép a munkás kímélését, munkájának megkönnyítését szolgálja. Ezért a Szovjetunióban a munkások szívesen használják a gépeket, örülnek a technika fejlődésének, s maguk is elősegítik azt.

A termelőeszközök magántulajdona elválasztja egymástól az embereket, ellenségeskedést és bizalmatlanságot szül. A tőkés termelési viszonyok között a dolgozók termelési kollektívában való egyesülése nem maguktól a termelőktől, hanem a tőkéből indul ki, amely, Marx szavai szerint, összeköti és együtt tartja őket. De a nem önként vállalt, kényszerből végzett munka sohasem válhat igazi alkotó tevékenységgé. A tőke, amikor profitszerzés céljából egyesíti a munkásokat, egyben elősegíti, hogy a proletariátus osztállyá egyesüljön a tőke elleni harc érdekében.

A szocialista termelési mód, mint a marxizmus tanítja,

⁴ *Lenin Művei*. 26. köt. Szikra 1952. 426. old.

olyan társadalmi kapcsolatot teremt, melyben a dolgozók nem ismernek semmiféle igát és semmilyen hatalmat, kivéve saját egyesülésük hatalmát. Csak az elvtársi együttműködés és a kölcsönös segítségnyújtás által egybefűzött, kizsákmányolást nem ismerő és önmaguk számára munkálkodó dolgozónak ez a szabad egyesülése teremti meg a lehetőséget ahhoz, hogy igazán kibontakozzék az egyes dolgozók és az egész kollektíva kezdeményezése, alkotó készsége.

A szocializmus azzal, hogy megszüntette a társadalmi munka termékeinek tőkés kisajátítási formáját, és a munkának közvetlenül társadalmi jelleget adott, kiküszöbölte az egyén és a társadalom közötti antagonizmust, amely a kizsákmányoló társadalom egész története során fennállt.

Ott, ahol a termelőeszközök társadalmi (állami vagy szövetkezeti-kolhoz) tulajdonban, a használati tárgyak pedig személyi tulajdonban vannak, nincs talaja az egyén és a társadalom közötti antagonizmusnak. Az egyéni érdek már nem a mások rovására meggazdagodni akaró tulajdonos önző érdeke. A társadalmi érdek helyét nem foglalja el a nép érdekeinek megkárosítására törekvő kizsákmányoló kisebbség érdeke. A szocializmus elvében — amely kimondja, hogy mindenki munkája, annak mennyisége és minősége szerint részesüljön a termelt javakból — az egyéni és a társadalmi érdek összhangjának a társadalom által elért első foka jut kifejezésre, amely már megszüntette az egyén és a társadalom közötti régi antagonizmust.

A szocializmusban az egyéni munka és az egyéni képességek határozzák meg a dolgozónak a társadalomban elfoglalt helyzetét. Minél jobban dolgozik valaki, minél többet termel, annál többet kap munkájáért, annál magasabb helyet foglal el a társadalomban, annál nagyobb tiszteletben és megbecsülésben részesül. A szovjet társadalom tagjai a munkában nemcsak egyéni szükségleteik kielégítésének eszközét látják, hanem a munkát egyszersmind társadalmi, állami jelentőségű feladatnak is tekintik.

Ahhoz, hogy teljes mértékben kielégíthessük a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteit, s minden téren fejleszthessük képességeiket, fejleszteniünk kell a szocialista társadal-

mat, fel kell virágoztatnunk gazdaságát és kultúráját. A Szovjetunióban valóság lett, amit Marx és Engels előrelátott, hogy tudniillik a jövő társadalma nem szünteti meg a munka termékeinek egyéni kisajátítását, hanem csak ennek a kisajátításnak nyomorúságos formáját; hogy ez a társadalom megszünteti a lehetőségét annak, hogy valaki egyéni kisajátítás útján idegen munkát igázzon le; hogy ez a társadalom feltételezi tagjainak változatos és sokoldalú szükségleteit, s e szükségletek lehető legteljesebb kielégítését.

Malenkov a XIX. pártkongresszuson mondott beszámolójában leleplezte a szocializmus ellenségeinek rágalmait, akik olyan rendszernek tüntetik fel a szocializmust, amely elnyomja az egyéniséget, s ezeket mondotta: „Bebizonyosodott, hogy éppen a szocialista rendszer biztosította az egyéniség felszabadulását, az egyéni és kollektív alkotó munka felvirágzását, hogy ez a rendszer teremtette meg a néptömegekben szunnyadó tehetségek és képességek mindenirányú kifejlődésének feltételeit”⁵.

A szovjet ember tisztán látja munkájának társadalmi jelentőségét, jól tudja, hogy ő a termelés gazdája. E körülmény folytán óriási mértékben megnőtt és minőségileg megváltozott a munkának — az egész társadalom erkölcsi alapjának — nevelő szerepe.

A régi társadalomra jellemző kényszerből végzett munka iskolája csak arra lehetett és csak arra volt alkalmas, hogy türelmes és fásult embereket neveljen, akik el tudják viselni a nélkülözéseket és a szerencsétlenségeket. De a kényszerből végzett munka iskolája nem alakíthatta ki az emberekben a munkaszeretetet, nem tudta beléjük oltani, hogy a munkát becsület dolgának tartsák. A rabszolga átoknak tekintette a munkát, a jobbágy „bűnnek” tartotta, hogy ugyanolyan jól dolgozzon az urasági földön, mint saját parcelláján, amely biztosította számára a létfenntartás lehetőségét. A kapitalizmusban a munkás csupán eszközt lát a munkában, amely lehetővé teszi, hogy azokban az órákban, amikor ledobhatja magáról a robotmunka terhét, saját életét élhesse.

⁵ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kötet. Szikra 1953. 81. old.

Az elnyomáson alapuló társadalomban a dolgozók számára a munka, minthogy csak kényszerből végzik, súlyos teher, noha természetüktől fogva megvan bennük a munka szeretete és a naplopás gyűlölete. És hogy az emberek olykor még a kényszerű munka súlyos feltételei között is olyan „lángoló lelkesedéssel” tudtak dolgozni, amilyenről Gorkij ír „Az én egyetemeim”, az „Itáliai mesék” és más műveinek a kollektív munkáról szóló részeiben, ez csupán azt bizonyítja, hogy az emberekben kipusztíthatatlanul él a szabad alkotó munkára való törekvés. Ez a törekvés csak a szocializmusban valósul meg.

A szocialista munka iskolája kineveli az új társadalom építőjét, aki szereti szabad munkáját, tudja, hogy ez a munka a népet, a hazát, a kommunizmus ügyét szolgálja. A kizsákmányolástól mentes munka megteremti az alkotásnak azt a pátoszt, amelynek oly ragyogó megnyilvánulásaival találkozhattunk a népgazdasági tervek teljesítéséért folytatott harcban. A szocialista munka nem szórakozás, és soha nem is lesz az. Ez a munka komoly erőfeszítést igényel, de lehetővé teszi a dolgozó alkotó képességeinek kibontakozását, ami a szocialista társadalomnak létfontosságú érdeke, és amihez a társadalom minden feltételt megteremt (ösztönzi a technika fejlesztését, gondoskodik a munkások szakképzettségének növeléséről, anyagi jólétük fokozásáról stb.).

A szocialista munka egyszersmind nagyszerű iskolája a kollektivizmusnak, a kölcsönös segítségnyújtásnak és az együttműködésnek, iskolája a fegyelemnek, a szervezettségnek, a kitartásnak, a helytállásnak, a bátor kezdeményezésnek.

A munkások kollektivizmusa, mely a múltban a kizsákmányolás igájának lerázásáért folytatott közös harcban nyilvánult meg, most magasabb fokra emelkedett, s a munkalendületben, a dolgozók szocialista versenyében jut kifejezésre. A régi társadalom csak az embertelen konkurrencia formájában ismerte a versenyt, amelyben az „ember az embernek farkasa” elv öltött testet. A szocializmus a leghumánusabb formában, a dolgozók elvtársi együttműködésének és kölcsönös segítségnyújtásának alapján szervezi a versenyt. A szocialista verseny éppen az a forma, amely kifejezi ezt az együttműkö-

dést és kölcsönös segítségnyújtást, amely megszünteti a munkával kapcsolatos individualista hagyományokat, és kialakítja a munkához való új, szocialista viszonyt. Lenin már a szocialista verseny első megnyilvánulásaiban, a kommunista szombatokban olyan fordulatnak a kezdetét látta, „amely nehezebb, mélyrehatóbb, alaposabb, döntőbb jelentőségű, mint a burzsoázia megdöntése, mert ez a magunk renyhesége, fegyelmezetlensége, kispolgári önzése fölötti győzelmet jelent, győzelmet jelent azokon a szokásokon, amelyeket az átkozott kapitalizmus hagyott örökségül a munkásnak és parasztnak”⁶. Az új erkölcsi normák közvetlenül a termelés gazdáivá, az államhatalom birtokosaivá lett tömegek új életfeltételeiből születtek.

Az ezt követő esztendőekben a szocialista építőmunka eredményei alapján, különösen a szovjet ipar nagyarányú technikai fejlődése s a munkások műszaki és kulturális színvonalának emelkedése (egyre több munkás közelítette meg a műszaki értelmiség színvonalát) következtében a szocialista verseny az iparban tömegjelenséggé vált, és minőségileg új formát öltött. Míg a kommunista szombatokban a régi, gyakran özönvíz előtti technika alapján álló öntudatos dolgozók lelkesedése nyilvánult meg, a szocialista verseny, mai fejlett formájában, a korszerű technikára, a munkások hallatlanul megnövekedett szakképzettségére támaszkodik, s éppen ezért jóval magasabb követelményeket támaszt a dolgozókkal szemben. A verseny az a szocialista módszer, melynek segítségével megszervezhetjük a dolgozó milliók munkaaktivitását, mégpedig nemcsak a városban, hanem — a kolhozrend győzelme után — a falun is. A szocialista verseny feltételezi a dolgozók anyagi érdekeltségét munkájuk eredményében s a munka termelékenységének emelésében. Ugyanakkor arra neveli a dolgozókat, hogy a munkát az egész nép érdekeit szolgáló feladatnak tekintsék, fejleszti bennük a társadalmi kötelességtudatot s azt a készséget, hogy az ország közös feladatai érdekében leküzdjék a nehézségeket. „A munka becsület

⁶ *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 417. old.

dolga" — ez a tétel erkölcsi magatartásbeli szabállyá vált minden öntudatos munkás és kolhozparaszt számára, olyan szabállyá, melyet törvényként rögzít a Szovjetunió Alkotmánya.

* * *

A szocializmus országának nagy vívmánya, hogy megszüntette a munkanélküliséget, az ínséget és a nyomort, a tőkés kizsákmányolásnak ezeket az elmaradhatatlan velejáróit, amelyek demoralizálták a dolgozókat, s ezeket kergették „a züllés, a korrupció, a bűnözés útjára, olyannyira, hogy még emberi mivoltukról is megfeledkeztek...”⁷ A szocializmus megsemmisítette a bűnözésnek és a demoralizálódásnak ezt a legfőbb forrását. A Szovjetunióban végbement szocialista forradalom, eltérően minden addigi forradalomtól, a szabadsággal együtt anyagi javakat is adott a népnek, biztosította a jómódú és kulturált élet lehetőségét. A szocializmusban a termelés kizárólagos célja a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelése, s ebben rejlik a szocialista rend döntő fölénye a tőkés renddel szemben. A dolgozók csak a szocializmus országában tapasztalhatják, hogy minél termelékenyebb munkát végeznek, annál magasabb lesz életük anyagi és kulturális színvonala.

A szovjet nép anyagi és kulturális életszínvonalának emelése terén elért eredményeket ékesszólóan bizonyítja például a nemzeti jövedelem alakulása. A Szovjetunió nemzeti jövedelme — a szovjet nép jólétének ez a rendkívül fontos mutatója — 1952-ben két és félszerese volt az 1945. évi színvonalnak, s míg a tőkés országokban a nemzeti jövedelemnek több mint a felét a kizsákmányoló osztályok sajátítják ki, a Szovjetunióban a nemzeti jövedelem teljes egészében a dolgozóké, háromnegyed része közvetlenül a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését célozza. Az Egyesült Államokban a közszükségleti cikkek ára a háború előtti színvonalhoz képest két-háromszorosára, Angliában pedig több mint kétszeresére

⁷ *Lenin Művei.* 26. köt. 426. old.

emelkedett, a Szovjetunióban ezzel szemben rendszeres árszállításokat hajtanak végre, s az árszínvonal egyre közeledik a háború előtti színvonalhoz, sőt számos fontos árucikk tekintetében már el is érte az 1940. évi színvonalat. A munkások és az alkalmazottak reálbére az ötödik öt éves terv első három esztendejében 30,5%-kal, a munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok együttes jövedelme pedig 34%-kal emelkedett.

A munkások és alkalmazottak számbeli növekedése, a társadalombiztosítás és a szociális ellátás nagyarányú fejlődése, a közszükségleti cikkek árának rendszeres leszállítása, a rohamosan növekvő lakásépítkezés, az iskolák, technikumok, főiskolák, óvodák és bölcsődék számának emelkedése, az egész lakosságra kiterjedő orvosi ellátás és még sok-sok egyéb tény meggyőzően bizonyítja, hogy a szovjet nép anyagi jóléte és kulturális színvonala mind magasabb fokra emelkedik. Nem mehetünk el szó nélkül a mellett az óriási jelentőségű tény mellett, hogy a Szovjetunió különböző típusú iskoláiban ma több mint 57 millióan tanulnak, s hogy az ország már hozzákezdett a kötelező középiskolai oktatás bevezetéséhez. A párt és a szovjet állam azt a feladatot tűzte maga elé, hogy kulturálttá és műveltté tegyen minden munkást, minden parasztot.

Míg a kapitalista országokban a népesedés csökkenő tendenciát mutat, a Szovjetunióban a nép anyagi és kulturális színvonalának emelkedése folytán nagymértékben csökkent a halálozási arányszám. 1953-ban a halandóság 1927-hez viszonyítva több mint 50%-kal, 1913-hoz viszonyítva pedig több mint kétharmadával csökkent, s ma alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban, Angliában és Franciaországban.

A szovjet ember javáról, anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítéséről való gondoskodás szelleme hatja át a XIX. pártkongresszus határozatait és az azt követő párt- és kormányhatározatokat. A Szovjetunió Kommunista Pártja arra törekszik, hogy a munkások, a kolhozparasztok és az értelmiségiek egyre jobb sorban éljenek, s ezért következetesen fejleszti a nehézipart, az egész népgazdaság vezető erejét, a népjólét állandó növekedésének, a nagy Szovjetunió erejének és védelmi képességének forrását.

A párt a nehézipar további fejlesztése alapján harcot

indított a mezőgazdaság rohamos fellendítéséért, a közszükségleti cikkek termelésének bővítéséért.

A párt a dolgozók anyagi jólétének növeléséről való gondoskodás során különösen nagy jelentőséget tulajdonít a közéleti megújításnak, „hogy elérjük az élelmiszerek fogyasztásának olyan színvonalát, amely az egészséges ember mindenoldalú, harmonikus fejlődéséhez szükséges, tudományosan megalapozott élelmészeti normákból indul ki”⁸. Aligha kell bizonyítani, hogy soha még a történelemben egyetlen kormányzó párt, egyetlen kormány sem tűzte maga elé ezt a végtelenül humánus feladatot, amely az emberről való gondoskodás nagyszerű bizonyítéka. A Szovjetunió Kommunista Pártja nemcsak kitűzte ezt a feladatot, hanem kijelölte azokat a gyakorlati intézkedéseket is, amelyek e feladat lehető leg-rövidebb időn belüli megvalósításához szükségesek.

A szovjet ember, akinek nem kell rettegnie attól, hogy elveszti állását és betevő falatját, bizakodóan tekint a jövőbe. Minden oka megvan arra, hogy jókedvű, életvidám legyen, s készen álljon minden nehézség leküzdésére azon az úton, amely szocialista hazájának még szebb, még boldogabb jövőjéhez vezet. A szovjet ember nem érzi és nem is érezheti magát magányosnak, kizsármizottnak, kétségbeesettnek, hiszen ezek az érzések csak a tökéletes társadalom magukra hagyott embereinél indokoltak. Ez a körülmény fokozza a szovjet ember önértékét, szorosabbra fűzi őt a közösséggel, s munka-hőstettekkel lelkesíti.

A szovjet szocialista kultúra fejlesztése azt jelenti, hogy emelni kell a lakosság műveltségi színvonalát, fejleszteni kell a dolgozók fizikai és szellemi képességeit, szilárd eszmét alapot kell adni az embereknek, s a kommunizmus, a szocialista haza iránti határtalan odaadásra kell nevelni őket. A szovjet kultúra igazi humánus tulajdonságokat alakít ki az emberekben, kigyomlálja belőlük mindazt, ami a régi társadalom egyetlen hagyományaiból megmaradt, s arra neveli őket, hogy gyűlöljék az ember mindennemű elnyomását, mindennemű leigázását.

⁸ *Hruscsov*. A Szovjetunió mezőgazdaságának továbbfejlesztését szolgáló intézkedésekről. Szikra 1953. 9–10. old.

A szocialista humanizmus, mely az egész szovjet kultúrát jellemzi, a legmagasabbrendű humanizmus. Ez a humanizmus a néptömegek felszabadító mozgalmában és különösen a proletariátusnak a tőkés rabság elleni harcában gyökerezik. De az emberről való gondoskodás, az emberi jogok és az emberi méltóság tiszteletben tartása csak olyan társadalomban lehet a magatartás általánosan elfogadott elve, ahol az emberek között baráti együttműködés áll fenn, ahol nincsenek kizsákmányoló osztályok, ahol a párt és az állam legfőbb gondja az emberek jóléte és boldogsága.

A szocializmus győzelme és a kizsákmányoló osztályok felszámolása nyomán megváltozott a munkások és a parasztok társadalmi és gazdasági helyzete. A szovjet munkásosztály egészen új osztállyá vált, megszabadult a kizsákmányolástól és az egész néppel együtt tulajdonosa lett a termelőeszközöknek. Teljesen megváltozott a szovjet parasztság is, amely ugyan-csak kizsákmányolók nélkül építi életét a közös munka és a közös tulajdon alapján. A szocializmus építése során kifejlődött a teljesen új, szovjet értelmiség, mely a munkások és a parasztok soraiból került ki, és velük együtt építi az új társadalmat.

A szocializmus győzelme nyomán megszűnt az ellentét a város és a falu, a fizikai és a szellemi munka között. Ezzel megszűnt az az évszázados bizalmatlanság is, melyet a falu a várossal szemben táplált, megszűnt a bizalmatlanság, melyet a fizikai munkások a szellemi munka emberei — az értelmiségiek iránt éreztek. A munkás-paraszt szövetség legyőzhetetlen erővé vált. A munkásoknak, a parasztoknak és az értelmiségieknek a szocializmus építésében tanúsított baráti együttműködése óriási jelentőségű a kommunizmusért vívott további harc, a dolgozók kommunista nevelése szempontjából.

A szocializmus egyik legnagyobb vívmánya, hogy felszabadította a nőt, akire a kapitalizmusban kettős elnyomás nehezedett: elnyomta őt egyfelől a tőke, másfelől a férfi hatalma. A szocialista forradalom felszabadította a nőt, egyen-

jogúvá tette, biztosította számára a társadalmi megbecsülést. A tőkés társadalomban a nőknek és a gyermekeknek a termelésbe való bevonása, ami egyenlővé teszi és önállósítja a munkáscsalád tagjait, egyszersmind „a pusztulás és a rabság pestises forrása”, a szocializmusban viszont a mindkét nemhez tartozó munkásoknak és a serdülőknek a termelésben végzett közös munkája — amint azt Marx előre megmondotta — „az emberi fejlődés forrása”. A szocialista rend, a történelemben először, minden feltételt megteremtett ahhoz, hogy a nő alkotó ereje az emberi tevékenység valamennyi területén — a termelésben, a tudomány és a kultúra terén, a különböző társadalmi szervezetekben egyaránt kibontakozhassék. Egyetlen országban sem teszik meg még egy kicsiny hányadát sem annak, amit a szovjethatalom tett a nő felszabadítása, igazi egyenjogúsítása érdekében. A párt és az állam rendszeres intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy a háztartási munkák gépesítése, a közétkeztetés fejlesztése, félkész ételek gyártása stb. útján megszabadítsa a nőket a háztartás gondjaitól. Sehol a világon nem gondoskodik úgy az állam az anyákról, mint a Szovjetunióban. A szovjet család, amely megszabadult a magántulajdonosi viszonyok megnyomorító hatásától, s amelyet az állam figyelme és gondoskodása vesz körül, mind a házastársak, mind pedig a szülők és gyermekek viszonyát tekintve igazi emberi kapcsolatokra épül. A kolhozrend különösen jelentős változásokat hozott a parasztasszonyok életébe. A háztartási munkáktól agyongyötört, elnyomott parasztnők csak a kolhozrendben válhattak teljesen egyenjogúakká a férfiakkal, kapcsolódhattak be a közéletbe, válhattak a munka hőseivé.

A szocializmus megnyitotta az ifjúság előtt a művelődés kapuját. A szovjet ifjúság nem ismeri a kizsákmányolást és az elnyomást, nem ismeri a munkanélküliség demoralizáló hatását, a félelmet a tőke „dzsungel-törvényeitől”, amelyek oly romboló hatással vannak az ifjúságra a burzsoá országokban. A szocializmus országának ifjúsága állandóan gyarapítja ismereteit, hogy építhesse a kommunizmust, s a tanulás és a gyakorlati munka során olyan tulajdonságokra tesz szert, melyek alkalmassá teszik arra, hogy folytassa és betetőzze az

idősebb nemzedék által megkezdett hatalmas építőmunkát. A párt az ifjúságot a Komszomol útján neveli, amely arra hivatott, hogy előkészítse az új nemzedéket a kommunista társadalom építésére. A Komszomol nevelőmunkájának célja, hogy új dolgozókat, új kádereket, új harcosokat adjon a gazdaság és a kultúra valamennyi ága számára. E nevelőmunka során állandóan szem előtt tartja Leninnek 1920-ban, a Komszomol III. kongresszusán adott alapvető jelentőségű útmutatását: „Az Ifjúsági Szövetség tagjának lenni annyit jelent, hogy úgy végezzük dolgunkat, hogy munkánkat, erőnket a közérdeknek szenteljük. Ez a kommunista nevelés lényege”⁹.

A szovjet társadalom nagy vívmánya, hogy megváltozott a Szovjetunió népeinek erkölcsi-politikai arculata. A lenini—sztálini nemzetiségi politika az Októberi Forradalmat követő időszakban arra irányult, hogy felszámolja a cárizmus idején elnyomott népek gazdasági és kulturális elmaradottságát, biztosítsa számukra az orosz nép segítségét, erősítse a népek közötti barátságot a szocializmusért vívott közös harcban.

A lenini—sztálini nemzetiségi politika következetes megvalósítása megszüntette a cárizmus által elnyomott népek gazdasági, politikai és kulturális elmaradottságát, megszüntette a határvidékeken és az Oroszország szívében élő népek közötti egyenlőtlenséget. A burzsoá nemzetek romjain keletkezett új, szocialista nemzetek a szocializmus sikerei nyomán megerősödtek, és hasonlíthatatlanul egységesebbek és életképesebbek, mint bármelyik burzsoá nemzet. A szocialista nemzeteket egységbe kovácsolja a kölcsönös bizalom, a kölcsönös segítségnyújtás és a barátság, s ez a légkör biztosítja a nagy erőt adó szovjet hazafiság és a proletár nemzetköziség szabad fejlődését.

Így hát a szocializmusban a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség társadalmi és gazdasági helyzetének gyökeres megváltozásával együtt megváltozott erkölcsi-politikai arculatuk is, új erkölcsi tulajdonsággal rendelkező emberek jelentek meg, férfiak és nők, felnőttek és fiatalok, különböző nem-

⁹ *Lenin Művei*. 31. köt. 300—301. old.

zetiségű emberek — valamennyien az egységes szocialista család tagjai.

A párt és a szovjethatalom a dolgozó tömegeket a szocializmus építésére mozgósítja, s egységbe kovácsolja az emberek millióinak akaratát. Ez az akarategység ma a nép erkölcsi-politikai egységében testesül meg, amely a szovjet hazafiság és a népek barátsága mellett a szovjet társadalom fejlődésének egyik hajtóereje.

A szovjet társadalomnak a szocializmus győzelme és a kizsákmányoló osztályok felszámolása következtében elért erkölcsi-politikai egysége hatalmas vívmány. Ilyen egység nem lehetséges egy ellenséges osztályokra szakadt társadalomban, ilyen egység csak a szovjet társadalomban lehetséges, ahol a termelőeszközök a nép tulajdonában vannak, ahol nincsenek kizsákmányoló osztályok, ahol a munkások, a parasztok és az értelmiségiek a baráti együttműködés szellemében élnek és dolgoznak. A nép erkölcsi-politikai egysége elválaszthatatlan a szovjet hazafiságtól és a népek barátságától, hiszen a társadalom e hajtóerői a Szovjetunió Kommunista Pártja által vezetett nép egységét fejezik ki. Az erkölcsi-politikai egység kifejezésre juttatja, hogy pártunk és szocialista államunk politikáját az egész nép támogatja, hogy a nép a marxista—leninista pártban és annak politikájában korunk eszét, lelkiismeretét és becsületét látja. A nép erkölcsi-politikai egysége kifejezésre juttatja a marxista—leninista ideológia diadalát, azt a tényt, hogy ez az ideológia, amellyel egyetért az egész szovjet nép, az élet minden területén uralkodik, és hatalmas fegyvere az emberek kommunista nevelésének. A nép erkölcsi-politikai egysége azt is kifejezi, hogy a nép a kommunista erkölcs elveit a szovjet ember legfőbb magatartásbeli elveinek tekinti. A szovjet hazafiság, a szovjet nép ideológiájának és erkölcsének e rendkívül fontos elve, kifejezésre juttatja, hogy a nép mélységes odaadással szolgálja szocialista hazáját, annak társadalmi és államrendjét, kész minden erejével növelni hatalmát, s akár élete árán is megvédeni függetlenségét. A szovjet hazafiság alapja a népek barátsága, az egyes népek nemzeti hagyományainak és a Szovjetunió közös érdekeinek összeegyeztetése, a Szovjetunió

népeinek arra irányuló törekvése, hogy barátságban éljenek valamennyi néppel.

Az a tény, hogy a szovjet társadalom fejlődését olyan hajtóerők mozdítják elő, mint az erkölcsi-politikai egység, a szovjet hazafiság és a népek barátsága, arról tanúskodik, hogy a szocializmus győzelme nyomán a nép eszmei és erkölcsi tudatában hatalmas változás ment végbe. Ez a változás abban rejlik, hogy 1) a kommunista erkölcs elvei és normái mögött áll az ezeket létrehozó nép közvéleményének ereje; 2) ezek az elvek és normák éppen ezért maguk is óriási mozgósító, szervező és átalakító erővé váltak, amely meggyorsítja a társadalom előrehaladását a kommunizmus felé.

A szocializmus győzelmének egyik legfontosabb eredménye a szovjet demokratizmus felvirágzása, ez pedig az egyéniség kibontakozásának, az ember eszmei és erkölcsi fejlődésének egyik legfőbb forrása.

A győztes szocializmus alkotmányában a legmagasabbrendű demokratizmus, a szocialista demokratizmus ölt testet. A szovjet alkotmány leszögezi, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdona a szovjet rend szent és sérthetetlen alapja, a haza gazdagságának és hatalmának, a dolgozók jómódú és kulturált életének forrása. Ugyanakkor az alkotmány biztosítja az állampolgárok személyes tulajdonjogát munkájukból eredő jövedelmükre és megtakarításaikra, a lakóházra és a háztáji gazdaságra, a háztartási tárgyakra, a személyes szükségleti és kényelmi cikkekre. A Szovjetunió Alkotmánya csapást mért arra a burzsoá rágalomra, mely szerint a szocializmusban megszűnik mindennemű személyi tulajdon. A szocializmus megszünteti a termelőeszközök magántulajdonát, de egyáltalán nem szünteti meg a polgárok személyi tulajdonát.

A Szovjetunió Alkotmánya lerögzíti azokat a jogokat, melyeket a szocialista gazdaság egész rendszere biztosít a dolgozók számára. A szovjet állampolgároknak joguk van a munkára, az üdülésre, a művelődésre, az anyagi ellátásra öregkorukban, valamint betegség és munkaképtelenség esetén.

Az alkotmány biztosítja a demokratikus szabadságjogokat és az állampolgárok egyenjogúságát az élet minden területén, biztosítja a szovjet polgárok személyi sérthetetlenségét, lakásuk sérthetetlenségét és a levéltitkot.

A szovjet rend nem tűri az állampolgárok jogainak bármilyen közvetlen vagy közvetett korlátozását, vagy ellenkezőleg, a polgároknak közvetlen vagy közvetett előnyökben való részesítését faji és nemzeti hovatartozásuk alapján. Azok a jogok és szabadságjogok, melyeket a szocialista gazdasági rendszer nemzetiségi és faji hovatartozásra, valamint nemre való tekintet nélkül biztosít az állampolgárok számára, döntő módon elősegítik az egyéniség kibontakozását. A Szovjetunió Alkotmánya egyszersmind meghatározza az állampolgárok alapvető kötelelességeit is. A szovjet polgár köteles megtartani a törvényeket, a munkafegyelmet, becsületesen eleget tenni a társadalmi kötelezettségeknek, tiszteletben tartani a szocialista együttélés szabályait, óvni és erősíteni a társadalmi tulajdont, védeni a szocialista hazát.

A Szovjetunióban a munka minden munkaképes polgár kötelessége és becsületbeli ügye. A dolgozók teljesen igazságosnak tartják azt az elvet, hogy „aki nem dolgozik, az ne is egyék”. Az a tény, hogy minden állampolgárnak egyenlő jogai és egyenlő kötelességei vannak, s hogy a munka minden szovjet ember joga és egyben kötelessége is, arról tanúskodik, hogy a Szovjetunióban nincsenek ellenséges osztályok, nincs kizsákmányolás, így tehát nem áll és nem is állhat fenn olyan helyzet, amelyben egyik osztályt a jogok illetik meg, a másokra pedig a köteleességek hárulnak. A szovjet polgároknak a Szovjetunió alaptörvényében megfogalmazott kötelességei egyszersmind a győztes szocializmus országában kialakult kommunista erkölcs alapvető követelményei is. E követelmények betartása becsület dolga, magasztos kötelesség a néppel szemben.

Ezeknek a követelményeknek a Szovjetunió alaptörvényében való lerögzítése szemléltető bizonyítéka annak, hogy e követelmények ma már szorosan hozzátartoznak a nép életéhez. A Szovjetunió Alkotmánya lerögzíti azt, ami már kialakult az életben. Ugyanakkor írásba foglalja azt is, ami a nép életében új, ami fejlődőben van, s ezzel nagyban hozzájárul ahhoz,

hogy ez az új megszilárduljon és véglegesen diadalmaskodjék.

A győztes szocializmus alkotmánya nagy társadalmi megbecsülést biztosít a szovjet polgár számára, fokozza a saját erejébe vetett hitét, és új harcra mozgósít új győzelmek kivívásáért. Ez az alkotmány egyben a szocializmus és a demokrácia legyőzhetetlenségének bizonyítéka, erkölcsi segítség és reális támasz mindazok számára, akik a reakció és a fasiszmus erői ellen, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért küzdenek.

* * *

A szovjet emberek fejlett öntudata és nemes erkölcsi tulajdonságai különösen nagy erővel mutatkoztak meg abban a harcban, melyet a szovjet nép a Nagy Honvédő Háború napjaiban folytatott a fasiszta betolakodók ellen a haza becsületéért és függetlenségéért.

A szovjet harcosok — közkatonák és parancsnokok, kommunisták, komszomolisták és pártonkívüliek — a szárazföldön, a tengeren és a levegőben, a fronton és a hátszországban csodálatos bátorságról és merészségről, vasfegyelemről, nagy kitartásról és hősiességről, magas fokú társadalmi kötelességtudatról tettek tanúságot. A hátszországban dolgozó szovjet emberek önfeláldozó munkájukkal ugyancsak derekasan kivették részüket a háborúból.

A szovjet emberek, a szovjet hazafiak a háború utáni időszakban is áldozatos munkát végeznek, nagy tetteket visznek véghez. A dolgozók kezdeményezőkétsége és a szocialista verseny a legváltozatosabb formákban nyilvánul meg, s mind magasabb fokra emelkedik a munkához való kommunista viszony. Napjainkban, a kommunizmusba való fokozatos átmenet szakaszában, különös erővel igazolódnak be Lenin szavai, melyek szerint a nép kimeríthetetlen forrása a szovjet rend alapján kibontakozó tehetségeknek. Az egyéniség kibontakozása, intellektuális fejlődése, képességeinek és adottságainak megnyilvánulása közvetlenül összefügg azzal, hogy a szovjet ember tudja, milyen jelentősége van munkájának a nép, az állam szempontjából, s felismeri a néppel szemben fennálló kötelességét. A szovjet emberek ma jobban tuda-

tában vannak társadalmi, hazafias kötelességüknek, mint valaha.

Az új társadalom építése során a dolgozók sok előítélettől és kapitalista csökevénytől szabadultak meg. A szocializmus megsemmisítő csapást mért a burzsoá erkölcs alapjára — a magántulajdonosi szokásokra. Bizonyos kapitalista csökevények, így a magántulajdonosi erkölcs csökevényei azonban még élnek az emberek tudatában, és komoly akadályt jelentenek a kommunizmus építésében. Ennek az a magyarázata, hogy az emberek tudata elmarad létüktől, s hogy a kapitalista világ ezeket a csökevényeket istápolja. A munka még nem vált elsőrendű életszükségletté a társadalom tagjai számára, még nem mindenki látja, hogy a társadalmi tulajdon a társadalom megingathatatlan alapja. Mindezek a „fogyatékoságok” előfordulnak még a kommunizmus első szakaszában, abban a társadalomban, amely hosszas vajúdas után „a tőkés társadalomból... *bújik ki*, amely tehát minden tekintetben, gazdaságilag, erkölcsében, szellemében, még magán viseli annak a régi társadalomnak anyajegyét, melynek méhéből származik”¹⁰. A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet folyamán a társadalom mindinkább leküzdi a múltnak ezeket a csökevényeit.

A kommunizmusba vezető átmenet megköveteli a termelőerők magas fejlettségét, amely biztosítja a fogyasztási cikkek bőségét és a kultúra hatalmas arányú fejlődését, biztosítja a társadalom minden tagja számára fizikai és szellemi képességeinek sokoldalú fejlesztését. A kommunizmusban megszűnik a lényeges különbség a város és a falu között, mely különbség összefügg a szocialista tulajdon kétféle formájával, megszűnik a lényeges különbség a szellemi és a fizikai munka között, eltűnnek az osztályhatárok a munkások, a parasztok és az értelmiségiek között. A kommunizmusban nem lesz árutermelés, áruforgalom, pénz. A munka elsőrendű életszükséglet lesz, a társadalmi tulajdont mindenki a társadalom megingathatatlan alapjának fogja tekinteni, s a társadalom azt írja majd zászla-

¹⁰ *Marx—Engels. Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 16. old.*

jára: mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint.

A kommunizmusba való átmenethez szükséges előfeltételeket úgy teremthetjük meg, ha minden eszközzel erősítjük a szocializmus gazdaságát, melynek alapelve: mindenkinek munkája, a munka mennyisége és minősége szerint. Ha valaki most azzal a követeléssel állna elő, hogy szüntessük meg a szovjet társadalomban fennálló gazdasági kapcsolatok olyan formáit, mint a kereskedelem és az áruforgalom, s helyettesítsük azokat közvetlen termékcsereivel, ezzel csak kárt okozna ügyünknek. Ugyanígy rendkívül káros volna az is, ha valaki azt hirdetné, hogy mondjunk le az anyagi érdekeltség elvéről, mely a munka szerinti elosztás objektív gazdasági törvényét fejezi ki. Ez nemcsak gazdasági szempontból volna káros, hanem a kommunista nevelés feladatai szempontjából is, hiszen ez a nevelés szükségképpen a társadalom gazdasági alapjaira támaszkodik, s figyelembe veszi azt a szerepet, melyet az egyén anyagi érdekeltsége, az egyéni és a közösségi érdek összeegyeztetése és az egyéni érdeknek a közösségi érdek alá rendelése tölt be a gazdaság fejlesztésében. Nem lehet szemet húnyni afölött, hogy a kapitalista csökevények ellen folytatott harcunkat lépten-nyomon megnehezítette az anyagi érdekeltség elvének megsértése, a kolhozparasztnak háztáji gazdaságának helytelen értékelése, jelentőségének teljes lebecsülése. Az anyagi érdekeltség elvéről való lemondás akkor, amikor még nincs meg a kulturált ember valamennyi szükségletének kielégítéséhez szükséges fogyasztási cikkek bősége, voltaképpen egyenlősdít jelentene az elosztás terén, s ez nem ösztönözne a társadalmi termelés növelésére és a közösségi érdekek figyelembevételére, hanem élősdiséget szülne, ami összeegyeztethetetlen mind a szocializmussal, mind pedig a kommunizmussal. A párt és a szovjet állam csupán a szocializmus gazdaságának erősítésével tudja előkészíteni a szocialista gazdaságról a kommunista gazdaságra való áttérés feltételeit.

Ezért mutatott rá a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1953. évi szeptemberi plénuma „A Szovjetunió mezőgazdaságának továbbfejlesztését szolgáló intézkedésekről” szóló határozatában arra, hogy megengedhetet-

len az anyagi érdekelttség elvének megsértése, hogy a dolgozóknak anyagilag feltétlenül érdekeltnek kell lenniök a termelés fejlesztésében, jövedelmezőségének növelésében, hiszen ez a szocialista gazdálkodás egyik alapelve. Ez az elv azt követeli, hogy az élenjáró kolhozok és a lelkiismeretesen dolgozó kolhozparasztok kedvezőbb anyagi helyzetben legyenek, mint azok a kolhozok és kolhozparasztok, amelyek, illetve akik nem tekintik szívügyüknek a közös gazdaság erősítését, a terméshozamnak és az állattenyésztés hozamának emelését. Ebből következik, hogy a szocializmus szakaszában az anyagi érdekelttség elvének betartása nélkül nem nevelhetjük arra az embereket, hogy lelkiismeretes munkát végezzenek a közös gazdaságban. Ugyanígy, ha elvetjük a kolhozparasztok háztáji személyi gazdaságát, amely nélkülözhetetlen bizonyos, a közös gazdaság által még nem teljesen fedezhető fogyasztási szükségletek kielégítése szempontjából, ezzel megkárosítjuk a kolhozparasztok egyéni érdekeit, megsértjük a gazdaság artelformáját, amely pedig a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában a kollektív gazdaságnak egyedüli helyes formája. Csak akkor nevelhetjük a kolhozparasztokat a társadalmi érdekek tiszteletben tartására, ha helyesen egyeztetjük össze a társadalmi és az egyéni érdekeket, s ha az artelben az egyéni érdekeket alárendeljük a közösségi érdekeknek.

A párt és a szovjet állam mindig nagy jelentőséget tulajdonított a dolgozók kommunista nevelésének. A kommunista nevelés különösen nagy jelentőségre tesz szert napjainkban, amikor a szovjetország a kommunizmusba való fokozatos átmenet megvalósításán munkálkodik. A kommunizmust az egész nép építi. A kommunizmus építése, a jelenlegi szakasz legfontosabb feladatainak megoldása mind nagyobb tudatosságot, mind nagyobb egységet és szervezettséget követel a dolgozóktól. Ez a magyarázata annak, hogy a párt és a kormány rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít a kommunista nevelésnek, s hogy ma e nevelés minden eszközével — az iskolával, a sajtóval, a művészettel, a kulturális és művelődési intézményekkel stb. szemben magas követelményeket támaszt.

A kommunista nevelésnek elő kell mozdítania a kommunista építés egyik legfontosabb feladatának megoldását; a kommu-

nista neveléssel el kell érünk, hogy az emberek kommunista módon dolgozzanak, s hogy a munka elsőrendű életszükségletükké váljék. E feladat teljes megoldásához hosszú időre van szükség. „Mielőtt áttérnénk a «mindenkinék szükségletei szerint» formulára, előbb meg kell járnunk a társadalom gazdasági és kulturális átnevelésének több szakaszát, amelyek folyamán a munka pusztán a létfenntartást szolgáló eszközből a társadalom szemében legfőbb életszükségletté, a társadalmi tulajdon pedig a társadalom létezésének meggingathatatlan és sérthetetlen alapjává válik”¹¹.

A munkát természetesen nem lehet csupán az ideológiai (így az erkölcsi) ráhatás eszközeivel elsőrendű életszükségletté változtatni. E feladat megoldása elválaszthatatlan a technika további fejlesztésétől, a termelés villamosításától és automatizálásától, a munka termelékenységének emelésétől, a dolgozók anyagi életfeltételeinek további javításától.

A munkához és a társadalmi tulajdonhoz való öntudatos, kommunista viszony kialakítása elválaszthatatlan a társadalom kulturális fejlődésétől, a társadalom tagjainak általános műveltséget nyújtó és politechnikai képzésétől is, hiszen ez biztosítja a szabad pályaválasztás lehetőségét. De a pártnak és az államnak e feltételek létrehozásáért folytatott harca során végzett kommunista nevelőmunka óriási hatással van és lesz a jövőben is az emberek tudatára, és ezáltal elősegíti ezeknek a feltételeknek a megteremtését.

A kommunista nevelés ma mindenekelőtt a dolgozók politikai öntudatának fokozására irányul, de ugyanakkor azt is szem előtt tartja, hogy a tömegeket az új, kommunista erkölcsre, a marxista világnézet alapjainak elsajátítására stb. kell nevelni. A kommunista nevelésnek elő kell segítenie az állam erejének növekedését, a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységének további szilárdulását, a szovjet hazafiság és a szocialista nemzetköziség nemes érzésének elmélyülését, oda kell hatnia, hogy a tömegek szervezettek és fegyelmezettek legyenek, fenntartás nélkül szolgálják a kommunizmus ügyét,

¹¹ *Sztálin*. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 3. kiad. Szikra 1953. 66. old.

gyűlöljék a nép ellenségeit, s emberek legyenek fondorlataikkal szemben. A kommunista nevelésnek elő kell segítenie azt is, hogy a szovjet emberekben felszínre kerüljenek a szovjet népnek és kommunista élesapatának legjobb tulajdonságai: a bátorság, a kitartás, a nehézségek leküzdésére irányuló elszánt akarat, s a kommunizmus győzelmébe vetett megingathatatlan hit.

A dolgozók kommunista nevelésének igen fontos feltétele, hogy a párt szüntelenül gondoskodjék a káderek eszmei megacélozásáról, hogy felvértezze őket a marxista—leninista elmélet fegyverével, s harcoljon a burzsoá ideológiának és erkölcsnek az emberek tudatában élő csökevényei ellen.

Bármily nagyok is az emberek kommunista nevelése terén elért eredményeink, ezeket nem szabad túlbecsülnünk. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az emberek tudatában élő és magatartásában megnyilvánuló régi hagyományok leküzdése rendkívül nehéz és bonyolult feladat, hiszen a régi világ ezen a téren különösen makacs és szívós ellenállást fejt ki az újjal szemben. Lenin hangsúlyozta, hogy „az emberiség egész történetében legnagyobb változás, amikor a kényszermunkát felváltja a saját magunk javára végzett munka, nem mehet végbe súrlódások, nehézségek, összeütközések nélkül, anélkül, hogy erőszakot ne alkalmazzunk a megrögzött naplopókkal és azok szekértolóival szemben”¹². Aki azt állítja, hogy a tömegeknek a kommunista erkölcs szellemében való nevelése egyszerűen és simán, harcok és konfliktusok nélkül megy végbe, az vagy naív, vagy pedig szándékosan akadályozza annak a nehéz feladatnak a megoldását, amit az emberek átnevelése jelent. A konfliktusnélkülség elmélete az erkölcs területén ugyanolyan tarthatatlan és káros, mint a művészet területén.

Az embereknek a kommunista erkölcs szellemében való nevelése szorosan összefügg a szovjet emberek alkotó munkájával, az új társadalom építése során felmerülő nehézségeknek a Kommunista Párt és a szovjet állam politikai és eszmei irányítása mellett történő leküzdésével, a burzsoá ideológia és erkölcs

¹² *Lenin Művei*. 26. köt. 421. old.

csőkevényei ellen folytatott következetes harccal. Ez a kommunista erkölcs kialakulásának egyik legfontosabb törvényszerűsége.

Amikor a burzsoá ideológia és erkölcs ellen, az emberek tudatában élő kapitalista csőkevények ellen harcolunk, a burzsoá erkölccsel és annak csőkevényeivel szembe állítjuk a mi kommunista ideológiánkat és erkölcsünket, melynek elvei szöges ellentétben állnak a burzsoá erkölcs elveivel. A kommunista erkölcs az egyénnek a társadalomhoz, a hazához és az emberiséghez való új viszonyát, az embernek embertársaihoz való új viszonyát fejezi ki. A társadalom iránti kötelességet nem ismerő burzsoá individualizmussal a kommunista erkölcs a kollektívizmus, a társadalom iránti kötelesség elvét, a burzsoá nacionalizmussal és kozmopolitizmussal az igazi hazafiságot és az internacionalizmust, a burzsoá embergyűlölettel a szocialista humanizmust állítja szembe. Az elveknek ez az ellentétessége abból fakad, hogy a burzsoá erkölcs a magántulajdon és a kizsákmányolás fenntartásának és megszilárdításának vágyából indul ki, a kommunista erkölcs ezzel szemben a kizsákmányolás ellen vívott harc, a kommunizmusért vívott harc eszköze.

2. A kollektívizmus mint a kommunista erkölcs elve

a) A kollektívizmus fölénye a burzsoá individualizmussal szemben

Az emberi tudatban és magatartásban megnyilvánuló kollektívizmus az emberek szolidaritását, a társadalmi érdekek iránti odaadását fejezi ki. A termelőeszközök magántulajdonának individualizmus felel meg az emberek tudatában és magatartásában egyaránt; a termelőeszközök társadalmi tulajdonának a kollektívizmus elve felel meg, mely szöges ellentéte a burzsoá individualizmusnak. Az individualizmus elve keresztül-kasul áthatja a kizsákmányoló osztályok erkölcsi nézeteit és elméleteit; a kollektívizmus elve kifejezi a kommunista erkölcs legfontosabb sajátosságát, kifejezi az egyénnek a társadalomhoz

való új viszonyát, amelyet a szocialista rend nevel ki az emberekben¹³.

Az individualizmus az egyéni boldogulásra való törekvést a társadalom érdekei fölé, az egyén érdekeit (egyéni az osztály-társadalom történetében mindig a kizsákmányoló kisebbséghez tartozó egyént kellett érteni) a közérdek fölé helyezi. Amióta a társadalom ellenséges osztályokra szakadt, az uralkodó osztályok képviselőinek magatartását mindig az egyéni érvényesülés elve szabta meg. Ez az elv csekély kivétellel valamennyi Marx előtti etikai rendszeren végigvonul, és különösen világosan jut kifejezésre a burzsoá ideológusok által alkotott etikai rendszerekben; ezeknek a rendszereknek az a rendeltetésük, hogy igazolják annak a társadalomnak a létjogosultságát, melyben a közösség érdekeit alárendelik az önző egyéni érdekeknek. A burzsoá moralisták a filozófia és az etika középpontjába a burzsoá egyént állítják, akinek jogában áll megszédni magát és tönkretenni másokat, s mindenképpen helyeslik vagy fellengzős frázisokkal takargatják ennek az „egyénnek” rabló megnyilvánulásait.

A világirodalom legjobbjai nagy művészi erővel leplezik le a kizsákmányolók tudatában és magatartásában megnyilvánuló individualizmust, a hol nyíltan cinikus, hol pedig kenetteljes frázisokba és illemszabályokba burkolt ragadozó erkölcsöket. Shylock (Shakespeare), Gobseck (Balzac), a fösvény lovag (Puskin), Csicsikov (Gogol), a Razuvajevék és a Kolupajevék (Scsedrin) — mind-mind a különböző történelmi korok uralkodó osztályaira jellemző individualizmus megtestesítői. Gorkij „Klim Szamgin élete” című regényében mély emberismerettel leplezte le az embereket megvető, gerinctelen, kétkulacsos és üres lelkű intellektuel individualizmusát.

A polgári társadalom ellentmondásainak kiéleződésével a burzsoá individualizmus az etikában (és az egész burzsoá

¹³ A „kollektívizmus” terminust néha a szocializmus szinonímájaként használják, vagyis ez a terminus rámutat a termelési folyamatnak a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló társadalmi, kollektív jellegére. Ezzel a terminussal fejezzük ki a Kommunista Párt részéről történő politikai vezetés kollektív jellegét is (a kollektivitás mint a pártvezetés elve). Itt a kollektívizmust mint a kommunizmusért harcoló és a kommunista társadalmat építő emberek magatartási elvét vizsgáljuk.

ideológiában) mindinkább az embergyűlölet és a rablás nyílt védelmezésévé, a dolgozók kizsákmányolásának, a hódító háborúknak és a gyarmati fosztogatásnak cinikus dicsőítésévé válik. Így jelentkezik az imperializmus ideológusainál, Nietzschénél, továbbá az amerikai és az angol imperializmus számos mai ideológusánál.

A reakciós burzsoázia mai ideológusai, akik műveikben az imperializmus korának jellemző tüneteit — a politikai reakció fokozódását és az államrend fasizálódását tükrözik, az embertelen individualizmussal együtt a totalitarizmust, vagyis a „kiválasztottak” („felsőbbrendű emberek”, „elit”, „uralkodásra termett fajok” stb.) kasztjának, ennek a mindenfajta erkölcsön kívül álló és a tömegeket „testületileg kizsákmányoló” kasztnak az uralmát hirdetik. A burzsoázia néha még azzal is megpróbálkozik, hogy ezt „az individualizmus leküzdéseként” tüntesse fel. A valóságban azonban ez nem más, mint kísérlet arra, hogy megmentse az embertelen individualizmus elvén alapuló társadalmat, amelyre a történelem már rég kimondta a halálos ítéletet.

Abban a harcban, melyet a dolgozó tömegek a kizsákmányolás és az elnyomás alóli felszabadulásukért vívnak, erősödik a szolidaritás érzése, s utat tör magának a kollektívizmus elve. Az elnyomott tömegek legjobb képviselői, a tömegek felszabadulásáért folytatott küzdelem élharcosai arra tanították a becsületes embereket, hogy minden egyéni érdeket rendeljenek alá a nép ügyéért folytatott harc érdekeinek. „Inkább fel se nőjön az olyan — írta Csernisevszkij —, akire nincsenek hatással a társadalmi életről formált gondolatok, akire nincsenek hatással olyan érzelmek, amelyek arra készítetik, hogy részt vegyen a társadalom életében. Ha az én megfigyeléseim s tevékenységem köréből hiányoznák az eszme és a lendület, mely a társadalom javát célozza (vagyis ha nem volna bennem állampolgári öntudat), akkor mi maradna számomra? Mi maradna megfigyeléseim tárgyául? Mi az, amiben részt vehetnék? Egyes személyek aprólékos viszonyai, zsebükre, hasukra és elveikre irányuló gondolataik”¹⁴.

¹⁴ Csernisevszkij. Válogatott esztétikai tanulmányok. Szikra 1950. 223. old.

Csernisevszkij azt tartotta, hogy korának legtöbb művelt embere, még a jó képességű, s a legbecsületesebb ember is azért vált ernyedtt, jellemtelen és erkölcsileg züllött emberré, mert élete során sohasem érzett közösséget a társadalom érdekeivel.

Szaltikov-Scsedrin, a zseniális orosz satíráíró szenvedélyesen ostorozta korának társadalmát, melyben az emberek „a csend és a rend” szellemében, nem pedig a közérdek szolgálatának szellemében nevelkedtek. „Az a társadalom, melyben megszűnik a nemes gondolatok és érzelmek szükségessége . . . tehetetlen, ernyedtt, erőtlen; az a társadalom fokozatosan bomladozó hulla, és semmi más”¹⁵.

Csak az a társadalom képes töretlen ívű fejlődésre, amely arra neveli az embereket, hogy odaadón szolgálják a társadalom érdekeit, hűségesen szolgálják a népet. Igaz ember, igazi egyéniség csak a magasztos társadalmi érdekek szolgálatának légkörében, csak a közjóért harcoló közösséggel való szoros kapcsolat során nevelődhet ki.

Mindaddig, míg a legösszekovácsoltabb és legszervezettebb osztály, a proletariátus a hatalmas forradalmi mozgalom élére nem állt és meg nem jelent a történelem színpadán, csak néhány öntudatos ember törődött a közérdekkel. A felszabadító mozgalom proletár időszakában felmérhetetlenül kiszélesedik a közérdekért harcolók köre. A munkásosztály élcsapata, a Kommunista Párt felvilágosítja és szervezi a munkásosztályt, megmutatja neki a harc célját, vagyis a kollektivizmus szellemében neveli a munkásosztály tömegeit. A munkásosztály a kizsákmányolók ellen folytatott harcában a kizsákmányolók rendjének individualista elvével a kollektivizmus elvét, ezt a harci szolidaritásra, egymás kölcsönös megsegítésére s a közös ügy iránti hűségre kötelező elvet segezte szembe.

A szocializmus győzelme lehetővé teszi az egész dolgozó népnek a kollektivizmus szellemében való nevelését. A kizsákmányoló osztályok felszámolása elhárította a kollektivizmus fejlődésének útjából a fő akadályokat, megszüntette a város

¹⁵ Szaltikov-Scsedrin Művei. 9. köt. „Pravda” kiadás. 427. old. (oroszul).

és a falu, valamint a szellemi és a fizikai munka közötti ellentétet, a nemzeti gyűlölködést stb. Míg a burzsoá állam Marx szavai szerint csupán az illuzórikus egyetemes érdek kifejezése (a valóságban az osztályelnyomás eszköze), a szocialista állam valóban az egész nép érdekeit juttatja kifejezésre. A szocializmus országában a nép és az állam érdekei azonosak, a közérdek egyidejűleg állami érdek is és viszont.

A kollektivizmus szellemében való nevelés feltétele, hogy az egyén szoros kapcsolatban legyen a közjóért, a nép érdekeiért harcoló kollektívával.

A burzsoázia trösztök, részvénytársaságok, korporációk stb. formájában hozza létre a maga „kollektívait”. De az üzletemberekből, a „haszonlovagokból” álló „közösségektől” mi sem áll távolabb, mint a belső egység. A közösség igazi egységét nem az önös érdekek védelme, nem a tulajdonért való rettegés szüli, hanem kizárólag a nagy társadalmi eszme iránti közös hűség, az egyéni érdekek alárendelése a társadalmi érdekeknek, az egész nép érdekeinek. A burzsoá „közösségben”, melyet csak tagjainak önző érdekközössége fűz egybe, melynek összetartó ereje a tulajdonért érzett rettegés, az uralomféltség, nem fejlődhetnek, nem nevelődhetnek igazán nagy egyéniségek. Az egyén ereje itt szükségszerűen szétforgácsolódik a kapzsiság, a karriervágy stb. szülte kicsinyes érdekekért folytatott kicsinyes harcban.

A burzsoá „közösségekkel” szöges ellentétben áll bármely szovjet közösség, legyen az gyár, kolhoz, gépállomás, hivatal, tanintézet vagy egyéb közösség. A szovjet közösséget mindig az építőmunka közös érdekei, a kommunizmusért vívott harc közös céljai fűzik egybe. Minden egyes közösség meghatározott helyet foglal el ebben a harcban, meghatározott feladatokat old meg a maga tevékenységi körében. Az egyén az ilyen kollektívában megtanulja, hogy a maga törekvéseit összeegyeztesse mások törekvéseivel, hogy a közös célt (az egész társadalom és az illető közösség célját) saját fő céljává tegye, és úgy egyeztesse össze ezzel egyéni érdekeit, hogy azok ne kerüljenek konfliktusba a társadalmi érdekekkel. A társadalom gazdasági alapjai, amelyeken a szovjet kollektívák munkája felépül, lehetőséget nyújtanak arra, hogy a gyakorlatban össze-

egyeztessük az egyéni érdekeket a közérdekekkel, alárendeljük az előbbieket az utóbbiaknak, s hogy a társadalom iránti közös kötelességtudat révén egyesítsük a kollektíva tagjait.

A szovjet közösség, mely az elvtársiasság és a barátság szellemében neveli az embereket, nem egyik embernek a másiktól való személyi függőségére épül.

Nem egyes személyek iránti hűség, hanem a nép, a haza, a kommunizmus ügye iránti odaadás az, ami összetartja a szovjet kollektívákat, ami szervezetük alapját alkotja. Ezért minden szovjet közösségben ki lehet és ki is kell alakítani a helyes kapcsolatokat a közösség tagjai között, olyan kapcsolatokat, amelyekhez hozzátartozik a közösség tagjainak kölcsönös támogatása és segítése, az öntudatos fegyelem, a bírálat és az önbírálat, a becsületesség és az igazságosság. „A kollektíva — mondja Makarenko — kollektív szervekkel rendelkező, szervezett egyének céltudatos összessége”¹⁶. A közösségen belül, a közösség tagjai között kialakuló kapcsolat „nem barátság kérdése, nem szeretet kérdése, nem szomszédság kérdése, hanem a felelős függőség kérdése”. A közösség felel minden egyes tagjának munkájáért, és a közösség minden tagja felel a kollektíva munkájáért, tehát mindenekelőtt a saját munkaterületéért, azért, amivel ő járul hozzá a kollektíva munkájához.

A szovjet társadalom azt a győzelmet juttatja kifejezésre, amelyet a kollektivizmus aratott egy hatalmas országban, ahol a dolgozók valamennyi közösségét (állami vállalatok, intézmények, kolhozok) a kommunizmus építésének nagy feladatai lelkesítik, ahol az egész nép egyetlen közösségbe tömörült, amelyet az erős, egységes Kommunista Párt vezet a kommunizmus győzelme felé.

A kommunizmusért vívott harc, melyet a gazdasági fejlődés tett szükségessé, elképzelhetetlen az egyes közösségek, az egész nép akarat- és cselekvési egysége nélkül. Egységes cél, egységes akarat, cselekvési egység, egységes fegyelem — ezek az igazi kollektíva legfőbb vonásai.

„Az egységes akarat nem lehet frázis, jelkép. Követeljük,

¹⁶ Makarenko Művei. 5. köt. 207. old. (oroszul).

hogy az a gyakorlatban érvényesüljön”¹⁷ — mondta Lenin 1920-ban. Rámutatott arra, hogy a párt vezette proletariátus akarategysége segítette a polgárháború idején a parasztság megnyerésében és az ellenség legyőzésében. Hangsúlyozta, hogy a proletariátus akarategységére feltétlenül szükség van a parasztság gazdasági szétforgácsoltságának leküzdéséhez, a szocializmus győzelméhez is. „Itt a fegyelem, az odaadás, az akarategység győz”¹⁸ — írta. A párt sziklaszilárd egysége, a népnek a párt mögé való felsorakozása arról tanúskodik, hogy Lenin követelése valóra vált.

A szovjet szocialista közösségből kisugárzó hatalmas erő csodákat művelt, hőstetteket szült a munka frontján. Ezek a hőstettek átalakították az ország képét, iparóriásokat teremtetek, s most termőföldekké varázsolják a szűz- és parlagföldeket. A szocialista közösség ereje új embereket nevelt és nevel ma is, szüntelenül, olyan embereket, akiknek élete a kommunizmusé, akik önzetlenek és önfeláldozóak, bátrak és merészek. Ezek az emberek nem üvegházban nevelkednek, nem szakadnak el a közösség munkájától és harcától, nem szakadnak el a néptől.

Bármilyen nagy is egy ember befolyása egy másik emberre, ezt semmiképpen sem hasonlíthatjuk össze a közösség befolyásával. A közösség alakítja ki a szilárd jellemeket, az emberek nemes erkölcsi tulajdonságait. A közösség alakítja ki az emberek egyéniségét. A marxizmus már régen bebizonyította, hogy ha a munkás a közösséggel, a tömegekkel való összefogásra törekszik a tőke elleni harc érdekében, az tulajdon méltóságának felismerését, egyéniségének fejlődését jelenti. A győztes szocializmus országa megteremtette a kollektivitás fejlődésének, az egyén és a közösség közötti szoros kapcsolatnak a feltételeit, lehetővé tette, hogy az *egyén* a dolgozók *tömegében* a fejlődés csodálatos útját tegye meg, s megteremtette az egyén új típusát, a közösségi embertípust. A társadalomnak közösségi emberekről van szüksége, s ez a szükséglet Makarenko megállapítása szerint erkölcsileg alátámasztott szükséglet. A marxizmus az erkölcsileg igazolt szükségletet egyszersmind a törté-

¹⁷ Lenin Művei. 30. köt. Szikra 1953. 518. old.

¹⁸ Ugyanott, 520. old.

nelem által napirendre tűzött szükségletnek tekinti. A történelem elérkezett egy olyan társadalom megteremtéséhez, melynek közösségi emberekre van szüksége és amely ki is neveli ezeket az embereket. Ilyen társadalom a szovjet szocialista társadalom.

Az erkölcsi és politikai egység további erősítésének és a kommunizmus felsőbb szakaszára való áttérésnek egyik legfontosabb feltétele, hogy az ország dolgozóit a kollektívizmus szellemében, a közérdek szolgálatának szellemében, az egyéni érdek és a közérdek összehangolásának szellemében neveljük, és harcoljunk a dolgozók tudatában meglevő individualista csökevények ellen. Kalinyin szavai szerint a dolgozók kommunista nevelésében nagy gondot kell fordítani arra, hogy a termelésben és a mindennapi életben egyaránt meghonosítsuk a közösségi magatartás szellemét, és olyan feltételeket teremtsünk, amelyek mellett a közösségi érzés szokásainknak, magatartásunk szabályainak elválaszthatatlan részévé válik. „Mi a kapitalista társadalommal a kommunizmust, a kollektívizmust állítjuk szembe; és meg vagyunk győződve óriási fölényéről”¹⁹.

b) A társadalmi érdek a szovjet ember legfőbb érdeke

A marxizmus régen visszautasította azt a kispolgári felfogást, hogy a szocializmus az aszkézis birodalma, ahol az emberek igényeit a mindenki számára egyenlő minimumra fogják lekorlátozni, ahol az emberek kénytelenek lesznek lemondani minden örömről, és a társadalom iránti kötelességnek „áldozni” magukat. A szocializmust az emberi igények kibontakozása és sokrétűsége, nem pedig azok korlátozása és egyenlősítése, a szükségletek teljes kielégítése, nem pedig ezek kielégítésének megtagadása jellemzi. Az aszkézis, amint Engels rámutatott, az elnyomott tömegek korai forradalmi mozgulásaiban az erkölcsi intelmek középpontjában állt, s az

¹⁹ Kalinyin. A kommunista nevelés kérdései. Szikra 1953. 168. old.

uralkodó osztály fényűzése és feslett életmódja elleni tiltakozás sajátos formája volt. De elvesztette forradalmi jelentőségét, mihelyt az ipari proletariátus a forradalmi harc történelmi színterére lépett. A proletariátusnak nincs szüksége olyan prédikációkra, hogy mondjon le a földi javakról, hiszen a kapitalista társadalomban amúgy is meg van fosztva e javaktól. Még kevésbé van szükségük ilyesmire a dolgozóknak a szocializmus országában, ahol az élet minden java — anyagi és szellemi javak egyaránt — őket és csakis őket illeti meg.

A szocializmus országában az ember annál teljesebben és annál jobban elégítheti ki személyi szükségleteit, minél többet törődik a társadalom érdekeivel, minél jobban és lelkiismeretesebben dolgozik az egész szocialista társadalom javára. Ha egy munkás vagy alkalmazott csak a keresetért dolgozik, és nem érdeklődik hivatalának vagy üzemének egész munkája iránt, nem kapcsolja össze a maga munkáját és kollektívájának munkáját az ország közös érdekeivel, akkor ez a munkás vagy alkalmazott még nem nevezhető igazi közösségi embernek. Ugyanígy az a kolhozparaszt, aki nem érdeklődik a kolhoz közös ügyei iránt, akinek szíve nem dobog együtt a közösséggel, még nem nevezhető igazi közösségi embernek, hiába van megfelelő számú munkaegysége. Még kevésbé nevezhető közösségi embernek, ha csak ímmel-ámmal dolgozik a közös gazdaságban, s mindenekelőtt egyéni háztáji gazdaságával törődik, azt tekintve jövedelme fő forrásának.

Az individualista csökevények még akkor is kiütkeznek az emberekből, ha ezeknek az embereknek megvan a tehetségük és akaratak a jó munkára.

Moszkva terület egyik kerületében 1953-ban földrajzi kutatómunkálatok folytak. A dolgozók között volt egy szakmunkás, aki eléggé kezdeményező és megbízható dolgozónak bizonyult. Előbb a termelésben dolgozott, majd teljesen a földrajzi kutatásnak szentelte munkáját. Amikor megkérdezték tőle, miért változtatta meg szakmáját, azt válaszolta, hogy az expedíciók olyan „szabadságot” nyújtanak neki, amilyent az üzemi munka nem biztosít: „a termelésben nyolc órát kell dolgozni, itt pedig mikor hogy... Rossz időben nem dolgo-

zunk, ha új helyre megyünk, egy-két hétig rendezkedünk, várjuk az anyagot és a felszerelést, pihenünk . . . A pénzcsekét meg úgyis kifizetik . . .”

Kell-e bizonyítani, hogy ennek a dolgozónak az élete még korántsem forrt egybe a társadalom érdekeivel, s hogy az államhoz való viszonyában a „minél kevesebbet adni, minél többet kapni” elv vezérli?

Az a tény, hogy a társadalmi érdekeket tekintjük az egyén legfőbb érdekének, nem jelenti azt, hogy lemondunk az egyéni érdekekről, amint azt a marxizmus ellenségei állítják, hanem csupán azt jelenti, hogy az egyéni érdeket mélyebb tartalommal töltjük meg. A régi, burzsoá etika azt tanította: törődj csak egyéni érdekeddel, ezzel automatikusan a közjót szolgálod. Ez hazugság volt. Az új, kommunista etika ezt mondja: legyen gondod mindenekelőtt a társadalmi érdekekre, tekintsd azokat legfőbb érdekednek, s ezzel a közjót és egyben saját javadat is szolgálod.

A közös ügyet odaadóan szolgáló szovjet ember joggal követeli, hogy gondot fordítsanak személyi szükségleteire és érdekeire. Ha az a kolhozparaszt, aki becsülettel dolgozik a kolhozban, nem tudja elérni a vezetőségénél, hogy egy lovat bocsássanak rendelkezésére különböző személyi szükségletei céljából (például, hogy szénát hozzon a személyi tulajdonában levő állatok számára, vagy hogy kórházba vigye családjának valamelyik tagját stb.), akkor joggal bántódik meg, különösen ha még a szemére is vetik, hogy túlságosan sokat törődik saját, egyéni érdekeivel. Teljesen helytelenül járnak el azok, akik nem fordítanak figyelmet a kolhozparaszt egyéni érdekeire, és személyi igényeit alaptalanul individualista törekvések megnyilatkozásának tekintik. Igen fontos, hogy meg tudjuk különböztetni a szocialista gazdaság dolgozójának egyéni érdekeit — melyeknek kielégítése nem akadályozza, hanem segíti a közös ügyet — a társadalmi érdekeket lábbal tiprók, harácsolók, spekulánsok, naplopók önző érdekeitől. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szocializmus nem fojtja el az egyéni érdekeket, hanem azok minél tökéletesebb kielégítésére törekszik. A szocializmus egyik legfontosabb követelése nem az egyéni érdekek mellőzésében, hanem az egyéni

érdekeknek a társadalmi érdekekkel való helyes összeegyeztetésében, összehangolásában jut kifejezésre.

A társadalmi érdekek odaadó szolgálatára nevelt szovjet ember nem helyezkedik szembe a társadalommal, a közösséggel. A szovjet embertől mérhetetlenül távol áll a „kispolgári boldogságnak”, vagyis az életjáradékot élvező megelégedett házaspár boldogságának ideálja, és általában a mások kizsákmányolásából élő tulajdonosok minden „boldogság”-ideálja. Milyen szánalmasnak tűnik például a szovjet ember számára az egyik csehovi hős boldogságesezménye, aki abban látta életének célját, hogy egy kis tanyája és pöszmétebokra legyen. A gyümölcsös kedvéért egész életén át kuporgatta a garasokat, számításból nősült, halálra éhezettette a feleségét, és végül elérte hitvány kis célját, azt, ami számára a „boldogságot” jelentette!

A szovjet társadalomban csupán az elmaradott emberekben, a kapitalizmus csökevényeiként élnek még ilyen elképzelések a boldogságról. De helytelen volna, ha nem látnánk meg ezeket a szegényletes csökevényeket, és nem harcolnánk ellenük. A szovjet társadalomban is találkozunk még olyan emberekkel, kiknek életében és magatartásában, Scesdrin szavaival élve, „az önfenntartás kultusza” uralkodik. Az emberek magatartásában megnyilvánuló individualista hagyományok igen szívósak, és közvéleményünknek állandó harcot kell folytatnia ezek ellen.

Nem kevésbé távol áll a szovjet emberektől a bennünk, vagy fölöttünk, a mennyei birodalomban lakozó boldogságnak, a földi nyomorúság és szenvedések fejében ígért jutalomnak az álszent hirdetése, amely tétlenségre és magányosságra kárkoztatja az embert. A boldogságról alkotott kommunista felfogás alapvetően különbözik a boldogságról vallott egyéb nézetektől, mert ez a felfogás abból indul ki, hogy az ember alkotó erejét a társadalom érdekében fejleszti, a társadalom szolgálatába állítja. A boldogság Alekszej Tolsztoj, a kiváló szovjet író szavai szerint annyit jelent, mint „érezni, hogy teljes szellemi és fizikai erőnkkel a társadalmat szolgáljuk”. Ilyen boldogság tölti el a nép javáért küzdő harcosokat. Ennek a boldogságnak a feltétele a közösséggel, a néppel, a harcosok élesapatával való

kapcsolat. A szovjet emberek boldogsága — az új élet építőinek boldogsága, akik a természet erőit az ember szolgálatába állítják, és igazán emberi kapcsolatokat teremtenek mind az egyes emberek, mind pedig a népek között. Ez a boldogság a tudás öröme, a teremtő munka és az alkotás öröme, a békéért, a nép és az egész emberiség nagyszerű jövőjéért folytatott harc öröme. Ebben az igazi emberi örömben új, tündöklő fénnel ragyognak fel az emberek közti bensőséges kapcsolatok — a szerelem és a barátság is. De az egyéni öröm, az egyéni boldogság elképzelhetetlen mások boldogsága nélkül.

„A mi kommunista etikánk — írta Makarenko — a boldog emberek millióira kell hogy épüljön, nem csupán az én boldogságomra. A régi logika: boldog ember akarok lenni, semmi közöm másokhoz. Az új logika: boldog ember akarok lenni, de az ehhez vezető leghelyesebb út, ha úgy fogok cselekedni, hogy mindenki más is boldog legyen. Akkor én is boldog leszek. Bármit teszünk is, gondolnunk kell a közösségre, az egyetemes győzelemre, az egyetemes sikerre”²⁰).

A szovjet társadalom nem becsüli sem az önelégült tulajdonosra jellemző individualizmust, sem a kollektívától idegenkedő, elszigetelt egyén egoizmusát. Az az ember, aki csak önmagával törődik, aki szembehelyezkedik a szovjet kollektívával (még ha látszólag „kollektív” ember is), nem lehet erkölcsileg szilárd. A közösségtől való elszakadás megingatja az ember jellemét, döllyföt, elbizakodottságot, önhittséget, irigységet és aljasságot szül. „Az egyéni önzés az aljasság szülőatyja...”²¹ — írta Gorkij. Az egoisták természetüknél fogva amorálisak. A szovjet irodalom a valósághoz híven és meggyőzően tárja elénk, milyen sorsra jutottak az ilyen önző emberek a német fasiszta hódítók ellen viselt háború napjaiban, az emberek nagy erkölcsi megpróbáltatásának idején. Fagyeejev „Az ifjú gárda” című regényében megmutatja, hogyan gátolta meg a beteges önimádat Sztahovicsot abban, hogy bátor harcosa legyen az Ifjú Gárdának, melynek tagja volt. Ez az

²⁰ *Makarenko* Művei. 5. köt. 430. old. (oroszul).

²¹ *Gorkij*. Cikkek és pamfletek. „*Molodaja Gvardija*” kiadás. 1948. 245. old. (oroszul).

önimádat a helytelen nevelés következtében fejlődött ki benne. Már gyermekkorában hozzászokott ahhoz, hogy az események középpontjában álljon, és minden körülötte forogjon, s hogy mások dicsőségét a maga számlájára írja. A kemény megpróbáltatás pillanatában — szemtől szemben az ellenséggel — gyávának és hazaárulónak bizonyult. Azért süllyedt olyan mélyre, mert önző érdekeit többre becsülte az Ifjú Gárda érdekeinél, a haza érdekeinél.

A gyávák és a hazaárulók pusztulásra vannak ítélve. Pusztulásuk mindenekelőtt erkölcsi pusztulás, osztályrészük a szégyen.

Az önzés, az önimádat, a kicsinyes egyéni érdekek minde- nek fölébe helyezése minden körülmények között az egyéni gyengeség forrása, s feltétlenül pusztuláshoz vezet. Aki saját szűkkörű egyéni érdekeinek él, annak számára az egyéni bánat katasztrófává válhatik. „Az egoista pusztul el elsőnek — írta Ny. Osztrovszkij. — Magában és magának él. S ha «én»-je keréketörök, nincs miért élnie tovább. Az egoizmus, a halálra- ítéltség éjszakája rémlik fel előtte. De mikor az ember nem magának él, mikor feloldódik a közösségben, nehéz megölni: hiszen meg kellene ölni egész környezetét, meg kellene ölni az egész országot, az egész életet”²².

A burzsoá filozófusok és moralisták, erkölcsi tanaik individualista, egoista jellegének palástolása céljából nemegyszer szót emelnek a szélsőséges individualizmus és önzés ellen, s az altruizmus elvont elvét szegezik vele szembe. De ez az altruizmus az uralkodó kizsákmányoló osztály szolgálatában álló szociológusoknál és moralistáknál nem lépi túl az együtt- érzésre és „a felebaráti segítségre” irányuló követelmény kereteit, és egyáltalán nem tűzi ki céljául a tömegek felszabadí- tását, a társadalmi fejlődés elősegítését. Ez az altruizmus múlhatatlanul képmutatássá válik, hiszen „a felebaráti szeretet” prédikálása, ha a történelmi körülményektől és az osztályoktól elvonatkoztatjuk, egyértelmű az elnyomók iránti szeretet követelésével. A burzsoá altruizmus nem tűzi az egyén elé a

²² Osztrovszkij. Az élet lángja. Levelek, beszédek, cikkek. Ifjúsági Könyvkiadó 1955. 225. old.

kizsákmányolás elleni harc feladatát, nem kívánja meg, hogy az egyén törődjék a néptömegek történelmi sorsával, s éppen ezért, jóllehet szavakban elítéli az önzést, voltaképpen szegről-végről rokona és képmutató leplezése a burzsoá egoizmusnak. A kommunista etika ezért a burzsoá egoizmust és a burzsoá altruizmust egyaránt elítéli.

A szovjet társadalom tagjai és a kommunizmusért küzdő harcosok szerte a világon a kommunista társadalom felépítéséért harcolnak, részt vesznek a társadalom javára végzett közös munkában, felismerik a közösséggel szemben fennálló felelősségüket, tudásuk legjavát akarják adni a közösségnek, örülnek a kollektíva sikereinek, bánkódnak balsikerei miatt — vagyis minden pillanatban érzik, hogy részei a kommunizmusért küzdő közösségnek. Egyedül ez a forrása egyéni megelégedettségüknek, egyéni boldogságuknak.

Ez azt jelenti, hogy a boldogság fogalma a szovjet emberek s a világ kiváló kommunista harcosai szemében elválaszthatatlan a közös ügyért vívott harctól, a társadalmi kötelességteljesítéstől.

*c) A kötelesség, a becsület és a lelkiismeret fogalma
a kommunista etikában*

A kötelesség, a becsület és a lelkiismeret fogalma a kommunista etikában alapvetően különbözik a burzsoá etika hasonló fogalmaitól.

A kizsákmányoló osztályok etikai elméletei a kötelesség fogalmát mindig összekapcsolják az alázatosság, a béketűrés, a kizsákmányolókkal szembeni engedelmesség hirdetésével, arra használják fel ezt a fogalmat, hogy az uralkodó osztály érdekeit védelmezzék, s elvonják a tömegeket a kizsákmányolók társadalmi és államrendje elleni forradalmi harctól. Elméleti vonatkozásban a kötelesség ilyenfajta értelmezése az idealista történetfelfogásból következik, és kísérlet arra, hogy megalkossa a kötelesség olyan elvont fogalmát, mely állítólag minden időre és minden népre érvényes, és melynek forrása isten, vagy pedig az embernek a társadalmi viszonyoktól különállóan és

azoktól függetlenül vizsgált belső világa. Az uralkodó osztályok a tömegeknek az „örök” kötelességről — a munkáról és az engedelmisségről prédikálnak, de önmagukat mindenfajta társadalmi kötelesség alól kivonják. A burzsoázia szívesen beszél háború idején a hazafias kötelességről, de ugyanakkor minden igyekezetével azon van, hogy megszédje magát a hadiszállításokon, és még a hazaárulástól sem riad vissza, ha önző osztályérdekei úgy kívánják. Nem véletlen, hogy a burzsoá kultúra bomlását, a burzsoá világ szellemi és erkölcsi nyomorát tükröző mai burzsoá etikában elterjedt az úgynevezett etikai relativizmus, amely mindenképpen igazolni próbálja a reakciós burzsoázia amoralizmusát, és a munkásokat igyekszik eltéríteni osztályuk iránti kötelességük teljesítésétől.

A mai pragmatizmus relativista etikája például egyenesen azt követeli a munkásoktól, hogy felejtsék el osztályuk iránti kötelességüket. Dewey reakciós ideológus szerint a „kötelesség” fogalmában nincs semmi, ami az adott „szituáció” keretein túlmenne. Dewey egy olyan „szituációt” említ példaként, amikor a munkás eldönti azt a kérdést, csatlakoznia kell-e a szakszervezet által hirdetett sztrájkhoz, vagy sem. Azt javasolja a munkásnak, hogy kizárólag pillanatnyi egyéni érdekei szempontjából fontolja meg ezt a kérdést, s vegye számításba mindazokat a gyakorlati következményeket, melyek e döntésből kifolyólag reá és családjára hárulhatnak. Dewey azt követeli, hogy a munkás e kérdés megfontolása során feledkezzék meg a legfőbbbről, arról, hogy a munkásosztály érdekei homlokegyenest ellenkeznek a tőke érdekeivel. Az osztályszolidaritás és az osztály iránti kötelességtudat, amely arra buzdítja a munkást, hogy áldozatokat hozzon a közös ügyért, az egész proletariátus érdekeiért — gyűlöletes fogalmak a burzsoázia ideológusai szemében. Dewey korlátolt erkölce szerint ezek „vak impulzusok”, „külső parancsok” stb.

Ma, a kiéleződött osztályharc körülményei között a burzsoázia ideológusai mégis gyakran hivatkoznak a „kötelességre”, hogy engedelmisségre kényszerítsék, s az imperializmus agresszív terveinek készséges kiszolgálóivá tegyék a tömegeket.

Így a kapitalizmus érdekeit szolgáló valláserkölcst azt akarja elhitetni a tömegekkel, hogy az egyes emberek köteles-

ségét teljes mértékben a társadalomban elfoglalt helyzetük határozza meg: a munkás, a farmer, a tanító — ki-ki azt teszi a maga helyén, amit követelnek tőle. A munkásnak és a farmernek becsületesen kell dolgoznia, hogy munkája gyümölcseit „becsületesen” élvezhessék a nagyiparosok és a pénzmágnások; a tanítónak arra kell törekednie, hogy elkódósítse tanítványainak tudatát a tőkés társadalom „megszentelt” alapjainak megingathatatlanságába vetett hittel. Mondjatok le a szocializmusról szőtt ábrándokról, mondjatok le a tőke ellen folytatott harcról, törődjetek bele rabszolgahelyzetetekbe — íme, ilyen tartalommal töltik meg a „kötelesség” fogalmát a „keresztényi erkölcs” különböző válfajainak burzsoá prédikátorai.

Akár azt a relativista felfogást vallja valaki, amely mindenfajta kötelességet tagad a tulajdonos „gyakorlati” érdekei nevében, akár olyan kötelességet hirdet, amely azt kívánja a dolgozóktól, hogy ne szegüljenek szembe a rablással és az erőszakkal — egyremegy.

A kommunista etikában a kötelesség fogalma szorosan összefügg a kommunista erkölcs kritériumával. Míg ez a kritérium arra a kérdésre válaszol, hogy mi az élet és a harc célját jelentő objektív erkölcsi eszmény, a kötelesség fogalma arra a kérdésre ad választ, hogy mi az embernek az adott erkölcsi eszményből fakadó kötelessége ebben vagy abban a történelmi időszakban. A kötelesség forrása nem az „isten”, és nem az ember belső világa, hanem a társadalmi fejlődés objektíve napirendre került érdekei, az emberiség haladásának érdekei. A kommunista szemében a kötelesség fogalma az öntudatos, haladó gondolkodású emberek alapvető kötelességeit jelenti, azokét, akik a haladást, a néptömegek javát akarják szolgálni. A különböző országokban küzdő kommunista harcosok kötelességén azt a kötelességet értjük, amely hazájukkal, népükkel, a marxista párttal, a Szovjetunió vezette demokratikus, szocialista béketábor közös ügyével szemben reájuk hárul.

A kommunista etika nem a társadalom iránti kötelesség formális elismerését követeli, hanem azt kívánja, hogy mélysegesen meg legyünk győződve e kötelesség fontosságáról, óriási jelentőségéről, hogy minden törekvésünk és egész gyakorlati tevékenységünk e kötelesség teljesítésére irányuljon.

A kötelesség látszólagos, formális elismerése nem tudja kitartó és szívós harcra mozgósítani az embert. A marxista etika arra tanít, hogy minden erőnkkel részt vegyünk a társadalmi kötelesség teljesítésében.

Dzerzsinszkij megrázóan ecseteli börtönnaplójában, milyen kínokat és szenvedéseket kellett a cári börtön szomorú magányában hosszú éveken át elviselnie, majd így ír: „És mégis ha újra kellene kezdenem az életet, pontosan ugyanúgy tennék, mint ahogy kezdtem. És nem kötelességből, nem kényszerből. Létszükséglet ez számomra”²³. A kommunista szemében tehát a kötelesség nem pusztán külső kötelezettség, hanem létszükséglet, mélységes meggyőződés, hogy a nép, a kommunizmus ügyéért vívott harc történelmileg igazságos.

A Kommunista Párt mindig arra nevelte és neveli a nép ügyéért küzdő harcosokat, hogy így értelmezzék kötelességüket. A forradalmi kötelességükhöz hű orosz kommunisták a nép felszabadításaért vívott harcban látták életük értelmét, saját erkölcsi kielégülésük forrását, s ez a harc segített nekik abban, hogy hőiesen elviseljék a cári hóhérok üldözéseit.

Igazi forradalmi kötelességtudat hatja át azokat a sorokat, melyeket Julius Fučík, a nagy cseh hazafi, a lánglelkű kommunista harcos vetett papírra halála előtt. Julius Fučík, népének hű fia, a Gestapo kínzókamráiban is állandóan maga mögött érezte a kommunizmus hadseregében küzdő harcosok hatalmas közösségének legyőzhetetlen erejét. Ez segítette őt abban, hogy hőiesen állja a szenvedéseket, megőrizze lelkierejét, és bátran nézzen szembe a halállal. A halálra ítélt harcosok nevében így írt elvtársaihoz: „Teljesítettük kötelességünket... Az örömért éltünk, az örömért mentünk harcba, és az örömért halunk meg. Ezért sohase ébresszen gyászt a nevünk.” Így győzi le a halált a kommunisták mélységes kötelességtudata és kötelességérzete.

A meggyőződés által alátámasztott erkölcsi kötelesség az ember belső ösztönzőjévé, legbensőbb érzésévé válik. A kapitalista társadalomban a munkás mindaddig a tőke rabja, míg nem ébred tudatára a tőke elleni harc szükségességének, míg

²³ Dzerzsinszkij. Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1951. 70. old.

nem vesz részt ebben a harcban. Az ilyen munkást még nem hatja át az osztályával szembeni kötelességérzet. Ha az embernél, ugyanúgy mint a lónál, „a sarkantyú és a kenyér a lelkiismeret egyedüli ösztökeje”, akkor ez a helyzet, Marx szavaival élve, „teljesen megbénítja a kötelességérzetet”²⁴.

Csak a szilárd meggyőződés, a kommunizmus legyőzhetetlenségébe vetett mélységes hit teheti az embert a kommunizmus önfeláldozó harcosává. Ezt a meggyőződést a marxista—leninista elmélet adja meg, amelynek fejlődése elválaszthatatlan a munkásosztály, a dolgozók felszabadító harcától. Ha ez a meggyőződés megvan, akkor a kötelesség nem mond ellent a kívánságnak, nem kerül vele összeütközésbe, hanem a kettő összeolvad, s a kötelesség a leghőbb óhajjá, a lét örömévé válik. Ezáltal a kommunista etikában kiküszöbölődik a kötelesség és a kívánság közötti „örök” konfliktus, amely a régi étika megoldhatatlan problémája volt.

A szovjet társadalomban nem lehet kibékíthetetlen konfliktus a társadalmi és az egyéni között, következésképpen a kötelesség és a kívánság között sem. Ez nem jelenti azt, hogy a szovjet társadalomban a kötelességtudat soha, egyetlen embernél sem kerül ellentmondásba ezzel vagy azzal a kívánsággal. A kötelesség és az egyéni óhaj még a kommunizmusban sem lesz mindig és minden körülmények között abszolút összhangban. Ha ez így lenne, az azt jelentené, hogy a kommunizmus kizár minden különbséget az egyéni és a társadalmi között. Pedig az egyéni és a társadalmi között sohasem tűnhet el a különbség. A kommunizmus az egyéni és a társadalmi közötti harmónia oly magas fokát, a tudatosságnak oly magas színvonalát teremti meg, hogy az emberek azokban az esetekben, amikor egyéni kívánságaik eltérnek a kötelességtől, megszokásból alá fogják rendelni óhajaikat a kötelességnek, és így a kívánság és a kötelesség közötti konfliktus esetei kivételnek fognak számítani.

Minél inkább az ember létszükségletévé, szokásává válik a társadalmi kötelességtudat, annál kevésbé fordulhat elő konfliktus egyfelől a kötelesség, másfelől az óhaj, a hajlam, az

²⁴ *Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 1. köt. 1. félköt. 284. old.*

egyéni érdeklődés között. Semmiféle egyéni hajlam sem gátolhatja meg az embert abban, hogy ingadozás nélkül teljesítse kötelességét. Ehhez azonban az szükséges, hogy a kötelességteljesítés minden más óhajt leküzdő, ellenállhatatlan kívánsággá váljék.

Mint tudjuk, a kanti etikában az absztrakt kötelességnek való engedelmeskedés feltétlenül megköveteli, hogy erőszakkal legyőzzük önmagunkat, kívánságainkat, mert enélkül Kant szerint nincs erkölcsi magatartás.

A marxista etika ugyancsak megköveteli, hogy bizonyos kívánságainkat és hajlamainkat feltétel nélkül alárendeljük a társadalmi kötelességnek. De, mint már mondtuk, a marxista etika egyáltalán nem tartja kötelezőnek azt, hogy a kötelesség ellentmondjon a kívánságnak.

A marxista etika szerint ki lehet és ki kell alakítani a dolgozóknak azt a *meggyőződést*, hogy a társadalmi kötelesség teljesítése életbevágóan fontos a nép, a haza, a kommunizmus szempontjából, rá lehet és rá kell nevelni őket, hogy *tudatosan* törekedjenek e kötelesség maradéktalan teljesítésére. A szovjet emberek a német fasiszta banditák ellen viselt háborúban mélységes kötelességtudással védték hazájukat, s éppen ezért önfeláldozóan küzdöttek a haza becsületéért és függetlenségéért. Ez nem jelenti azt, hogy a marxista etika erkölcstelennek tartja, ha valaki kívánsága ellenére teljesíti kötelességét. Nem: ez az etika akkor is helyesli a társadalmi kötelesség teljesítését, ha az ember csak az állami fegyelem folytán, a közvélemény hatására stb. teljesíti kötelességét. A szovjet társadalomban a fegyelem is, a közvélemény is hatalmas eszköze annak, hogy a dolgozókat a társadalmi kötelesség iránti odaadás szellemében neveljük.

A kommunizmusért, a szocialista haza felvirágoztatásáért vívott harc megköveteli, hogy le tudjuk küzdeni a nehézségeket. Ez a harc optimizmust, győzniakarást, nemegyszer hősiességet és önfeláldozást kíván. A kötelesség követelményei sokszor igen szigorúak, különösen háború idején, életveszélyben. Minél nagyobb a veszély, annál szilárdabb akaratra van szükség a kötelesség teljesítéséhez.

■ A magas fokú kötelességtudás és kötelességérzet hőseket

formál az emberekből, nagyszerű hőstettekre készíti őket. Ilyen hőstettet vitt véghez például Alekszandr Matroszov a német fasiszta rablók elleni harcok során. Amikor már semmi lehetőség sem volt arra, hogy elhallgattassák a támadó alakulatok előrenyomulását akadályozó ellenséges gépfegyvereket, Matroszov odakúszott az ellenséges géppuskafészekhez, és testével torlaszolta el a lőrést. Hősi halálával biztosította a szovjet csapatok hadműveletének sikerét. „Mindhalálig teljesítette kötelességét” — írta a *Pravda* Matroszov hőstettéről. „Azzal, hogy kész volt életét áldozni, rászolgált a halhatatlanság megtisztelő jogára.”

A *Komszomolszkaja Pravda* annak idején beszámolt egy Arhangelszk területről származó leány — Klava Jarigina hőstettéről. Klava azt a megbízatást kapta, hogy egy nagyobb pénzösszeget juttasson el egyik postafiókból a másikba. Késő őszi volt. Az út egy folyón keresztül vezetett. A folyó vize a havazások következtében erősen megduzzadt. Amikor Klava a hídra lépett, az a rázúduló hatalmas víztömegtől leszakadt, s a leányka a jeges vízbe esett. Megkapaszkodott egy deszkában, és sodródott az árral. A pénzeszsák erősen akadályozta a mozgásban, de Klava nemcsak önmagára gondolt, a kötelességéről sem feledkezett meg. Fogával tartotta a zsákot, s az árral küzdve igyekezett kivergődni a partra, ám a parton feltornyosuló jégtáblák útját állták. Mintegy öt kilométert úszott így a leányka, amikor végre egy falunál a kolhozparasztok észrevették, és kimentették. A nagyfokú kötelességérzet adott neki energiát, kitartást, önuralmat, ez tette lehetővé, hogy életben maradjon, és megmentse a rá bízott állami vagyont.

A becsületes és hősi kötelességteljesítés hasonló példáival lépten-nyomon találkozhatunk a társadalom érdekeinek odaadó szolgálatára nevelt szovjet emberek mindennapi életében. Ezek a példák ékesszólóan bizonyítják a kommunizmus erkölcsi elveinek éltető erejét, nagyszerűségét és fennköltségét. De ne gondoljuk azt, hogy kötelességünket csak különleges, rendkívüli körülmények között kell teljesítenünk. A társadalom iránti kötelesség felismerésére és becsületes teljesítésére éppen ilyen szükség van mindennapi munkánkban, a szocializmus

építésének minden frontszakaszán. Sőt, éppen a munkás hétköznapiak során, a közös ügy sikeréért, a nehézségek leküzdéséért vívott szívós harcban válik szokássá a kötelesség szem előtt tartása; ebben a harcban formálódnak ki az olyan emberek, akik példaképei a kötelességteljesítésnek, akik bármilyen hőstettre készek, ha ezt a nép érdeke úgy kívánja. Nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy a magas fokú társadalmi kötelességtudat csak a közösséggel való állandó kapcsolat során, csak a nép közös ügyéért harcba egyesült közösség segítségével alakulhat ki az emberekben.

A nem öntudatos, az individualista hagyományokkal megfertőzött embereknel, továbbá azoknál, akik — Gorkij kifejezésével élve — jó meggyőződéseiket nem *magukban*, hanem *maguknál* hordják (vagyis akiknek meggyőződése csak a felszínen mozog), a kötelesség sokszor háttérbe szorul valamely egyéni kívánsággal, az egyéni érdekekkel szemben. Az ilyen dolgozó (üzemi, kolhoz- vagy hivatali dolgozó) tudja, hogy munkáját a lehető legjobban kell elvégeznie, hogy a jó munka kötelessége a társadalommal, az állammal szemben. Feladatát végre tudja hajtani, de igyekszik minél hamarabb „túlesni” rajta, formálisan, csak úgy immel-ámmal végzi el munkáját. Lényegében az ilyen dolgozó nem teljesíti kötelességét.

Manapság, amikor a mezőgazdaság további fellendítésével kapcsolatos bonyolult feladatok megoldása került napirendre, a párt és az állam arra törekszik, hogy képzett szakembereket (mezőgazdászokat, állattenyésztési szakembereket stb.) küldjön a falvakba. Mit mondhatunk azokról a párt- és gazdasági vezetők-ről, akik formálisan, csak a jelentés kedvéért hajtják végre a szakemberek falura küldésére vonatkozó pártutasítást, akik nem törődnek azzal, hogy az illető szakember rendelkezik-e megfelelő tapasztalatokkal, s alkalmas-e a kijelölt munkára? Nyilvánvaló, hogy az ilyen formális végrehajtás mögött a kötelességérzet hiánya, az állam iránti felelősségérzet hiánya rejlik.

Az a tény, hogy egyes funkcionáriusok formálisan intézik az ügyeket, hogy egyes hivatal- és vállalatvezetők formálisan hajtják végre a párt- és állami határozatokat, nemcsak az említettek lélektelen munkájáról tanúskodik. Erkölcsi vonat-

kozásban ez a tény azt is jelenti, hogy az illető vezetők nincsenek eléggé tudatában a nép, a szocialista állam iránti kötelességüknek. A párt mindig küzdött a párthatározatok formális kezelése ellen, s azt követelte, hogy e határozatokat lelkiismeretesen hajtsák végre, s hogy a végrehajtást minden párttag elsőrendű kötelességének tartsa. A párt mindig arra tanította a munkásosztályt és a dolgozó tömegeket, hogy így értelmezzék a kötelességet.

1905-ben, az önkényuralom ellen vívott forradalmi harcok idején Lenin azt követelte az orosz proletariátustól, hogy önzetlen odaadással szolgálja a forradalmat, higgyen a forradalom győzelmében, szenvedélyesen kívánja ezt a győzelmet, bátor és elszánt tetteket vigyen véghez. „Az oroszországi proletariátus maradéktalanul teljesíteni tudja kötelességét”²⁵ — írta Lenin.

1918-ban Lenin harcba hívta a munkásokat és a parasztokat az intervenciósok és a fehérgárdisták ellen. Így írt: „Oroszország minden munkása és parasztja teljesíteni fogja kötelességét és kész lesz a halálra, ha ezt a forradalom megvédésének érdeke megköveteli”²⁶.

A békés építőmunka éveiben a párt a szocializmus győzelméért vívott harcot tekintette a munkások s valamennyi dolgozó legfontosabb kötelességének.

A szovjetország dolgozóinak történelmi feladata a kommunista társadalom felépítése. Ez a feladat megfeszített munkát követel az ipar, a mezőgazdaság, a tudomány és a kultúra valamennyi ágának fellendítése érdekében. Ezzel a nagy történelmi feladattal függ össze az a következetes harc, melyet a Szovjetunió a demokratikus béketábor élén a népek közötti béke erősítéséért, a népek függetlenségéért és szabadságáért folytat. A szovjet embereknek e történelmi feladatból fakadó legfőbb kötelezettségük, hogy önfeláldozóan szolgálják szocialista hazájukat, az eredmények gyarapítására törekedjenek az építőmunka minden területén, kommunista módra dolgozzanak, óvják és erősítsék a szocialista tulajdont, a szovjet rend szent és sérthetetlen alapját, szigorúan tartásák

²⁵ *Lenin* Művei. 8. köt. Szikra 1954. 443—444. old.

²⁶ *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 146. old.

szem előtt az állami törvényeket és követelményeket, szolidaritásak legyenek más országok dolgozóival a reakció ellen folytatott harcukban, s készek legyenek utolsó csepp vérükig védelmezni szocialista hazájukat. „A haza védelme a Szovjetunió minden polgárának szent kötelessége” (a Szovjetunió Alkotmányának 133. cikkelye). Ezt a szent hazafias kötelességet a Szovjet Hadsereg, a szovjet emberek becsülettel teljesítették a Nagy Honvédő Háború napjaiban.

A társadalmi kötelesség előbbre való mindenfajta szűk hivatali vagy helyi érdeknél. Ha a társadalmi kötelesség helyett különféle helyi érdekeket tartunk szem előtt, vagyis ha lemondunk az egész társadalom, a nép, a szocialista állam közös érdekeiről, ha nem szívesen segítünk más üzemeknek, kerületeknek stb. az egész nép érdekeit szolgáló feladatok megoldásában — az ilyen magatartás összeegyeztethetetlen a Kommunista Párt hagyományaival. Hasonlóképpen, ha a társadalmi kötelesség helyébe családi érdekekből, csoport-érdekekből, frakciós vagy klikkszellemből, személyi presztizsből és személyi barátságból eredő megfontolásokat állítunk, akkor is szembehelyezkedünk a párt hagyományaival és a kommunista etika követelményeivel. Az SZKP története azt bizonyítja, hogy mindazok, akik erre az útra léptek és nem akartak róla letérni, a haza és a nép nyílt elárulásával végezték, s elnyerték a párt ellenségeinek, a nép ellenségeinek kijáró méltó büntetést.

Előfordul, hogy valaki a saját kényelme kedvéért lemond társadalmi kötelességének teljesítéséről. Arra is van példa, hogy egyes vezető funkcionáriusok, akiket a városból valamelyik kolhozba vagy gép- és traktorállomásra akarnak küldeni, inkább a városban maradnak, és az íróasztal mellől, telefonon „irányítanak” és adják az „utasításokat” stb. Az egyéni érdekek itt háttérbe szorítják a kötelességtudást, útjában állnak a kötelesség teljesítésének.

Vannak olyan kötelezettségek — ezekről később fogunk részletesebben beszélni —, amelyeket a családi élet, az elvtársi, baráti kapcsolatok rónak az emberre (kölesönös segítségnyújtás, támogatás stb.). Ezek a kötelezettségek azonban nem lehetnek ellentmondásban a tágabb értelemben vett társadalmi kötelességgel, hanem éppen abból fakadnak, annak a következményei.

1899-ben az orosz szociáldemokrácia soraiban működő opportunisták (az úgynevezett „fiatalok” vagy „ökonomisták”) sajtójukban arról panáskodtak, hogy az „öregek” nem viselkednek velük elvtársiasan. Lenin így válaszolt: „Igen! Tudjuk, mit jelent az elvtársi magatartás. Tudjuk, hogy kötelességünk támogatni minden elvtársat, hogy kötelességünk türelmesen meghallgatni az elvtársak véleményét, *de a mi szemünkben az elvtársi magatartás kötelessége az orosz és a nemzetközi szociáldemokráciával szemben fennálló kötelességből fakad, nem pedig megfordítva...* Ha tehát meggyőződésünk, hogy az «elvtársak» a szociáldemokrata programtól visszafelé mennek, hogy az «elvtársak» leszúkitik és meghamisítják a munkásmozgalom feladatait, akkor *kötelességünknek* tartjuk, hogy a leghatározottabban kifejezzük meggyőződésünket, s hogy semmit el ne hallgassunk!”²⁷

A tőkés országokban ma minden becsületes ember elsőrendű kötelessége a háborús veszély elhárításaért, a békéért vívott harc. A békemozgalom a legszélesebb néprétegeket egyesíti, a legkülönbözőbb politikai és vallási meggyőződésű embereket állítja sorompóba. A kommunista erkölcs kritériuma nemcsak hogy nem zárja ki, hanem lehetségesnek és szükségesnek tartja, hogy egyesítsük a különböző politikai, vallási és erkölcsi meggyőződésű embereket a dolgozókat érintő létfontosságú feladatok megoldása érdekében. A béke megvédéséért folytatott küzdelem megfelel a néptömegek fejlett igazságérzetének, s éppen ezért minden becsületes ember legfőbb erkölcsi kötelessége.

A tőkés országokban a néptömegek élén álló kommunisták, akik a békéért és a demokráciáért vívott harc zászlaja alá tömörítik a dolgozó milliókat, egyetlen pillanatra sem feledkeznek meg végső céljukról, a társadalom gyökeres átalakításáért folytatott harc szükségességéről. A győztes szocializmus országa a világ haladó erőinek támasza a békéért és a demokráciáért folytatott küzdelmükben. A külföldi internacionalistáknak kötelességük, hogy megóvják a Szovjetuniót az imperialisták részéről fenyegető veszedelmektől, s ne tűrjék, hogy a

²⁷ Lenin Művei. 4. köt. Szikra 1953. 273. old.

tőkés országok dolgozóit háborúba sodorják a Szovjetunió ellen. A külföldi internacionalisták azzal, hogy a Szovjetuniót támogatják, egyben hazafias kötelességüket is teljesítik, hiszen mint Sztálin elvtárs hangsúlyozta, „mindennemű támogatás, amelyet bármely testvérpárt nyújt pártunk békeszerető törekvéseinek, egyben támogatást jelent saját népe számára is a béke fenntartásáért vívott harcában”²⁸.

A kötelesség kommunista értelemben vett fogalmától elválaszthatatlan a becsület fogalma, amely merőben más, mint a becsületnek a kizsákmányoló osztályok körében elfogadott régebbi értelmezései.

Az arisztokrácia felfogása a becsületet azonosította a megbecsüléssel, vagyis azzal a tisztelettel, amely az előkelő származásnak és a nagy földtulajdonok birtoklásával kapcsolatos előjogoknak kijárt.

A burzsoázia a becsület fogalmát a pénzeszsákra vezette vissza: minél több az ember pénze, annál nagyobb a méltósága, annál nagyobb a becsülete.

A kizsákmányoló osztályok által kidolgozott régi becsületfogalmak alapja tehát a személyi privilégium, az egyéni gazdagság volt. Akinek nem voltak előjogai, akinek nem volt vagyona, annak becsülete sem volt. Az arisztokrata sértőnek tartotta önmagára nézve, ha egy paraszttal vagy polgárral hasonlították össze, mert ez utóbbiaknak, felfogása szerint, semmi közük sem lehetett a becsület fogalmához.

A burzsoázia, jóllehet egyenlőségről szónokolt és megvetette a rendi „becsületet”, a munkásokat és a parasztokat mindig alacsonyabbrendű embereknek tekintette, ma pedig reakciós ideológusai révén a régi arisztokrata elméleteket kelti életre a kiválasztottak kasztjának (az „elitnek”) a csőcselék feletti uralmáról, a „faj vérében” gyökerező kaszt-„becsületről” stb. A becsületről alkotott régi fogalmak a magántulajdonban (a hűbéri és tőkés tulajdonban) gyökerező individualizmust

²⁸ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kiad. 330. old.

juttatták kifejezésre, amely az egyén vagy a privilegizált kaszt érdekeit a közérdek fölébe helyezte. Minthogy a kizsákmányoló osztályok nem foglalkoztak termelőmunkával, a becsületről alkotott fogalmaikban sem lehetett szó a munkáról. A hazafias kötelesség fogalma (melyet az uralkodó osztályok érdekeihez idomítottak) csak a katonai becsülethez kapcsolódott, de a hazafias kötelesség nem volt legfőbb tartalma a katonai becsületnek²⁹. Mivel a becsület fogalmában a fő elemet nem a haza szolgálata, nem a társadalmi kötelesség teljesítése alkotta, ez a fogalom elvesztette igazi erkölcsi tartalmát. Megvolt a lehetősége annak, hogy a kötelesség és a becsület összeütközésbe kerüljön, hogy háború idején a haza érdekeit feláldozzák valamelyik nemesúr egyéni vagy kaszt-„becsülete” kedvéért, amint ez nemegyszer elő is fordult a háborúk történetében. Ezenkívül, a „becsület” keresése beteges becsvágyat, semmilyen eszköztől vissza nem riadó karrierizmust hívott életre. Ennek másik oldala volt a talpnyalás, mely arra vezethető vissza, hogy a „becsület” megszerzéséhez „a világ hatalmasainak” pártfogására volt szükség. A becsület becstelenséggé fajult, a „becsület” elnevezés azonban megmaradt. Béranger hivatalnok úgy „csinált karriert”, hogy egy „előkelő személyiség” figyelmével tüntette ki. Noha tudja, hogy ennek az „előkelőségnek” a barátságáért kénytelen kiszolgáltatni saját feleségét, mégis örül a megszerzett „becsületnek”:

Mily tisztesség, mily öröm!
Szenátor úr, köszönöm,
Nagy és dicső ember Ön!

A jobbágyság és a burzsoá társadalom igája alatt sínylődő néptömegekben más elképzelés élt a becsületről. Eszerint a becsület nem más, mint a nép megérdemelt bizalma és tisztelete az egyén iránt, aki becsületesen szolgálja népét. Dobroljubov,

²⁹ Itt nem fogjuk külön elemezni, mit jelentett a katonai becsület fogalma a régi hadseregben. E fogalomnak, bár osztálykorlátainál fogva tartalma elfogadhatatlan számunkra, voltak pozitív elemei is, amelyeket a Szovjet Hadsereg új alapokon továbbfejlleszt. Ilyenek a katonai kötelességtudás, a bátorság, a vitézség stb. (Lásd *I. N. Levanov. A szovjet katonai becsületről. Moszkva 1952. [oroszul.]*)

a nagy orosz forradalmi demokrata „Az egyszerű orosz nép jellemvonásai” című cikkében azt írta, hogy az egyszerű nép „többet törődik az emberi méltósággal, s kevésbé közömbös az iránt, hogy milyen a szomszédom és, hogyan vélekedik rólam”, hogy a dolgozó nép „inkább és egészségesebb formában törődik a jó hírnévvel . . . mint más rendek”³⁰. A jó hírnévre való törekvés elválaszthatatlan a becsülettől, lényeges eleme a becsületnek. Az emberi méltóság tiszteletben tartása nélkül, a saját emberi méltóságunkkal való törődés nélkül nincs igazi becsület. A becsületnek és a méltóságnak ezt a népi felfogását állították szembe az orosz forradalmi demokraták a „művelt” rétegeknek a becsületről alkotott hamis elképzeléseivel. A kommunista etika tovább fejlesztette a becsület fogalmát.

Minthogy a becsület fogalma a kommunista szemében elválaszthatatlan a kötelesség fogalmától, ezért a nép, a szocialista haza, a szovjet állam iránti társadalmi kötelesség teljesítése minden kommunistának és minden öntudatos embernek becsületbeli ügye. A szovjet rendben vált a történelem folyamán először mindenki számára kötelességgé és becsület dolgává, a társadalom létének alapvető feltételévé és a társadalmi erkölcs legfőbb alapjává a munka. Új tartalmat nyert a katonai becsület fogalma is, melynek alapja a szocialista haza megvédésének szent kötelessége lett. A szovjet harcos esküjében kötelezi magát arra, hogy „bátran, minden tudásával, méltón és becsülettel” védelmezi hazáját, s „életét és vérért sem kíméli az ellenség legyőzése érdekében”. Az állampolgár, a harcos, a párttag becsülete annál nagyobb, minél jobban teljesíti kötelességét (állampolgári, katonai vagy pártkötelességét), vagyis azokat a kötelezettségeit, amelyek a kommunizmusért vívott harc adott történelmi körülményei között hivatásából és társadalmi helyzetéből adódnak. Jelenleg a szovjet emberek, a párt- és állami funkcionáriusok kötelessége és becsületbeli ügye az, hogy megvalósítsák azokat a történelmi feladatokat, melyeket az SZKP XIX. kongresszusának határozatai, valamint az ezeket követő párt- és kormányhatározatok tűztek ki.

A szovjet dolgozó, a szovjet harcos becsületének alapja és

³⁰ *Dobroljubov*. Válogatott filozófiai művek. 2. köt. 415. old. (oroszul).

kritériuma az, hogy teljes mértékben megértse és becsülettel teljesítse hazafias kötelességét a kommunizmus építésében és a szovjet haza ellenségei ellen vívott ütközetekben. A társadalmi kötelesség teljesítése magával hozza az ember tevékenységének társadalmi elismerését, ami viszont növeli az ember önbizalmát, saját emberi méltóságának tudatát. Így tehát a becsület fogalma magában foglalja 1) a társadalmi kötelesség teljesítését, 2) a társadalmi elismerést (megbecsülés, dicsőség), 3) az emberi méltóság tudatát, mely az első két feltételből következik.

A becsület érzése csupán a közösségben, a társadalmi jelentőségű feladatok teljesítése során, a közvélemény ellenőrzése mellett fejlődhet és erősödhet. Ez az érzés, melynek alapja a társadalmi kötelesség teljesítése és a társadalom javára végzett munka társadalmi elismerése, a munka frontján és a csatamezőn egyaránt nagy tettekre, önfeláldozásra és hősiességre lelkesít.

A társadalmi elismerés, a megbecsülés és a dicsőség csak azóta osztályrésze a dolgozóknak, amióta megszűnt a kizsákmányolás, és a munka becsület dolgává vált. Csehov „Első osztályú utas” című elbeszélésének mérnöke jogos keserűséggel panaszkodik, hogy őt, a mérnököt, számos nagyszerű híd építőjét nem ismeri a „művelt” társadalom, ugyanakkor, amikor egy-egy énekesnő, egy-egy hamiskártyás nevével lépten-nyomon találkozik az ember.

A szovjet társadalomban más a helyzet. A múlt számos kiváló tudósának és művészenek nevét — akikről azelőtt csak kevesen tudtak — ma minden szovjet ember ismeri. A szovjet társadalomban dicsőség és tisztelet övezi mindazokat a munkásokat, kolhozparasztokat, tudósokat és művészeket, akik azt kiváló munkájukkal, kiemelkedő alkotásaikkal kiérdemlik. A dolgozók érdemeinek általános elismerése arra buzdítja az embereket, hogy újabb erőfeszítéseket tegyenek, újabb tettekkel szolgálják a nép javát.

A kommunista etika elítéli az olyan személyi dicsőségre való törekvést, melynek kedvéért az ember megfeledkezik alapvető és legfőbb kötelességéről: a társadalom iránti kötelességéről. Amikor Lavrenyov „Akik a tengeren harcolnak” című

színdarabjában Borovszkij tiszt a dicsőségre emeli poharát, és azt mondja, hogy a dicsőséget „kergetni kell, vakmerően, kártartóan, meg kell ragadni csillogó szárnyát” és így tovább, elvtársa határozottan tiltakozik ez ellen a dicsőséghajhászás ellen. „Ostobaság — mondja Makszimov tiszt. — Nem illik hozzánk az egyéni dicsőség kergetése.” Haritonov főparancsnok is szembeszáll Borovszkijjal, s Nahimov, a nagy orosz tenger-nagy tekintélyére hivatkozik, aki arra tanított, hogy ne az egyéni dicsőséget hajhásszuk, hanem elsősorban Oroszország és az orosz flotta dicsősége lebegjen szemünk előtt. Nahimov egynek érezte magát a flottával, s büszke volt arra, hogy a flotta dicsőségében neki is van egy kis része. Borovszkij, aki egyre csak a maga dicsőségét hajhászta, s azt senkivel sem akarta megosztani, végül is szolgálati vétséget követett el, nem teljesítette a parancsot, és megghiúsította a hadműveletet. A dicsőséghajhászás Borovszkij számára szégyennel végződött (és így végződik mindig, valahányszor a dicsőség öncéllá válik), elvesztette szovjet tisztí becsületét.

A mindennapi életben gyakran találkozunk olyan esetekkel, amikor a dolgozóknak fejükbe száll a dicsőség. A *Pravda* tanulságos cikket közölt egy élenjáró dolgozóról, akit annyira megszedített a dicsőség, hogy egyszerűen abbahagyta a munkát, naplopó lett belőle. A munkás elzúllásában nem csekély szerepet játszott az a körülmény, hogy az igazgatóság és a társadalmi szervezetek nem térítették idejében észhez, nem figyelmeztették arra, milyen ártalmas dolog az önhittség, a dicsőségtől való megrészegülés. Nagy reklámot csaptak neki, s közben nem vették észre, hogyan kerül a lejtőre ez a kiváló munkás. Az ilyen esetek nem egyedülállóak, és komoly figyelmet érdemelnek közvéleményünk részéről.

Majakovszkij „Teli torokból” című költeményében kortársaihoz fordulva így ír:

A dicsőségre valahogy	majd csak megalkuszunk —
közös emlékműként	
	hadd álljon ragyogva
harcokban	
izmosult	
	szocializmusunk.

A nagy szovjet költőnek ezek a szavai félreérthetetlenül, világosan fejezik ki azt a gondolatot, hogy a szovjet ember számára nincs nagyobb becsület és dicsőség, mint részt venni az új társadalom megteremtésében, és eredményeket érni ezen az úton. A haza szolgálata, erkölcsi és kulturális javainak gyarapítása, dicsőségének és hatalmának növelése a szovjet ember számára becsület és dicsőség dolga, a legnagyobb erkölcsi kielégülés.

A szovjet tudósok megvetik a „becsület”-szerzésnek azt a módját, melyről a Nyugat előtt hajbókoló régi tudományos és műszaki szakemberek gyakorta álmodoztak, hogy tudniillik találmányukról vagy felfedezésükről mindenekelőtt a külföldi sajtó számoljon be, és nagy reklámot csapjon nekik. A hamis fényű dicsőség hajszolása, a feltűnési vágy, a kicsinyes hiúság odáig juttatta ezeket a szakembereket, hogy megkárosították hazájukat, elárulták népüket. A „becsület”, a „dicsőség” ilyen értelmezésének csökevényei a mai időkben is fellelhetők még, s a szovjet emberek kíméletlen és elszánt harcot folytatnak ezek ellen. A tudósok, a mérnökök, az üzemek és a kolhozföldek legjobb dolgozói a hazának, a kommunizmus ügyének szolgálatával szereznek becsületet. S ha országszerte ismert emberekké válnak, akkor sem pihennek meg babéraikon, nem száll a fejükbe a dicsőség, hanem újabb sikerekkel igyekeznek a haza javát szolgálni. Mindennél többre értékelik hazájuk nemzeti becsületét, s küzdenek elsőségéért a tudományban, a technikában és a művészetben.

A szovjet ember becsületét azzal mérik, hogy milyen odaadással dolgozik hazájáért. Ám ahhoz, hogy valaki rászolgáljon a haza elismerésére, nem elég az, hogy a haza javát kívánja, az is szükséges, hogy szívósan dolgozzék, ismeretekre és mesterségbeli tudásra tegyen szert, kialakítsa magában a kiváló harcos, a kiváló építő erkölcsi tulajdonságait és jellemvonásait, s ily módon mind jobb eredményeket érjen el a békés építőmunka minden területén és a haza ellenségei ellen folytatott küzdelemben.

A társadalmi kötelesség felismerése a siker legfőbb feltétele a munkában és a harcban egyaránt. Az ember csak akkor nyeri el a társadalom megbecsülését s azt a jogot, hogy tiszte-

letben és kitüntetésben részesüljön, ha végigjárja a harc göröngyös útját, és erőfeszítése eredménnyel jár. Az ilyen ember méltóvá válik arra, hogy beválasszák a szovjethatalom vezető szerveibe, felelős vezető pozícióba kerülhet az ország gazdasági, politikai vagy kulturális életének valamely területén.

A szovjet ember, bármilyen tisztséget tölt is be, mindig egy meghatározott közösség tagja, amely közös feladatokat hajt végre a szocializmus építésének valamely szakaszán. A szovjet ember arra törekszik, hogy ez a közösség (üzem, intézmény, kolhoz, katonai alakulat) becsülettel teljesítse az előtte álló feladatokat, harcol üzemének becsületéért („az üzemi márka becsületéért”), kolhozának, ezredének stb. becsületéért, s ez a becsület egyben egyéni becsületét is jelenti. Nemcsak önmagáért, hanem másokért is felelős. A szovjet ember becsülete, mint Makarenko mondja, „a közösség becsülete, büszkesége” kell hogy legyen³¹. A szovjet ember büszke közösségének sikereire, bánkodik balsikerei miatt. Szereti közösségét, és azt akarja, hogy ez a kollektíva jó hírnévnek örvendjen a szovjet társadalomban. Szenvedélyesen bírálja mindazt, ami a közösség előrehaladását gátolja. Becsülete elválaszthatatlan a közösség becsületétől, amely saját munkaterületén az egész népet szolgáló feladatok végrehajtásáért küzd. Ugyanakkor nem állítja szembe kisebb közösségének érdekeit a nagyobb közösség, végső soron a szocialista állam érdekeivel. Valamely üzemi kollektíva eredményei és ezek elérésének útjai, mint már mondtuk, példaként kell hogy szolgáljanak más kollektívák számára is. A verseny győzteseit nemcsak maga a győzelem dícséri, hanem az is, hogy megtaníttanak győzni másokat is.

Az elmondottakból nem szabad olyan következtetést levonni, hogy a szovjet ember legyen közömbös az egyéni becsület, az egyéni dicsőség iránt. A becsület fogalma nemcsak a társadalmi kötelesség teljesítését és a társadalmi elismerést foglalja magában, hanem ezek folyományát, a dolgozó ember méltóságérzetét is. Az egyéni becsülettel szembeni közömbösség

³¹ *Makarenko* Művei. 5. köt. 247. old. (oroszul)

azt jelentené, hogy az embert nem érdekli, hogyan értékeli munkáját, tetteit a társadalom. A kollektivizmus szellemében nevelt szovjet ember rendkívül fontosnak tartja a közvéleményt. A közjóra való törekvésének szerves részét alkotja az a kívánság, hogy tette általános elismerést, helyeslést váltson ki. A szovjet embert nagy és őszinte örömmel tölti el, ha munkáját elismerik, ha valamilyen jutalomban részesítik.

A szovjet ember az iránt sem lehet közömbös, hogy mit mondanak majd róla, ha már nem lesz az élők sorában. Nem! Feltétlenül arra kell törekednie, hogy dicső emléke maradjon, hogy elismeréssel emlegessék mint a kommunizmust építő hatalmas hadsereg méltó tagját. Ehhez azonban az szükséges, hogy becsülettel szolgálja a közösség érdekeit. Aki csak önmagának él, azt elfelejtik. A nép csupán azokat tartja meg emlékezetében, akik egész életükkel a közös ügyet szolgálták.

A szovjet emberek erkölce nem tűri a nagyravágyást, a mindenáron való népszerűséghajhászást, elítéli az önteltséget és a gőgöt, mely mindig a közösségtől való elszakadásból fakad. A Kommunista Párt neveltjei nem kérkednek egyéni sikereikkel, és sohasem tekintik e sikereket csupán a saját erőfeszítéseik eredményének. Tudják, hogy minden egyéni eredmény alapja a közösség, a nép munkája. A párt és a szovjet állam teremtette meg a feltételeket a szovjet emberek sikeres alkotó tevékenysége számára, a párt és a szovjet állam lelkesítette hőstettekre az embereket. Ezért a szovjet társadalom minden öntudatos tagja megosztja dicsőségét a közösséggel, a néppel s a Kommunista Párttal, amely kezében tartja és irányítja a kommunizmus építésének nagy művét.

* * *

A lelkiismeret azt jelenti, hogy az ember (vagy valamely közösség) erkölcsi felelősséget érez a társadalommal, embertársaival szemben tanúsított magatartásáért. A szovjet emberek és a különböző országokban élő kommunista harcosok lelkiismerete elválaszthatatlan a kötelességtudattól, a néppel, a hazával, a marxista párttal, az emberiség boldog jövőjéért küzdő harcosok seregével szembeni kötelesség felismerésétől.

A kommunista etika következetesen harcol mind a lelkiismeret vulgáris materialista tagadása ellen, melynek alapja annak feltételezése, hogy a világban elkerülhetetlen szükség-szerűség uralkodik, amely még az emberi cselekedetek viszonylagos szabadságát is lehetetlenné teszi, mind pedig a lelkiismeret idealista meghatározása ellen, amely szerint a lelkiismeret az ember belső, osztályoktól és történelmi körülményektől független vádlója, az emberi akarat korlátlan szabadságának bizonyítéka. Fentebb már megvizsgáltuk a szabadság és a szükség-szerűség kölcsönös viszonyának kérdését, és láttuk, hogy a szükségszerűség marxista—leninista értelmezése egyáltalán nem zárja ki sem a tudatos cselekvést, sem az emberi cselekedetek mérlegelését, sem a lelkiismeretet. De a lelkiismeretet nem lehet a történelemtől független fogalomnak tekinteni. A lelkiismeret nem egyszerűen az emberi „természet” adománya, és nem is az isten ajándéka. A marxizmus—leninizmus megalapítói azt tanítják, hogy más lelkiismeretük van a vagyonsoknak és megint más a vagyontalanoknak. Már rámutattunk arra, hogy a burzsoázia nem ismer más kapcsolatot az emberek között, mint a rideg készpénzfizetést, következésképpen a burzsoá „lelkiismeretét” állandóan háttérbe szorítják a vagyonszerzés érdekei. Ugyanez a helyzet az emberi kapcsolatok minden területén, nem képeznek kivételt még a legintímebb kapcsolatok sem. Szaltikov-Scsedrin, a nagy orosz satíráíró „Elveszett lelkiismeret” című meséjében megdöbbenő erővel ábrázolja, milyen teher a lelkiismeret a kocs márosok, a sikasztók és hasonló egyének számára, s hogy milyen könnyű szívvel megválnak tőle. Scsedrin megmutatta, hogy a lelkiismeret őrzője a nép. A nép fejlődésében látta a hazugság, az álnokság és az erőszak feletti győzelemnek, a lelkiismeret diadalának útját.

A burzsoá világban az állami hivatalnok becsületes és lelkiismeretes embernek számít, ha szigorúan az állami törvényekhez és a főnökség előírásaihoz tartja magát, tekintet nélkül arra, hogy ezek az előírások jók-e vagy rosszak a nép érdekei szempontjából. A társadalmi igazságtalanságért való felelősség érzése (vagyis a szó igaz értelmében vett lelkiismeret) teljesen ismeretlen számára. Gleb Uszpenszkij „A kegyetlen

törvény” című novellájában Sapkin ügyész egy bírósági tárgyaláson minden ékesszólását latbaveti, hogy „törvényes alapon” bebizonyítsa, miért kell feltétlenül megbüntetni a törvény előtt álló szegény és tudatlan parasztasszonyt, aki valami egészen jelentéktelen vétséget követett el. De bármily ékesszólóan beszél is az ügyész, bármilyen nyilvánvalók is a büntetés „törvényes indokai”, a törvényben járatlan közönség sajnálja az anyókat, felháborodik az ügyész és a bíró urak szívtelensége láttán, s megállapítja, hogy ezeknek tisztsége abból áll, hogy „sértegetessék és megnyomorítsák” az egyszerű embereket.

Az elnyomott tömegekkel szemben a burzsoázia sohasem ismert semmiféle lelkiismeretet. A forradalmi válságok idején a legreakciósabb pártok kezébe tette az ország sorsát. 1905-ben, amikor az önkényuralom a leglelkiismeretlenebb erőszakot alkalmazta a néppel szemben, a kadet professzorok azzal vádolták a forradalmi tömegeket, hogy megsértik a törvényességet, esztelenséget, barbárságot követnek el, s így tovább. Amint arra Lenin rámutatott, a liberális burzsoázia politikai lelkiismerete azt jelenti, hogy térdet-fejet hajt a reakció előtt, és el akarja tompítani a nép forradalmi tudatát.

Ma az imperialista burzsoázia minden eddiginél arcátlanabb magatartást tanúsít a dolgozó és kizsákmányolt tömegekkel, az általa elnyomott népekkel szemben. A mai imperialista háborús uszítók, akikben már egy szikrája sincs a lelkiismeretnek, minden igyekezetükkel azon vannak, hogy elaltassák a népek lelkiismeretét; rabló politikájukat és tetteiket a tisztesség álarcába öltöztetik, s mindenféle képmutató szólamokkal, csalással, a demokratikus béketáborra szórt rágalmakkal takargatják. Ahogy elválaszthatatlan egymástól az igazság és a lelkiismeret, éppúgy egy töről fakad a hazugság és a lelkiismeretlenség is. A mai burzsoáziának ezt a hazugságát és lelkiismeretlenségét következetesen leleplezik a kommunisták, a békéért és a népek függetlenségéért folytatott imperializmusellenes küzdelem élharcosai. A kommunisták azok, akik megmutatják az emberiségnek azt az egyedüli utat, amelyen haladva megszabadulhat a háborúktól, a kizsákmányolástól és mindenfajta elnyomástól.

A szovjet rend, a nagy Kommunista Párt arra nevelte a szovjet embereket, hogy nagyfokú erkölcsi felelősséget érezzenek magatartásukért, s hogy tetteiket aszerint ítéljék meg, hogy milyen hatással van a társadalom, a nép, a szocialista állam életére. A szovjet társadalomban a rideg készpénz-erkölcs ismeretlen az emberek közötti kapcsolatok terén. Itt a lelkiismeret nem áru, nem adásvétel tárgya, a szovjet ember lelkiismeretének hangját nem harsogja túl a pénz csörgésének zaja, nem fojtja el a tőke despotizmusa. Nincs tisztább lelkiismeret, mint a szovjet embereké, akik megszokták, hogy egész életüket, egész tevékenységüket összehangolják a közösséggel, a néppel, melyet szolgálnak. A közösség igazságosan és erélyesen elítéli azokat, akik akár magánéletükben, akár a társadalommal szemben álszent, képmutató magatartást tanúsítanak, s ezáltal neveli, javítja az embereket. A közösség felelős az egyes emberek magatartásáért, és az egyes emberek felelősek a társadalom sorsáért, s ez a tény megszüntet minden szakadékot az ember és az állampolgár lelkiismerete között, s azt eredményezi, hogy minden egyes ember lelkiismerete részévé válik a társadalmi lelkiismeretnek. Itt nincs ellentmondás a törvény és a lelkiismeret között, mint a kizsákmányoló társadalomban, ahol ez az ellentmondás a következő jezsuita formulában jut kifejezésre: „lelkiismeretem szerint sajnállak, de a törvény szerint börtönbe kell hogy vesselek”. A szovjet emberek a legtisztább lelkiismeretű emberek, mert tudják, hogy az az ügy, melyet szolgálnak, igaz ügy. A szovjet emberek olyan társadalmat teremtettek, melyben nincs kizsákmányolás, nincs nemzeti és faji elnyomás. A szovjet emberek az egész nép, minden egyes ember boldogságáért küzdenek. Ők a népek közötti béke legkövetkezetesebb harcosai, s ezt tetteikkel is bebizonyították. A tetteik alapjául szolgáló világnézetük és egész gyakorlati tevékenységük arra irányul, hogy a világ minden dolgozója számára szabad és boldog életet teremtsenek. A Kommunista Párt, melyben korunk esze, becsülete és lelkiismerete ölt testet, a ragyogó jövő felé vezeti a néptömegeket.

A saját maguk, saját társadalmuk számára dolgozó szovjet emberek szocialista munkája a kommunista nevelés iskolája. Ez a munka új, kommunista erkölcsöt hív életre, amelytől távol áll a kapzsiság és az individualizmus, s amelyet az emberekről, a társadalmi érdekekről való gondoskodás szelleme hat át. A szovjet embereknek a munkához való viszonya ugyanakkor világosan tükrözi a kollektívizmust, az egyén és a társadalom új kapcsolatát, a társadalommal szembeni kötelességtudatot. A szocialista munka során az embermilliók tudatából és magatartásából kiszorult a „mindenki önmagáért, isten mindenkiért” régi szabály. A tömegek tudatában és magatartásában a „mindenki egyért, egy mindenkiért” szabály vert gyökeret.

A kizsákmányoló társadalom uralkodó erkölce vagy nyíltan kifejezte a munka megvetését, vagy pedig képmutatóan dicsőítette az elnyomott tömegeknek a kizsákmányolók hasznára végzett munkáját.

Az ókori görögök társadalmában a szabad embereket a fizikai munka megvetésére nevelték, s a rabszolgatartók ideológusai nem látták szükségét annak, hogy ezt a tényt takargassák vagy álcázzák. Egyenesen megírták, hogy a különféle iparok üzése lealacsonyítja az embert. A hűbérurak is lenézték a fizikai munkát, de szívesen kérték a papok áldását bármilyen munkára. A burzsoázia, miután uralkodó osztállyá vált, a munkaszeretetről hangoztatott erkölcsi prédikációival megdöntötte a képmutatás rekordját. A burzsoá moralisták azt követelték, hogy a munkás szeresse a kényszerből végzett munkát, amely kiszívja erejét és eltompítja agyát. A munkaszeretetről hangoztatott szölamoknak méltó kiegészítése volt az önmegtartóztatás hirdetése, ami keresztül-kasul áthatotta mind az etikai szakirodalmat, mind pedig a burzsoá közgazdászok műveit. Nem hiába nevezte Marx a burzsoá politikai gazdaságtant ironikusan „a legerköcsösebb tudománynak”. „E tudomány legfőbb tana az önmegtartóztatás, az életről és minden emberi szükségletről való lemondás”³².

³² *Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 3. köt. 130. old.*

A burzsoá moralisták azért zengtek dicsőhimnuszokat a munkásoknak a „munka örömről” és az önmegegyezésről, mert szépítgetni akarták a tőkés kizsákmányolást, el akarták vonni a munkásokat a tőkés rabság elleni harctól, és a tőke engedelmes szolgálivá akarták tenni őket. A parasztoknak viszont azért prédikáltak a munka szeretetéről, mert azt akarták, hogy a parasztok még jobban ragaszkodjanak kicsiny földdarabkájukhoz, még jobban függjenek a tőkétől. Minél többet dolgozik a nép, annál alázatosabb lesz — így okoskodtak a burzsoá politikusok, szociológusok, közgazdászok, moralisták, akik valamennyien igazolni és fokozni akarták a vállalkozók mohóságát, a munkások féktelen kizsákmányolására irányuló törekvéseiket. De a tőkés termelés feltételei is megmutatták, mennyire tarthatatlanok ezek a szólamok abban a társadalomban, ahol a keveseket illeti meg az élet minden java, s az embermilliók osztályrésze éhezés és munkanélküliség. Ezek a feltételek megmutatták, mennyire hazug a régi vallási prédikáció, amely megáldja a munkát, ugyanakkor pedig örök átoknak tekinti, amellyel az isten sújtotta az embereket „az atyák vétkeiért”. Ez a magyarázata annak, hogy az imperializmus korában egyes burzsoá ideológusok a munka értelmetlenségéről szóló cinikus okfejtésekkel „egészítik ki” a munkaszeretetet hirdető papi prédikációt. Mások a „kisebb értékű” emberek örök osztályrészének nyilvánítják a fizikai munkát. A burzsoá ideológusok ehhez a kategóriához sorolnak egész fajokat és nemzeteket, ide sorolják a munkásokat és a parasztokat, akiknek az automaták szerepét szánják a technikailag magas fejlettségi fokon álló társadalomban. A burzsoá ideológusok cinizmusa odáig fajul, hogy nemrégiben egy „tudós”, egy amerikai fiziológus azt javasolta, hogy mesterséges megtermékenyítés útján teremtsék meg a „majomember-rabszolgák” fajtáját, s így biztosítsák a tőkések számára az ingyenes munkaerőt. És a tudománynak ez a hallatlan prostitúciója helyet kap az amerikai Tudományos Akadémia falai között!

A munkásosztály elutasította mind a kényszermunka szeretetére szólító burzsoá papi prédikációkat, mind pedig azt a burzsoá fecsegést, hogy vannak „nem teljes értékű emberek”,

akik „nem teljes értékűségük” miatt munkára vannak kárhoztatva. A munkásosztály nem abban látja feladatát, hogy örök időkre a tőkésprofit növelése érdekében dolgozzék, hanem abban, hogy egy olyan társadalmi rendért harcoljon, amelyben a munka nem az ember átka, nem kényszerű kötelezettség, hanem a lét öröme, s amely szabad teret nyit a munkások és parasztok törekvése, a szabad, alkotó munkára való örökös, természetes törekvés számára.

A történelem során a győztes szocializmus országa volt az első, amely megteremtette az örömmel végzett alkotó munka feltételeit. A szocializmus életre hívta a munkához való új, szocialista viszonyt, s ez a kommunista erkölcs legfőbb követelményévé vált. A szovjet ember azzal a büszke tudattal dolgozik, hogy annak az országnak a polgára, amely megmutatta a népeknek a szabadság és a béke útját. Marx rámutatott arra, hogy az eljövendő új társadalom nemzetközi elve „a béke, mert minden nemzetnél ugyanaz az elv uralkodik: a *munka!*”³³ A szocializmus országának története teljes mértékben alátámasztja e tétel igaz voltát. Mint ahogy a háború elválaszthatatlan attól a társadalomtól, amelyben a magántulajdon és a nyereszkesedés vágy uralkodik, ugyanúgy a béke is elválaszthatatlan attól a társadalomtól, amelyben a munka uralkodik.

A szovjet társadalomban az ember erkölcsi tulajdonságait elsősorban aszerint ítélik meg, hogy milyen a viszonya a munkához, hogy a munkát társadalmi, állami fontosságú ügynek, hazafias kötelességnek, az egész nemzetet érintő kérdésnek tekinti-e. A munkához való viszony csak akkor tesz szert igazi erkölcsi jelentőségre, ha az ember nemcsak saját szükségleteinek kielégítése céljából, hanem a társadalomért, a közjóért is dolgozik. Éppen az teszi nemessé a szovjet emberek munkáját, hogy felismerik, milyen szoros kapcsolat áll fenn a dolgozók egyéni érdekei és a társadalom érdekei között. Ahol a kisajátításnak magánjellege van, ahol a munka gyümölcseit a kizsákmányolók élvezik, ott a munka nem válhat becsület dolgává a tömegek szemében, hiába hangoztatják az uralkodó

³³ Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 472. old.

osztály ideológusai önző osztálycéljaik érdekében, hogy a munka szeretete isteni parancsolat. Ott ismeretlen az a hatalmas munkalendület, amely az egész Szovjetuniót magával ragadta a népgazdaság fejlesztését szolgáló ötéves és évi tervek teljesítéséért folytatott harc során. A szovjet ember a munkát társadalmi, állami fontosságú ügynek, becsület, dicsőség, bátorság és hősiesség dolgának tekinti, állandóan fokozza a munka termelékenységét, s féltve őrzi a társadalmi tulajdont, a szovjet rend szent és sérthetetlen alapját. Ez a tény a nép, a haza, a kommunizmus ügye iránti odaadásának legfőbb, legdöntőbb bizonyítéka, nemes erkölcsi arculatának kétségbevonhatatlan tanújele. „A kommunizmus — írta Lenin — ott kezdődik, mikor az *egyszerű munkás* önfeláldozóan, nehéz munkával megbirkózva kezd gondoskodni a munka termelékenységének emeléséről, arról, hogy minden *pudding*, *szén*, *vasat* és egyéb terméket megőrizzen, bár azokat nem személyesen a dolgozó kapja, nem is «hozzátartozói», hanem «távolállók», azaz a társadalom egésze . . .”³⁴

A munkához való szocialista viszony erkölcsi jelentősége éppen abban jut kifejezésre, hogy nemcsak önmagunkra és hozzátartozóinkra, hanem az egész társadalom érdekeire is gondolunk. Minél inkább kifejlődik a munkához való szocialista viszony, annál jobbra, magasabbrendűvé, tisztábbá és emberibbé válik maga az ember, annál méltóbb a megbecsülésre.

A szocialista társadalom azt követeli minden tagjától, hogy képességei szerint, becsületesen, lelkiismeretesen dolgozzék. Ez a követelés a szocialista társadalom valamennyi tagjára, következésképpen a társadalmi munka minden területére vonatkozik. „Nekünk minden munkát, ha mégannyira piszkos és nehéz is, oly módon kell megszerveznünk, hogy minden egyes munkás és paraszt úgy tekintsen magára: én — egy része vagyok a szabad munka nagy hadseregének, és

³⁴ Lenin Művei. 29. köt. 435. old.

be tudom rendezni az életemet földbirtokosok és tőkések nélkül is, meg tudom teremteni a kommunista rendet”³⁵.

Ez azt jelenti, hogy a szovjet embernek, bármilyen munkát végezzen is — lehet az akár segédmunka is —, éreznie kell, hogy a szocialista társadalom tagja, és a lehető leglelkiismeretesebben kell dolgoznia. Ez azt jelenti továbbá, hogy a szovjet társadalomban minden munka tiszteletreméltó. A szovjet társadalom nem tűri, hogy a fizikai munkát bárki is művelt emberhez méltatlan dolognak tartsa. Ez a nézet a múlt csökevényeként még él egyes emberek tudatában; sőt a tanulóifjúság egy részében is, ami a fiatalok körében végzett nevelőmunka hiányosságairól tanúskodik.

A társadalom javára végzett becsületes, lelkiismeretes munka egyik legfontosabb feltétele annak, hogy megvalósíthassuk a fokozatos átmenetet a kommunizmusba, abba a társadalomba, ahol a munka elsőrendű életszükségletté válik, s ahol a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” elv uralkodik.

A munkát csak akkor változtathatjuk elsőrendű életszükségletté, ha előzőleg megteremtjük a szükséges gazdasági és kulturális feltételeket. A munka már ezeknek a feltételeknek a megteremtése során fokozatosan magára ölti a kommunista munka vonásait, melyeket mindenképpen ösztönözni és fejleszteni kell, mégpedig úgy, hogy helyesen alkalmazzuk az anyagi érdekelttség elvét, s az eredmények elismerésével erkölcsileg is ösztönözzük a dolgozókat. A társadalom javára végzett becsületes és lelkiismeretes munka, az a munka, melyet a szovjet emberek milliói becsület dolgának tekintenek, magában hordja a munkához való kommunista viszony elemeit. Az a folyamat, amelynek során a munka elsőrendű életszükségletté válik, egyszersmind kifejleszti ezeket az elemeket, és kialakítja az ezeknek megfelelő erkölcsi normákat. Ezek viszont a maguk részéről meggyorsítják a munka elsőrendű életszükségletté válásának folyamatát.

A kommunista munka, amint arra Lenin rámutatott, feltételézi a közösség javára végzett munka szokássá válását

³⁵ *Lenin Művei.* 31. köt. 302—303. old.

és a közösség javára végzett munka szükségességének tudatos (szokássá vált) felismerését. A munka társadalmi jelentőségének megértése a szovjet társadalom számos tagjánál már annyira szokássá vált, hogy ezek az emberek el sem tudnák képzelni életüket munka nélkül, még teljes anyagi ellátottság esetén sem.

Ha kialakítjuk ezt a szokást, ha a munka szeretetére neveljük társadalmunk valamennyi tagját, egész ifjúságunkat, ez azt jelenti, hogy kommunista embert nevelünk, mert — amint Lenin megállapította — „csak a munkásokkal és a parasztokkal vállvetve végzett munkában válhatunk valódi kommunistákká”³⁶. Csak a közhaszon eszméjétől áthatott munkában, a szocialista munkában alakulhatnak ki a szovjet ember legjobb erkölcsi tulajdonságai. Ilyen tulajdonságokat nem alakíthat ki sem a dolgozó kényszerű munkája, sem pedig az egyénileg termelő paraszt vagy kisiparos munkája. Ebben a vonatkozásban mondotta Gorkij, hogy a szocialista munka az új ember szervezője.

Ha a munka szeretetére neveljük az embereket, elősegítjük azt, hogy a munka elsőrendű életszükségletté váljék a társadalom minden tagjának szemében. Ehhez azonban előzőleg meg kell teremteni a szükséges anyagi és kulturális feltételeket. Az egyik ilyen feltétel a társadalom magas kulturális színvonal, amely a társadalom valamennyi tagja számára biztosítja fizikai és szellemi képességeinek minden irányú fejlődését, tehát a foglalkozás szabad megválasztását. E feltétel megteremtése és a technika egyidejű továbbfejlesztése megszünteti a műszaki és kulturális színvonal tekintetében mutatkozó lényeges különbséget a szellemi és a fizikai munka között, és nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a munka a társadalom valamennyi tagjának szemében elsőrendű életszükségletté váljék. Ebből az következik, hogy a becsületes és lelkiismeretes munka a szovjet viszonyok között azt követeli, hogy a dolgozónak gondja legyen szakképzettségének növelésére, a korszerű technika elsajátítására és továbbfejlesztésére. Azt követeli, hogy a dolgozó szeresse szakmáját, és állandóan növelje szak-

³⁶ *Lenin Művei*. 31. köt. 302. old.

tudását. Enélkül nem biztosítható a munka termelékenységének az a magas színvonala, amely a kommunizmus győzelméhez elengedhetetlen.

A szocializmus bonyolult gépekkel, korszerű technikával könnyíti meg a munkások és a parasztok munkáját. Ez a technika növeli az ember hatalmát a természet fölött, emeli a munka termelékenységét. A szocializmus rendkívül kedvező feltételeket teremt a káderképzés és a szakmai továbbképzés terén. A lelkiismeretes és becsületes munka az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt megköveteli — inkább mint valaha —, hogy a dolgozók urai legyenek a korszerű technikának és elsajátítsák a haladó munkamódszereket, növeljék szaktudásukat, kezdeményezők legyenek a technika kihasználásában, a termelés megszervezésében, hogy ezáltal fokozzák a termelést, javítsák a termékek minőségét, anyagot, időt takarítsanak meg stb.

„Volt idő — mondja Bortkevics, a kiváló leningrádi esztergályos —, amikor az volt a legnagyobb dícséret egy munkásra nézve, ha azt mondták róla, hogy «aranykeze van». Most ezt a meghatározást ki kell egészíteni. Mi alkotó munkát végző emberek vagyunk, és az aranykéz mellett aranyfejünknek is kell lennie. Mindennap olyan technikai feladatokat kell megoldanunk, melyeket... maga az élet vet fel”³⁷.

Ez azt jelenti, hogy a munka szeretetét ki kell egészíteni a tudás, a tudomány és a technika szeretetével. A régi korok egyes filozófusai az emberi erényekről elmélkedve arra a megállapításra jutottak, hogy az ember legfőbb erénye a bölcsesség, a tudás szeretete. De a bölcsességet és a tudást gyakran csak eszköznek tekintették ahhoz, hogy felülemelkedjenek a tömegeken, és hogy szellemi élvezeteket szerezzenek maguknak. A szovjet emberek számára a tudás szeretete elválaszthatatlan a társadalom javára végzett alkotó munkától. A tudás iránti szeretet nélkül, a tudomány és a technika elsajátítására való törekvés nélkül nincs alkotó munka, enélkül nem lehet megoldani a szellemi és a fizikai munka közötti lényeges kü-

³⁷ J. Gyikov. Hetvenszer gyorsabban. Profizdat 1951. 19—20. old. (oroszul).

lönbség felszámolásának a szocialista termelés fejlődése által felvetett feladatát. E különbség felszámolásának útján az első lépés a fejlett technikával dolgozó munkások tömeges munkaversenye volt. Ettől kezdve az öntudatos munkások és kolhoz-parasztok a következő erkölcsi parancsot követték: ha élen akarsz járni a termelésben, ha a szocialista közösség méltó tagja akarsz lenni, tanulmányozd a termelés technikáját és szervezetét, tökéletesítsd ezt a technikát, használd ki minél jobban, s ennek alapján emeld magasabb fokra a munka termelékenységét, mert enélkül nem győzhet a kommunizmus. Ez az erkölcsi parancs ma már mélyen bevésett a munkások és a parasztok tudatába. Ezt bizonyítja az egész népet magával ragadó szocialista munkaverseny, melynek során mind újabb és újabb formában nyilvánul meg a dolgozók kezdeményezőkézsége. A verseny tömeges jellege arról tanúskodik, hogy a szovjet emberek munkájukért, magatartásukért nagyfokú felelősséget éreznek hazájukkal szemben.

A kolhozok s a gép- és traktorállomások legjobbjai, az élenjáró ipari munkások példáját követve, nemcsak saját szakmájukban, hanem a rokonszakmákban is igyekeznek tökéletesíteni ismereteiket. A traktorosok megtanulják a kombájnvezető, a lakatos, az ács mesterségét, a kombájnvezetők megtanulják a traktorosok munkáját, s valamennyien elsajátítják a mezőgazdasági alapismereteket. Mindez lehetővé teszi, hogy a gép- és traktorállomásokon kialakuljon a gépkezelő-káderek törzsgárdája, jobban kihasználják a gépeket, biztosítsák azok idejében történő javítását, és így tovább.

Ugyanakkor ez a módszer sokoldalúan képzett, munkaszerető és kezdeményező dolgozókat nevel, akik jó gazda módjára kezelik gépüket, és meg tudják hosszabbítani annak élettartamát. Ma már sok ilyen embert találunk a szovjet kolhozokban, a gép- és traktorállomásokon. Ezek valamennyien alkotó munkára hivatott, új szellemi és erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező emberek.

„Ismerd meg a munkát, melyet rád bízta!” Ez a követelés nemcsak a munka közvetlen végrehajtóira, hanem a vezetőkre is vonatkozik, hiszen ez utóbbiak nem tudnak vezetni, ha nem foglalkoznak behatóan a rájuk bízott feladattal, nem

ismerik annak minden részletét. Lenin szégyenletesnek nevezte az olyan „vezetést”, amikor a vezető nem hatol be a dolog lényegébe, hanem félvállról irányítja a szakemberek munkáját, kérkedik azzal a jogával, hogy „megtagadhatja a jóváhagyást” stb. „Az a kommunista, aki nem bizonyította be, hogy képes a szakemberek munkáját összefogni és a kérdés lényegébe behatolva, a kérdést részletesen tanulmányozva munkájukat szerényen irányítani, az olyan kommunista többet árt, mint használ”³⁸ — írta Lenin.

A párt nagyszámú hozzáértő és tapasztalt vezetőt nevelt. Mégis, még ma is akadnak olyan vezetők mind az iparban, mind pedig a mezőgazdaságban, akik azt tartják, hogy a termelés ismerete a szakemberek kizárólagos monopóliuma. A *Pravda* egyik tudósítása fényt derített egyes mezőgazdasági vezetők teljes tudatlanságára. E vezetők egyike nem tudta elmondani az egyszerű kolhozparasztoknak, hogyan kell siló-kukoricát vetni, a másik „négyzetes-fészkés” módszerrel akart „lent ültetni”, a harmadik sohasem hallott a négyzetes-fészkés burgonyavetésről, és így tovább. A kolhozparasztok joggal mosolyogják meg a lusta, az élettől elmaradt vezetőket, akik nem tudják irányítani a szocialista mezőgazdaság legjobbjainak alkotó munkáját.

Csak a vak nem látja meg a munkások, kolhozparasztok, értelmiségiek soraiból kikerülő újítók alkotó munkájában az új, kommunista erkölcs vonásait. Pedig éppen az újítóknak, a termelés és a szocialista kultúra élharcosainak alkotó munkája segíti elő a szovjet emberek új erkölcsi arculatának kialakulását. A szovjet emberek legjobbjai lelkes munkával segítik a termelés, a tudomány és a kultúra fellendítését, mert tudják, hogy ezzel népüket, hazájukat, a kommunizmust szolgálják. A magasfokú társadalmi kötelességtudat a mesterségbeli tudással párosulva kiapadhatatlan energiát szül, amely új utak keresésére sarkallja az embert. Ennek során az újítónak számos nehézséget kell leküzdenie, bátorságra, fegyelemre, önfeláldozásra van szüksége, egyéni érdekeit alá kell rendelnie a nagy célnak. Az újítónak a közösség támogatására van szüksége,

³⁸ *Lenin Művei*. 32. köt. Szikra 1953. 143. old.

s ezt a szovjet emberek körében meg is találja. Ez a támogatás és az elért eredmények szárnyakat adnak a dolgozónak, újabb hőstettekre lelkesítik, s ami a legfőbb, a jó példa erkölcsi erejével hatnak, önzetlen munkára lelkesítenek másokat is.

A munkában elért kiváló eredmények alapja éppen az, hogy a munkások tudatosan és lelkiismeretesen követik a jó példát. Így például Kovaljov mérnök módszere, amely igen elterjedt a szovjet iparban, azon alapszik, hogy az egész közösség értékesíti mindazt, ami az egyes munkások módszereiben jó és értékes. „Kovaljov módszere — írja V. Petrov, a leningrádi „Vörös Hajnal” gyár munkása — megmutatta nekünk, hogy nemcsak azoktól tanulhatunk és kell tanulnunk, akik előttünk járnak, hanem át kell vennünk a legjobb, legértékesebb tapasztalatokat azoktól is, akik ma még elmaradnak mögöttünk, de a helyes úton járnak és előrehaladnak”³⁹.

A tőkés társadalomban céltalan lenne azt követelni a dolgozótól, hogy mutasson példát a munkában s hogy ossza meg termelési tapasztalatait másokkal is, hiszen a kapitalizmus gazdasági alapja a kizsákmányolás, a kíméletlen konkurrencia és a gyűlölködés. A szovjet társadalom gazdasági alapja ezzel szemben az ország gazdáivá vált dolgozók kölcsönös segítségnyújtása és együttműködése. Ebből következik, hogy e mögött az erkölcsi követelés mögött ott áll a gazdasági viszonyok, a gazdasági fejlődés ereje.

A szovjet emberek látják, hogy a fejlett munkamódszerek bevezetése (a munka jobb megszervezése, a technika tökéletesítése, találmányok stb.) révén könnyebbé válik a munka, és javul a dolgozók anyagi helyzete. A szovjet állam, amely minden cselekedetében a gazdasági fejlődés szükségleteiből indul ki, anyagi és erkölcsi elismerésben részesíti a népgazdaság és a kultúra területén elért eredményeket, a jó példákat⁴⁰.

³⁹ Tegyük közkincssé a sztahanovista módszereket. Profizdat 1951. 111. old. (oroszul).

⁴⁰ Huszonöt év telt el azóta, hogy a XVI. Össz-szövetségi Pártkonferencia szocialista munkaversenyre hívta fel a dolgozókat az első ötéves terv sikeres teljesítése érdekében. Ez alatt az idő alatt 1 927 000 dolgozót tüntettek ki érdemrenddel és érdeméremmel, 6754 dolgozó pedig elnyerte „A Szocialista Munka Hőse” megítéltető címet. (Lásd I. Goroskin. Nagy népi mozgalom. Pravda. 1954 április 29. [oroszul].)

S ha ehhez a dolgozók részéről magas fokú hazafias kötelességtudat járul, akkor az eredmény nem marad el: a termelékenység emelése, a nyersanyag- és anyagtakarékosság, a minőség javítása, az önköltség csökkentése stb. terén születő jó példák rengeteg követőre találnak, gyorsan terjednek, és újabb munkasikerek forrásául szolgálnak.

A szocialista termelésben az emberek közötti kapcsolatok jellemző sajátossága, hogy valamely dolgozó kezdeményezése, eredménye nem irigységet és rosszakaratot kelt, hanem örömmel és büszkeséggel tölti el a munkatársakat, sajt a kívánságot szüli, hogy az elért eredmény minél előbb közkinccsé váljék. Marija Rozsnyova Sztálin-díjas fonónő leírja, milyen hatással volt rá és társnőire Alekszandr Csutkihnak az a javaslata, hogy kizárólag kiváló minőségű szövetet gyártsanak. „Eltovastam a plakátot, és elszégyelltem magam. Éppen tegnap fordult elő a brigádunkban 200 gramm selejt, és ez senkit sem aggasztott... Bezzeg Csutkih másképpen szemléli a dolgokat, ő elsősorban az állam érdekeit tartja szem előtt. Javaslatával szégyenkezni kényszerít és jó útra térít bennünket: meddig fogjátok még túrni, elvtársak, a selejtet? Hisz ez szégyen és gyalázat!”⁴¹ És Marija Rozsnyova brigádja nem túrte ezt a gyalázatot. Mozgósította, szocialista versenyre hívta az egész gyári kollektívát, hogy teljesen felszámolják a selejtet, kizárólag kiváló minőséget gyártsanak, és emeljék a munka termelékenységét. Ezt követően a fonónők takarékosági versenyt indítottak, amely új sikereket hozott, és komoly támogatásra talált más üzemekben is. A fonónők sikerének egyik legfőbb magyarázata az, hogy baráttan segítik egymást a munkában, rendkívül igényesek egymással szemben, és igen sokra tartják a kollektíva becsületét.

A nyersanyag-takarékossági verseny magasabb fokra emelkedett a „Párizsi Kommün” cipőgyár két dolgozójának, Ligijja Korabelnyikovának és Fjodor Kuznyecovnak a kezdeményezése révén, amely megindította a komplex takarékoságért folytatott harcot. Most már nemcsak egyszerű takarékoskodásról volt szó, hanem technikai újításokra, az egész terme-

⁴¹ M. Rozsnyova, L. Kononyenko. Teérted, hazánk. Profizdat 1950, 31—32. old. (oroszul);

lési technológia alapos ismeretére volt szükség. Valamivel később a „Viharmadár” cipőgyárban dolgozó Marija Levcsenko és Grigorij Muhanov azzal a javaslattal álltak elő, hogy minden termelési folyamatnál csökkentsék az önköltséget. Ezt az új kezdeményezést az ország számos üzemében felkarolták. A munkaverseny jellemző vonása napjainkban az, hogy a munkások mind újabb és újabb módszereket keresnek a rejtett tartalékok felkutatására, hogy ezáltal fokozzák a munka termelékenységét, javítsák a termékek minőségét, csökkentsék az önköltséget. A magas termelékenységgel dolgozó kiváló munkások (Bortkevics, Bikov és Koleszov esztergályosok, Sztrugov és Mahot olvasztárok, Kotova fonónő és mások) módszereit egyre szélesebb munkásrétegek teszik magukévá.

A szocialista verseny során a mezőgazdaság legjobb dolgozói azért harcolnak, hogy kihasználják azokat az óriási lehetőségeket, melyeket a mezőgazdaság magas fokú gépesítése és a kolhozrendszer nyújt a falunak. Országszerte ismerik ma már Sackij, Nyektov, Gitalov, Bunyejev, Gontar és sok más kiváló gépkezelő nevét, akik jól kihasználják a mezőgazdasági technikát a földek termőképességének fokozása érdekében. Az egész ország ismeri a kiváló kolhoznőket is, Orlovszkijt, Puzancsikovot, Malinyinát stb., akik rövid idő leforgása alatt a legjobb kolhozok sorába emelték elmaradó kolhozukat. A szocialista mezőgazdaság élharcosai nemcsak a munkához és az emberek munkájának megszervezéséhez értenek, hanem nagyfokú felelősséget éreznek az egész kolhoztermelésért, a terméshozamnak és az állattenyésztés hozamának emeléséért stb. is. Követésre méltó példaként említhetjük meg Mark Ozernij nevét, aki kiváló munkájával hektáronként 224 mázsás rekord-kukoricatermést ért el; Nazaral Nyijazov nevét, aki hektáronként 85—90 mázsá gyapotot termelt; Marta Hudolij nevét, aki hektáronként 800 mázsás burgonyatermést gyűjtött be. Ljuszkovaja az általa vezetett állattenyésztő-gazdaságban évente (24 éven át!) 25—30 malacot nevelt kocánként. Nagyszerű eredményeket értek el Kiricsenko, Sztyelmah, Szmirnova, Ivanova és más fejőnők is. Az egész Szovjetunió ismeri Tyerentyij Malcev mezőgazdász eredményeit, az új talajművelési módszereket, melyek alkalmazása kiváló

terméseredményeket biztosít, és állandóan fokozza a talaj termőképességét.

Az 1954-es országos mezőgazdasági kiállítás a tapasztalatcsere nagyszerű iskolája volt, amely egyszersmind azt is megmutatta, milyen nagy erkölcsi erőt ad a szovjet dolgozóknak az a tudat, hogy eredményeikkel a mezőgazdaság továbbfejlesztéséért folytatott harcot szolgálják.

* * *

A munkához való szocialista viszonynak és bármely kollektíva (üzem, hivatal, mezőgazdasági artel, iskola stb.) gyümölcsöző munkájának elengedhetetlen feltétele a fegyelem, vagyis a munkarendnek és a közösség által megszabott követelményeknek a megtartása.

A munkafegyelem mint a munkafolyamatban részt vevő emberek közötti társadalmi kapcsolatok formája és mint az emberek munkába való bevonásának formája valamennyi történelmi korszakban megvolt, s mindig összhangban állt a társadalomban uralkodó termelési viszonyok típusával.

A régi munkafegyelem az embernek ember által való kizsákmányolásán alapult. A jobbágyi fegyelem, Lenin kifejezésével élve, a deres fegyelme volt, a kapitalista fegyelem az éhség fegyelme. Mindkét fegyelem azt juttatta kifejezésre, hogy a kibékíthetetlen ellentéteken alapuló társadalmakban a munkának kényszerjellege van.

A szocializmus ízzé-porrá zúzta a kapitalista munkafegyelmet, melynek alapja az éhhaláltól való félelem, tartóoszlopa pedig a durva erőszak és „a verejték kisajtolásának tudományos módszere” volt, az a módszer, amely különlegesen megszerkesztett szerszámgépek és futószalagok segítségével a végsőig kiszipolyozta az ember erejét. De a szocializmus, ha az ilyenfajta fegyelmet szétzúzta is, korántsem szüntette meg a munkafegyelmet általában. A szocializmus megszabadította a tőkés torzításoktól, tovább fejlesztette és magasabb fokra emelte a nagyüzemi termelés szervező szerepét, vagyis azt a fegyelmet, amely a magas fejlettségű termelés feltételei által egyesített, közösen végzett munkán alapszik. A szocialista

munkafegyelem, hangsúlyozta Lenin, nem az égből pottyán alá, és nem a jószándékból születik, hanem a kapitalista nagyüzemi termelés anyagi feltételeiből.

A közösen végzett munka fegyelme, melyet a tőke szervezett meg a termelők akaratától függetlenül, a szocialista üzemekben magasabbrendű fegyelemmé — a közös munkán alapuló, önként vállalt és tudatos szocialista fegyelemmé változott, amelyet csak olyan társadalom szervezhet meg, ahol a hatalom maguké a termelőké, ahol a termelők önmaguk, a saját társadalmuk számára, nem pedig a tőkések számára dolgoznak. Ez a fegyelem a szovjet törvénynek a nép akaratát kifejező követelménye. Minthogy ebben a fegyelemben az egyénnek a közösség érdekeiről való gondoskodása, a munka társadalmi jelentőségének felismerése jut kifejezésre, ez a fegyelem maguknak a termelőknek erkölcsi követelményévé válik.

A munkafegyelem követelménye mindenekelőtt azt jelenti, hogy az üzemben, a hivatalban nem tűrjük a megállapított munkarendnek, a munkafolyamat megkövetelte szabályoknak a megsértését, s harcolunk az ilyen jelenségek ellen. A törvény és a szovjet nép közvéleménye azt követeli, hogy pontosan betartsuk a törvény által megállapított munkaidőt, hogy ne tűrjük a késéseket, az igazolatlan mulasztást, a munkahelynek a munkaidő befejezése előtti elhagyását, a munkaidő alatti lógást stb. Ezek a követelmények ma már hozzátartoznak üzeink, intézményeink életéhez, habár (különösen a munkaidő kihasználása terén) még sok a hiba. Komoly kárt okoz a munkafegyelemnek az iszákosság, amely ellen közvéleményünknek állandó harcot kell folytatnia. Gyenge a munkafegyelem számos kolhozban is. Még mindig akadnak olyan kolhozparasztok, akik csak papíron tartoznak a kolhoz tagjai közé, a valóságban azonban nem vagy alig dolgoznak a közös gazdaságban. A párt és a kormány számos gazdasági intézkedést hozott a kolhozok munkafegyelmének megjavítására, de ugyanakkor hangsúlyozza az eszmei nevelőmunka fokozásának szükségességét is.

A fegyelem természetesen nem merül ki a fent említett elemi követelmények megtartásában. Lenin a szovjet rend ál-

tal létrehozott munkafegyelmet „a harcban tanúsított önállóságon és kezdeményezésen”⁴² alapuló fegyelemnek nevezi.

Ez a fegyelem azt követeli, hogy igyekezzünk a legjobbakat utolérni, magas termelékenységet és kiváló minőséget biztosítani. Ma, amikor a népgazdaság fejlett technikai alapon nyugszik, amikor egyre fokozódik a dolgozók anyagi jóléte, egyre nagyobb a szakképzettségük, egyre fejlődik öntudatuk — ez a munkafegyelem legfőbb követelménye. A fegyelemhez hozzátartozik, hogy a dolgozó és minden egyes termelőközösség a lehető legnagyobb felelősséget érezze az állami tervek, az állammal szembeni kötelezettségek idejében történő, lelkiismeretes teljesítéséért, a vezető intézmények és szervek határozatainak végrehajtásáért. Az állami terv törvény. A kommunista fegyelem arra kötelez minden vezetőt, minden dolgozót, hogy feltétel nélkül tartsa meg ezt a törvényt, a szovjet állam minden más törvényével egyetemben. Az állami tervfegyelem megszilárdítása a kommunista erkölcs egyik legfontosabb követelménye.

A kommunista fegyelem a szocialista üzemek dolgozóitól azt követeli, hogy a munkaidő minden percét a termelésre fordítsák, bánjanak takarékosan a nyersanyaggal és a különféle anyagokkal, használják ki helyesen a technika adta lehetőségeket. A vállalatok vezetőitől azt követeli, hogy ésszerűen szervezzék meg a munkát, gondoskodjanak az idejében történő anyag- és szerszámszállításról, fordítsanak figyelmet a dolgozók szociális ellátására stb.

A munkafegyelem, mely a szovjet állam követelményeinek tudatos teljesítésén alapszik, egyben állami fegyelem is, amely egyaránt kötelező minden intézmény, minden vállalat vezetőire és dolgozóira. Lenin arra tanította a vezetőket, hogy egyesítsék a tömegek demokratizmusát és aktivitását „a munka közben tanúsított *vasfegyelemmel*, azzal hogy munka közben *ellentmondás nélkül engedelmeskedünk* egy személy, a szovjet vezető, akaratának”⁴³. A vállalat- és hivatalvezetők mutassanak példát az állami fegyelem megtartása terén, pontosan és idejében,

⁴² *Lenin Művei*. 27. köt. Szikra 1952. 528. old.

⁴³ *Ugyanott*, 267. old.

a párt és az állam iránti felelősségük teljes tudatában hajtsák végre az állami terveket és megbízásokat, s munkájukat ne csupán a szűkkörű hivatali, helyi érdekeknek, hanem az egész állam, az egész nép érdekeinek rendeljék alá.

A kizárólag kényszeren alapuló és mindenfajta tudatosságot és kezdeményezést kizáró régi fegyelemnek semmiféle erkölcsi tartalma sem lehetett. Ez csupán formális fegyelem volt, és a külső rendet biztosította. Lenin a kommunista erkölcs lényegét abban a szabad, tudatos fegyelemben látta, amelyet az új társadalomért vívott harc, az új társadalom építése során a tömegek hoztak létre. „Amikor erkölcsről beszélnek nekünk, mi azt mondjuk: a kommunista számára az egész erkölcs ebben az egybeforrasztó, összetartó fegyelemben és a kizsákmányolók ellen folytatott tudatos tömegharcban áll”⁴⁴.

A fegyelemre vonatkozó lenini tételektől vezéreltetve kell felvetnünk és megoldanunk az állami fegyelemért folytatott harc kérdéseit munkánk valamennyi szakaszán.

A munkafegyelem és az állami fegyelem a vezetőkre és az egyszerű dolgozókra egyaránt kötelező, és az egész államra nézve egységes. Nincs igazi állami fegyelem ott, ahol a dolgozók egynémelyike lehetségesnek tartja, hogy hivatalának szűkebb érdekeit szembehelyezze a szovjet állam törvényeiben és rendelkezéseiben kifejezett társadalmi akarattal, ahol egyesek eltitkolják az állam előtt az üzemükben vagy hivatalukban folyó munka igazi állását, s nyugalmaik biztosítása végett vagy hiúságból szépítgetik munkájuk eredményeit. Nincs igazi fegyelem ott sem, ahol a dolgozók egynémelyike egyáltalában nem törődik vagy csak formálisan törődik az állami utasításokkal, nem elég kezdeményezően és öntevékenyen vesz részt a közös ügyért folytatott harcban, nem törekszik arra, hogy utolérje a legjobb dolgozókat, hanem a „közepesek”, sőt az elmaradók színvonalához igazodik. Az ilyen dolgozók nem értik meg a szocialista fegyelem lényegét.

Makarenko, pedagógiai munkáiban hangsúlyozza, hogy az ifjúság neveléséhez nem elég az úgynevezett korlátozó fegyel-

⁴⁴ Lenin Művei. 31. köt. 298. old.

mezés, amely kizárólag a „mit nem szabad tenni” elvén és a fegyelmezés útján beidegzett szokásokon alapul. Erre is szükség van, de ebben nem merül ki a tudatos fegyelemre való nevelés feladata. El kell érni, hogy az emberek megértsék a fegyelem lényegét, megértsék, hogy a fegyelem elengedhetetlen a közösség célkitűzéseinek megvalósításához, az új munkasikerekért vívott harchoz, hogy fegyelem nélkül nem nevelhetjük az embereket a nehézségek leküzdésére, a közösség érdekeinek mindenek fölé helyezésére. Ugyanakkor, hangsúlyozza Makarenko, mindig ki kell emelni a fegyelem politikai jelentőségét, vagyis meg kell mutatni, hogy a fegyelem az ország sikereinek egyik legfontosabb feltétele. Ebben az értelemben a fegyelem igazi erkölcsi kategória, vagyis nem csupán az ember nevelésének módszere és eszköze, hanem a nevelésnek, a szovjet közösség fegyelmezett tagjai nevelésének eredménye is.

„A fegyelem szabadság” — mondja helyesen Makarenko. Ha a szabadság, amint azt a marxizmus tanítja, a felismert szükségszerűség, ha az ember csak akkor válik szabaddá, ha felismeri a szükségszerűséget és annak megfelelően cselekszik, akkor igaz az is, hogy minél inkább megérti valamely szovjet közösség tagja az új társadalmi fegyelem (a szó szovjet értelmében vett fegyelem) szükségességét, annál szabadabb lesz. A fegyelem ebben az esetben nem terhet jelent, amely leigázza az embert, hanem azt jelenti, hogy az ember önként és tudatosan alárendeli magát a közösségnek, a közösség követelményeinek, szabályainak, önként és tudatosan törekszik a közösség eredményeinek gyarapítására.

A tömegeknek a szocialista munkafegyelemre való nevelése elválaszthatatlan az anyagi érdekelttség elvének, a legjobb dolgozók anyagi és erkölcsi ösztönzésének helyes alkalmazásától. Elválaszthatatlan a haza, a kommunizmus ügye iránti odaadásra való neveléstől is. Lenin megállapítása szerint a szigorú fegyelem alkalmazásának és megtartásának legfőbb feltétele a munkásosztály, a kommunizmus ügye iránti odaadás. Ennek alapján teremtette meg a szovjet társadalom azt a magasrendű, tudatos fegyelmet, amelynek kialakítására a tőkés társadalom sohasem volna képes. A szovjet állam és a párt elsősorban a meggyőzés módszerével neveli a néptömegeket

erre a fegyelemre, és csakis a meggyőződés alapján, vagyis ha a párt és a szovjet állam már megnyerte politikája számára a dolgozó tömegek tudatos támogatását, csak akkor válik lehetővé a kényszer alkalmazása azokkal az állampolgárokkal szemben, akik cselekedeteikkel megsértik az állam, a nép érdekeit. Ha nem alkalmaznánk ilyen esetekben kényszert, ha nem rendelnénk alá a kisebbséget a többségnek, a többség által jóváhagyott törvényeknek, követelményeknek és szabályoknak, akkor nem is beszélhetnénk párt- és állami fegyelemről.

Míg a burzsoá etika azt a kényszert tartja jogosnak, amelyet a kizsákmányoló kisebbség alkalmaz a kizsákmányolt többséggel szemben, vagyis azt a kényszert, amelyet nem lehet meggyőzéssel alátámasztani, a kommunista etika csupán azt a kényszert tartja jogosnak, amely a meggyőződés bázisán nyugszik. Az ilyen kényszer elengedhetetlen a proletariátus történelmi feladatainak valóráváltásához.

* * *

Az állam megköveteli a társadalom javára végzett lelkiismeretes, becsületes munkát és a magasrendű szocialista fegyelmet, megköveteli, hogy óvjuk a társadalmi, szocialista tulajdont, gondoskodjunk további gyarapításáról és megszállásáról, s harcoljunk azok ellen, akik gondatlanul, pazarlóan, hanyagul bánnak vele. A termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló szocialista rend a leggazdaságosabb, legtakarékosabb rend az emberiség történetében. Ez a rend nem ismeri a kapitalizmusra jellemző konkurrenciát és termelési anarchiát, a gazdasági válságokat, a munkanélküliséget, az üzemek kapacitásának krónikus kihasználatlanságát stb., ami mind mérhetetlen anyagi kárt okoz a társadalomnak.

A szocialista tulajdon gondos kezelése elválaszthatatlan a munkához való szocialista viszonytól. Aki a munkát társadalmi jelentőségű feladatnak és becsület dolgának tekinti, az nem bánhat lekiismeretlenül a szerszámokkal és a gépekkel, amelyek a munkások és a parasztok immár tárgyi alakot öltött munkáját testesítik meg. Az a munkás vagy kolhoz-

paraszt, aki a haza felvirágoztatása érdekében a lehető legjobban igyekszik dolgozni, az nem bánhat gondatlanul szerszámaival, hiszen tudja, hogy e szerszámok állapotától függ a társadalom javára végzett munkájának eredményessége is. Az olyan ember viszont, aki csak ímmel-ámmal dolgozik, nem becsülheti igazán a társadalmi tulajdont sem. Az ilyen ember nincs tudatában a munka társadalmi jelentőségének, s nem tiszteli a társadalmi tulajdont sem. Az ilyen ember mind a munkához, mind pedig a társadalmi tulajdonhoz való viszonyában a burzsoá erkölcs csökevényeinek hordozója.

A társadalmi tulajdonhoz való viszonyban az egyénnek a társadalomhoz, a társadalmi érdekekhez való viszonya jut kifejezésre. A társadalmi, szocialista tulajdonnak, a szovjet társadalom megingathatatlan alapjának gondos kezelése a kommunista erkölcs egyik legfontosabb követelménye, a szovjet ember magatartásának egyik legfontosabb szabálya.

A rabszolgatartó, a hűbéri és a tőkés társadalom igáját nyögő tömegeknek eszükbe sem juthatott, hogy kíméljék az uralkodó osztály képviselőinek tulajdonában levő termelőeszközöket. Mint tudjuk, a rabszolga rendkívül hanyagul bánt a szerszámokkal, gyakran összetörte azokat, hogy legalább ezzel kifejezze tiltakozását az elnyomás ellen. A jobbálynak semmi oka sem volt ugyanolyan gonddal őrizni a földesúr tulajdonát, mint a magáét. Tudjuk, hogy a gépek bevezetése munkáslázadásokat váltott ki, mert a munkások a gépekben látták nyomorúságuk okozóit. Később megtanulták megkülönböztetni a gépeknek a termelésben betöltött szerepét a gépek tőkés alkalmazásától. De ez még nem vezethetett arra, hogy a munkás megszeresse a gépet, és gondosan bánjék vele. A gép tekintetében állandóan két érzés viaskodott benne. Egyrészt a gépben a termelés nélkülözhetetlen elemét látta, és mint a munka embere megértette a gép gondozásának szükségességét. Másrészt látta, hogy a tőkés üzemben a gép a munkás kizsákmányolásának eszköze, a nyomor és a munkanélküliség forrása, s hogy ő maga sem egyéb, mint a gép függvénye. Ez nem nevelhette arra a munkást, hogy jó gazda módjára, lelkiismeretesen bánjék a géppel, hogy gondja legyen a gép ésszerű kihasználására, tökéletesítésére és így tovább. Marx rámutatott

arra, hogy ami a munkást illeti, a számára idegen tőkés tulajdon elpazarlása „teljesen közömbös volna számára, ha nem kényszerítenék arra, hogy gazdaságosan bánják vele”⁴⁵. A gazdaságosság iránti érzék csak akkor alakulhatott ki a munkásosztályban, amikor a termelés gazdájává vált.

A takarékoság, a kommunista erkölcs e rendkívül fontos követelménye, merőben más, mint a burzsoá takarékoság. Ez utóbbi sohasem volt egyéb burzsoá zsugoriságnál vagy fukarságnál, amely csupán a tőkés egyéni gazdagodását tartotta szem előtt. A profit kedvéért a burzsoázia rablógazdálkodást folytat a természeti kincsekkel és a legfontosabb termelőerővel, magával az emberrel is.

A szovjet társadalom legfőbb értéknek az embert tartja, de megköveteli, hogy az ember a leggondosabban bánják a szerszámokkal és a termelőeszközökkel — a nemzet és egyben saját vagyonával. Minél gondosabban bánnak az emberek saját javaikkal, minél körültekintőbben gazdálkodnak, annál nagyobb eredményeket érnek el a gazdaság fejlesztésében, az anyagi jólét növelésében, a kulturális színvonal emelésében.

A Szovjetunió Alkotmánya, amely lerögzítette a szovjet rend vívmányait, a szocialista tulajdont a szocialista társadalom szent és sérthetetlen alapjának nyilvánította. Az alkotmány a nép ellenségeinek tekinti azokat, akik a szocialista tulajdonra törnek. Azt követeli minden polgártól, hogy „óvja és erősítse a szocialista tulajdont”. A Szovjetunió egész törvényhozása a szovjet rend alapját alkotó szocialista tulajdonnak az erősítésére irányul. A Szovjetunió minden öntudatos polgárának elsőrendű állampolgári és erkölcsi kötelessége, hogy érvényt szerezzen a társadalmi tulajdonra törő személyek ellen hozott szovjet törvényeknek.

A párt és a szovjet állam fáradhatatlanul arra neveli a dolgozó tömegeket, hogy kíméljék a szocialista tulajdont. Az SZKP XIX. kongresszusa hangsúlyozta, hogy az üzemek és intézmények munkájában meg kell valósítani a legszigorúbb takarékoságot, meg kell szüntetni az anyag-, munkaerő- és pénztartalékok fölösleges elhasználását, harcolni kell az önkölt-

⁴⁵ *Marx*. A tőke. 3. köt. Szikra 1951. 115. old.

ségcsökkentéssel kapcsolatos feladatok teljesítéséért és túl-
teljesítéséért. A szocialista üzem vezetője körültekintő gazda
kell hogy legyen, körültekintőbb, mint a tőkés, hiszen neki
a nép tulajdonát kell őriznie és gyarapítania. Példát kell mutat-
nia minden dolgozónak a népi tulajdon gondos, lelkiismeretes
kezelésében.

„A legszigorúbb takarékoság megvalósításával összefüggő
kérdéseknek mindenkor egész gazdasági és pártmunkánk közép-
pontjában kell állniok. Fáradhatatlanul gondoskodnunk kell
arról, hogy a szovjet embereket a társadalmi, szocialista
tulajdon kímélésére neveljük”⁴⁶.

Az öntudatos szovjet ember minden erejével azon van,
hogy óvja, kímélje a társadalmi tulajdont, hogy takarékoskod-
jék a társadalom, az állam érdekében. Amikor a Sztálin Művek
kovácsműhelyének brigádvezetőjét megkérdezték, mi a titka
a takarékoság terén elért sikerének, így válaszolt: „Mi a
takarékoság? Mindenek előtt a szívvel-lélekkel végzett munka
eredménye. Gondold meg minden mozdulatodat, de a szívedet,
azt gondolkodás nélkül add oda”⁴⁷. N. Krjucskova, a Tulai
Rádiógyár tekercselő-brigádjának vezetője ezt mondta:
„Körültekintően megvizsgáljuk a veszteségek okát, s arra
nevelünk minden munkást, hogy felelősséget érezzen a nép-
vagyon épségeért”⁴⁸. Makarenko, aki maga irányította nevelt-
jeinek munkáját, megkövetelte tőlük, hogy gépükön egyetlen
kis foltot se hagyjanak. „És meggyőződtem róla — írja —,
hogy a folt kérdése erkölcsi kérdés, etika”⁴⁹. Hogy a szovjet
ember milyen odaadóan szolgálja a társadalom érdekeit, az
lemérhető a munkához való viszonyán, azon, hogy mennyire
viseli szívén a szocialista tulajdon épségét, az anyaggal, géppel,
idővel és pénzzel való takarékoságot.

A párt és a szovjet állam harcol a burzsoá-individualista
erkölcsnek a munkához és a társadalmi tulajdonhoz való
viszony terén megnyilvánuló csökevényei ellen, küzd a nap.

⁴⁶ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kiad. 80. old.

⁴⁷ *Tatjana Tessz*. A szovjet ég alatt. Moszkva 1953. 20. old. (oroszul).

⁴⁸ Trud. 1953 április 16.

⁴⁹ *Makarenko Művei*. 5. köt. 418. old. (oroszul).

lopók, az ingyenélők, a selejtgyártók, a fegyelem megsértői stb. ellen. Az ilyen jelenségek most, amikor a szovjet emberek milliói önfeláldozóan, minden erejük latbavetésével harcolnak a kommunizmusért, különösen tűrhetetlenek, s nem egyeztethetők össze a szovjetország polgárának, a szocialista társadalom dolgozójának becsületével.

A munkához és a társadalmi tulajdonhoz való viszony terén az individualista csökevények a szocialista tulajdon gondatlan kezelésében, az állami vállalatok és intézmények egyes dolgozóinak abban a törekvésében jutnak kifejezésre, hogy minél kevesebbet nyújtsanak az államnak és minél többet sajtoljanak ki belőle, hogy látszatmunkával félrevezessék az államot. Egyes helyeken még mindig nem váltották le az olyan vezetőket, akik csodálatosan bőkezűek az állam számlájára, akik felduzzasztják az apparátust, megfélemlítve arról, hogy az apparátus munkájának egyik legfontosabb követelménye a társadalmi munka gazdaságos, takarékos kihasználása. Az ilyen vezetők gátolják a párt és az állam irányvonalának keresztülvitelét, amely az államapparátus csökkentését és munkájának megjavítását célozza, nem akarják meglátni, hogy a szocialista gazdaság fejlesztése, a nép fogyasztási színvonalának emelése megkívánja az anyagi termelés területén dolgozók számának növelését és a nem termelőmunkát végzők számának csökkentését.

A lelkiismeretlen munka egyik gyakori megnyilvánulása a tervek, feladatok, utasítások stb. formális végrehajtása, a terv papíron való, csupán a jelentés kedvéért történő teljesítése. Ugyanilyen magatartás nyilvánul meg egyes vezetőknél a szocialista tulajdon felhasználása terén is. A *Pravda*-ban olvashattuk a következő esetet: Kalinyin terület egyes kolhozvezetői nem tudták, hogyan kell felállítani a kolhoz pénzen vásárolt silótornyokat, ezért szétszedték azokat, és a deszkákból ládákat készítettek. A területi műszaki anyagellátási hivatal vezetője, aki a silótornyokkal ellátta a kolhozokat, nem gondolt arra, hogy a tornyok felállításában is segítséget kellene nyújtania. Ő „teljesítette a tervet”, elkönyvelte „a kolhozok takarmányalapjának erősítése” terén elért eredményeket, s nem törődött azzal, hogy itt bűnös pazarlás történt, mert siló-

tornyokból ládákat csinálni „ugyanannyi, mint egy szövetöltönyt kapcarongyokká szétszabdalni” — ahogy azt a kolhozparasztok helyesen megállapították.

A látszatmunkára, a szocialista tulajdon lelkiismeretlen kezelésére nem egy példát találunk még üzemeink, intézményeink és szervezeteink gyakorlatában. A szocialista tulajdon hanyag kezelése különböző formákban nyilvánul meg: a gépeket nem tartják karban megfelelően, s ebből kifolyólag a legnagyobb dologidőben, vetéskor vagy aratáskor állnak a traktorok és más gépek, nem gondoskodnak a gépek megóvásáról és idejében történő javításáról, nem végzik kellően a növényápolást, szerveszteséggel aratnak, traktort használnak olyan kisebb szállításokhoz, amelyekhez egy ló is elegendő volna stb. E jelenségek ellen úgy vehetjük fel eredményesen a harcot, ha következetesen érvényt szerzünk a munkára, a munka mennyiség és minőség szerinti díjazására, a szocialista tulajdon védelmére és a munkafegyelemre vonatkozó szovjet törvényeknek. Amint azt a Kommunista Párt XIX. kongresszusa hangsúlyozta, erélyesen véget kell vetni annak, hogy bárki is vétsen a Mezőgazdasági Artel Mintaalapszabályzata ellen, s a törvény teljes szigorával kell lesújtani mindazokra, akik a kolhozvagyonot elherdálják. Nem kisebb jelentősége van annak sem, hogy a közvéleményt a kapitalizmus csökevényei és azok hordozói ellen hangoljuk, hogy olyan erkölcsi légkört teremtsünk a dolgozók körében, amely kizárja nemcsak a lopásnak, hanem a társadalmi tulajdon gondatlan, hanyag kezelésének lehetőségét is.

A népvagyon fosztogatóival szembeni gyűlölet, a gondatlan gazdálkodás és a pazarlás elleni felháborodás érzése a szovjet ember erkölcsi arculatának egyik legjellemzőbb vonása. Minden becsületes szovjet állampolgár erkölcsi kötelessége, hogy az állam ellenségének, tehát saját ellenségének tekintse mindazokat, akik a szocialista tulajdont — állami vagy kolhoztulajdont — fosztogatják.

Ugyanakkor a jó példa erejére támaszkodva, a bírálat és az önbírálat módszerét felhasználva rendszeresen arra kell nevelnünk a tömegeket, ifjúságunkat, hogy kommunista módra becsület dolgának tekintsék a munkát, s a szovjet rend szent és sérthetetlen alapjának a szocialista tulajdont. Ifjúságunknak

már egész korán, a családi életben, az iskolában meg kell tanulnia azt az egyszerű igazságot, hogy a munka az élet forrása és az ember legfontosabb társadalmi kötelessége. Erre kell hogy nevelje a fiatalokat a szépirodalom is, mely arra hivatott, hogy megörökítse a szovjet dolgozók hősi tetteit.

* * *

A kollektivizmus elve tehát az emberek szolidaritását, a társadalmi érdekek iránti odaadását juttatja kifejezésre, következőképpen a szocializmus gazdasági rendje, a szocialista állam iránti odaadásukat is kifejezi. A szocializmus iránti odaadás a legszebben a szovjet hazafiságban ölt testet, amely hőstettekkel lelkesíti a szovjet embereket a szocialista hazáért, a kommunizmus győzelméért. Vizsgáljuk most meg a hazafiság és a nemzetköziség elvét, a kommunista erkölcs e rendkívül fontos követelményét.

3. Hazafiság és nemzetköziség

a) A hazához való viszony mint erkölcsi probléma

„A hazafiság — írja Lenin — egyike a legmélyebb érzéseknek, mely elkülönült hazák évszázados és évezredes fennállása során gyökeresedett meg”⁵⁰. Ez az érzés a haza iránti odaadást, a haza sorsáért való aggodást fejezi ki. A haza sorsa mindenké előtt a dolgozó nép sorsa, hiszen a dolgozó nép termelőtevékenysége a társadalom alapja, következésképpen a haza sorsának meghatározója. Minthogy az egyént a hazafiság érzése forrasztja egybe népe érdekeivel, a hazafiság lelkesíti harcra, hogy megvédje ezeket az érdekeket, hogy a haza zászlaja alatt hőstetteket vigyen véghez és akár életét is feláldozza — ezért ennek az érzésnek mély erkölcsi jellege van. Nem is beszélhetünk ott komolyan hazafiságról, ahol az egyén nincs szoros kapcsolatban népével, nem szereti a népet és nem viseli szívén annak sorsát. Nem szeretheti igazán népe nyelvét, kultúráját, legjobb

⁵⁰ Lenin Művei. 28. köt. 184. old.

hagyományait az, aki nem szereti magát a népet, e nyelvnek, kultúrának és hagyományoknak a megteremtőjét. Az olyan hazaszeretetből, amely pusztán a szülőföldhöz, „a családi tűzhely melegéhez” való ragaszkodásban stb. nyilvánul meg, hiányzik a társadalmi, tehát erkölcsi elem. Éppen így az anyai szeretet, ha nem emelkedik túl a szokásos ösztönön — erkölcsi szempontból szintén nem teljes értékű.

Nem beszélhetünk igazi hazaszeretetről akkor sem, ha az ember a hazája iránt csupán szemlélődő, passzív szeretetet tanúsít, ha óhajtja ugyan a nép javát, de a gyakorlatban beenyugszik hazájának gazdasági és politikai elmaradottságába, a kizsákmányolókat igája alatt sínylődő nép nyomorába és jogfosztottságába. S még kevésbé lehetnek igazi hazafiak azok, akik a tömeg nyakán élősködnek, és semmibe se veszik a nép életbevágó érdekeit. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a kizsákmányoló osztályok saját önző osztályérdekeik kedvéért nemegyszer elárulják hazájuk érdekeit. A szovjet nép saját tapasztalata révén győződött meg arról, hogy a régi Oroszországot uralmuk alatt tartó földbirtokosok és kapitalisták „hazafisága” csak rablási vágyuk leplezésére szolgált. Nagyban és kicsinyben árulták a hazát a külföldi kapitalistáknak, önző céljaik érdekében véres háborúba, nemzeti katasztrófa felé sodorták. Ezt a katasztrófát csak a szocialista forradalom akadályozta meg, amely megdöntötte a népnyúzó hatalmát.

A hazaszeretet magában foglalja a népnek, a nép történelmi felemelkedésének szívvel és lélekkel való szolgálatát. A hazaszeretet, akárcsak a múltban, ma is a fejlődés hatalmas tényezője. A hazafias érzelmek fejlődése, a hűbéri elnyomás ellen küzdő népek nemzeti öntudatának növekedése különböző korokban és különböző történelmi feltételek között a nemzeti kultúra és művészet nagyszerű alkotásait hívta életre: Dante műveit Olaszországban, Shakespeare műveit Angliában, Goethe műveit Németországban, Puskin műveit Oroszországban. E nagy művészek alkotásaikban népük nemzeti géniuszát testesítették meg, azért váltak e művek az egész emberiség közkincsévé, azért gyakorolnak még ma is óriási eszmei, erkölcsi és esztétikai befolyást az emberekre.

A francia nép hazafias érzelmeinek fellángolása 1792—1793-ban, a belső és külső ellenforradalom ellen vívott harcban, a hazájukért küzdő tömegek vitézségének és hősiességének ragyogó példáit nyújtotta. Nagyszerű hőstetteket vittek véghez az olaszok, akik Garibaldi vezetésével hazájuk egyesítéséért küzdöttek, a szláv népek, amelyek a török iga ellen harcoltak. „A legnagyobb erény a világon a hazaszeretet” — mondotta Hriszto Botev, a bolgár nép nemzeti hőse, aki egész életét a hazája szabadságáért és függetlenségéért vívott harcnak áldozta. A hazafiság igazi hőstetteit jegyezte fel az orosz nép történelme. A szovjet nép sok-sok gyönyörű hősmondát alkotott legendás vitézeiről, a haza függetlenségét védelmező nagy hadvezérek-ről. A tisztelet és megbecsülés dicsfényével övezte a népi felkelések vezéreit, akik fegyvert ragadtak az önkényuralom és hűbéri elnyomás ellen, a kiváló gondolkodókat, tudósokat, költőket és művészeket, akik munkásságukkal, egész életükkel a nép felvilágosítását, a kizsákmányolás és elnyomás alóli felszabadítását szolgálták.

Az igazi hazafiságban nincs helye faji vagy nemzeti gyűlölködésnek, embergyűlöletnek és más népekkel szembeni ellenséges érzületnek. Az igazi hazaszeretet elképzelhetetlen más népek megbecsülése, jogaiknak, szabadságuknak és függetlenségüknek tiszteletben tartása nélkül. Az egyes népek sorsa szorosan összefügg egymással, ezért senki sem szeretheti igazán hazáját, ha nem törődik az egész emberiség jólétével, a népek közötti békével. Az igazi hazaszeretetet becsülték az orosz szabadságmozgalom nagy alakjai — a XIX. század forradalmi demokratái.

Csernisevskij, a nagy orosz hazafi, abban látta a becsületes orosz ember legmagasztosabb kötelességét, hogy tevékenységével a haza dicsőségét és az emberiség javát szolgálja. Csernisevskij és a többi forradalmi demokrata a haza dicsőségét nem választotta el a nép boldogulásától.

„A hazafiság jelentősége a nevelésben óriási: olyan iskola, amelyben az ember odáig fejlődik, hogy magáévá teszi az egész emberiség sorsára kiható eszméket”⁵¹ — írta Szaltikov-Scsedrin.

⁵¹ Szaltikov-Scsedrin Művei. 3. köt. „Pravda” kiadás. 219. old. (oroszul).

A világ nagyjai a hazafias megnyilvánulásokon mérték le, milyen érdemei vannak egy-egy embernek a haza és az emberiség szolgálatában.

Az igazi hazafiaktól éppen ezért távol áll az önhittség és az önteltség érzése, amely szembe fordítja a nemzetet más nemzetekkel s dicsőít mindent, ami idejétmúlt a nemzet életében. Az orosz értelmiség bizonyos része (a szlavofilok és epigonjaik) sokáig ilyen álláspontot képviselt. Ezt az álláspontot élesen bírálták az oroszországi forradalmi gondolat haladó képviselői, akik Oroszország elmaradottsága ellen harcoltak, és arra törekedtek, hogy Oroszországnak helyet biztosítsanak a világ leghaladottabb országai között. A forradalmi gondolat haladó képviselői sohasem értettek egyet azzal a „hazafisággal”, amely a „mit nekem jog vagy nem jog, ez az én országom” formulában jutott kifejezésre, s amely igazolni akarta a kizsákmányoló osztályoknak más népek elnyomására és kifosztására irányuló politikáját. Oroszország kiváló egyéniségei legfőbb hazafias kötelességüknek tekintették, hogy felszabadítsák hazájukat a kizsákmányolás igája alól. E kiváló egyéniségek hagyományait folytatták az orosz kommunisták, akik valóra váltották Oroszország legjobbainak a haza dicsőséges jövőjébe vetett reményeit.

Oroszország legjobbjai ugyanakkor állandó harcot folytattak azok ellen, akik tagadták a hazafiságot, ezt a magasztos érzést, amely összekapcsolja az embert a hazával, a néppel, a nép nyelvével, kultúrájával, hagyományaival. Belinszkij helyesen mutatott rá arra, hogy a nemzeti érzés tagadása vagy lekicsinylése sértés a néppel szemben. Belinszkij mélyen megvetette a kozmopolitákat, akik nem ismerik a hazához való ragaszkodás érzését. „Az emberiség útlevél nélküli csavargóinak”, erkölcstelen, lélektelen lényeknek nevezte őket, akik nem érdemlik meg, hogy az ember szent nevét viseljék. Belinszkij és a XIX. század orosz forradalmi demokráciájának más képviselői megvetették azt a szolgálalkúséget, amely a régi Oroszországnak a néptől elszakadt kiváltságos rétegeit jellemezte, akik gerinctelenül hajbókoltak minden előtt, ami külföldi. Szaltikov-Scsedrin nagy szatirikus erővel ábrázolta a „Mesék”-ben egy, a külföld előtt hajbókoló orosz erkölcstelen jellemét.

„Oroszországban váltott lovakkal utazott (ez a külföldre távozott orosz. — *A. S.*), és majd kiverte a kocsisok fogát, a határon túl vonatra szállt és nem tudja, kinek öntse ki fennkölt érzelmeit. Tréfálkozik a kalauzzal, és majdhogy a nyakába borul (mert hiszen köztudomású, hogy mi nem ismerünk közép-utat: vagy felpofozunk valakit, vagy kézsókkal tiszteljük). Beszélgetésbe elegyedve szembenülő útitársaival, ki nem fogy a csodálkozásból, ah, ah, — álmélkodik mindenben. «Orosz vagyok, következésképpen ostoba, következésképpen ez megérzik rajtam» — mondja egész bocsánatkérő figurája»⁵².

A kommunisták átvették annak a harcnak a hagyományait, melyet Oroszország legkiválóbb képviselői folytattak a kozmopolitizmus, a nemzeti érzés tagadása, a külföld előtti hajbókolás ellen. A kommunisták igazán szeretik népüket, határtalanul bíznak erejében, történelemalkotó képességében.

A hazafiság az olyan ember erkölcsi érzelme, aki méltó polgára akar lenni hazájának. Ez az érzés csak akkor fejlődhet korlátlanul, ha az egyén valóban teljes jogú polgára hazájának. Sem a rabszolga, sem a jobbágy, sem pedig a kapitalizmusban élő munkás (aki formálisan szabad, de ténylegesen a tőke rabszolgája) nem rendelkezett ezzel a feltétellel. Ezért a kizsákmányoló osztályok uralma idején a munkások és a parasztok hazafias érzelme nem fejlődhetett ki kellőképpen. A nagy néptömegekben a hazafias érzés főként a haza szabadságáért és függetlenségéért vívott harcok idején jelentkezett. Rendes „békeidőben” ez az érzés csak lappangott, mert a népet távol tartották az állami és a társadalmi életben való részvételtől. Emellett az uralkodó osztályok faji és nemzeti előítéletekkel mérgezték meg s önző célokra — uralmuk erősítésére, idegen területek meghódítására és idegen népek szabadságának az elfojtására — használták ki a hazafiság nemes érzését.

A nép hazafias érzése csak akkor indulhatott teljes fejlődésnek, amikor a néptömegek a proletariátus vezetésével lerázták magukról a kizsákmányolókat igáját, kezükbe vették sorsuk intézését, s teljes jogú polgáraivá váltak államuknak. A szov-

⁵² *Szaltikov-Scsedrin. Mesék. Új Magyar Könyvkiadó 1951. 20—21. old.*

jet hazafiságban a hazájuk szabadságáért és függetlenségéért harcoló oroszországi néptömegek legjobb hazafias hagyományai öltenek testet. A szovjet hazafiság azonban nem korlátozódik csupán ezekre a hagyományokra, ez a hazafiság azt is magában foglalja, hogy a szovjet nép hűségesen és odaadóan szolgálja szocialista hazáját, ahol a hatalom a népé, ahol az állam és a nép egyet jelent, ahol megvalósult a nép legjobbjainak régi álma — a népek barátsága. A hatalmas szocialista állam a népek szabadságának és függetlenségének támasza, a dolgozók nemzetközi szolidaritásának védőbástyája a ragyogó jövőért vívott harcban.

A kommunizmusért világszerte küzdő harcosok hazafisága — akárcsak a szovjet emberek hazafisága — szervesen összefügg a szocialista proletár internacionalizmussal. A proletár internacionalizmus és a burzsoá nacionalizmus, miként Lenin tanítja, két ellentétes világnézet, két ellentétes politika a nemzeti kérdés terén. Ugyanakkor ez a két fogalom két ellentétes erkölcsi elv is, amelyek más és más kapcsolatot fejeznek ki a különböző nemzetek polgárai között és a különböző népek között. Míg a nacionalizmus a különböző nemzetek polgárai, a különböző népek közötti gyűlölködést és ellenségeskedést juttatja kifejezésre, az internacionalizmus igazi emberi kapcsolatokat követel mind az egyes emberek között, mind pedig valamennyi fajhoz és nemzethez tartozó nép között. Az előbbi elválaszthatatlan az elkorcsosuló burzsoá erköléstől, az utóbbi szerves része az emberiség igazi erkölcsének — a kommunista erkölcsnek.

b) A haza iránti hűség és a dolgozók nemzetközi testvérisége a kommunista erkölcs egyik legfontosabb követelménye

A szocialista nemzetköziség a munkásosztály politikája és ideológiája; a munkásosztályé, amely a munkástömegek élén a népek békéjéért és függetlenségéért harcol a nemzeti elnyomás és a népek leigázása ellen. A szocialista internacionalizmus a népek jogainak tiszteletben tartását, a népek önrendelkezési jogának, a szabad gazdasági, politikai és kulturális fejlődéshez

való jogának elismerését, az imperializmus és a militarizmus ellen harcoló népek barátságát és együttműködését jelenti.

Minthogy a demokráciáért és a szocializmusért harcoló népek békéjének, függetlenségének és testvéri együttműködésének zászlóvivője a Szovjetunió, a győztes szocializmus országa, a nemzetköziség elvéhez ma hozzátartozik az is, hogy korunkban valamennyi ország munkásosztálya és dolgozó népe a Szovjetunió köré tömörüljön.

A szocialista internacionalizmus erkölcsi jelentősége abban áll, hogy a kommunizmus harcosa számára, bármely nemzethez tartozzék is, minden nép békéje, az egész emberiség sorsa drága, s azt szeretné, ha az emberi társadalom — miként a Szovjetunió — a szabad és egyenjogú népek barátságának és testvériségének elvein nyugodna. Ezért a kommunizmus harcosa semmiféle formában sem tűri a faji és a nemzeti elnyomást, a faji és a nemzeti megkülönböztetést. Magától értetődik, hogy a kommunizmus harcosa sem magánéletében, sem társadalmi tevékenységében nem ismeri a nacionalista gőgöt, az önteltséget, a türelmetlenséget stb. Az internacionalista tiszteletben tartja minden nép nemzeti hagyományait, s megbecsüli azt az értéket, amellyel az egyes népek hozzájárultak az emberiség fejlődéséhez. Az internacionalista rokonszenvvel kíséri az elnyomott népek szabadságharcát, és kész ezeket a népeket támogatni. A kapitalista országokban élő internacionalisták, ugyanakkor, amikor az elnyomott népek szabadságmozgalmát támogatják, legszentebb kötelességüknek tartják a Szovjetuniónak, a demokrácia és a szocializmus bástyájának megvédését az imperialista erők merényleteivel szemben.

„*Internacionalista* az, aki fenntartás nélkül, ingadozás nélkül, feltételek nélkül kész megvédeni a Szovjetuniót, mert a Szovjetunió a forradalmi világmozgalom bázisa, ezt a forradalmi mozgalmat pedig lehetetlen védelmezni és előbbre lendíteni, ha nem védelmezzük a Szovjetuniót. Mert aki a világ forradalmi mozgalmát a Szovjetunió megkerülésével és a Szovjetunióval szemben szándékozik védelmezni, az a forradalommal kerül szembe, az okvetlenül a forradalom ellenségeinek táborában köt ki”⁵³.

⁵³ *Sztálin* Művei. 10. köt. Szikra 1952. 56. old.

A kommunizmus harcosainak szellemi és erkölcsi alkatához szervesen hozzátartozik a szocialista internacionalizmus, amelynek különösen világos megnyilvánulása az a tény, hogy a győztes szocializmus országát a haladás bástyájának tekintik, őszintén szeretik, s készek minden erejükkel megvédeni az imperialisták agresszív tevékenységével szemben. A szovjet emberek az internacionalizmus magasztos érzésének nagyszerű megnyilvánulásait tapasztalták a kapitalista országok dolgozói részéről akkor, amikor a tizennégy állam intervenciós hadjáratot folytatott a Szovjetunió ellen.

Amikor Franciaország egyszerű munkásai megtagadják az agressziós célokra szánt amerikai fegyverszállítmánynak a hazai kikötőkben való kirakását, amikor egy francia nő, Raymonde Dien testével állja útját az amerikai fegyverekkel megpakott szerelvénynek, amikor a kapitalista országokban a különböző foglalkozású egyszerű emberek felháborodással vágják a reakciók szemébe: „Sohasem fogunk harcolni a Szovjetunió ellen!” — akkor mélységes internacionalizmusukról tesznek tanúbizonyságot, internacionalista kötelességüket teljesítik.

A különböző országok internacionalistái önként mentek a spanyol frontra, hogy a spanyol néppel együtt harcoljanak a fasizmus ellen. Internacionalisták segítették a kínai népet a felszabadulásért vívott nehéz harcában. Az internacionalisták mindig harcoltak és mindig is harcolni fognak a rablőháborúk ellen, amelyeket az imperialisták új piacok megkaparintása és a népek leigázása céljából folytatnak.

Példaként állhat előttünk az internacionalizmus egyik közkatonájának, a Kanadai Haladó Munkáspárt tagjának, Norman Bethune orvosnak az élete. Bethune 1936-ban más országokból való társaival együtt Spanyolországban, a nemzetközi brigád soraiban harcolt a fasizmus ellen. Egy évvel később ismereteit és orvosi tudását a kínai nép szolgálatába állította, s Kínának a japán megszállóktól felszabadított területein dolgozott. Harci őrhelyén érte utól a halál, utolsó percéig a sebesült katonák — a Kína felszabadításáért küzdő harcosok — életét mentette. Mao Ce-tung így méltatta e hős internacionalista dicső tetteit:

„Ő, a külföldi, nem követett önző célokat, teljesen a kínai

nép felszabadításának szentelte magát. Mi készítette erre? Internacionalizmusa, kommunista öntudata, amely példaképpül szolgálhat minden kínai kommunista számára”⁵⁴.

Mélységes internacionalizmusról tettek tanúságot a szovjet emberek abban a harcban, amelyet Európa népeinek a fasiszta megszállás alóli felszabadításáért vívtak. A Szovjetunió polgárai élénk érdeklődéssel és elragadtatással figyelik az új élet építésének eredményeit a nagy Kínában, a demokratikus Koreában és az európai népi demokratikus országokban, s szívből helyeslik, hogy a szovjet állam önzetlen segítséget nyújt ezeknek az országoknak a gazdasági és kulturális építés terén. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok között kialakult kapcsolat nagyszerű példája a teljes egyenjogúságnak, a kölcsönös segítségnek és együttműködésnek, a nemzeti függetlenség tiszteletben tartásának. Az ilyen kapcsolat a kapitalista országok történetében ismeretlen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja, amelyet a nagy Lenin alapított, fennállása első napjától kezdve híven őrzi a proletár nemzetköziség zászlaját, fennállása első napjától kezdve harcol a nacionalizmus minden megnyilvánulási formája ellen, s a Szovjetunió valamennyi nemzetének munkásait és egész dolgozó népét a nemzetközi szolidaritás, a kölcsönös megbecsülés és barátság szellemében neveli. A párt az ország szabadságáért és függetlenségéért, a szocializmus győzelméért vívott harcát mindig szorosan összekapcsolta a nemzetközi munkásosztály feladataival. Az a hősiecs harc, amelyet a Kommunista Párt és a szovjet állam valamennyi nép érdekében a népek boldog jövőjéért folytatott, kivívta a népek elismerését, fokozta a marxista—leninista eszmék befolyását a dolgozó tömegek körében, elősegítette a kommunista és munkáspártok növekedését és erősödését valamennyi országban. A világ kommunista és munkáspártjai példaképüknek tekintik a Szovjetunió Kommunista Pártja egész tevékenységére jellemző proletár nemzetköziséget. A testvéri kommunista pártok küldötteinek az SZKP XIX. kongresszusán elhangzott üdvözléseiben és felszólalásaiban különösen nagy erővel jutott

⁵⁴ *Mao Ce-tung* Válogatott művei. 3. köt. Szikra 1954. 209. old.

kifejezésre a népek testvéri szolidaritása, a szocializmus államába és a Szovjetunió Kommunista Pártjába vetett óriási bizalmuk, s arra irányuló készségük, hogy az SZKP-t támogassák a népek békéjéért és boldog jövőjéért vívott harcában. A Szovjetunió Kommunista Pártja és a testvéri kommunista pártok nemzetközi kapcsolatainak és kölcsönös támogatásának tapasztalatai bebizonyították, hogy az a támogatás, amelyet a testvéri kommunista pártok a Szovjetunióknak nyújtanak a népek békéjéért és függetlenségéért vívott harcában, egyben támogatást jelent saját népük számára is a békéért és a szabadságért vívott harcban. Ugyanakkor az a támogatás, amelyet a Szovjetunió a testvéri kommunista pártoknak nyújt, egyben támogatást jelent a kapitalista országok népei számára is a békéért és a demokráciáért folyó harcban. A Szovjetunió mögé felzárkózik számos olyan ország, amely népi demokratikus rendszert létesített, így a Szovjetunió a szocializmusnak már nem magános szigete a kapitalista országok óceánjában. Tehát a világkommunizmus harcosainak kölcsönös támogatása nemcsak internacionalista, hanem hazafias kötelesség is.

* * *

A szocialista internacionalizmus nemcsak hogy nem tagadja a nemzeti érzelmeket, hanem megköveteli a hazaszeretetet, megköveteli, hogy a szocialista internacionalista nemzeti büszkeséget érezzen azért, amivel nemzete — legyen az nagy vagy kicsi — hozzájárul az egyetemes kultúrának, a világ szabadságmozgalmának közös kincsestárához.

A tömegek hazafias szellemben való nevelése, a hazaszeretet és a nemzeti büszkeség nemes érzésének ápolása megkívánja, hogy helyesen, történelmileg konkrétan oldjuk meg azt a kérdést: milyen legyen a munkásosztály viszonya a hazához, a haza védelméhez.

Lenin azt írta, hogy a haza (vagyis a proletariátus harcának társadalmi, politikai és kulturális feltételei) a leghatalmasabb tényező a proletariátus osztályharcában, ezért a proletariátus nem lehet közömbös hazája, a haza sorsa iránt.

A proletariátus a dolgozók érdekében a társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatására, olyan társadalmi, politikai és kulturális feltételek megteremtésére törekszik, amelyek biztosítják a dolgozók szabadságát, anyagi jólétét, és mindenirányú fejlődését. A proletariátus hű marad a proletár internacionalizmus zászlajához, engesztelhetetlen ellensége a burzsoá sovinizmus minden fajtájának. A proletariátus nem védelmezheti a „hazát” olyan háborúban, amelyet a burzsoázia a „haza védelmének” hamis jelszavával más országok kirablása és leigázása céljából folytat.

A munkásosztály nem azonosítja a haza fogalmát a burzsoá rendszer fogalmával. A burzsoá hazát csak akkor védelmezi, ha a demokráciáért, a haza szabadságáért, az idegen elnyomókkal szemben védelmezett függetlenségéért folyik a harc. A munkásosztály harcol a honvédelem polgári jelszava ellen, ha e mögött a jelszó mögött a burzsoá uralkodó osztály rabló érdekei húzódnak meg. Más szóval a hazához való viszony kérdését a proletariátus mindig és minden körülmények között a haladásért, a szabadságért és a szocializmusért vívott harc feladatainak szempontjából, vagyis a proletár internacionalizmus szempontjából dönti el. De ez sohasem jelentette és nem jelenti a nemzeti érzelmeknek, a hazaszeretetnek, a patriotizmusnak a tagadását. Ellenkezőleg, igazi hazaszeretetről csak akkor beszélhetünk, ha az szerves egységet alkot a proletár internacionalizmussal.

Ezt mutatja meg Lenin „A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről” című cikkében, melyet az első világháború idején írt, mikor a hazafiság és a nemzetköziség fogalma a reakciós sajtóban a legféltetlenebb spekuláció tárgya volt, amikor a II. Internacionálé pártjai elárulták a proletár nemzetköziséget, és a hazafiságot a legszélsőségesebb burzsoá sovinizmussal azonosították. Emellett egyes „szocialisták” a burzsoá sovinizmus kedvéért teljesen lemondtak a proletariátus nemzetközi feladatairól, mások hazug módon azt állították, hogy a proletár internacionalizmus csak békeidőben alkalmazható stb. Ilyen körülmények között még a demokrata értelmiség legjobb képviselői is bizonytalanságban voltak a „haza” és az „emberiség” egymáshoz való viszonyának kérdését illetően, és arra

a helytelen következtetésre jutottak, hogy nem lehet egyidejűleg a hazát is és az emberiséget is szolgálni, hogy választani kell a nemzeti és a társadalmi eszmény között, minthogy közöttük — úgymond — kibékíthetetlen ellentét van. A valóságban ezt a kibékíthetetlen ellentétet a reakciós burzsoázia hozza létre, amelynek „hazafisága” más nemzetek gyűlöletén alapszik. A proletariátus szempontjából nincs semmiféle antagonizmus a „haza” és az „emberiség” fogalma között. Lenin hangsúlyozta, hogy a nyelvüket, hazájukat, demokráciájukat és szocialista kultúrájukat szerető öntudatos, nagyorosz proletárok nemzeti büszkesége nemcsak hogy nem áll ellentétben, hanem egybeesik a nagyorosz és minden más munkás szocialista érdekével. A nemzeti büszkeség érzése, amely egybeesik a különböző országok proletárjainak szocialista érdekeivel, hatalmas ösztönzőerő volt abban a harcban, amelyet a nagyorosz munkások vívtak a monarchia ellen, hazájuk, népük leggonoszabb ellenségei, a földesurak és a kapitalisták ellen. Ezt a harcot a nagyorosz munkások úgy tekintették, mint annak a harcnak a részét, amelyet a világ munkásai saját burzsoáziájuk ellen, a szocializmus győzelméért vívtak. „Minket a nemzeti büszkeség érzése tölt el, mert a nagyorosz nemzet *szintén* megteremtette a forradalmi osztályt, *szintén* bebizonyította, hogy a szabadságért és szocializmusért folyó harc nagyszerű példáit tudja adni az emberiségnek, nem csupán nagy pogromokat, akasztófaerdőket, börtönöket, nagy éhínségeket és a nagy csúszás-mászást a papok, cárok, földbirtokosok, tőkések előtt”⁵⁵.

Az internacionalista büszke népe társadalmi, politikai és kulturális eredményeire, büszke azokra az érdemekre, amelyeket hazája az emberi haladás szolgálatában szerzett. Az internacionalista nemzeti büszkesége így egyesíti magában a „haza” és az „emberiség” fogalmát.

Oroszország legjobbjai mindig büszkék voltak azokra az érdemekre, amelyeket az orosz nép történelme során a hazája becsületéért és függetlenségéért vívott harcban, a világ forradalmi mozgalmában, az egyetemes kultúra szolgálatában

⁵⁵ Lenin Művei. 21. köt. Szikra 1951. 94—95. old.

szerzett. Az orosz nép kiváló filozófusokat, tudósokat, írókat, művészeket, zeneszerzőket, hadvezéreket és politikai vezetőket adott a világnak. Plehanov és Lenin, Belinszkij és Cserniszevszkij, Puskin és Tolsztoj, Glinka és Csajkovszkij, Gorkij és Csehov, Szeccsenov és Pavlov, Repin és Szurikov, Szuvorov és Kutuzov neve a nemzeti büszkeség érzésével tölti el az orosz embert. De a haladó szellemű orosz ember mindig nagyra becsülte hazája többi népének kiváló képviselőit is: Ukrajna nagyszerű fiait — B. Hmelnyickijt és T. Sevcenkót, az üzbég Navojit, a grúz Sota Rusztavelit, az azerbajdzsán Nizamit és másokat. Drágák ezek a nevek minden művelt ember számára, bármely országban éljen is. E kiváló személyiségek aranybetűkkel írták be nevüket az emberiség történetébe, az egyetemes kultúra és az emberi haladásért vívott harc történetébe. A szovjet nép és más országok haladó polgárai hasonlóképpen nagyra becsülik azokat a vívmányokat, amelyekkel a többi népek és kiváló képviselőik járultak hozzá az emberi haladás ügyéhez.

A kommunisták, a nemzeti munkásosztály élcsapatának tagjai azok, akik igazi őrzői a nemzet legértékesebb örökségének, mindannak, ami a népet a nemzeti büszkeség érzésével tölti el. A kommunisták testesítik meg a legteljesebben a nép hazaszeretetét, az anyanyelv, a demokratikus és szocialista tartalmú nemzeti kultúra megbecsülését, a nép szabadságvágyát és függetlenségi törekvéseit. Az 1871-es Párizsi Kommün megmentette Franciaország nemzeti becsületét, amikor szembeszállt a hazaáruló burzsoáziával, amely önző érdekből ellenséges katonaságot hívott be az országba a dicsőséges communard-ok ellen. Az oroszországi kommunisták megmentették Oroszország nemzeti becsületét, amikor harcba vitték a néptömegeket a földbirtokosok és kapitalisták uralmának megdöntéséért, amikor megvédték a fehérgárdistáktól és az intervenciósoktól a szocialista hazát. A fasiszmus ellen vívott háború idején, a fasiszta megszállás körülményei között a kommunisták bebizonyították, hogy ők hazájuk, népük nemzeti létérdekeinek legáldozatkészebb, legbátrabb és legkövetkezetesebb védői. Napjainkban, amikor a reakciós burzsoázia eldobja a demokratikus szabadságjogok és a

nemzeti függetlenség zászlaját, amikor az emberiség erkölcsi értékei közül törli a hazaszeretetet és a nemzeti becsületet, a kommunisták azok, akik felemelik a hazafiság zászlaját, és bátran harcolnak hazájuk nemzeti becsületéért, a békéért és a népek barátságáért. A kommunisták jól tudják, hogy harcuk szerves része annak a világméretű harcnak, melyet a népek a boldog jövőért vívnak, s melynek útját a győztes szocializmus nagy országa, a Szovjetunió mutatta meg.

A kommunistákat, a kapitalista országok haladó szellemű polgárait büszkeséggel tölti el minden egyes lépés, melyet népük az imperializmus alól való felszabadulás útján megtesz. A szovjet emberek leginkább arra büszkék, hogy országuk munkásosztálya elsőként szakította át az imperializmus láncát, elsőként mutatta meg a népeknek a harc útját, azt az utat, amely az imperializmus járma alóli felszabaduláshoz vezet.

„Joggal lehetünk büszkék és joggal tarthatjuk szerencsésnek magunkat azért — írta Lenin —, mert nekünk adatott elsőnek a földkerekség egyik darabján leteperni azt a vadállatot, a kapitalizmust, amely vérrel öntözte meg a földet, éhínségbe és elvadulásba kergette az emberiséget, s amely múlhatatlanul és hamarosan elpusztul, bármily szörnyen vadállatiasak is halál előtti őrzöngésének megnyilvánulásai”⁵⁶.

* * *

A szovjet hazafiság, amely a szocialista társadalom fejlődésének hatalmas mozgatóerejévé vált, alapvetően különbözik a burzsoá hazafiságtól, mert szemernyi sincs benne azokból a faji vagy nemzeti előítéletekből, melyek a burzsoá „hazafiságot” annyira jellemzik. A burzsoá hazafiságtól eltérően a szovjet hazafiság nem szolgálhatja bizonyos osztály önző érdekeinek védelmét, nem tekintheti a nemzetet és a hazát olyan eszköznek, amely a kizsákmányolók rabló érdekeit szolgálja, s melyet, ha már nincs rá szükség, egyszerűen félredobnak.

„A szovjet hazafiság ereje abban áll, hogy nem faji vagy

⁵⁶ *Lenin Művei*. 27. köt. 512. old.

nacionalista előítéletekre, hanem a népeknek a Szovjet Haza iránti lelkes odaadására és hűségére, az országunkban élő valamennyi nemzet dolgozóinak baráti szövetségére támaszkodik. A szovjet hazafiságban harmonikusan olvadnak egybe a népek nemzeti hagyományai és a Szovjetunió minden dolgozójának közös érdekei. A szovjet hazafiság nem választja el, hanem ellenkezőleg, egységes testvéri családban tömöríti országunk valamennyi nemzetét és népét. Ebben kell látnunk a Szovjetunióban élő népek megbonthatatlan és egyre szilárduló barátságának alapját. A Szovjetunió népei ugyanakkor természetben tartják a külföldi országok népeinek jogait és függetlenségét, s mindig készek voltak békében és barátságban élni a szomszédos államokkal. Ebben kell látnunk államunk és a szabadságszerető népek növekvő és erősödő kapcsolatainak alapját”⁵⁷.

A cári Oroszország munkásainak nem volt hazájuk (a munkások nem voltak a saját, önerejükből létrehozott otthonuknak tulajdonosai), a földbirtokosokon és a kapitalistákon aratott győzelemmel azonban a munkások és parasztok otthont, hazát harcoltak ki maguknak.

A múltban, a cári Oroszországban (ma pedig a kapitalista országokban) az öntudatos dolgozók hazaszeretete a fennálló társadalmi és politikai rendszer gyűlöletében öltött testet (amit „A Kommunista Párt kiáltványa” így fejez ki — „a munkásnak nincs hazája”). Ma a Szovjetunióban a nép hazaszeretete azt jelenti, hogy odaadón szolgálja a szocialista társadalmi rendet, ennek politikai intézményeit, magáévá teszi a szocialista ideológiát s a múlt demokratikus és szocialista hagyományait továbbfejlesztő szocialista kultúrát.

A szovjet emberek országuknak, államuknak igazi gazdái. Ezért hazaszeretetük az élet minden területén megnyilvánul, s a dolgozók új vívmányainak a megszilárdítását és megvédését szolgálja. Ezt a gondolatot rendkívül világosan és erőteljesen fejezte ki Kalinyin: „A szocialista államot nemcsak elvontan kell szeretni, hanem konkrétan, vagyis természeti szépségeivel,

⁵⁷ *Sztálin*. A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra 1949. 154—155. old.

szántóföldjeivel, erdőivel, gyáraival, kolchozaival, szövetvizeivel együtt, sztahanovistáival, komszomolistáival együtt. Hazánkat úgy kell szeretni, hogy szeretjük mind azt az újat, amit a Szovjetunió teremtetett..."⁵⁸

A szovjet emberek odaadóan szolgálják szocialista hazájukat. Ennek az odaadásnak az előfeltétele a szovjet haza népei közötti barátság erősítése, az országban élő valamennyi nemzet tagjainak a testvéri barátság és együttműködés szellemében való nevelése. A népek barátságának hatalmas támasza az orosz nép, amellyel a soknemzetiségű szovjet haza valamennyi népe már régóta összekapcsolta érdekeinek védelmét mind az idegen hódítók, mind pedig a saját elnyomók ellen vívott harcban. „A közös ellenségek — a cárizmus, a hűbérurak és a kapitalisták — ellen, valamint az idegen hódítók ellen vívott közös harcban nőtt és izmosodott Oroszország és Ukrajna dolgozóinak barátsága”⁵⁹ — hangzik az Ukrajna Oroszországgal való újraegyesítésének 300. évfordulója alkalmából kiadott tézisekben.

A szovjet hazafiság, amelynek alapja a szocialista haza iránt tanúsított odaadás és a soknemzetiségű szovjet állam népeinek a barátsága, eggyé olvad az internacionalizmussal, és elképzelhetetlen internacionalizmus nélkül. A szovjet hazafi egyaránt szívén viseli saját nemzetének és a Szovjetunióban élő többi nemzetnek az érdekeit. A szovjetország népei által létrehozott anyagi és kulturális javak az egész szovjet nép közös tulajdonát alkotják. A szovjet ember szereti nemzetét, megbecsüli nemzete haladó hagyományait, de ez a szeretet és megbecsülés harmonikus egységbe olvad az egész Szovjetunió közös érdekeinek az odaadó szolgálatával. A nemzeti érdekeknek és az egész szovjet nép (valamennyi szovjet nemzet) létfontosságú érdekeinek ebben a harmonikus egységében vezető szerepet töltenek be az egész Szovjetunió közös, állami érdekei.

A szovjet hazafiság és a szocialista internacionalizmus elszakíthatatlan kapcsolatáról tanúskodik az a tény, hogy a

⁵⁸ *Kalinin*. Az irodalomról. Lenyegzet 1949. 93. old. (oroszul).

⁵⁹ Tézisek Ukrajna Oroszországgal való újraegyesítésének 300. évfordulója alkalmából. Szabad Nép. 1954. január 13. 3. old.

szovjet hazafiság megköveteli a más országokban élő népek jogainak tiszteletben tartását, megköveteli, hogy a szovjet-ország polgárai készek legyenek békében és barátságban élni minden néppel. A más népek megbecsülését, a békés egymás mellett élés akaratát bizonyítja a Szovjetunió egész külpolitikája, a szovjet állam megalakulásának első napjától kezdve.

Végül sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a szovjet hazafi érdekei egybeforrnak a nemzetközi munkásmozgalom érdekeivel, és ezektől elválaszthatatlanok. Minden szovjet hazafinak vannak kötelességei hazája — a Szovjetunió iránt, s ezek a kötelességek egyben a nemzetközi munkásosztállyal, a világ dolgozó népével szemben fennálló kötelességek is. A Szovjetunió gazdasági és kulturális eredményei erősítik az egész világ dolgozó népének hadállásait a kapitalizmus ellen vívott harcukban.

A történelemben példa nélkül áll az a hazafias lelkesedés, amellyel a Szovjetunió népei — a Szovjetunióhoz tartozó nemzetek munkásai, parasztjai és értelmiségi dolgozói — harcoltak a Nagy Honvédő Háború idején a német fasiszta rablók ellen. Lelkesedésüket állandóan táplálta az a tudat, hogy szocialista hazájuk védelméért és más népeknek a fasiszta járom alól való felszabadításaért harcolnak, erejüket megacélozta a munkások és parasztok államának és a kommunizmus ügyének legyőzhetetlenségébe vetett megingathatatlan hitük.

A német fasiszta területarablók ellen vívott háborúban különösen nagy meggyőző erővel igazolódtak be Engels szavai, aki azt mondta, hogy ha a forradalmi Franciaország hadserege 1792—1793-ban, amikor vélt hazájáért harcolt (azaz olyan hazáért, amelyben a hatalom a nép új kizsákmányolóinak kezébe kerül), a katonai vitézség csodáit vitte végbe, akkor mennyivel nagyobb lelkesedéssel, bátorsággal és kitartással fognak harcolni a szocialista országok hadseregei, amelyek igazi hazájukat fogják védelmezni. Az új, szocialista haza védelmének igazságos jellegével magyarázható, hogy a szovjet harcosok az egész világot csodálatba ejtő hőstetteket vittek véghez. A fasiszta hordáktól megrohanat európai kapitalista országok közül egyetlenegy sem dicsekedhet ahhoz fogható hőstettekkel, amilyeneket Leningrád és Sztálingrád hős védelmezői vittek

véghez. Ezek a városok a szocialista hazájukért harcoló szovjet emberek dicsőségének és vitézségének szimbólumaivá váltak.

A szovjet haza és az egész haladó emberiség örökké emlékezni fog a hős hazafiaknak — Nyikolaj Gasztellónak, Alekszandr Matroszovnak, Oleg Kosevojnak, Zója Koszmogyemjanszkajának, Liza Csajkinának, Viktor Talalihinnek, a huszonnyolc panfilovistának, a Szovjetunió sok-sok nagyszerű fiának és lányának dicső tetteire. Ha a nép hazafias hőstetteiről beszélünk, nem csupán egyes közkatonák és parancsnokok harci bátorságára és rettenthetetlenségére gondolunk, s a hátszországban végzett önfeláldozó munkának nemcsak egyes példái lebegnek szemünk előtt. A Nagy Honvédő Háború hazafias hőstettei a tömegek hőstettei. A háború éveiben sok millió szovjet embert tüntettek ki érdemrenddel és érdeméremmel, 11 420-an nyerték el „A Szovjetunió Hőse” megtisztelő címet. A háború megmutatta, hogy a szocialista haza érdeke egyformán drága a Szovjetunióhoz tartozó valamennyi nemzet munkássága, parasztsága és értelmisége számára.

A háború éveiben, különösen abban az időszakban, amikor a Szovjet Hadsereg kénytelen volt visszavonulni, a szovjet embereknek sokszor tulajdon kezükkel kellett a munkájukkal megteremtett értékeket elpusztítani, hogy azok ne kerüljenek az ellenség kezére. A szovjet emberek fájó szívvel és keserőséggel tették meg ezt: nem volt könnyű elpusztítani két kezük munkájának eredményeit! Ámde itt is megmutatkozott a szovjet hazafiság felsőbbrendűsége a fasiszta Németország által megszállt kapitalista országok burzsoáziájának „hazafiságával” szemben. Franciaországban, Belgiumban, Dániában, Hollandiában és más országokban a vállalatok tulajdonosai nemcsak hogy nem rombolták le vállalataikat a német hadsereg bevonulása előtt, hanem a megszállás alatt átállították üzemeiket a német parancsnokság megrendeléseinek a teljesítésére. Ugyanakkor áruló magatartásukat a „nemzeti” iparról való „hazafias gondoskodásként” igyekeztek feltüntetni. A valóságban, mint mindig, az önző burzsoázia most is saját osztályérdekeit helyezte a haza érdekei fölé. A szovjet polgárokat, ezzel ellentétben, az az elv vezette, hogy a hazát fenyegető veszély pillanatában az igazi hazafinak hazája védelmében „késznek

kell lennie arra, hogy feláldozzon mindent, ami egyéni, mindent, amit a társadalmi munka alkotott’’⁶⁰.

A szovjet emberek hazaszeretete a mindennapi békés munkában is hőstetteket szül. A szovjet hazafiság ebben különbözik a régi idők néptömegeinek hazafiságától. Már a háború előtt bámulatba ejtették a világot azok a hőstettek, melyeket a szocialista termelés újtói, a Donyec-medence munkásai, a szocialista verseny új szakaszának kezdeményezői vittek véghez a munka frontján. Ma már minden üzemnek, minden kolhoznak vannak élmunkásai, akiket hazafias kötelességük magasztos tudata, a nagy szocialista haza javáról való gondoskodás hőstettekre lelkesít.

V. A. Gyegtyarjov, a kiváló feltaláló, a Szocialista Munka Hőse ezt írta: „Nem a haszonért dolgozunk. Minket a szent hazaszeretet, a nép szeretete, az alkotás, a boldogság útjára vezető nagy bolsevik párt szeretete fűt.”

„Bármit csinálók — mondotta 1935-ben I. P. Pavlov, a híres tudós —, szüntelenül arra gondolok, hogy ezzel, erőmhöz mérten, elsősorban hazámat szolgálom.”

Az idézett kijelentések azoknak az érzelneknek adnak hangot, amelyek a nagy szovjet haza valamennyi hű fiának szívét eltöltik.

A hazafiság a szovjet emberek erkölcsi arculatának jellegzetes vonása, s ez a szovjetország egyik legnagyobb vívmánya. Semmi sem nyújt nagyobb erkölcsi kielégülést a szovjet ember számára, mint a haza iránti kötelezettség teljesítése. Gonesar „Zászlóvivők” című regényében Brjanszkij tiszt helyesen mondja, hogy a legmagasabbrendű emberi szépség a haza iránti hűség szépsége. „Aki nem tapasztalta ezt a boldogságot, a hűségnek ezt a . . . szépségét, az nem is élt igazán.”

A szovjet hazafi számára a hazaszeretet nem frázis, hanem tett, nem az elért eredmények szemlélése, hanem új eredmények felé való törekvés.

Szovjet hazafinak lenni annyit jelent, mint önzetlenül szolgálni a haza javát, példát mutatni a munkában, szemünk fényeként óvni a társadalmi tulajdont, a szovjet rend szent és

⁶⁰ *Kalinyin*. Mindent a frontért! Mindent a győzelemért! Goszpolitizdat 1942. 60. old. (oroszul).

sérthetetlen alapját, gyarapítani a haza gazdagságát és eredményeit, harcolni minden ellen, ami a haza gazdasági, politikai és kulturális fejlődését gátolja.

Szovjet hazafinak lenni annyit jelent, mint minden eszközzel erősíteni a szovjet haza aktív védelmét ellenségeinek agresszív tevékenységével szemben, éberren figyelni az ellenség cselszövéseit, megőrizni az államtitkot, felismerni és leleplezni az ellenséget minden helyzetben, háború esetén pedig rettenthetetlen bátorsággal harcolni az ellenség ellen, végső lehetőségig teljesíteni a szovjet állampolgár szent kötelességét.

Végül, szovjet hazafinak lenni annyit jelent, mint internacionalistának lenni, aki szocialista hazája eredményeit az emberi haladás ügyéhez való hozzájárulásnak tekinti, aki valamennyi nép békéjére és barátságára törekszik. Az internacionalizmus megköveteli a nacionalizmus és a kozmopolitizmus züllött ideológiája elleni engesztelhetetlen harcot.

* * *

A nacionalizmus és a kozmopolitizmus ideológiája az imperialista reakció fegyvere. Ennek az ideológiának a hordozói a nép ellenségei, az imperialista burzsoázia ügynökei. S ha ennek az ellenséges ideológiának nincs is talaja a Szovjetunióban, a csökevényei még mindig élnek. Az emberek tudatában visszamaradt kapitalista csökevények közül a legvisszataszítóbb a burzsoá nacionalizmus és a kozmopolitizmus csökevénye. Ugyanakkor ezek a csökevények a legszívósabbak is. Főként ezekre igyekszik támaszkodni az imperialista burzsoázia a béke, a demokrácia és a szocializmus táborá ellen folytatott harcában, hogy ezáltal csökkentse a Szovjetunió tekintélyét a világ dolgozói előtt, aláássa a Szovjetunió népeinek barátságát, éket verjen a szocializmus erői közé, és új világháborút robbantson ki. Ezeket a csökevényeket próbálja kihasználni a burzsoázia arra is, hogy a szovjet népeket szellemileg és erkölcsileg megrontsa, s megfossza őket legjobb erkölcsi tulajdonságaiktól. Ezért a szovjet társadalom teljes erejével harcol a nacionalista és kozmopolita csökevényeknek a szovjet életben való megnyilvánulásai ellen.

A nacionalizmus csökevényei főként abban nyilvánulnak meg, hogy e csökevények hordozói a saját nemzetük „érdekeit” szembe állítják más nemzetek „érdekeivel”, s nem a nemzetek közeledésére, hanem elkülönülésére, a népek barátságának — a szovjet állam nagy és rendíthetetlen alapjának — aláásására törekednek. Ezért mindaddig, amíg hatnak a nacionalista csökevények, életbevágóan fontosak számunkra Lenin útmutatásai, és harcolnunk kell „a kis nemzetekre jellemző szűkkeblűség, elzárkózás, elkülönülés *ellen*, harcolni azért, hogy az egészet és általánosat vegyük figyelembe, azért, hogy a részletérdekeket alárendeljék az általános érdekeknek”⁶¹.

A kozmopolitizmus reakciós ideológiájának (a burzsoá nacionalizmus visszájának) a csökevényei a nemzeti kultúra, a nemzeti érzés és a nemzeti hagyományok megtagadásában jut kifejezésre. E csökevények hordozóiból hiányzik a szovjet nemzeti büszkeség érzése, ezért könnyen előfordulhat velük, hogy olyan útra lépnek, amely a szocialista haza érdekeinek elárulásához, a szovjet törvényeket és a kommunista erkölcsöt lábbal tipró legsúlyosabb bűncselekményhez vezet.

A burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus csökevényei elleni harc nélkül nem erősíthetjük a szovjetország népeinek, a szocialista tábor népeinek barátságát, a világ dolgozóinak testvéri összefogását az imperialista reakció elleni harcban. Következésképpen, e harc nélkül nem nevelhetjük az embereket a hazafiságnak és a nemzetköziségnek, e magasztos politikai és erkölcsi elveknek a szellemében.

A burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus jelenségei elleni harc nélkül a népi demokratikus országok nem haladhatnak előre a szocializmus útján, nem nevelhetik az embereket az igazi hazafiság és nemzetköziség szellemében. Az imperialisták a népi demokráciákban élő reakciós elemeket felhasználják a burzsoá nacionalizmus káros nézeteinek terjesztésére. Ezzel az a céljuk, hogy elszakítsák a baráti kötelékeket, amelyek a népi demokratikus országokat egymáshoz és a nagy Szovjetunióhoz fűzik, ahhoz az országhoz, amely tapasztalataival segíti és támogatja a népi demokráciákat a szocializmus építé-

⁶¹ *Lenin Művei*. 22. köt. Szikra 1951. 363—364. old.

sében. Az imperialisták arra törekednek, hogy ezeket az országokat a kapitalizmus visszaállításának, a nemzeti függetlenség feladásának útjára sodorják, és az amerikai imperializmus gyarmatává tegyék. Ezért az említett országok csak úgy biztosíthatják békéjüket és függetlenségüket, ha harcolnak a nacionalista elemek ellen, ha harcolnak a Lengyelország, Bulgária, Csehszlovákia és más népi demokratikus országok munkáspártjainak soraiban mutatkozó nacionalista jelenségek ellen.

Érthető, hogy a népi demokratikus országokban élő burzsoá nacionalista réteg talált kincs az imperialisták számára. A népi demokratikus országokban leleplezett nacionalista csoportok valamennyien idegen imperialisták szolgálatában állottak, kémkedéssel, szabotázs- és terrorcselekményekkel foglalkoztak — eladták hazájukat a külföldi imperialistáknak.

A kozmopolitizmus éppen a szocialista és demokratikus tábor ellenségeinek soraiból toborozza híveit, azok közül, akik alázatosan hajbókolnak a rothadt, reakciós polgári ideológia és kultúra előtt, s népük nemzeti kultúrájának előrehaladását gátolni akarják. A kozmopolitizmus és a nacionalizmus jelenségei elleni harc a népi demokratikus országok dolgozóit politikai éberségre tanítja, a hazájuk és a proletár internacionalizmus iránti odaadásra neveli.

Franciaország, Olaszország és más kapitalista országok proletárjai és néptömegei a kommunisták vezetésével hőiesen harcolnak nemzeti függetlenségükért. E nemzetek haladó erői összefognak, s a nemzeti függetlenség és a népek közötti béke védelmére kelnek.

A kommunisták leleplezik a reakciós burzsoázia nemzetárulását, amelyet a kozmopolitizmus vagy az utóbbi időben divatosá lett „európai hazafiság” leplével takargatnak. (Az „európai hazafiság” jelszava rendkívül „kényelmes” a nemzetárulás igazolására azok számára, akik az „európai védelmi közösség” kudarcba fült tervét szorgalmazták, melynek helyébe jelenleg új európai agresszív csoportosulás — a „Nyugat-Európai Szövetség” lépett.) Azokban az európai országokban, amelyekben amerikai katonák ütötték fel tanyájukat, népszerű jelszóvá vált a tömegek körében: „Amerikaiak, takarodjatok

haza!" Az európai országokban egyre fokozódik a dolgozók tiltakozása a züllesztő amerikai „kultúra” térhódítása ellen.

A kommunisták az országaik nemzeti függetlenségéért vívott harcukkal, a nemzetárulás erkölcstelen ideológiájának leleplezésével felébresztik népeik nemzeti szellemét, harckészségét, s nemes érzelmű harcosokat nevelnek, akik készek küzdeni a nemzet becsületéért, a népek méltóságáért, barátságáért és együttműködéséért a reakció elleni harcban. A kommunisták újjáélesztik a tömegekben a haza iránti odaadás magasztos erkölcsi érzését, amely nélkül korunkban nincs igaz ember, az emberiség haladásáért küzdő igaz harcos.

1. A szocialista humanizmus

a) A szocialista humanizmus a legmagasabbrendű humanizmus

A szocialista humanizmus mint a kommunista erkölcs elve az emberi méltóság tiszteletben tartását, az emberről való gondoskodást, az emberek mindenfajta elnyomásának és megalkalmazásának gyűlöletét juttatja kifejezésre.

A szocialista humanizmus elve, amely a szovjet társadalmi és államrend természetéből következik, természetesen a kommunista erkölcs egyik legfontosabb elve.

A más osztályok munkáját kisajátító kizsákmányoló osztályok nem ismerik és nem is ismerhetik az igazi humanizmust. A rabszolgatartónak a rabszolgához, a hűbérúrnak a jobbágyhoz, a tőkésnek a munkáshoz való viszonyával kapcsolatban értelmetlen volna humanizmusról beszélni. Marx „A tőké”-ben, amikor a munkásnak a munkanappal kapcsolatos követeléseit fejti ki, nagy erővel leplezi le a burzsoá társadalmi viszonyok antihumanista jellegét, amelyek között az ember áru, egy másik ember meggazdagodásának eszköze: „Egy napi munkaerőt fizetsz meg nekem — mondja a munkás a tőkésnek —, holott három napit használsz el... Én tehát *normális* hosszúságú munkanapot kívánok, és ezt nem szívédhez fellegbevezve kívánom, mert pénzdolgokban vége a kedélyességnek. Meglehet, mintapolgár vagy, talán tagja az Állatkínzás Meg-

szüntetéséért Küzdő Egyesületnek, és a tetejében még szent ember hírében is állsz, de annak a *dolognak*, amit te velem szemben képviselsz, nem ver szív a kebelében”⁶². Marx kimutatta, hogy a tőke a többletmunka iránti farkasétvágyában a munkanapnak nemcsak erkölcsi, hanem tisztára fizikai maximális határait is elveti. A tőke „tehát nincs tekintettel a munkás egészségére és élettartamára, *hacsak a társadalom nem kényszeríti rá, hogy tekintettel legyen*”⁶³.

A polgári társadalom az individualizmusával szervesen összefüggő antihumanizmusát „humanista” lepellet takargatja, melyet különféle erkölcsi tanokból, különösen a közülük legelterjedtebb tanból — a valláserkölesből sző. A képmutató keresztényi erkölcs az emberről mint „isten kisugárzásáról”, a felebaráti szeretetről stb. szóló frázisokkal igyekszik leplezni és igazolni a kizsákmányolást s az elnyomást. A keresztényi erkölcs jogosnak ismerte el az ókori rabszolgaságot és a középkori hűbériséget, isten nevében megáldotta a máglyákat és a kínpadokat, melyeket az egyház felhasznált arra, hogy leszámoljon a tudomány haladásáért és a társadalmi igazságosságért küzdő harcosokkal. Ma a keresztényi erkölcs a dolgozó tömegek tőkés elnyomását szentesíti. A tömegeket a kizsákmányolók iránti szeretetre inti, a szolgai tűrést és a földi uralkodóknak való engedelmességet hirdeti, az embereket arra buzdítja, hogy ismerjék el velük született bűnösségüket és romlottságukat, a földi szükségletek megvetésére tanít, a „lélek megmentéséért” aggódik és örök mennyei üdvösséget ígér. A mai imperialista burzsoáziának — akárcsak az előző kizsákmányoló osztályoknak — rendkívül előnyös a keresztény „humanisták” prédikációja, mert elvonja a dolgozókat a kizsákmányolás és az elnyomás elleni forradalmi harctól, s az imperialista politika engedelmes eszközeivé teszi őket. Másfelől, a reakció üldözi azokat az egyházi személyeket, akik aktívan harcolnak a népek békéjéért.

A mai burzsoázia messzemenően kihasználja „az emberről mint célról” szóló kanti formulát is, és úgy igyekszik a dolgot beállítani, mintha éppen a berrabszolgaságon alapuló társada-

⁶² Marx. A tőke. 1. köt. 3. kiad. Szikra 1955. 220. old.

⁶³ Ugyanott, 254. old.

lomban lenne az ember a legfőbb érték. Kant formuláját, mely az emberről mint célról és nem mint eszközzől beszél, s amely elvont formában a filozófusnak az emberi méltóság emelésére irányuló humanista törekvését fejezi ki, a reakciósok arra használják fel, hogy leplezzék az imperializmusnak az emberre, az egyénre gyakorolt romboló hatását. Nincs olyan aljasság, amelyet a mai imperialista burzsoázia az emberre való hivatkozással ne ismerne el jogosnak. A mai polgári ideológusok az embermegbecsüléséről hangoztatott frázisaikkal leplezni akarják azt aényt, hogy az imperialisták megvetik a dolgozókat, nem törődnek sorsukkal, sem az elnyomott és leigázott népek sorsával. Ma már számos polgári ideológus lemond a képmutatásról, eldobja a humanizmus fügefalevelét, s cinikusan, nyíltan dicsőíti a háborút és az emberirtás legmodernebb eszközeit, melyek az imperialista rablóknak a maximális profitért való hajszáját segítik. Így például Speakman amerikai szociológus nyíltan az emberek és a népek közötti gyűlöletet dicsőíti, és az erkölcs helyébe az erőt helyezi. „Az erő — mondja az amerikai pénzeszsákoknak ez az alázatos bérence — azt jelenti, hogy akaratumkat másokra rá tudjuk kényszeríteni, hogy diktálhatunk azoknak, akiknek nincs erejük, és engedményekre kényszeríthetjük azokat, akik kevésbé erősek, mint mi. Ott, ahol a konfliktus végső formája a háború, az erőért folyó harc a katonai hatalomért folyó harccá, a háború előkészítésévé válik.” Kieffer amerikai szociológus hasonló cinizmussal azt javasolja az amerikai imperialistáknak, hogy a népek közötti kapcsolatok terén az erőpolitikát alkalmazzák: „Szükségem van rá, akarom, viszem.” Ez a formula tökéletesen kifejezi azt a politikát, amely a szabadságszerető népek ellen irányul, és elvet a humanizmusra vonatkozó mindennemű elképzelést. Melyik becsületes ember nem szörnyedt el az amerikai intervenciósok véres koreai gáztetteinek hallatára, kit nem töltött el iszonyattal a koreai városok és falvak barbár megsemmisítése, a napalmbombák, a vegyi és a baktériumfegyverek alkalmazása, a békés lakossággal szemben elkövetett erőszak, a hadifoglyoknak a haláltáborokban való legyilkolása. „Rugdossátok a foglyokat, üssétek ököllel, puskatussal, döfjétek szuronnyal őket. Ha közéjük lőtök,

szeretném, ha éles töltést használnátok” — adta ki a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó utasítást 1952 májusában Boatner tábornok, a kocsedói tábor parancsnoka a fogolyőrségnek. A kocsedói kannibálok a majdaneki és auschwitzi fasiszta kannibálok méltó utódainak bizonyultak. Lábbal tiporták az emberiességnak a nemzetközi kapcsolatok terén régóta érvényben levő legelemibb követelményeit is.

A mai imperialisták ideológiájában és egész gyakorlati tevékenységében megnyilvánuló antihumanizmussal szemben áll a munkásosztály szocialista humanizmusa, mely az elmúlt korok humanizmusának legjobb hagyományaira támaszkodik.

A múlt legfejlettebb filozófiai és etikai elméleteiben megtalálható humanizmusnak volt bizonyos progresszív jelentősége: tiltakozott az egyéniség gúzsbakötése ellen, védte az egyén jogait és emberi méltóságát, s az egyénnek a keresztényszkétikus dogmák alóli felszabadítására törekedett. Minél szorosabb volt a kapcsolat ezeknek az elméleteknek a megalkotói és a nép között, annál világosabban és határozottabban mutatkozott meg ezeknek az elméleteknek a humanizmusa, s annál nagyobb volt e humanizmus gyakorlati jelentősége a tömegek életére nézve. A francia felvilágosítók etikája, amely tiltakozás volt a feudális elnyomás ellen, a népet sötétségben és tudatlanságban tartó feudális politikai intézmények ellen, s a tudatlanságot szentesítő vallás és egyház ellen, sokkal több humanizmust tartalmazott (a felvilágosítók etikai alaptételeinek absztrakt jellege ellenére), mint az „ember istenítésének” és a mindennel megbékítő „felebaráti szeretet” prédikálásának különböző formái.

A Marx előtti filozófiában a forradalmi humanizmus az orosz forradalmi demokraták — Belinszkij, Herzen, Csernisevskij és Dobroljubov etikai elméleteiben emelkedett a legmagasabb fokra. Az orosz forradalmi demokraták, akik mélységesen hittek a nép forradalmi erejében és jövőjében, a dolgozó ember megbecsülését követelték, azt tanították, hogy a népet igazán szeretni kell, hogy meg kell látni a nép egyszerű embereinek azokat a nemes szellemi és erkölcsi vonásait, amelyek arról tanúskodtak, hogy népükben megvan a nagyfokú civilizálódáshoz szükséges képesség, s nem hiányzik

belőle a kellő bátorság és hősiesség sem. Művelt kortársaikban felkeltették a szégyenkezés érzését a fennálló állapotok miatt, amikor is az egyén csak a néptömegek rovására fejlődhet:

Kiknek nyers keze végzi a munkát,
Így lehetővé téve nekünk
A művészetet és a tanulmányt,
És hogy álmodozók lehetünk.

A XIX. század nagy orosz demokratái felkeltették az elnyomott néptömegek önérzetét, a parasztforradalom szükségességét hirdették, s a nép legjobbjában kifejlesztették a néptömegek iránti forradalmi kötelesség tudatát. Ebben rejlik forradalmi humanizmusuk.

A múlt forradalmi humanista hagyományainak folytatója és továbbfejlesztője a marxista párt, amely a modern társadalom leghaladóbb osztálya mozgalmának élére állt. Ez az osztály azt a célt tűzte maga elé, hogy megszabadítja az emberiséget mindennemű kizsákmányolástól, a nyomortól, a szenvedésektől és betegségektől. Ez az osztály, ennek az osztálynak a kollektív harca a humanizmus bővizű forrása, hiszen a kommunizmus, vagyis a proletármozgalom célja — miként Marx mondja — egyet jelent a humanizmussal. Ez a cél megszűnt pusztá ábránd lenni, amikor a kapitalizmus létrehozta a megvalósításához szükséges anyagi feltételeket, amikor megjelent az a forradalmi osztály, melynek érdekei — a történelem során első ízben — objektíven egybeesnek a dolgozó, kizsákmányolt tömegek érdekeivel. Ezért írt Marx és Engels a munkásmozgalom fennkölt humanizmusáról. A győztes szocializmus országában megvalósult Marx és Engels jövődölése: létrejött az a társadalom, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.

A szocialista humanizmus elutasítja a „felebaráti szeretet” elvont hirdetését, amely az osztálytársadalomban mindig vagy illúziónak vagy tudatos képmutatásnak bizonyult. Az első esetben Scsedrin kárász-idealistájának „humanizmusáról” van szó, aki a csukának hirdette az erényt, s a csuka felfalta. A má-

sodik esetben a humanizmus a rabló álarca. Lenin 1907-ben kíméletlenül ostromozta az olyan „szocialistákat”, akik a sajtóban (nekrológokban és cikkekben) nagy hangon dicsőítették az akkor elhunyt Ileyden grófnak, ennek a reakciós nagybirtokosnak a „humanizmusát”. Lenin megállapította, hogy ennek a nagybirtokosnak a „humanizmusa” vékony máz, mely mögött meg kell látnunk az osztályával életre-halálra összeforrott, a népet mélységesen gyűlölő ragadozót. A hóhéroktól és pogromlovagoktól ezt a nagybirtokost csak a „fellelengzős” frázisok sallangjai és a felszínes műveltség máza különböztette meg. A mai burzsoázia gyakorlati politikusainak és ideológusainak hangzatos szólamai és felszínes műveltsége mögött szintén észre kell vennünk a reakciós osztály képviselőit, akikre a legkevésbé sem jellemző a jóság és az emberség.

A burzsoá ideológusok szerint a humanizmus a burzsoázia által hangoztatott egyenlőség elvében jut kifejezésre, amely — úgy mond — „egyenlő lehetőségeket” biztosít a kapitalizmusban minden egyes ember fejlődése számára. De a burzsoá társadalomban az egyenlőség elve, akárcsak a szabadság elve, tisztára formális elv, bárhogya is igyekszik a burzsoázia ezeket az elveket az örök erkölcsi és politikai követelmények színvonalára emelni. Nem szabad és nem is lehet szabad az az ember, aki éhségre, nyomorúságra, kényszermunkára és munkanélküliségre van kárhoztatva. Nincs és nem is lehet egyenlőség a kizsákmányoló és a kizsákmányolt között. Az egyenlőség elvének igazi humanista tartalma csak akkor van, ha az egyenlőség proletár, marxista értelmezését vesszük alapul, amely szerint az egyenlőség elve az osztályok megsemmisítését, vagyis a termelőeszközök magántulajdonának és az ember ember által való kizsákmányolásának megszüntetését jelenti. Csakis a termelőeszközök társadalmi tulajdona teremti egyenlő lehetőségeket ahhoz, hogy minden dolgozó kifejleszthesse egyéniségét, s ne mások rovására, hanem az emberek közötti igazán emberi és magából a szocializmus lényegéből fakadó kapcsolat alapján fejlődjék.

A kapitalizmus nem hozott és nem is hozhatott létre ilyen kapcsolatot az emberek között. A kapitalizmus nem kíméli

az emberi életet; milliókat kárhoztat éhhalálra, milliókat pusztít el a háborúk véres mészárlásaiban. Az Egyesült Államok reakciós sajtója állandóan a háborút és a bűnözést dicsőíti, ami rendkívül demoralizáló hatással van az emberekre. E hatás mértékének a megítéléséhez elég figyelembe venni az úgynevezett „comics” regények népszerűségét. A „comics” füzetek „szórakoztató” regények gyermekek részére. Az amerikai gyermekek több mint 98 százaléka rendszeresen olvassa ezt a szennyirodalmat, s legnagyobb részük lelkesedik a „felsőbbrendű emberért”, a vérszomjas kalandorért és gyilkosért, aki az erőszakot joggá avatja, aki megveti a tudományt és a kultúrát. 1952-ben 92 „comics” füzetet megvizsgáltak, s ezekben 218 súlyos bűntényt, 86 szadista cselekményt, 309 kisebb bűntényt, 287 társadalomellenes cselekedetet, 186 pornográf jelenetet, 522 fizikai erőszakot és 14 részletesen leírt gyilkosságot számoltak össze. Ha tekintetbe vesszük, hogy 1952-ben havonta több mint 100 millió (azaz egész évben több mint egy milliárd) „comics” füzetet adtak el, akkor láthatjuk, hogy a tőke milyen tömegméretekben hajtja végre „az ember elleni támadását” (ahogyan az egyik angol haladó újságíró, Derek Kartun találóan kifejezte).

A szocializmus megmenti az embert attól a szellemi és erkölcsi megnyomorodástól, amely a kapitalista rendszerben elkerülhetetlen osztályrésze.

A szocializmus országa az ember nevében fejleszti a termelőerőket, az ember nevében törekszik az emberi munka megkönnyítésére és az ember növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítésére. A szovjet tudósok az ember nevében munkálkodnak az élet meghosszabbításának problémáján. A szocializmus olyan feltételeket teremtett a kultúrának és magának az embernek a fejlődéséhez, amelyeket a kapitalizmus sohasem hozhatott létre. A szocializmus erkölcsi értelemben vett érdeme, hogy megteremti az egyén igazi emberi megnyilvánulásainak, minden igazi emberi érzés kibontakozásának feltételeit. A szocializmus országában beigazolódnak Marx szavai: a magántulajdon megszüntetése minden emberi érzés és tulajdonság teljes *felszabadulását* jelenti, ezek az érzések mind szubjektív, mind pedig objektív értelemben *emberi*

érzésekké válnak⁶⁴. *Objektív* értelemben azért, mert az emberi érzések tárgya — a társadalmi lét — itt igazi emberi lét, azoknak a dolgozóknak elvtársi együttműködése és kölcsönös segítsége, akik mentesek a kizsákmányolástól és a természetet saját szükségleteiknek megfelelően átalakítják. *Szubjektív* értelemben azért, mert az anyagi szükség és a nyereszkeskedési vágy jármától megszabadult emberek számára lehetővé válik, hogy érzéseiket — beleértve esztétikai érzéküket és erkölcsi érzéseiket is — minden irányban kifejlesszék. A szocializmus országa a gyakorlatban bizonyította be, milyen jelentős fejlődésen mennek át a kizsákmányolás és ínség által el nem nyomott érzelmek és tulajdonságok.

A szocialista humanizmusban nincs helye az ember, az emberi képességek stb. „isteni lényegéről” szóló hangzatos, felengzős frázisoknak, melyek a múlt absztrakt humanizmusát annyira jellemzik. Ez a humanizmus nem a mindent megbocsátás, a nyomorúságba való belenyugvás, az emberek iránti passzív részvét hamis humanizmusa, melyet Gorkij Luka alakjában testesít meg. Luka az embereket a jobb életről szóló „magasztos” hazugsággal vigasztalja, hogy megbékítse őket a való élet nyomorúságával. A szocialista humanizmus cselekvő jellegű, harcoss humanizmus, amely azért küzd, hogy az egész társadalmat felszabadítsa a tőke igája alól, hogy megszüntesse a háborúkat, véget vessen a népek leigázásának, s megteremtse az emberek és népek testvériségét az egész világon. A szocialista humanizmus a szocialista társadalom tagjainak, a társadalom javáért, valamennyi ember anyagi és kulturális szükségleteinek legteljesebb kielégítéséért dolgozó embereknek a humanizmusa. Ez a humanizmus megköveteli, hogy szent gyűlölettel gyűlöljük azokat az erőket, amelyek hátráltatják a társadalmi fejlődést, amelyek a népelnyomók gazdagodása és hatalma érdekében a háború s a fasiszta terror rémségeit zúdítják az emberek millióira, s nyomorra és szenvedésre kárhoztatják őket.

⁶⁴ Lásd *Marx–Engels*. Művészet, irodalom. Lukács György előszavával. Szikra 1946. 95. old.

b) *Az emberi méltóság tiszteletben tartása és az emberről való gondoskodás*

A humanizmus mint a kommunista erkölcs alapelve mindenekelőtt az emberi méltóság tiszteletben tartását jelenti. Már Marx rámutatott arra, amikor az embernek a kommunista társadalomban való minden irányú fejlődéséről beszélt, hogy maga ez a fejlődés hatalmas termelőerő, s hogy a legfőbb tőke maga az ember. Ebből kiindulva, a marxizmus követeli mindazoknak a feltételeknek és kapcsolatoknak a megszüntetését, amelyek leigázzák és megalázzák az embert. A győztes szocializmus országában a párt és az állam egész tevékenysége az ember felemelésére irányul, mert a pártot és az államot az a marxista tétel vezérli, hogy „a világ minden becses tőkéje közül a legbecsesebb és legdöntőbb jelentőségű tőke — az ember, a káder”⁶⁵.

Az embernek a világ legfőbb értékeként való elismerése maga után vonja az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményét. A marxizmus—leninizmus az emberi méltóságot nem úgy fogja fel, mint a nyárspolgár, aki arra törekszik, hogy mások elnyomása és leigázása árán embertársai fölé kerekedjék. Az emberi méltóságot nem gazdagsággal, pénzzel, karrierrel mérik. Az emberi méltóságot nem adja meg a magába zárkóztott egyén gőgös magánya, sem az egyén idealista és vallásos misztifikálása, de még az embernek istenhez való hasonlítása sem, ami valójában az embernek „a földi istenektől” való szolgai függőségét szentesíti.

A marxizmus arra tanít, hogy a kizsákmányoláson alapuló rendszer körülményei között az elnyomott ember méltósága a kizsákmányolás ellen vívott harcában, a kizsákmányolókkal szemben érzett gyűlöletében mutatkozik meg. Fentebb már rámutattunk arra, hogy Marx és Engels megállapítása szerint a munkások akkor őrizhetik meg emberi méltóságukat, ha ki-fejlődik bennük a gyűlölet a kizsákmányolókkal szemben. Lenin ezt írta: „Az a rabszolga, aki tudatában van rabszolga

⁶⁵ *Sztálin. A leninizmus kérdései. 7. kiad. Szikra 1953. 593. old.*

mivoltának és harcol ellene — forradalmár. Az a rabszolga, aki nincsen tudatában rabságának és némán, öntudatlanul, szótlanul tengeti rabszolgaéletét — az egyszerűen rabszolga. Az a rabszolga, akinek csurog a nyála, amikor önelégülten ecseteli a rabszolgaélet gyönyörűségeit, és aki el van ragadtatva derék és jóságos urától — lakáj, szolgálék”⁶⁶.

Lenin megállapításai kifejezik, hogy a kapitalista társadalomban az emberi méltóság közvetlenül az ember öntudatosságának fokától és a felszabadulásért vívott harcban elfoglalt helyétől függ. Igazi emberi méltósággal nem azok rendelkeznek és nem azok érdemelnek megbecsülést, akik a kizsákmányoláson alapuló társadalom gazdái, sem az ő lakájaik (még ha „szocialistáknak” nevezik is magukat), hanem a munka emberei, a nép felszabadításáért küzdő harcosok.

A szocializmusban, ahol nincsenek többé kizsákmányoló osztályok, az emberi méltóság mértéke a szocializmusért, a szocialista hazáért végzett munka. A párt és a kormány nagyra becsüli a szovjet emberek önfeláldozó munkáját, a haza javát szolgáló harci tetteit, a nép belső és külső ellenségeivel szemben tanúsított éberségét. A szovjet ember féltve őrzi állampolgári és hazafiúi méltóságát, amely abból a tudatból fakad, hogy ő a társadalommal, a néppel, a hazával, a párttal és az állammal szervesen összetartozó szabad ember. Az emberi méltóság tudata annál magasztosabb, minél erősebb szálak fűzik az egyént a néphez, minél inkább szívén viseli a nép érdekeit, s minél kitartóbban harcol a nép ügyéért.

A szovjet társadalomban az „ember” szó a maga fennkölt jelentésében egyformán vonatkozik férfira és nőre, a kis és nagy nemzetek tagjaira, egyformán vonatkozik minden egyes emberre, bármilyen színű is a bőre, bármi is a foglalkozása. Mindezt a kizsákmányoláson alapuló régi társadalomról nem lehet elmondani. Fourier, az utópikus szocializmus ismert képviselője ostromozza a kapitalista rendszert a nők elnyomott helyzetéért, s azt írja, hogy „a női emancipáció foka az általános emancipáció természetes fokmérője”, hogy a nők felszabadu-

⁶⁶ *Lenin Művei*. 13. köt. Szikra 1954. 41. old.

lása s a férfi és a nő közötti új viszony, melyet a jövő harmonikus berendezkedése teremt majd meg, „az emberi természetnek az állatiasság feletti győzelmét” fogja jelenteni. A szocializmus országa megvalósította Fourier álmát: felszabadította a nőt, s alkotó erejét és tehetségét a társadalmi élet minden területén igénybe veszi és fejleszti. A szocializmus országa ugyanakkor a gyermekek számára boldog gyermekkort biztosít, a gyermeket féltő gonddal veszi körül, vigyáz egészségére, és gondoskodik alkotó erőinek kifejlesztéséről. A győztes szocializmus országában reális tartalmat kaptak Makszim Gorkijnak, a nagy proletárirónak a szavai: „Ember — mily büszkén hangzik e szó.” A szovjet emberek alkotó erőinek az emberi tevékenység minden területén — az iparban, a mezőgazdaságban, a tudományban, az irodalomban és a művészetben — való teljes kibontakozása szemléltetően bizonyítja azt a tényt, hogy az ország munkásságában, parasztságában és értelmiségében az emberi méltóság tudata olyan színvonalra emelkedett, amilyen a múltban teljesen elképzelhetetlen volt.

Vegyük példaként a Szovjetunió sok kolhozának egyikét — a Gorkij területi „Tyimirjazev” kolhoz, amely 36 falut egyesít. Ezekben a falvakban régen, akárcsak a cári Oroszország valamennyi falvában, nyomor, kulturátlanság, sötétség uralkodott, elnyomás volt a parasztság, különösen pedig a nők osztályrésze. Ma a kolhoz területén négy iskola, klub, könyvtár, rádió, több óvoda, poliklinika, szülőotthon, szanatórium működik. Minden faluba bevezették a villanyt, a földeken gépek dolgoznak, gépesítik a sok fáradsággal járó munkákat az állattenyésztésben. A régi parasztot, kézművest és kisiparost felváltotta a bonyolult gépek kezeléséhez értő, írni és olvasni tudó, gyakran hétosztályos és tízosztályos általános iskolát végzett kolhozparaszt. A termelésben elért kiváló eredményeikért a kolhoz három tagja elnyerte „A Szocialista Munka Hőse” megtisztelő címet, több mint száz kolhozparasztot érdemrenddel, illetve érdeméremmel tüntettek ki. A kolhozban végzett lelkiismeretes munkája mellett számos kolhoztag tanul agro- és zootechnikai tanfolyamokon, politikai tanulókörökben, részt vesz a klub színjátszó csoportjában, sportol.

1952-ben a kolhoz két sportolója a vidéki sífutó versenyben elnyerte az OSZFSZK bajnoka címet. Ez a „Tyimirjazev” kolhoz tagjairól szóló rövid kimutatás ékesszólóan bizonyítja a szovjet embernek, a győztes szocializmus nagy országának polgárának növekvő alkotó erejét és öntudatát.

A szovjet irodalom nagy erővel ábrázolja a szovjet polgár büszke önérzetét. Gyönyörű művészi kifejezése ennek az érzésnek Vlagyimir Majakovszkij verse a szovjet útleveletről:

Olvassátok,
irigyeljetek:
én
a Szovjetunió
polgára vagyok.

Ezekből a szavakból kitűnik, milyen büszke a szovjet ember szocialista hazájára, hazája vívmányaira, arra a magas színvonalra, amelyre a szovjet állam emelte az embert.

Nem lehet önérzetes szovjet ember az, aki lélek nélkül dolgozik, aki megsérti az állami fegyelmet, aki nem védi a népi tulajdont a tolvajoktól, a nép javainak fosztogatóitól — a nép ellenségeitől.

Az önérzetes szovjet ember tiszteletben tartja mások önérzetét. Ezért köteles harcolni a szovjet életben még mindig tapasztalható káros jelenségek (bürokrácia, talpnyalás, naplopás stb.) ellen. A szovjet embernek harcolnia kell a basáskodás, az emberek kigúnyolása, a női méltóság megsértése ellen, a nacionalizmus, a faji gőg, a köpönyegforgatás, a képmutatás, a feslettség, a duhajkodás ellen, s általában a szovjet emberhez méltatlan minden jelenség ellen. A kapitalizmusnak ezek a csökevényei összeegyeztethetetlenek a szovjet ember önérzetével, emberi méltóságával, ezeket a csökevényeket ki kell gyomlálni a szovjet emberek közösségéből.

A szovjet közvélemény erélyesen harcol az iszákosság ellen, amely a kizsákmányoláson, a dolgozók társadalmi egyenlőtlenségén, nyomorán és jogfosztottságán alapuló rendszer egyik legsúlyosabb maradványa. Ez a csökevény bizonyos mértékben még fellelhető a szovjet emberek körében, így az

ifjúság körében is. Az iszákos emberek dezorganizálják a termelőmunkát, megsértik a munkafegyelmet és a szocialista együttélés szabályait, botrányosan viselkednek, duhajkodnak, verekednek stb. Az iszákosság a családnak óriási anyagi és erkölcsi kárt okoz, akadályozza a helyes gyermeknevelést. Az ivás tönkreteszi az ember szervezetét, ezenkívül számos erkölcstelen tettetnek és bűncselekménynek a forrása. Ezért nem lehetünk elnézőek ezzel a jelenséggel szemben, nem tehetünk engedményeket ennek az „emberi gyengeségnek”, nem helyezkedhetünk a „be nem avatkozás” álláspontjára. Következetes harcot kell folytatni az iszákosság ellen. Nem elég adminisztratív rendszabályokat hozni, felvilágosító munkát is kell végezni, gondoskodni kell a dolgozók szórakozási lehetőségeiről is, s a közvéleményt arra kell nevelni, hogy ne tűrje meg a szovjet társadalom testén a régi társadalom anyajegyét — az iszákosságot és a duhajkodást, mert ezek lealázzák a szovjet ember méltóságát.

A szovjet ember méltóságának tiszteletben tartása elválaszthatatlan az emberről való gondoskodástól. Az emberről való gondoskodás a kommunista erkölcs elengedhetetlen követelménye, a szovjet ember egyik legfontosabb kötelessége. Mit jelent az emberről való gondoskodás követelménye? A kizsákmányoló társadalomban, az uralkodó osztályok erkölcsi prédikációiban ez a követelmény kizárólag az úgynevezett jótékonykodásra vonatkozott. A keresztényi erkölcs, amely szentesíti a magántulajdont és az embernek ember által való kizsákmányolását, egyidejűleg arra tanít, hogy a gazdagoknak „feleslegeikből” segíteniök kell a szegényeket. Ezáltal jogosnak ismeri el a kizsákmányolást, s a kizsákmányolók számára lehetővé teszi, hogy filléres jótékonykodásuk megnyissa előttük a mennyország kapuját. De ez a filléres jótékonykodás, melyet a polgári ideológusok erényként dicsőítenek, s mely csak a polgárok hiúságát taplálja, mindig megalázta a munkást, és sosem volt egyéb, mint a burzsoá rablás képmutató leplezése. Sőt mi több, a kapitalista társadalomban a jótékonykodás mindenkor

a közvélemény félrevezetésére, az adózás alól való kibúvársra szolgált, tehát maguknak a „jótékonykodóknak” a további gazdagodását segítette elő.

Az egyéniség burzsoá „védelmezői”, akik ezt a képmutató jótékonykodást erénynek tüntetik fel, egyidejűleg azt állítják, hogy az ember erkölcsi fejlődése szempontjából az anyagi jólét kérdésének egyáltalán semmiféle jelentősége sincs. Az erkölcs a lélek dolga és nem a testé, az örökkévalóság kérdése és nem a mulandóságé — mondogatják. Sőt a marxistáknak bűnül róják fel, hogy törődnek az anyagi szükségletekkel, ami szerintük elvonja a figyelmet az „örökkévalóságtól”. Maga a burzsoázia azonban egyáltalában nem korlátozza az „örökkévalóság” miatt anyagi szükségleteit. Ennek az „örökkévalóságnak” az apostolai, Heine szavaival élve, buzgón isszák a bort, míg másoknak csak vizet kínálnak. A marxizmus teljesen leleplezte e burzsoá képmutatást, s feltárta, hogy ennek társadalmi gyökere — a tőke uralma, melynek szülötte és velejárója a tömegnyomor. A burzsoázia igazolni és szépítgetni igyekszik ezt a nyomort, hogy megbékítse vele a dolgozókat, s elvonja őket a harctól.

A marxizmus rávilágított arra, hogy a tömegek erkölcsi fejlődése összefügg az anyagi helyzetük megjavításáért vívott harcukkal. Lenin azt írta, hogy a kapitalizmus feltételei között „miközben a munkásosztály életkörülményeinek javításáért küzd, morálisan is, szellemileg is, politikailag is fejlődik, képesebbé válik nagy felszabadító céljainak megvalósítására”⁶⁷. A munkások anyagi helyzetének gyökeres megjavulása csak gazdasági felszabadulásuk következménye lehet. Ezt a felszabadulást a munkásosztály a politikai hatalom kiharcolása és egy új társadalom létrehozása útján éri el.

Az emberről való gondoskodás a Szovjetunióban arra irányul, hogy kielégítse a világ legértékesebb tőkéjének, a dolgozó embernek állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteit. A szovjet állam és a párt a termelés és különösen a legmunkaigényesebb termelési ágak gépesítése révén gondos-

⁶⁷ *Lenin Művei*, 18. köt. Szikra 1955. 73. old.

kodik a munkások munkafeltételeinek javításáról. Elég, ha összehasonlítjuk a bányászok forradalom előtti és mai munkafeltételeit, hogy lássuk a szovjet társadalmi rendszer mélységes humanizmusát, amely a bányász régi kényszermunkáját a korszerű technika kihasználásán alapuló emberi munkává változtatta. A szovjet állam és a párt gondoskodik továbbá a lakosság iparcikkokkal és élelmiszerekkel való ellátásáról, a lakásviszonyok megjavításáról, a városok és a munkás-települések közművekkel való ellátásáról, a reál-munkabér emeléséről, az egészségvédelemről, a szakképzettség növeléséről, a kultúra fejlesztéséről. A szovjet állam és a párt lelkiismeretes munkát követel a dolgozóktól, és ugyanakkor minden tekintetben gondoskodik róluk. Gondoskodik a dolgozók munkakörülményeinek és létfeltételeinek javításáról, jólétük és kulturális színvonaluk emeléséről, és megköveteli, hogy minden szovjet intézmény, minden társadalmi szervezet, minden vezető állandóan figyelmes magatartást tanúsítson az ember iránt. Sztálin 1931-ben a gazdasági vezetők tanácskozásán ezzel a követelménnyel kapcsolatban a következőket mondta: „Meg kell érteni, hogy a munkások életviszonyai nálunk gyökeresen megváltoztak. Ma a munkás nem az, aki azelőtt volt. A mai munkás, a mi szovjet munkásunk, úgy akar élni, hogy minden anyagi és kulturális szükségletét kielégíthesse, az élelemmel való ellátás terén is, a lakás terén is, kulturális és minden egyéb különféle szükségleteinek biztosítása terén is. Joga van erre, mi pedig kötelesek vagyunk biztosítani számára ezeket a feltételeket”⁶⁸.

A dolgozókról való gondoskodás törvény, irányadó szabály valamennyi szovjet intézmény és szervezet számára. A dolgozókról való gondoskodás azok közé a követelmények közé tartozik, amelyeknek a jelentősége napjainkban óriási mértékben megnőtt, és a kommunizmus további építése során még tovább fog növekedni. A kommunista társadalomban e követelmény teljesítése a társadalom minden tagjának természetes szokásává, magatartásbeli szabályává válik.

Az emberről való gondoskodás azt is jelenti, hogy nagy

⁶⁸ Sztálin Művei. 13. köt. Szikra 1951. 62. old.

figyelmet és gondot kell fordítani a káderek nevelésére, minden egyes tehetséges dolgozó nevelésére. Tehát az emberről való gondoskodás nem merül ki a tömegekről való kollektív gondoskodásban. A párt megköveteli, hogy minden egyes dolgozó iránt figyelmet tanúsítsunk, gondoskodjunk fejlődéséről, neveléséről. A párt arra tanít, hogy a kádereket, a párt és az állam aranyalapját tisztelni és becsülni kell. Tanulmányozni kell minden egyes dolgozó erényeit és hibáit, a dolgozót segíteni kell fejlődésében, felemelkedésében, nem szabad sajnálni az időt a vele való türelmes „vesződéstől”, bátran kell a fiatal kádereket vezető munkára kiemelni, s minden dolgozót olyan helyre kell állítani, ahol képességeinek maximumát nyújthatja. Ez a szovjet társadalom egyik legnagyszerűbb humanista követelményének tartalma. Ez a követelmény a társadalom kulturális továbbfejlődésével kapcsolatos feladatok megvalósítása arányában mind nagyobb jelentőségűvé válik. A Kommunista Párt állandóan hangsúlyozza, hogy az emberekről, a káderekről való gondoskodástól elválaszthatatlan a velük szemben támasztott igények növelése. Makarenko a pártnak erre a megállapítására támaszkodva megfogalmazta az ember nevelésének legfontosabb alapelvét: minél igényesebbek legyünk az emberrel szemben, minél nagyobb megbecsülést tanúsítsunk irányában. A magas fokú igényesség és a megbecsülés alapja az ember erejébe és képességeibe vetett hit, az igazi ember-szeretet.

Az ember elválaszthatatlan a társadalomtól, a munkától, melynek révén átalakítja a természetet és önmagát. A szovjet nép humanizmusának, a szocialista humanizmusnak jellemző vonása az ember alkotó erejébe vetett mélységes hit. Ez a humanizmus mélységes emberszeretetről tanúskodik, kifejezésre juttatja, hogy a szovjet társadalom büszke az emberre, megbecsüli az embert, s bízik abban a képességében, hogy a világot és önmagát jobbra teszi. „Az embernek szeretni kell az embereket — mondotta Kalinyin. — Ha szereti az embereket, könnyebben, vidámabban él; senki sem él oly nehezen, mint a mizantróp, az embergyűlölő”⁶⁹.

⁶⁹ Kalinyin. A kommunista nevelésről. Szikra 1949. 49. old.

Az ember iránti szeretet, az ember erejébe és képességeibe vetett hit azt jelenti, hogy az emberről való gondoskodásunk során nem vagyunk elnézőek az emberi gyengeségekkel és hibákkal szemben, nem vagyunk érzelműek, hanem bírálunk és harcolunk a hibák ellen, magas igényeket támasztunk, s a kommunizmus ügye iránt odaadó, a közös ügyért minden erejét és képességét áldozni kész, mély eszmeiségtől áthatott, fegyelmezett és bátor embereket nevelünk. Az igazi igényesség, melynek alapja az ember erejébe vetett hit, nem egyeztethető össze sem az adminisztratív ledorongolással, sem az üres moralizálással. Mind az egyik, mind a másik az emberben való bizalom, az ember iránti megbecsülés hiányáról tanúskodik.

A polgári világ, amely az embert árunak tekinti, az emberben való hitet sem ismeri. Csak az a társadalom tud hinni az emberben, csak az a társadalom képes ezt a hitet erősíteni, amelynek érdeke, hogy az embert előre vigye. Ez a társadalom arra tanít, hogy az embert ne annak az álszent erkölcsnek a szemszögéből nézzük, amely az embert „bűnös léleknek” tekinti, hanem igyekezzünk megtalálni benne azt, ami értékes, ami az embert felemeli, amit támogatni és fejleszteni kell, s ugyanakkor igyekezzünk kijavítani az ember hibáit is. Az álszenteskedés, még ha azt a „legerköcsösebb” elképzelések leplébe is burkolják, összeegyeztethetetlen a humanizmussal. Azt az embert, aki erkölcsbe ütköző cselekedetet követett el, az álszent reménytelenül romlott embernek tekinti, és megvetően elfordul tőle. Nem akarja az egész embert látni, nem veszi észre az illető erkölcsi arculatára jellemző pozitív vonást, amely a hibák megszüntetésének záloga. Fagyeyev „Tizenkilencen” című regénye egyik hősének, Morozko partizánnak sok hibája van: a magánéletében sincs minden rendben, olykor többet is iszik a kelletténél, durván káromkodik stb. Mégis olyan emberré fejlődik, aki híven teljesíti forradalmi kötelességét, és leküzdi a régi világ által bele oltott hibákat. Amikor osztaga veszélybe kerül, az osztag megmentéséért habozás nélkül kész életét áldozni. Fagyeyev ugyanakkor a csapatba került szociálforradalmár Mecsik alakjában megmutatja, hogy ennek a hősnek külső „erkölcsössége” mögött

(nem káromkodik, nem iszik stb.) „palástolt egoizmus, a munkásosztály ügye iránti odaadás hiánya, a maga rendkívül kicsinyes individualizmusa” rejlik. Az álszent az első hős „erkölcstelenségét” és a második „erkölcsösségét” venné észre. A szerző azonban, amikor ezt a két alakot egymás mellé állítja, a „neveletlen” Morozko minden kétségen felül álló erkölcsi fölényét mutatja meg a „jól nevelt”, de lélekben üres és hamis Mecsikkel szemben.

A szovjet társadalom arra tanít, hogy az emberben megbecsüljük és fejlesszük mindazt, ami igazán emberi, s hogy ugyanakkor elnyomjuk azokat a durva szokásokat és érzéseket, amelyeket a kizsákmányoló osztályok sokévszázados uralma hagyott ránk örököül. A szovjet társadalom hisz az emberben és megbecsüli az embert, de ugyanakkor a legszigorúbban megköveteli tőle, hogy emberhez méltó magatartást tanúsítson, számon kéri cselekedeteit, bírálja hibáit, hogy segítsen neki ezek leküzdésében. Ebben rejlik a kritika és az önkritika humánus feladata, amely, Mao Ce-tung szavaival élve, meg-egyezik az orvos feladatával, aki, mikor a beteget gyógyítja, arra törekszik, hogy megmentse annak életét.

Az emberről való gondoskodás a szovjet társadalom törvénye és erkölcsi parancsa, az emberrel szembeni közömbös-ség viszont az emberek tudatában és magatartásában visszamaradt túrhetetlen kapitalista csökevény, melyet a szovjet emberek a legszigorúbban elítélnek.

A polgári világban nem ismerik az emberről való gondoskodást. Ott mindenki gyűlöli és irigyli a másikat, fél a másiktól, és igyekszik tőle távoltartani magát. „Minél magasabb a kerítés, annál jobb a szomszédság” — tartja egy angol közmondás, amelyben a burzsoá individualizmusnak és az emberek egymástól való elszigetelődésének elve jut kifejezésre. Hadd pusztuljanak az emberek a kerítés mögött, mi közöm hozzá. Ha pedig a szomszéd pusztulásából még valami hasznom is származhatik, akkor csak örülhetek halálának. Ez az embertelen elv irányítja a polgári társadalomban az emberek egymás közti viszonyát.

A szovjet társadalom szakított ezzel a burzsoá elvvel, és harcol az ennek örökségeként ránk maradt jelenségek ellen. Ezek egyike az emberrel szemben tanúsított közöny. Ez a

közöny sokféle formában jelentkezik a mindennapi életben és az egyes állami intézmények munkájában egyaránt.

Az utóbbi esetben az ember a bürokráciával találja magát szemben. A bürokrata az akták mögül nem látja az embert, nem hajlandó foglalkozni a dolgozók panaszaival, ürügyet keres, hogy a panaszok kivizsgálása alól kibújjon és másokra háríthassa azt stb. A szovjet sajtóban nem egy példát találhatunk arra, hogy milyen lélektelenül bánnak egyes intézmények a dolgozókkal. Egyesek, akik adminisztratív megtorlások áldozatai lettek (bírálat, a vezetőséggel való szembekerülés stb. miatt), gyakran hónapokon át kilincselnek a különböző intézményeknél, mégsem tudják elérni, hogy visszahelyezzék őket állásukba. Nem tudják elérni, mert ezt akadályozza a munkahelyről adott „jellemzés”, amelyet a vezetőség saját önkényeskedésének igazolására állított ki a munkásról. Pedig a panasz figyelmes kivizsgálása nemcsak hogy helyreállíthatta volna a jogtalanul megsértett és megszégyenített munkás becsületét, de feltárhatta volna azt is, hogy a vezetők súlyosan visszaéltek hivatali beosztásukkal, súlyosan megsértették a szovjet törvényeket és a szovjet erkölcsöt. A szocialista humanizmus elve a szovjet embert arra kötelezi, hogy mindenütt, ahol az emberrel szemben igazságtalanságot tapasztal, nyíltan álljon ki az igazságért, és ne helyezkedjék a „ne szólj szám, nem fáj fejem” álláspontjára. Olykor éppen a „be nem avatkozás” álláspontja teszi lehetővé, hogy a bürokrata törvénysértést kövessen el és önkényeskedjék a becsületes szovjet emberekkel szemben.

A párt és a szovjet közvélemény az önkritika kipróbált fegyverével, s főként az alulról kiinduló kritikával harcol a bürokrácia ellen. A párt arra tanítja a vezetőket, hogy törődjenek az emberek szükségleteivel, figyelmesen vizsgálják meg panaszaikat. A párt minden szovjet vezetőtől megkívánja, hogy a népet szolgálja, mert aki nem törődik a néppel, az érdemtelenül válik arra a megtiszteltetésre, hogy egy szovjet intézmény vezetője legyen.

Lenin azt követelte, hogy a betűragásért és az aktatologatásért ne csak magukat a bürokratákat büntessék meg szigorúan, hanem azokat a lélektelen vezetőket is, akikről bebizo-

nyosodott, hogy képtelenek harcolni az aktatologatás és a hanyagság ellen, melyek miatt „nemcsak a magánszemélyek szenvednek, hanem az egész igazgatás is látszólagos, illuzórikus jellegűvé válik”. Lenin azt követelte, hogy az apparátus „pontosan, becsületesen, gyorsan”⁷⁰ dolgozzék, idejében hozzon döntést a dolgozók panaszait és beadványait illetően, s ne tenyéssze az aktatologatást. Követelte, hogy az apparátus legyen gazdaságos, álljon szoros kapcsolatban a nagy tömegekkel, ösztönözze alkotó kezdeményezésüket, hatoljon az ügyek mélyére, s ne cserélje fel az eleven szervező munkát az íróasztal mellőli „vezetéssel”. A szovjet emberek, a dolgozók tömegei jól látják, kik azok a vezetők, akik az aktahalmaztól, a határozatoktól, a számadatoktól nem látják meg az embert, s közömbösek iránta, és kik az igazi vezetők, akik számára mindenkor első az ember, akik igazi szeretetet tanúsítanak iránta, s megbecsülik alkotó erőit.

Az emberrel való tapintatos bánásmód, szükségleteinek és igényeinek figyelembevétele — olyan követelmény, amely minden szovjet intézményre, minden társadalmi szervezetre — párt-, Komszomol- és szakszervezetre egyaránt vonatkozik.

Előfordul, hogy egyes intézmények és szervezetek, amelyeknek az emberek nagy tömegeivel van dolguk, a tömegtől nem látják meg az egyes embert, s amikor az élet arra kényszeríti őket, hogy az egyes emberrel, az egyes ember egyéni követelményeivel nézzenek szembe, akkor tehetetleneknek bizonyulnak, és igyekeznek kivonni magukat e követelmények teljesítése alól. A *Pravda*-ban olvashattuk, hogy egy munkás Szahalinból az egyik kaukázusi gyógyüdülőbe, önhibáján kívül, lejárt beutalóval érkezett. És mi történt? A gyógyüdülő vezetői, akikhez a munkás fordult, egyáltalán nem törődtek azzal, hogy a beutalt Szahalinból érkezett, s hogy kezelésre szorul. Nem az embert látták maguk előtt, hanem a lejárt beutalót. A gyógyintézetek központi igazgatási szerveiben a munkás ugyanezt a magatartást tapasztalta. Csak a *Pravda* beavatkozása után vált lehetővé számára, hogy az üdülőben kezel-

⁷⁰ Leninszkij Szbornyik. 34. köt. 429. old.

tesse magát. Akkor bebizonyosodott, hogy a munkás gyógyüdtetésének kérdése nem is olyan nehéz ügy, hogy azt csak az ember iránt tanúsított lélektelen magatartás akadályozta.

Előfordul az is, hogy egyes intézmények és szervezetek, illetve azok vezetői csak a hibákat látják meg a dolgozóban, s nem találnak tevékenységében, magatartásában semmi figyelemre méltót, semmi biztatót. Követelményeket támasztanak vele szemben, bírálják, de nem ösztönzik. Ez helytelen, egyoldalú bánásmód, akár kezdő, akár tapasztalt dolgozóról van szó. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az igényesség és a hibák bírálata nem elég, törődni is kell az emberrel, figyelmesen, tapintatosan kell vele bánni, mert ez növeli energiáját, munkakedvét, s felkelti benne a törekvést, hogy jobban dolgozzék, és ne valljon szégyent a kollektíva előtt.

A szovjet közvélemény szigorúan elítéli a nemtörődömségnek azokat az eseteit, amikor azonnal elfeledkeznek az emberről, amint betegség, munkaképtelenség, öregség stb. következtében kikerül a dolgozók soraiból. Ez a magatartás egyáltalán nem menthető azzal, hogy a szovjet állam ilyen esetben magára vállalja az ember anyagi ellátásáról való gondoskodást. A kollektíva minden körülmények között érdeklődjék dolgozója sorsa felől, semmi esetre se feledkezzék meg róla, szükség esetén nyújtson neki segítséget: bátorítsa, buzdítsa, s gondoskodjék számára erejének megfelelő munkáról. A szovjet embernek — bárhogyan fordul is sorsa — semmi sem okoz olyan jóleső érzést, mint a kollektíva figyelmessége és támogatása. Erkölcstelen dolog megtagadni az embertől ezt a támogatást. A kommunista erkölcs megköveteli, hogy minden erőnkkal harcoljunk az érzéketlenség, a közöny ellen, az ellen a burzsoá felfogás ellen, amely az embert a technikai vagy adminisztrációs gépezet valamiféle járulékának vagy csavarjának, könnyűszerrel kivethető és kicserélhető alkatrésznek tekinti, amelynek további sorsa közömbös számára.

A kommunista erkölcs, a burzsoá erkölcstől eltérően, a dolgozóban az embert látja, és ezért megköveteli, hogy emberi magatartást tanúsítsunk iránta és gondoskodjunk soráról.

c) *Az ellenséggel szembeni gyűlölet és az éberség a szocialista humanizmus elválaszthatatlan alkotóelemei*

A szovjet nép és a szocialista haza ellenségeivel, az emberi haladás ellenségeivel szemben érzett gyűlölet a szocialista humanizmus elválaszthatatlan alkotóeleme. Amíg van ilyen ellenség, amíg titokban vagy nyíltan tevékenykedik, addig a vele szemben érzett gyűlölet erejével mérjük a dolgozó emberek, a nép boldogságáért küzdő harcosok iránti szeretetet és megbecsülést.

Az, aki nyugodt közönnyel és nemtörődömséggel nézi az ellenség ármánykodásait, aki nem tudja gyűlölni az ellenséget, az nem szereti népét, az nem ismeri az igazi hazaszeretetet.

A szovjetország népe a cárizmus és a burzsoázia, a fehér-gárdisták és az intervenciósok ellen vívott csatákban, az országon belüli kizsákmányoló osztályok s ezeknek a pártba és az államapparátusba befurakodott ügynökei ellen folytatott harcokban, a német és a japán fasiszták ellen vívott ütközetekben kijárta a gyűlölet iskoláját. A gyűlölet volt a harc hatalmas mozgatóereje és a győzelem egyik tényezője. „Nem lehet legyőzni az ellenséget, ha nem tanulták meg lelkük legmélyéből gyűlölni őket”⁷¹ — mondotta Sztálin.

Ma a szovjet nép szent gyűlöletet érez az imperialista reakció és fasiszmus erői ellen, amelyek az emberiséget új világháborúba akarják sodorni.

A szovjet nép gyűlöli azokat az erőket, amelyek a reakció szolgálatában minden úton-módon megpróbálják gyengíteni a hatalmas szocialista tábor pozícióit, a Szovjetunió pozícióit, összeesküvéseket, kártevő és szabotázsselekményeket szerveznek, kémkednek stb., igyekeznek aláásni a nép erkölcsi és politikai egységét, meggyöngíteni a Szovjetunió népeinek barátságát, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok barátságát. A szovjet nép gyűlöli mindazokat, akik az embergyűlölet, a faji és a nemzeti uszítás, a háború konkolyát igyekeznek elhinteni. A szovjet népnek a háborús gyújtogatók elleni harcát támogatják, az imperializmus ideológusai elleni gyűlöletben

⁷¹ *Sztálin. A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról.* 51. old.

osztottnak a szocialista táborhoz tartozó országok népei, valamint a békének, a demokráciának és a szocializmusnak a kapitalista országokban élő igaz barátai.

Az a gyűlölet, amely a szovjet nép szívében izzik — az emberiség ragyogó jövőjéért küzdő harcosok nemes gyűlölete. Ezt a gyűlöletet az a törekvés diktálja, amelynek nagy és igazságos célja a világ békéjének fenntartása, a demokrácia megvédése, a dolgozóknak a kizsákmányolás és mindenfajta — gazdasági, társadalmi, nemzeti, faji stb. — elnyomás alóli felszabadítása. Az ilyen gyűlölet felemeli az embert, növeli emberi méltóságát.

Az ellenségnek a Szovjetunió ellen táplált gyűlöletét az a törekvés diktálja, hogy fenntartsa és állandósítsa az embernek ember által való kizsákmányolását, a nők rabszolgahelyzetén, a faji és nemzeti elnyomáson, az egyik népnek a másik által való leigázásán alapuló társadalmat. Az ellenségnek ebben a gyűlöletében nincs és nem is lehet bátorság, önfeláldozás és hősiesség, csupán állati félelem, annak az osztálynak a félelme, amely gazdagságának és hatalmának elvesztésétől remeg. A burzsoázia gyűlöli a szocializmus és a kommunizmus eszméit, a dolgozó népet, s ez a gyűlölet a kizsákmányolókat esztelen kegyetlenkedésre sarkallja, ami a kapzsiság velejárója.

„A kegyetlenség az olyan törvényeket jellemzi, melyeket a gyávaság diktál, mert a gyávaság csak a kegyetlenség révén lehet energikus”⁷². Marxnak ezek a szavai utolérhetetlen tömörséggel jellemzik az imperializmus egész reakciós bel- és külpolitikáját, reakciós, népellenes törvényeit (lásd Taft—Hartley-, McCarran- stb. törvényeket az Egyesült Államokban), a kommunistákkal, a béke és a demokrácia harcosaival szemben alkalmazott megtorló intézkedéseit, a koreai nép ellen viselt háború kegyetlenségét, amelynek során az imperializmus a baktériumfegyver alkalmazásától és a hadifoglyok legyilkolásától sem riadt vissza. A Szovjetunió megalakulásának első napjától kezdve harcol a háborúk ellen, amelyeket a kapitalizmus zúdít az emberiségre. Ugyanakkor harcol a hadviselés embertelen eszközeinek — a mérgezgázoknak, a baktérium- és

⁷² *Marx—Engels*. Gesamtausgabe. 1. rész. 1. köt. 1. félköt. 278. old.

atomfegyvernek s az egyéb tömegpusztító eszközöknek — az alkalmazása ellen, követeli a hadifoglyokkal való emberséges bánásmódot, a betegek, a sebesültek orvosi ápolását és gyógykezelését stb.

A reakció táborának keresztény „humanistái” azt prédikálják, hogy idegenkedni kell mindenfajta gyűlölettől, így a kizsákmányolás, az elnyomás és a hódító háborúk ellen küzdő harcosok szívében égő szent gyűlölettől is. Meg akarják szüntetni a gyűlöletet, anélkül hogy a gyűlölet forrását — a tőke uralmát — megszüntetnék. A „mindenki iránti szeretet” hirdetésével azt juttatják kifejezésre, hogy minden törekvésük az embergyűlöleten, az ember megalázásán és leigázásán alapuló rendszer fenntartására irányul. Ők maguk nem is leplezik, hogy gyűlölik a kommunizmust. A kommunista erkölcs ezért a keresztényi erkölcs képmutató követelményével — a „szeresd ellenségeidet” jelszavával — az ellenség elleni gyűlölet követelményét állítja szembe. Az első követelmény mindig és mindennütt a nép ellenségeinek, a nép elnyomóinak és kizsákmányolóinak az érdekeit szolgálja, a másodikat a nép, a dolgozó ember iránt érzett igaz szeretet diktálja.

* * *

A kommunista erkölcs, amikor az ellenség gyűlöletére nevel, arra kötelez, hogy ez a gyűlölet ne csupán szavakban, hanem tettekben, az ellenség fondorlataival szemben tanúsított mindennapi éberségben öltön testet.

A Szovjetunióban nincsenek kizsákmányoló osztályok. A szovjet nép politikailag és erkölcsileg egységes. Az osztályharc egész éle áthelyeződött a nemzetközi küzdőterre, ahol két tábor harcol egymással: egyfelől az imperialista reakció és a háború gyengülő tábor, másfelől a béke, a demokrácia és szocializmus növekvő s erősödő tábor. A reakciós tábornak a háború kirobbantására irányuló törekvéseit csak úgy hiúsíthatjuk meg, a háborús gyűjtogatókat csak úgy fékezhetjük meg, ha a népek a legnagyobb éberséget tanúsítják, ha készek részt venni a háború ellen irányuló aktív tömegakciókban. A tények azt mutatják, hogy a kapitalista tábor reakciós erői,

amelyek igyekeznek megghiúsítani a Szovjetuniónak a vitás kérdések békés rendezésére és a nemzetközi feszültség enyhítésére irányuló törekvéseit, fokozzák kémszervezeteiknek a Szovjetunió és a békeszerető országok ellen irányuló aknamunkáját. Minthogy az imperialisták a szocialista tábor országaiban nem találnak romboló tevékenységük számára megfelelő társadalmi támaszt (s különösen nem találnak ilyen támaszt a Szovjetunióban, ahol már nincsenek kizsákmányoló osztályok) — a Szovjetunióba és a népi demokratikus országokba küldött kémekre és szabotőrökre, a különféle renegátokra, a politikailag és erkölcsileg züllött elemekre teszik fel kártyájukat. Ezért számunkra mind a mai napig megőrizték jelentőségüket Makszim Gorkij következő szavai: „Úgy látszik, a mi környezetünkben még megbújnak gazfickók, akik készek magukat eladni, hajlandók az árulásra, gyilkolásra. Az ilyen gazemberek létezése megengedhetetlen. Létük lehetetlen volna, ha mindennapi hősi munkánkban nem feledkeznénk meg arról, hogy az ellenség még él, hogy minden zugból leselkedik ránk, és kész minden baklövésünket, hibánkat és nyelvbottlásunkat kihasználni. Az ellenség bebizonyította, hogy állandóan résen kell lennünk vele szemben. Meg kell éreznünk még akkor is, ha hallgat és barátságosan mosolyog, meg kell hallanunk mézes-mázos szavai mögött hangjának jezsuita hamisságát. Az ellenséget könyörtelenül és kíméletlenül el kell pusztítanunk . . .”⁷⁸

Az igazi humanizmus nevében, a népnek újabb áldozatoktól való megóvása érdekében a legnagyobb éberségre van szükség az ellenség cselszövéseivel szemben.

Az éberség azt is megköveteli, hogy kíméletlenül harcoljunk a saját sorainkban megnyilvánuló szájtátiság és nemtörődömség ellen, a „minden rendben van” hangulat és a gerinctelenség ellen, mert ezek a jelenségek mindig kedveznek az ellenségnek. A szovjet emberek törvénye és erkölce nem tűri az ilyen magatartást, mert az ellenségnek bármilyen támogatása egyet jelent a haza érdekeinek elárulásával, függetlenül attól, hogy szándékosság, vagy szájtátiság és nemtörődömség esetével állunk-e szemben.

⁷⁸ Idézet I. Anyiszimov „Gorkij végakarata” című cikke alapján. Lityeraturnaaja Gazeta. 1953 március 28. (oroszul).

Az éberség megköveteli az emberek politikai nézeteinek és ezek gyakorlati megnyilvánulásainak ellenőrzését, a párt- és az államtitok szigorú megőrzését. A szovjet ember, bármilyen tisztséget tölt is be, köteles ismerni azokat az embereket, akikkel együtt dolgozik, köteles megőrizni a párt- és az államtitkot, köteles féltve őrizni párttagsági igazolványát, az állami fontosságú okmányokat, hogy ne okozzon kárt a nép ügyének. A szovjet életben mégis előfordulnak még a szájtátiság és a nemtörődomség esetei, többek között a munkásfelvétel során is. A *Pravda* hírt adott arról, hogy egy kalandornő mindig más és más néven egyik állásból a másikba vándorolt, s minden kilépés alkalmával jelentős összegeket lopott, sőt állami nyomtatványokat is eltulajdonított, melyeket bűnös célokra használt fel. Az intézmények vezetői, akik ezt a kalandornőt minden ellenőrzés nélkül munkába állították, bűnös könnyelműségről és nemtörődomségről tettek tanúbizonyságot.

A politikai éberségre való nevelés elválaszthatatlan a szovjet ember más erkölcsi tulajdonságainak és jellemvonásainak — a szerénységnek, a bátorságnak, a kitartásnak, a fegyelmezettségnek a fejlesztésétől. Régóta tudjuk, hogy az ellenség igyekszik kihasználni egyes állampolgárok hiúságát, gyenge jellemét stb., hogy hálójába kerítse őket. A politikai éberségre való nevelés elválaszthatatlan a szovjet hazafiságra való neveléstől, a szovjet embernek a marxizmus—leninizmus eszméivel való felvértezésétől, a párt és az állam tapasztalatainak — az ellenséggel vívott harcban szerzett tapasztalatoknak — tanulmányozásától. Ez a tapasztalat arról tanúskodik, hogy az ellenség szüntelenül álcázza magát, és olykor rendkívül felelős párt- és állami pozíciókba is befurakodik. A mi feltételeink között a politikai éberség azt jelenti, hogy — bármilyen álarcban, bármilyen területen és bármilyen körülmények között — fel kell ismernünk a nép ellenségeit, meg kell tudnunk előzni kémtevékenységét és szabotázsakcióit, le kell tudnunk leplezni provokatív jellegű híreszteléseit és rágalmait.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Szervezeti Szabályzata arra kötelezi a kommunistát, hogy „őrizze meg a párt- és államtitkot, legyen politikailag éber, szem előtt tartva, hogy a kommunisták éberségére szükség van minden területen és

minden körülmények közt. A párt- és államtitok kifecsegetése büntett a párttal szemben, s összeférhetetlen a párthoz tartozással.”

A Szervezeti Szabályzatban lefektetett pártkövetelmény betartása minden szovjet polgárnak, a szocialista haza minden hű fiának állampolgári és erkölcsi kötelessége.

5. A barátság, a házasság és a család erkölcsi alapjai

a) A társadalom és a magánélet

A kommunista etika abból indul ki, hogy a közérdek előbbrevaló az egyéni érdeknél. Ezért a kommunista etika az embereket arra neveli, hogy híven szolgálják a társadalom érdekeit, hogy a közösség érdekeit saját érdeküknek, legfőbb, legéletbevágóbb érdeküknek tartsák. Ebből következik, hogy az ember magánéletét, életmódját nem tekinthetjük elszigetelt területnek, amely nem függ össze vagy — mi több — szemben áll a társadalmi tevékenységgel. Az ilyen szemlélet csak arra a társadalomra jellemző, melynek alapja a kizsákmányolás és az ebből eredő kibékíthetetlen ellentét az egyéni érdek és a közérdek között.

A polgári etika a magánéletet a közösséggel való mindenemű kapcsolattól elvonatkoztatva vizsgálja. A burzsoá nem ismer el más egyéniséget, mint a tőkés egyéniséget, más szabadságot, mint a kizsákmányolás szabadságát. „Annál kevesebb a gondom másokra, minél nagyobb az a távolság, amely másoktól elválaszt” — ez a polgári erkölcs parancsolata. A burzsoá, akinek ilyenfajta parancsolatokkal tömik tele a fejét, teljesítettnek véli „társadalmi kötelességét”, ha biztosítja családjának, gyermekeinek „tisztességes” eltartását. Mit sem törődik azokkal a kisemmizett tíezerekkel, akiknek véréből és verejtékéből jóléte megszületett. Szívesen prédikál arról, hogy mit ír elő a keresztényi erkölcs a szülők és a gyermekek kapcsolatát illetően, de közömbösen szemléli a gyermekmunka kizsákmányolását. Szajkózza a „Ne ölj!” parancsolatot, de helyesli a rablőháborút és a gyarmatok kifosztását;

hirdeti a „Ne paráználkodj!” parancsolatot, de megtűri a prostitúciót. A burzsoá mindig kész magasztalni a puritán erényeket, a takarékossgot és a munkaszeretetet, de ő maga nem ismer nagyobb boldogságot, mint a vagyon boldogságát, amely lehetővé teszi számára, hogy munka nélkül megéljen. Nincs az az aljasság, amire a burzsoá ne lenne kapható a vagyon kedvéért. Nem veszi észre, mennyire szűk és ferde a látóköre, mennyire banálisak és kicsinyesek az elgondolásai, mennyire képmutató és szánalmas az „egyéniisége”. Szó sem lehet az emberi ész, az emberi tehetség, az erkölcsi energia igazi fejlődéséről ott, ahol nincs nemes cél, amely egyesíti az embereket és előmozdítja szellemi képességeik kibontakozását.

A kommunista etika visszautasít minden olyan kísérletet, amely a kommunizmusért küzdő harcos magánéletét társadalmi tevékenységétől, munkájától elvonatkoztatva akarja vizsgálni. Nem harcolhatunk igazán a faji előítéletek ellen a társadalmi küzdőtéren, ha ugyanakkor magánéletünkben többé-kevésbé egyetértünk ezekkel az előítéletekkel. Nem szónokolhatunk a nők egyenjogúságáról, ha a feleségünket rabszolgasorban tartjuk. A társadalmi életben tanúsított erkölcsi magatartás megfelelő magatartást kíván a magánéletben is. A valóban erkölcsös magatartás pedig mind a társadalmi, mind a magánéletben az olyan magatartás, melynek fő motívuma a nép felszabadítására, a kommunizmus ügyének szolgálatára való törekvés.

A szovjet társadalom megteremtette a valóban emberi kapcsolatok kialakulásának alapját az élet és az emberi tevékenység valamennyi területén. A szovjet emberek élete és társadalmi tevékenysége harmonikus egységet kell hogy alkosson. A szovjet közvélemény joggal ítéli el a társadalom mindazon tagjait, akik magánéletükben, életmódjukkal megsértik a kommunista erkölcs szabályait. Erre szükség van mind a társadalom, mind pedig az erkölcssértő személy érdekében. Az erkölcsi ingatagság, ha nem figyelünk fel rá idejében, könnyen politikai ingatagsággá fajulhat, és így kárt okozhat a társadalom érdekeinek.

Az öntudatos szovjet ember magánélete szervesen összefügg munkájával, társadalmi, politikai tevékenységével, oly-

annyira, hogy az öntudatos szovjet ember el sem tudja képzelni életét függetlenül a szélesebb körű társadalmi érdekektől, a közös céltól — az osztály nélküli kommunista társadalom felépítésétől. Mennyire igazak Vlagyimir Majakovszkij szavai:

A kommunizmus
nem csupán
földben,
verejtékben,
gyárban van,
de otthon is, étkezés után,
életmódban,
családi szálakban.

De éppen az emberek életmódjában, magánéletében maradnak meg a legtovább a régi társadalom csökevényei, melyek az együttélés legelemibb szabályainak megsértésében, az iszákosságban, a duhajkodásban, a feleséggel, a gyermekekkel, a családdal szembeni megengedhetetlen viselkedésben stb. jutnak kifejezésre. A szovjet közvéleménynek feltétlenül foglalkoznia kell a szovjet embereknek a mindennapi életben tanúsított magatartásával, harcolnia kell a magánéletben megnyilvánuló kapitalista csökevények ellen, hiszen ezek a csökevények komoly kárt okoznak a társadalom érdekeinek.

Különösen nagy jelentőségű kérdés a szovjet ember családi életének a kérdése. A család élete szervesen összefügg a társadalom egészének életével, a család sorsa elválaszthatatlan a társadalom sorsától. A család neveli a társadalom jövő tagjait, és igen nagy hatással van az ember egész további életére, a társadalmi életben tanúsítandó egész magatartására. Az iskolai nevelőmunka sikere sok tekintetben attól függ, milyen nevelést kapott a gyermek kiskorában, a családban, hiszen — amint arra Makarenko helyesen rámutatott — a család által félrenevelt gyermeket átnevelni sokkal nehezebb feladat, mint legelső életéveitől kezdve helyes nevelésben részesíteni. A helyes nevelés megköveteli, hogy a szovjet család helyesen rendezze be életét, hogy a családtagok helyes viszonyt alakítsanak ki egymás között, hogy a szülők felelősséget érezzenek a szovjetország jövő polgárainak neve-

léseért, s példás magatartást tanúsítsanak mind társadalmi, mind pedig a magánéletükben. Ez az oka annak, hogy a szovjet ember családi életét nem tekinthetjük csupán magánügynek.

A család és a házasság problémáival nemesak a kommunista erkölcs foglalkozik. A családi és házastársi kapcsolatokat a szovjet jog szabályozza, amely az egészséges és szilárd alapon nyugvó szovjet család őre. De bizonyos jogszabályok alkalmazásánál a szovjet társadalom erkölcsi szempontból is mérlegeli a családi élet bizonyos jelenségeit. Nem lehet például eldönteni a válás kérdését, ha nem mérlegeljük a kommunista erkölcs szemszögéből azokat az indítókokat, amelyek a házastársak valamelyikét válásra késztetik. Emellett a családi élet számos kérdése kizárólag erkölcsi kérdés. A szovjet házasság és család erkölcsi alapjainak erősítése éppen ezért óriási jelentőségű a család élete, szilárdsága szempontjából.

Kizárólag az erkölcs területéhez (vagyis a jog által nem szabályozható területhez) tartoznak a barátság kérdései, melyek nagy szerepet játszanak az emberek termelőtevékenységében és magánéletében egyaránt.

b) A barátság

Az elvtársi és baráti kapcsolatok rendszerint az emberek közös tevékenysége során, a békés munka közben vagy az ellenség ellen folytatott harcban alakulnak ki, és kiterjednek a szovjet emberek magánéletére, a pihenésre vagy kulturális igényeik kielégítésére fordított szabad időre is. Olyan emberek között is létrejöhet barátság, akiket nem fűz össze közös szakma, valamely üzemben, hivatalban, katonai alakulatnál vagy másutt végzett közös munka. Az igazi elvtársi viszony, az igazi barátság ilyen esetben is, mint minden esetben, feltételezi a társadalmi jelentőségű érdekek közösségét.

Igazi, tartós barátság nem is alakulhat ki ott, ahol nincsenek közös, társadalmi jelentőségű feladatok. Ezért a magántulajdon uralmán és a konkurencián alapuló társadalom — melyben az uralkodó osztály által szentesített legmagasabbrendű cél a nyereszkesedés — nem kedvez az elvtársi és baráti

kapcsolatoknak. Nem lehet szó komoly barátságról rablók között, akik a zsákmányért készek akár egymás torkát is átharapni. Nem lehet tartós az a barátság sem, amelynek alapja, Szesdrin szavaival élve, „a has szeretete”, vagyis a „barátoknak” a jó bor, az ingyencfalatok, a kártyaasztal stb. iránt táplált közös szenvedélye. A „barátságnak” ez a formája nagyon elterjedt a kizsákmányoló társadalom parazita rétegei körében. A barátság alapjául itt kicsinyes érdekek szolgálnak, ezért a barátság megszakításához is elegendő valami egészen jelentéktelen ok, mint amilyen miatt például örökre megszakadt a barátság Gogol hősei, Ivan Ivanovics és Ivan Nyikiforovics között. Nem lehet igazi barátság az sem, amelyben az emberek menedéket keresnek a társadalmi élet „megrázkódtatásai” elől, amelybe az emberi boldogságért folyó gyakorlati harc elől, a művészetben, a filozófiában és egyebekben való „tisztá gyönyörködés” kedvéért menekülnek. Igazi elvtársi kapcsolat, igazi barátság ott szövődik, ahol az embereket közös, nagy cél egyesíti — közös harc a társadalom szociális, politikai és kulturális fejlődéséért, azért, hogy a nép megszabaduljon a kizsákmányolástól és az elnyomástól, az idegen beavatkozástól, az előítéletektől, babonáktól stb. A kizsákmányoló társadalomban az igazi baráti és elvtársi kapcsolatok az elnyomott tömegek körében, a társadalmi haladásért küzdő legjobb harcosok körében alakulnak ki.

A barátság az elvtársiasság magasabb fokát jelenti, vagyis nemcsak a társadalmi érdekek szolgálata jegyében való együttműködést és kölcsönös segítséget feltételezi, hanem az egymás iránti kölcsönös vonzalmat is. „Bajban ismerni meg a barátot” — tartja a régi közmondás. Az igaz barát mindig kész segíteni, és barátjáért a legnagyobb egyéni áldozattól sem riad vissza. A barátság, melyet a nagy cél érdekében tett közös erőfeszítés, a kölcsönös megbecsülés és vonzalom, a kölcsönös gondoskodás és figyelmesség pecsétel meg, felemeli és nemesebbé teszi az embert, elősegíti öntudatosodását és képességeinek fejlődését.

A forradalmi mozgalom történetében bőven találunk példát a mozgalom legjobbainak nagyszerű barátságára. Ilyen volt Herzen és Ogarjov, Csernisevszkij és Dobroljubov

barátsága. Az eszmei barátság kimagasló példája az emberiség lángelméinek, a forradalmi világmozgalom vezéreinek, Marxnak és Engelsnek élete és tevékenysége. „Régi legendák a barátság különféle megható példáit beszélnek el. Az európai proletariátus elmondhatja, hogy tudományát két olyan tudós és harcos teremtette meg, akiknek viszonya az ókoriaknak az emberi barátságról szóló legmeghatóbb mondáit is felülmúlja”⁷⁴ — írta Lenin Marxnak és Engelsnek, a marxista elmélet megalkotóinak barátságáról. Ez a barátság, amelynek alapja a munkásfelszabadítás ügyének szolgálata volt, s amely az egymás iránti fáradhatatlan gondoskodásban és figyelemben nyilvánult meg, a marxizmus nagyjainak egész magánéletét betöltötte. Amikor Marx és családja a legnagyobb nyomor és nélkülözések közepette élt, Engels önfeláldozó anyagi segítsége tette lehetővé, hogy Marx dolgozzék „A tőké”-n, a haladó emberi gondolat e nagyszerű alkotásán.

Az ideális eszmei barátság, elvtársiasság, áldozatkész segítségnyújtás számos nagyszerű példáját szolgáltatta az oroszországi és a nemzetközi munkásosztály forradalmi mozgalmának története, a Szovjetunió Kommunista Pártjának és más országok kommunista testvérpártjainak története.

Az elvtársi és baráti kapcsolatok a győztes szocializmus országában bontakoztak ki igazán, ahol az emberek között az elvtársi együttműködés és a kölcsönös segítségnyújtás viszonyai uralkodnak. A szovjet emberek közötti elvtársi és baráti kapcsolatok eszmei alapja a kommunizmus ügyének, a népnek, a szocialista hazának odaadó szolgálata. A kommunizmus ügye iránti odaadás összekovácsolja, tartóssá és szilárddá teszi a barátságot, olyanná, melyet nem ingat meg semmiféle eshetőség, mely kiáll minden próbát és megpróbáltatást, ami a barátokat érheti.

A szovjet társadalomban nemcsak az azonos nemzethez, társadalmi csoporthoz vagy foglalkozási ághoz tartozó emberek között alakulnak ki elvtársi és baráti kapcsolatok. A Szovjetunióban a különböző nemzetiségű emberek elvtársi és baráti kapcsolatai épp oly szilárdak, mint az ugyanazon nemzethez

⁷⁴ *Lenin Művei*. 2. köt. Szikra 1951. 12. old.

tartozó emberek kapcsolatai. A város és a falu, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét felszámolásával megszűnt az az ok, amely ellenséges érzelmeket keltett a faluban a várossal, a „városi emberekkel” szemben, s a fizikai munkásokban a szellemi munkát végzőkkel szemben. A haza anyagi és kulturális javainak gyarapításában egyformán érdekelt munkások, parasztok és értelmiségiek baráti együttműködése következtében megszokott jelenséggé vált a munkás és a kolhozparaszt, a munkás és a mérnök, a tudós és a munkás vagy kolhozparaszt stb. barátsága. Míg a múltban az egyszerű emberek félték a „fegyveres emberektől”, ma már nyoma sincs ennek a félelemnek. A nép a Szovjet Hadsereget — amely hús a húsból, vér a vérből — olyan gondoskodásban, figyelemben, szeretetben és tiszteletben részesíti, aminőben a történelem során még soha, sehol, semmilyen hadseregnek sem volt része. A hadseregről való gondoskodásnak, a hadsereg megbecsülésének forrása az, hogy a Szovjet Hadsereg a népet, a békét, a demokrácia és a szocializmus védelmének humánus feladatát, a népek testvériségét, az emberi haladás ügyét szolgálja. Ebben a magasztos hivatásban, a néppel való egységben rejlik a Szovjet Hadsereg hatalmas ereje. A Nagy Honvédő Háború története meggyőző tanúbizonysága volt a harcosok és a hátszország dolgozói között kialakult megbonthatatlan barátságnak. Nem egy nagyszerű példáját láthattuk a bajtársiasságnak, a nemes harci barátságnak, az önfeláldozó elvtársi segítségnek. A haza iránti határtalan odaadáson alapuló bajtársiaság és barátság lényeges eleme volt a háború kimenetelét eldöntő legfontosabb tényezők egyikének: a Szovjet Hadseregben szolgáló harcosok és parancsnokok kiváló *harci szellemének*.

A régi társadalomban mindig megoldhatatlan problémát jelentett az „apák” és a „fiúk”, vagyis az idősebb és a fiatalabb nemzedék problémája. A kizsákmányoló körében e két nemzedék tagjai között csak ritkán alakult ki barátság. A magántulajdon itt is, akárcsak az emberek közti kapcsolatok minden más területén, szétválasztotta a nemzedékeket, gyűlölködést szított közöttük. Ha a „fiúk” — „apáikhoz” hasonlóan — vagyongyűjtésre adták fejüket, az „apák”, életük bizonyos

szakaszában akadályá váltak számukra, mert korlátozták önállóságukat. Az „apák” viszont állandóan attól rettegetek, hogy a „fiúk” kezében szétforgácsolódik az általuk felhalmozott vagyon. Előfordult az is, hogy a kiváltságos rétegekből származó „fiúk” a felszabadító eszmék hatására teljesen szakítottak az „apákkal”.

A szovjet társadalom, amely a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapszik, és amely a kommunizmusért vívott harc nagy célja érdekében egyesíti az embereket, nem ismeri az „apák” és a „fiúk”, az idősebb és a fiatalabb nemzedék közötti gyűlölködés és ellenségeskedés problémáját. A szovjet fiatalok a népüket odaadón szolgáló apák nagyszerű példáját követik. A szovjet társadalom megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy az idősebb és a fiatalabb nemzedék tagjai között a munkában, a családban és a mindennapi életben egyaránt baráti kapcsolatok alakuljanak ki. A két nemzedék közötti baráti és elvtársi kapcsolatok fejlődését és erősödését elősegíti a Kommunista Párt következetes irányvonala, amely előírja, hogy a közös munkában régi és új káderek együtt dolgozzanak.

A szovjet életben lépten-nyomon találunk példákat a kommunizmus nagy eszméitől lelkesített emberek igaz barátságára. A szovjet emberek igaz barátságát, nagyszerű erkölcsi vonásait örökölték meg az olyan szépirodalmi alkotások, mint Fagyeejev „Az ifjú gárda”, Osztrovszkij „Az acélt megedzik” című regénye és még sok más mű. Micsoda barát tudott lenni Pavel Korcsagin, Oleg Kosevoj, Zója Koszmogyemjanszkaja, Liza Csajkina! Milyen nagyra becsülték az őszinte, önfeláldozó barátságot, és milyen szigorúak, igényesek tudtak lenni önmagukkal szemben! Nem túrték a képmutatást, az önzést, nem túrték a legcsekélyebb eltávolodást sem a barátságukat megalapozó nagy eszméktől.

Zója Koszmogyemjanszkaja édesanyja elmondotta, mennyire nyugtalanította őt, hogy Zója túlságosan szigorú volt másokhoz, túlságosan magas követelményeket támasztott osztálytársaival szemben. Zója tanárnője eloszlatta az anya kétségeit: „Zója nagyon egyenes, nagyon becsületes kislány . . . Mindig nyíltan a gyerekek szemébe mondja az igazságot. Elő-

szőr aggódtam, vajon nem haragítja-e így magára osztálytársait... De nem, Zóját szeretik... És nemcsak szeretik, hanem tisztelik is, amit pedig nem sokan mondhatnak el magukról az ő korában... És a gyermekek megértik: Zója mindenkihez szigorú, de szigorú önmagához is; igényes velük szemben, de önmagával szemben is. Ezért persze a vele való barátkozás nem könnyű dolog.”

Éppen ez az önmagunkkal és másokkal szemben támasztott igényesség az, amit népünk megbecsül. Az ilyen alapokon nyugvó barátság nem ismeri az áradozást, az ömlengést, az érzelmek hangoztatását, a túlzott szentimentalizmust. Az ilyen barátság bátor, igényes, önfeláldozó, amely lelkiismereti kérdésekben nem alkuszik, amely nem ismeri a színlelést, a szó és a tett közötti eltérést.

Az ilyen barátság kitartó munkára, a nehézségek leküzdésére, kezdeményezésre és eredmények elérésére lelkesíti az embereket a haza és a nép érdekében.

A kommunista etika harcol a barátság régi, burzsoá értelmezésének a csökevényei ellen. Küzd azok ellen, akik a magánéletet független területnek tekintik, szembe állítják a társadalmi tevékenységgel, és azt hiszik, hogy csak a magánéletben lehet szó barátságról. A kommunista etika nem tartja igazi barátságnak azt a barátságot, amelynek forrása a nagy társadalmi feladatoktól elvonatkoztatott szűkkörű egyéni érdek. Megengedhetetlen és megvetésre méltó az a barátság, amely ellentétben áll a nép érdekeivel.

Az elvtelen barátság, mely a „baráti” kapcsolatokra hivatkozva szemet húny a társadalomellenes cselekedetek, az állampolgári kötelesség megsértése stb. fölött, nem egyeztethető össze a kommunista erkölcs követelményeivel. A barátság megszűnik barátság lenni, ha a „barátok” idegenkednek a közösségtől, ha nem törődnek a közösség érdekeivel, sőt szembehelyezkednek a szocialista közösséggel, annak feladataival. Az igazi barátság nem lehet akadály a társadalmi feladatok teljesítésének útjában, hanem ellenkezőleg, elő kell hogy segítse a feladatok végrehajtását.

A barátság korántsem azt jelenti, hogy a barátok köl-

csönösen elnézik, megbocsátják egymás hibáit. Akkor nyújtunk igazi segítséget a barátunknak, ha becsületesen és nyíltan feltárjuk hibáit és fogyatékosságait, s ezzel megakadályozzuk a hibák megismétlődését. A barátok kötelessége, hogy elsőnek vegyék észre egymás hibáit, és törekedjenek azok kijavítására. Csak az ilyen barátság felel meg a szovjet társadalmi rend jellegének, csak az ilyen barátság segíti a szovjet emberek nemes erkölcsi vonásainak kialakulását. Az egészséges szovjet környezet új kapcsolatokat teremtett az emberek között, mégis még mindig előfordulnak a szovjet életben olyan esetek, amikor a „barátság” és a „bajtársiasság” csupán a sógorságkomaságnak, a „kéz kezét mos” gondolkodásmódnak, a hibák eltussolásának a leplezésére szolgál stb., és így nemcsak hogy nem segíti elő, hanem egyenesen gátolja a társadalmi feladatok végrehajtását. Előfordul, hogy egyik vagy másik szovjet közösségben a „barátok” nagyhangúan kiállnak egymásért a „ne áruld el barátodat” elv alapján. Így például ha valamelyik „barát” társadalomellenes cselekedetet követ el, ha megsérti a fegyelmet, előfordul, hogy a többiek igyekeznek ezt elpalástolni. A hibák takargatása és a kollektíva közös munkájától, a társadalmi szervezetektől való elkülönülés szokása igen súlyos következményeket vonhat maga után a „baráti körre” nézve. Tegyük fel, hogy a „kör” egyik tagja bűncselekményt követ el. A többiek „a barátság jegyében” nem akarják kiadni, az ügy kivizsgálásakor mentegetik, hazudnak és így tovább. Kell-e szót vesztegetni arra, hogy az ilyen „baráti” kör ezzel bűnpártolók bandájává fajul, amely szigorú büntetést érdemel? A közösség és a társadalmi szervezetek feladata megakadályozni annak a lehetőségét, hogy a közösség életében ilyen veszedelmes jelenségek üssék fel a fejüket.

Igazi elvtársi és baráti kapcsolatok csakis a közösségben és a közösség révén alakulhatnak ki. Igazi jóbarát és jó elvtárs csak az lehet, aki szoros kapcsolatban van a közösséggel, s odaadóan szolgálja a társadalom érdekeit. A mindennapi élet igazolja ennek a megállapításnak a helyességét.

A lelkesítő példák egész sora bizonyítja, hogy az igazi szovjet emberek életük kockáztatásával is készek megmenteni elvtársukat, barátjukat. Ilyen eset az, amelyről a *Komszo-*

molszkaja Pravda beszámolt. Egy expedíció két fiatal tagja nagy magasságban, egy szakadék szélén tanulmányozta a hegyi kőzeteket. Egyikük, Krivenkov, a munka hevében megbotlott, és egy kiálló sziklába kapaszkodva ott lebegett a mélység fölött. Társa, Umrkolov valamivel lejjebb dolgozott egy kis szikla-kiszögellésen. Mikor meglátta, hogy barátja veszélyben van, odakiáltott neki: „Ugorj rám!” Emberfeletti erőfeszítés árán sikerült neki a ránehezedő testsúly ellenére is megkapaszkodnia a kis kiszögellésen, s így élete kockáztatásával megmentenie barátja életét.

Az önző és haszonleső emberek nem lehetnek sem jó barátok, sem jó elvtársak. Ugyancsak a *Komszomolszkaja Pravda* hasábjain olvashattunk két ilyen önző emberről, akik bajba sodorták társukat. Egy hideg őszi napon három fiatalember ment a tajgában. Amikoregy megduzzadt folyón kellett átkelniök, egyikük megcsúszott, és a víz elsodorta batyúba kötött ruháját és cipőjét. Mi történt? Két „bajtársa” nem osztotta meg vele ruházatát, és így egy szál ingben, mezítláb volt kénytelen folytatni útját a havon, a csikorgó hidegben. Amikor a didergő, elerőtlenedett fiú nem tudott már tovább menni, társai nem készítettek számára védett helyet, nem hagytak nála puskát és töltenyt, s így kitették a biztos pusztulásnak. Amikor lakott helyre értek, mindenekelőtt önmagukkal törődtek, és csak később értesítették a hatóságokat a tajgában hagyott társukról. A szerencsétlent egy keresésére indult expedíció lelte meg; ekkor már keze-lába összefagyott, alig pislákolts benne az élet. A fiúnak a szovjet emberek segítségét nyújtottak, gondoskodtak a jövőjéről. Nem szükséges külön hangoztatni, hogy ez a lélektelen, gyáva viselkedés, a közösségi érzésnek ez a teljes hiánya túrhetetlen a szovjet társadalomban.

A kommunista nevelés egyik legfontosabb feladata, hogy a dolgozókat, különösen pedig a szovjet ifjúságot az igazi bajtársiasság és barátság szellemében nevelje, hogy harcoljon az embertelen önzésnek az emberek közötti kapcsolatokban megnyilvánuló csökevényei ellen, az ellen a burzsoá felfogás ellen, amely a barátságot és a bajtársiasságot szembe állítja a társadalmi érdekekkel.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, miután megdöntötte a tőkések és a földbirtokosok uralmát, megsemmisítette a nők megalázó társadalmi és családi helyzetét szentesítő törvényeket, s megkezdte a házasság és a család régi pilléreinek teljes átépítését. A szocializmus győzelme, a kizsákmányoló osztályok, a nyomor és a munkanélküliség megszüntetése, a nők nagyarányú bevonása a termelésbe (ami véget vetett a férfiaktól való anyagi függőségnek) lehetővé tette, hogy kialakuljanak és tovább fejlődjenek a házasság és a család új erkölcsi alapjai.

Az a harc, amelyet a szocializmus építését irányító Kommunista Párt és szovjet állam vívott a társadalmi és állami élet minden területén a nők tényleges egyenjogúságáért, a dolgozók kulturális színvonalának emeléséért, elősegítette a házasság és a család új erkölcsi alapjainak kialakulását. A házasságról és a családról vallott új nézetek, köztük a családi életben és a házasságban érvényesülő új erkölcsi elvek, szerves részét alkotják a szocializmus országában osztatlanul uralkodó marxista—leninista ideológiának.

A kizsákmányoló osztályok létevel együtt jár, hogy a férfi a nőt leigazza, hogy a házastársak különféle gazdasági és politikai számítások, vallási előítéletek kedvéért, a szülői beleegyezés megtagadása esetén vagy egyéb okok miatt lemondanak a természetes hitvesi érzésen, a kölcsönös vonzalmón alapuló házasságról. „Az uralkodó osztályok gyakorlatában — írta Engels — kezdettől fogva elképzelhetetlen volt, hogy az érdekeltek kölcsönös vonzalma lehessen a minden másnál fontosabb szempont a házasságkötésnél; ilyesmi legfeljebb a romantikában fordul elő, vagy — az elnyomott osztályoknál, ezek pedig nem számítottak”⁷⁵.

Köztudomású, hogy a burzsoázia a feudalizmus ellen folytatott harca idején erkölcstelennek tartotta azt a házasságot, amely nem a kölcsönös szerelemre épült s nem a házasságok szabad választása alapján jött létre. De a szerelmi házasság

⁷⁵ *Marx—Engels. Válogatott művek. 2. köt. 232. old.*

ságnak, az ember eme elidegeníthetetlen jogának a követelésével a kapitalizmusban ugyanaz történt, mint minden egyéb emberi joggal. A házastársak szabad választásán nyugvó szerelmi házasságnak a burzsoázia által meghirdetett követelése csak papíron maradt meg. S ennek a követelésnek még kisebb eshetősége volt a megvalósulásra, mint a többi úgynevezett emberi jognak. Engels rámutatott arra, hogy míg a többi jognak (szabadság, egyenlőség stb.) volt bizonyos jelentősége az uralkodó osztály számára, és jóformán semmi jelentősége sem volt az elnyomott osztály számára, a szabad választáson alapuló szerelmi házasság éppen a termelőeszközök magántulajdonától megfosztott, elnyomott osztály körében volt lehetséges. Az uralkodó osztály, a burzsoázia körében a házasság a vagyonon, a tőkén, az egyéni nyereszkesedésen alapuló ügylet volt. A burzsoá házasság tipikus vonása, hogy nem a szerelem, hanem „a fásultság és a pénz” tartja össze a házastársakat.

Az uralkodó, kizsákmányoló osztályokra jellemző házassággal együtt jár a házasságtörés és a prostitúció. A tőkés társadalomban az „élő áruval” való kereskedés a kereskedelem egyik törvényesített ága. Az Egyesült Államokban ezt a kereskedelmet a tőkés monopóliumok mintájára létrehozott gengszter-szervezetek bonyolítják le, amelyek nemzetközi méretekben fejtik ki tevékenységüket. Ezt a kereskedelmet „a nő iránti kereslet” hívta életre, hiszen a nőben a burzsoá csak élvezete kielégítésének eszközét látja. „Abban, hogy a *nőt* mint zsákmányt és mint a közös élvezet szolgálóleányát kezelik, az ember végtelen degradációja jut kifejezésre...”⁷⁶ A mai imperialista burzsoázia a végsőig fokozta ezt a degradációt. A kegyetlenség és a szadizmus kultuszának — amellyel az imperialisták az ifjúság tudatát mérgezik — szerves része az emberek szexuális demoralizálása, a gyönyörhajhászás, a nemi kicsapongás hirdetése a tömegpropaganda minden eszközével — televízió, rádió, sajtó, mozi, pornográf irodalom stb. útján. Koreában az imperialista rablók erőszakkal nyilvános házakba hurcolták a koreai asszonyokat és leányokat, s odadobták őket

⁷⁶ Marx—Engels. Gesamtausgabe. 1. rész. 3. köt. 113. old.

katonáiknak. Ez újabb bizonyítéka volt annak a visszataszító képmutatásnak, amely a civilizáció, az ember, az egyén védelméről stb. hangoztatott burzsoá frázisokat jellemzi.

A kapitalizmus fejlődésével egyre nyilvánvalóbbá válik a burzsoá házasság erkölcstelensége. A monopoltőkés körökben a házasságkötés nemegyszer a társadalomban már régen meghonosodott legelemibb egészségügyi követelményeknek a megsértésével történik. A tőke növelése érdekében, a monopóliumok rabló érdekeinek szolgálatában házasságra lépnek egymással közeli rokonok, házaseletre eleve alkalmatlan emberek, és így tovább. A mai tőkés társadalom uralkodó osztályának nemi kicsapongása felülmúlja mindazt, amit a múltból a pusztuló kizsákmányoló osztályokról tudunk. Nem esoda, hogy a mai polgári társadalomban a házasság rendkívül ingatag, hogy a válás egyes kapitalista országokban tömegjelenség, amely kiegészíti a burzsoá család általános bomlásának képét⁷⁷.

A szocialista társadalom az első olyan társadalom, amelyben az a tétel, hogy a házasság erkölcsi alapja a szerelem, nem frázis, hanem valóság. A szovjet társadalomban mindinkább valóra válik Engelsnek az a jóslata, hogy a szabad párválasztáson és szerelmen alapuló házasságkötés csupán akkor válik majd lehetségessé a lakosság valamennyi rétege számára, amikor eltűnnek azok a gazdasági mellékszempontok, melyek a burzsoá társadalomban döntő befolyással vannak a házasságra.

Amióta a szovjet társadalomban megszűnt a kizsákmányolás, s a nő a szocialista társadalom szabad és teljes jogú tagjaként bekapcsolódott a termelésbe, a házasság nem ügylet (kereskedelmi, politikai stb. ügylet) többé, mint a kizsákmányoló osztályok körében. Eltűntek az ügylet-házasság elmaradhatatlan velejárói is — a hetérizmus és a prostitúció. Valóra vált Engelsnek az a jóvendőlése, hogy abban a társadalomban, ahol a termelőeszközök társadalmi tulajdonba

⁷⁷ Williams amerikai burzsoá szociológus szavai szerint az amerikai társadalmat a válások nagy száma és a család bomlásának más tünetei jellemzik. Sok a gyermektelen házasság. A rokoni kötelezettségeket nem teljesítik. A válások száma (az előző évtized átlagos évi házasságkötéseihez viszonyítva) az 1890. évi 6 százalékról 1947-ig 40 százalékra emelkedett.

kerülnek, teljesen és a szó valódi értelmében megvalósul majd a monogámia, felnő egy új nemzedék, „olyan férfiak nemzedéke, akik életük folyamán sohasem vásárolták meg a nő odaadását sem pénzért, sem más társadalmi hatalmi eszközökkel — és olyan nők nemzedéke, akik sohasem kénytelenek magukat más okból odaadni, mint igazi szerelemből”⁷⁸.

Bár a különböző (anyagi és egyéb) mellékszempontok még nem tűntek el teljesen a szovjet társadalomból, hiszen a szocializmusban még van bizonyos különbség az emberek anyagi ellátottsága terén, s az emberek tudatában még élnek a kapitalizmus vallási és egyéb csökevényei, mégis elmondhatjuk, hogy a kizsákmányolásnak, a nyomornak és a munkanélküliségnek a szocialista termelési mód alapján történő megszüntetése, továbbá a nőknek a termelésbe és a közéleti tevékenységbe való bevonása gyökerében aláásta ezeknek a szempontoknak az érvényesülését, és a házasság erkölcsi alapjaként (az esetek többségében egyedüli tényezőként) a szerelmet helyezte előtérbe. A szocialista társadalom további fejlődésével, a szocializmusból a kommunizmusba való átmenettel ez az erkölcsi alap még szilárdabbá válik, és végleg kiszorítja az összes mellékszempontokat.

„Ha csak a szerelemre alapozott házasság erkölcsös, akkor csak az a házasság erkölcsös, amelyben a szerelem nem múlt el”⁷⁹ — írja Engels. Ezt a tételt egyes gyászmarxisták úgy értelmezték, hogy Engels a minden fegyelem nélküli „szabad”, vagyis könnyen ide-oda csapongó szerelmet hirdeti. Pedig Engels a szerelemről beszélve arra a mély és komoly érzelmekre gondolt, melynek semmi köze sincs a kizsákmányoló osztályok élősdí tagjai által annyira sóvárgott futó gyönyörhöz. Engels nyíltan megmondja, hogy ha valakinek minden két évben új szerelemre van szüksége, akkor „az ilyen természetet meg kell fékezni”, nehogy „vég nélküli tragikus konfliktusokba” keverje önmagát és másokat. A szocialista társadalom új emberei fejlett intellektusú, erős akaratú és mélyen érző emberek. Ezek az emberek tudnak szeretni, és értékelni

⁷⁸ Marx—Engels. Válogatott művek. 2. köt. 236. old.

⁷⁹ Ugyanott, 235. old.

tudják a szerelmi hűséget. Ezért a mindig új partnert kereső „szenvedélyes” szerelem viszonylag ritka jelenség körükben.

Csernisevskij a „Mit tegyünk?” című regényében ábrázolt új emberek példáján lelkesülten jellemzi az igazi szerelem örömmel teli érzését. Ez a szerelem nem múló jelenség az ember életében, amely — az átlagemberek szerint — csak a házasság előtti időszakban lehetséges. Ez az érzés végigkíséri a házastársakat egész életükön, egyre fokozódik, s a gyermekekről való gondoskodás nyújtotta új örömben teljesedik ki, amely magasabbrendű a tisztán egyéni örömnél. Ilyen az új emberek szerelme, a tiszta szívű, egyenes és becsületes embereké, akiktől távol áll a hazugság és a csalás, akik tisztelik az emberi szabadságot és az emberi méltóságot. Az ilyen szerelem az ember szellemi és erkölcsi erejének forrása.

Lenin 1915-ben levelet intézett Inessza Armandhoz, aki a házassággal kapcsolatos kérdésekről brosúrárt szándékozott írni. A levélben tanácsokkal látta el a szerzőt, s azt javasolta, hagyja ki a „szabadszerelm” követelését, mert az burzsoá és nem proletár követelés. Ha a „szabadszerelmen” az anyagi meggondolásoktól, a vallási előítéletektől, a szülői tilalomtól, a társadalmi előítéletektől stb. mentes szabad párválasztást értjük, mondotta Lenin, akkor a „szabadszerelm” terminus nem alkalmas e gondolatok kifejezésére. Ha viszont a komoly szerelemtől és a gyermekszüléstől való mentességet, a házasságtörés „szabadságát” stb. értjük rajta, akkor a „szabadszerelm” igenis burzsoá követelés. A szabadszerelm követelését az osztálytársadalom viszonyai között ebben az utóbbi értelemben kell felfogni. Nem az a lényeg, hogy szubjektíve ki mit ért „szabadszerelmen”. „A lényeg: az osztályviszonyok *objektív logikája* a szerelmi dolgokban”⁸⁰ — írta Lenin.

A „szabadszerelm” követelése teljesen elfogadhatatlan a szocialista társadalomban. A szovjet társadalomban még megvannak a szerelemmel kapcsolatos kérdések régi, könnyelmű felfogásának csökevényei, melyeket a kapitalista környezet, a züllött burzsoá erkölcs hatása táplál. A szovjet állam, a Kommunista Párt fáradhatatlan harcot vív ezek ellen a csökevények ellen.

⁸⁰ *Lenin Művei*. 35. köt. 138. old. (oroszul).

A szovjet emberek elítélik az olyan házasságot, amely nem a szerelemre épül. De ugyanígy elítélik a tiszavirág-életű szerelmet is, melynek állandóan újabb és újabb szerelmi partnerre van szüksége. A szovjet ember mindkettőt elveti, és helyébe a proletár „szerelmi házasságot” (*Lenin*), vagyis a házasfelek közötti kapcsolatok erkölcsi tisztaságán alapuló, törvényesített, tartós szovjet házasságot állítja.

A kommunista erkölcs nagyra becsüli és követendő példának tekintti az egész életen át tartó hitvesi szerelmet. Ez a kapcsolat nem az „idő meghozza a szerelmet” elvére épül, amely a szerelmet a házassággal azonosítja, még akkor is, ha érdekházasságról vagy kényszerházasságról stb. van szó. Ez a szerelem nem felelőtlen szerelem, és nem is a „holtomiglan-holtodiglan” tartó szerelem vallásos istenítése.

A szovjet házasság és család erkölcsi alapját alkotó szerelem, amely mentes az önző számítástól és a vallásos illúzióktól, feltételezi, hogy a házastársak jó barátok, hogy gondoskodnak egymásról, s mindegyikük a másik fél boldogságában látja saját boldogságát; ez a szerelem feltételezi, hogy a házasfelek gyermekeiket a szocialista haza hű fiaivá és leányaivá nevelik, s mindketten szívvel-lélekkel részt vesznek a kommunista társadalom építésében. Az ilyen szerelem magasztos szerelem, mert nemesíti az embereket, tartóssá teszi hitvesi szövetségüket, felelőssé teszi őket egymásért, családjukért, a kommunista társadalom jövődjéért. Azok a szülők, akik az igaz és tiszta szerelmen alapuló házasságkötést ellenzik, vagy szükségtelen beavatkozásukkal éppenséggel megghiúsítják, a múlt visszataszító hagyományainak szellemében járnak el.

A szerelem elválaszthatatlan a felelősségtudattól. A szovjet ember felelősséggel tartozik a társadalomnak, tudja, hogy tartós családi életet kell megalapoznia, hogy gyermekeiből a társadalmi érdekeket híven szolgáló teljes értékű állampolgárokat kell nevelnie. A szerelem elválaszthatatlan a közösség, a haza, a nép érdekeiért, a kommunizmusért folyó harctól.

A szerelem és a társadalmi köteleességtudat — a szovjet házasság és család legfőbb erkölcsi alapja.

Az a szerelem, amelynek semmi köze sincs a közösség

érdekeihez, amely elvonja az embert társadalmi kötelességének teljesítésétől, lényegében véve erkölcstelen. Ma is teljes mértékben érvényes Belinszkij megállapítása: sivár az az élet, amelynek a szerelmen kívül nincs más tartalma. „Ha életünk célja csupán egyéni boldogságunk volna — írja Belinszkij —, egyéni boldogságunkat pedig kizárólag a szerelem jelentené, akkor az élet sírokkal és összetört szívekkel teleszórt sötét pusztaság lenne, pokol, melynek borzalmait elhomályosítanak a szigorú Dante génusza által életre hívott földi pokol költői képeit...” De az ember számára, folytatja Belinszkij, „a szív belső világán kívül” ott van még „az élet nagyszerű világa is... az a világ, ahol a gondolat tetté válik, a nemes érzelem pedig hőstetté... A szakadatlan munkának, a szüntelen keletkezésnek és létesülésnek, a jövő és a múlt örök harcának világa ez.”

Az ember magánélete, szerelme igaz örömmel telik meg, ha kapcsolatban van a közösség érdekeivel, a népnek a szabad, boldog életért vívott harcával. A szocialista forradalomnak, a szocializmus és a kommunizmus felépítésének kora ilyen szerelmet hív életre. Ez a szerelem szervesen összefonódik a nép iránt érzett szeretettel. Joggal mondotta Vlagyimir Majakovszkij a szocializmus építőinek szívében lángoló szeretetről, hogy az „lenyűgözőbb az anyegini szerelemnél”.

A szovjet társadalomban a család a nagy szocialista közösség része; ez a család nem állítja szembe a „családi érdekeket” a közérdekekkel, hanem alárendeli az előbbieket az utóbbiaknak. A családi érdekek és a társadalmi érdekek összhangja a szovjet család jellemző vonása.

A társadalommal szembehelyezkedő családi egoizmus ugyanolyan erkölcstelen, mint minden más egoizmus. Ez a családról alkotott burzsoá nézetek csökevénye, a burzsoá erkölcs maradványa. Ezek a csökevények még megtalálhatók a szovjet társadalomban. Előfordul, hogy egyesek családi érdekeiket szembe állítják a közérdekkel, családi ügyeik vagy a szerelem kedvéért megfedkeznek társadalmi kötelességükről, és az állam érdekeinek megkárosításától sem riadnak vissza. Az ilyen emberek egyéni érzelmeik rabszolgái, egoisták, akik lábbal tiporják a szovjet erkölcs alapjait.

A kommunista erkölcs, mint már mondtuk, elítéli azt a nézetet, amely szerint a szerelem a fegyelem kategóriáján kívül eső és egyre újabb örömöket hajhászó ösztönös érzés. Lenin a szerelemben megnyilvánuló fegyelem kérdését összekapcsolja az egész társadalmat érintő feladatokkal. Ez azt jelenti, hogy a féktelen és fegyelmezetlen szerelem nemcsak a család, a gyermeknevelés szempontjából káros, hanem a társadalomnak is kárt okoz, zülleszt, szegényíti az embert, meggátolja abban, hogy erőfeszítéseit a társadalmi feladatokra összpontosítsa. „Azok az emberek, akik ide-oda csaponganak, minduntalan váltogatják érzelmeiket, véleményem szerint végső soron nyomorultnak kell hogy érezzék magukat” — mondja Goncsar „Zászlóvivők” című regényének egyik hőse; és ez mélységesen igaz.

A szovjet közvélemény élesen elítéli azokat a házastársakat, akik könnyen váltogatják érzelmeiket, s közben nem gondolnak gyermekeik sorsára. Méltán róttta meg a *Pravda* a szovjet igazságszolgáltatási szerveket, amiért nem jártak el kellő eréllyel egy „apával” szemben, aki — noha felesége és négy gyermeke volt — minden új munkahelyén új asszonyt szerzett magának, s gyermekeit minden anyagi segítség nélkül hagyta. Az ilyen „apa” csak megvetést érdemel.

A szovjet sajtó gyakran számol be olyan esetekről is, amikor fiatal emberek egymáshoz kötik sorsukat anélkül, hogy előzőleg jól megismerték volna egymást, meggyőződtek volna egymás érzelmeiről. Később kiderül, hogy az, akivel a fiú vagy a leány összekötötte sorsát, nem méltó házastársa szerelmére. Az ilyen házasság a lelki megrázkódtatások egész sorát hozza magával, s előbb-utóbb felbomlik.

Lássunk egy példát. Egy leány, egyik fővárosi főiskola utolsó évfolyamának hallgatója, férjhez megy egy úgynevezett „szolid” emberhez. Még csak meg sem próbálta alaposabban megismerni jövőendő élettársát, mert csak az lebegett a szeme előtt, hogy minél előbb férjhez menjen, a fővárosban maradjon, megfelelő lakáshoz jusson, és így tovább. A házasságnak ezt a tisztán burzsoá felfogását méltán ítélik el a szovjet emberek.

Számos esetben előfordul, hogy fiatal emberek aktívan

részt vesznek a közösség életében, a közösség munkájában mindaddig, míg meg nem házasodnak. A házasságkötés után azonban eltávolodnak a közösségtől, abbahagyják társadalmi munkájukat, teljesen begubóznak otthoni életükbe, és csupán az érdeklőket, hogy előnyös munkafeltételekhez jussanak, s keresetük mellett még mellékkeresetre is szert tegyenek. A társadalmi érdekek iránt közömbös emberek megállnak a fejlődésben, ellaposodott nyárspolgárokká válnak. Nem egy férfi a termelőmunkában való részvételt és a közügyekkel való foglalkozást a férj kizárólagos jogának tartja, s úgy gondolkodik, hogy az asszony törődjék csak a háztartással, még ha van is valamilyen képesítése és szakmája. Ha a férj nem akar számolni feleségének azzal a jogos törekvésével, hogy társadalmilag hasznos munkát végezzen, az asszonynak komoly hiányérzete lesz, és ez feldúlja a családi életet.

A szovjet közvélemény éberén őrködik a családi élet szilárdságán, megköveteli a nők jogainak tiszteletben tartását, küzd a házaselet könnyelmű felfogása ellen. A szovjet társadalomra a kiegyensúlyozott, szilárd alapokon nyugvó, munkaszerető család jellemző, mely az őszinte, kölcsönös vonzalomra és a családtagok egymás iránti gondoskodására épül, s amely becsületes, munkaszerető embereket, hazaszerető állampolgárokat nevel. Számtalan példával bizonyíthatnánk, hogy a szovjet társadalomban ez a tipikus családi élet. Kocsetov „A Zsurbin-család” című regényében e munkáscsalád példáján a szovjet család típusát ábrázolja. Összetartó, munkaszerető, becsületes, vendégszerető család a Zsurbinoké, tagjainak szellemi érdeklődési köre sokrétű. A család bármely tagjának sikerével vagy balsikerével az egész család együtt érez; a kölcsönös ragaszkodás azonban nem zárja ki egymás fogyatékságainak éles bírálatát. A Zsurbinok tudásukkal, tapasztalataikkal, egész életükkel hazájukat és a haladó emberiség ügyét szolgálják. Ennek valamennyien tudatában vannak, s ezért munkájukat alkotó módon végzik, munka közben gyarapítják tudásukat, nem félnek beismerni hibáikat, s kitartóan harcolnak e hibák leküzdéséért.

Ilyen családban, a munkaszeretet és a kölcsönös megbecsülés légkörében, arra nevelődik az ifjúság, hogy komolyan

fogja fel az életet, a házasság és a család kérdéseit. Az ilyen légkörben nevelkedett fiataloktól távol áll a felelőtlenség, a burzsoá erkölcsnek ez a csökevénye.

A szovjet törvényhozás megengedi a válást, de mindent elkövet, hogy megakadályozza a könnyelmű, indokolatlan válásokat, amelyek szétzüllesztik a családot, és károsan hatnak a gyermekekre. Aki azt gondolja, hogy a bíróság a kommunista erkölccsel ellentétben cselekszik, amikor a bontóper folyamán a házastársak közötti tényleges viszony kiderítésére és a házasság fenntartására törekszik, az megfélemledik arról, hogy a kommunista erkölcs a társadalmi érdekeket védi, tehát a család erősítését és a gyermekek neveléséről való gondoskodást tartja szem előtt, nem pedig a házastársak önző érdekeit és szeszélyeit. Ugyanakkor a szovjet törvényhozás a nő érdekeit védelmezi azzal, hogy igyekszik megakadályozni a férj által kezdeményezett indokolatlan válást, mert ilyen esetben rendszerint a nő a szenvedő fél. Amikor a szovjet bíróság azt javasolja a házasság felbontásának, hogy állítsák helyre a családi egyensúlyt, s különösen, amikor azt javasolja a férjnek, hogy vegye alaposan fontolóra a válás következményeit a feleség és a gyermekek szempontjából, eljárása a legteljesebb összhangban van a kommunista erkölcs humánus követelményeivel.

Ebből azonban nem következik az, hogy semmilyen válás sem lehet erkölcsileg indokolt. Az OSZFSZK-nak a házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvénykönyvéhez fűzött megjegyzések hangsúlyozzák, hogy a bíróság csak akkor bonthatja fel a házasságot, ha arra a meggyőződésre jut, hogy „a válást mélyen átgondolt és alapos indokok teszik szükségessé, s hogy a házasság további fenntartása ellentmond a kommunista erkölcs elveinek és nem teremthet normális feltételeket az együttélés és a gyermekek nevelése számára”. Ez azt jelenti, hogy a házasság felbontásának vagy fenntartásának kérdését a bíróság minden esetben a konkrét tényállásból, a kommunista erkölcs elveiből kiindulva köteles eldönteni. Formalizmusnak itt ugyanúgy nincs helye, mint bárhol másutt.

A szocialista humanizmus szelleme, a nőről és a gyermekről való gondoskodás szelleme hatja át a magzatelhajtás

eltiltásáról, a terhes asszonyok, a sokgyermekes és az egyedülálló anyák állami támogatásban való részesítéséről, az anya- és csecsemővédelemről, az anyasági érdemrendek és érdemérmek megalapításáról szóló szovjet törvényeket. A Szovjetunióban olyan megbecsülés és tisztelet övezi az anyákat, különösen a többgyermekes anyákat, mint sehol a világon, nem is szólva arról a tekintélyes anyagi támogatásról, melyet a szovjet állam a sokgyermekes és az egyedülálló anyáknak nyújt. Az említett törvények mind arra hivatottak, hogy erősítsék a szovjet családot, amelynek igen fontos társadalmi funkciója, hogy életet adjon a következő nemzedéknek, és a gyermekeket kommunista szellemben nevelje.

A szovjet törvényhozás védelmezi a szovjet család erkölcsi pilléreit, és erélyesen harcol a burzsoá erkölcsnek ezen a területen jelentkező csökevényei ellen. Míg a burzsoá házasságkötés általában nélkülözi az erkölcsi alapot, és tisztán jogi intézmény (lerögzíti a házasságra lépő személyek gazdasági egyezségét), a szovjet családi és házassági kapcsolatok szemléltetően mutatják a jog és az erkölcs egységét. A szovjet családban nincs helye az ellenségeskedésnek szülők és gyermekek között. Annál gyakoribb az ilyen ellenségeskedés a burzsoá családban, ahol a gyermekek nemegyszer szüleik halálára spekulálnak, és az örökségen marakodnak. A szovjet közvélemény élesen elítéli azt a férjet, aki durván bánik feleségével, azokat a szülőket, akik rideg bánásmódot tanúsítanak gyermekeikkel szemben, s ugyanígy elítéli a szüleikkel lelketlenül bánó gyermekeket is. Az ilyen szégyenletes magatartást a szovjet sajtó megbélyegzi, a társadalmi szervezetek megvitatják, illetve — az eset súlyosságától függően — a bíróság is megtárgyalja. A családi életnek azokat a durva kinövéseit, amelyeket azelőtt „családi ügynek” tekintettek és a tőkés országokban ma is annak tekintenek (a feleség „móresre tanítása”, a megfélemlítéssel történő gyermeknevelés stb.), s amelyek iránt a törvény és a közvélemény a múltban teljesen közömbös volt, a szovjet törvény és a szovjet erkölcs társadalomellenes és a kommunista erkölcs elveivel ellenkező cselekedetnek nyilvánítja. Gorkij 1934-ben, a szovjet írók I. Országos Kongresszusán csodálatosan egyszerű és világos szavakkal

beszített arról a szó nemes értelmében vett igazi emberi kapcsolatáról, amely a szovjetországban a szülők és a gyermekek között kialakult. „Azt hiszem, nem tévedek, ha megállapítom, hogy a szülők egyre gondosabban és gyengédebben bánnak gyermekeikkel. Szerintem ez teljesen természetes, hiszen ezek a gyerekek az elsők az emberiség egész történetében, akiknek igazi öröksége nem a szülőktől rájuk hagyott pénz, ház és bútor, hanem akik igazi, hatalmas értéket örökölnek: a szocialista államot, melyet apjuk és anyjuk munkája teremtet meg.”

A Szovjetunióban egyszer s mindenkorra eltűntek a régi rend átkos viszonyai, amelyek sokszor megfosztották a munkást a családalapítás lehetőségétől, kereskedelem tárgyává tették a munkások gyermekeit. Egyszer s mindenkorra megszűnt az az idő, amikor gyakori jelenség volt, hogy a nőnek a termelésbe való bevonása következtében az erős fizikumú férfi elvesztette kenyerét és a háztartással volt kénytelen foglalkozni, míg a gyöngé asszony az egész családot eltartotta. „Ez az állapot, mely a férfit elférfiatlanítja és a nőt megfosztja nőiességétől anélkül, hogy a férfinak igazi nőiességet és a nőnek igazi férfiasságot kölcsönözne, amely mindkét nemet és bennük az emberiséget a leggyalázatosabban megalázza, ez az állapot sokat magasztalt civilizációnk végső következménye...”⁸¹ — írta Engels.

A szovjet társadalomban, ahol nincs kizsákmányolás, nyomor és munkanélküliség, ahol emberi munkafeltételek vannak, ahol a párt és a kormány minden igyekezetével azért küzd, hogy megszabadítsa a nőt a háztartás gondjaitól, a család az az egység, amelyen belül szabadon fejlődik mind a férfi, mind pedig a nő emberi méltósága, szabadon fejlődnek a házastársak közötti, a szülők és a gyermekek közötti igazi emberi kapcsolatok. A szovjet család a szülők iránti tisztelet és kötelességtudat, a szülőkről való gondoskodás szellemében neveli a gyermekeket.

A munkaképtelen szülők segítése a gyermekek állampolgári és erkölcsi kötelessége. Aki e kötelességét elmulasztja, azt szigorúan elítéli a szovjet közvélemény, elítéli a szovjet

⁸¹ Engels. A munkásosztály helyzete Angliában. Szikra 1954. 185. old.

törvények. A szovjet emberek megbélyegzik azokat, akik figyelmetlenek szüleikkel szemben, vagy ami még rosszabb, lelketlenül és durván bánnak velük. Ilyen jelenségek sajnos még előfordulnak a szovjet életben. A sajtóban olvashattuk az alábbi esetet: I. kolhozparaszt gyermekei az apa halála után eladták apjuk házáat, felosztották ingóságait, de arra „elfelejtettek” gondolni, hogy vajon hol fog élni az édesanyjuk. Az öregasszony kénytelen volt hol egyik, hol másik gyermekénél lakni, de mindegyikük rosszul bánt vele, s kiüldözte a házból. Végül is a kórházban jutott pihenőhöz, csak itt részesült figyelmes bánásmódban. Felgyógyulása után azonban egyik gyermeke sem akarta többé befogadni a házába. A szovjet emberekből természetesen mélységes felháborodást váltott ki, hogy a gyermekek ilyen aljas módon viselkedtek édesanyjukkal szemben, aki szülte és felnevelte őket.

A szovjet emberek hasonló felháborodással olvasták azt a levelet, melyet egy anya intézett a *Komszomolszkaja Pravda* szerkesztőségéhez: „Anya vagyok. Öt gyermeket neveltem fel a hazának, öt kommunistát, becsületes és tiszta embert. De a hatodik megmérgezte öreg napjaimat. Tizenhét esztendő, goromba velem, nemegyszer félrevezet, nem akar osztozni a munkámban és gondjaimban. Nemrég életem legnehezebb napját éltem át: a fiam megfenyegetett öklével, és kijelentette, hogy még nem ismerem az erejét.” A szülőkkel szembeni ilyen magatartás szégyenletes és tűrhetetlen a szovjet társadalomban.

A család arra hivatott, hogy a haza, a nép szeretetére nevelje a gyermekeket, arra nevelje őket, hogy egyéni érdekeiket alá tudják rendelni a közösség érdekeinek, hogy az élet minden területén harcolni tudjanak a nehézségek ellen, és le tudják küzdeni azokat. A család nem nézheti ölbetett kézzel, ha a gyermek magatartása társadalomellenes, ha ellentétbe kerül a közösség érdekeivel. A szülőknek mindent el kell követniök, hogy gyermekeik tiszteletben tartsák a társadalom érdekeit, a szocialista együttélés szabályait. Ez a szülők legfontosabb állampolgári és erkölcsi kötelessége a társadalommal, gyermekeikkel szemben.

Ha a hitvesi szeretet, a szülők és a gyermekek egymás

iránti szeretete csak a szűk családi körben érezteti hatását és nélkülöz minden társadalmi tartalmat, akkor ez a szeretet nem lehet igazán emberi, humánus szeretet. Már Scsedrin kigúnyolta egyik művében a „baba”-anyát, aki fiát is babának, elkényeztetett úrfinak nevelte, s gyermekkorától kezdve arra szoktatta, hogy önmagát tekintse a világ közepének. Ez a régi társadalom kiváltságos rétegeire jellemző káros nevelési módszer a kapitalizmus csökevényeként egyes szovjet családokban is megmaradt. Az ilyen szeretet nem egyéb, mint majomszeretet. Ha a szülők mindenáron igyekeznek gyermekeik kedvében járni, kielégíteni minden szeszélyüket, ha nem ellenőrzik őket és elnézik legsúlyosabb cselekedeteiket is, az így teremtettség lékör nem segítheti elő a szilárd erkölcsi alapelvek kialakulását. Az ilyen lékör csupán arra alkalmas, hogy egoistákká, erkölcsi nyomorékokká tegye a gyermekeket.

Hasonlóképpen az a nevelés, amelynek alapja a büntetéssel való fenyegetés, a fenyítés és a verés, szintén csak arra alkalmas, hogy megnyomorítsa a gyermekeket, és vagy „javíthatatlanokká”, vagy pedig gyáva, képmutató emberekké, talpnyalókká tegye őket. A Makarenko által kidolgozott elv, amely megköveteli, hogy „minél igényesebbek legyünk az emberrel szemben, és minél nagyobb megbecsülést tanúsítsunk irányában”, a helyes erkölcsi nevelés egyik legfontosabb elve. De ennek az elvnek megvalósítására, vagyis a helyes kommunista nevelés biztosítására csak azok a szülők képesek, akik maguk is a kommunista erkölcs követelményeinek szellemében nevelkedtek, s akik nem sajnálják a fáradságot, ha gyermekeik neveléséről van szó. Sok szülő nem kíséri kellő figyelemmel gyermeke fejlődését. Előfordul, hogy a gyermekek úgyszólván különálló életet élnek a családban, mert a szülői gondoskodás teljes egészében a gyermekek anyagi ellátásában merül ki. A „nevelés” ösztönösen folyik, ezért egyes véletlen barátságok, ismeretségek végzetes következményekkel járhatnak (és nemegyszer járnak is) a gyermekekre nézve. Az is előfordul, hogy a szülők saját kényelmüknek megfelelően oldják meg gyermekeik nevelésének problémáját, s megfelelnek a társadalommal szemben fennálló szülői kötelességükről. A sajtó beszámolt egy esetről, amikor a szülők az apa

új munkahelyéhez közelebb eső lakásba költöztek, de régi lakásukat is fenn akarták tartani, ezért kiskorú leányukat otthagyták, s nevelését idegenekre bízta. A szülői gondoskodást és figyelmet nélkülöző nevelés káros következményei hamarosan megmutatkoztak. A leányka rosszul tanult, hozzászokott a henye életmódhoz, hazudott tanárainak és barátainak. Ki mint vet, úgy arat. Ezért amikor a szülők csodálkoznak gyermekeik visszataszító viselkedésén, mindenekelőtt őket magukat kell megkérdezni, hogyan nevelték gyermekeiket.

A példa ereje, a szülők erkölcsi tekintélye, a szülők közötti kapcsolatok tisztasága, a család egész életének — magánéletének és társadalmi életének — helyes megszervezése óriási, mondhatnánk döntő jelentőségű a gyermekek nevelése szempontjából. A szülőknek egy percig sem szabad szem elől téveszteniük, hogy mérhetetlen felelősséggel tartoznak a társadalomnak: hazaszerető, bátor, elszánt, minden akadály elhárítására kész, becsületes és tiszta lelkű szovjet honpolgárokat kell nevelniük. Az ilyen nevelésért hálás lesz a szülőknek az ország, hálásak lesznek maguk a gyermekek is. Ivan Vazov, a nagy bolgár hazafi egyik versében a hálás fiút szólaltatja meg, aki megköszöni anyjának, hogy jó honpolgárrá, a nép szabadságáért és boldogságáért küzdő harcosná nevelte:

Szavaddal mindig a jó felé tereltél
Hogy hűn szolgálhassam hazám,
S mert jó honpolgárrá s emberré neveltél,
Ezért vagy kétszer is anyám.

A család keretén belül történő erkölcsi nevelés problémájának taglalása nem könyvünk feladata, ezért e kérdéssel itt külön nem foglalkozunk.

6. A kommunizmusért küzdő harcosok erkölcsi tulajdonságai és jellemvonásai

A kommunizmusért küzdő harcosokat, a kommunista társadalom építőit jellemző magatartásbeli elvek és szabályok a kommunista ember erkölcsi nézeteit és meggyőződését

juttatják kifejezésre. Azzal persze még senkit sem nevelhetünk erkölcsös magatartásra, ha megismertetjük vele a kommunista erkölcs nézeteit és szabályait. Ha ez így volna, akkor ahhoz, hogy valaki erkölcsös emberré váljék, elég volna áttanulmányoznia egy erkölcsi kérdésekkel foglalkozó jó marxista tankönyvet. Ám az életben ez nem elég: az igazi kommunista erkölcsi nevelést az emberek a munka során, a kommunizmusért vívott gyakorlati harc közben kapják, amikor a nemes eszmék valóra válnak, amikor a szó tette, az erkölcsi meggyőződés pedig erkölcsös cselekedetté válik. Csak ebben az esetben olvad össze szervesen az erkölcsi meggyőződés az erkölcsös magatartással, csak ebben az esetben formálódik ki az ember nemes erkölcsi arculata.

Az erkölcsi nézetek, vagyis az embernek a magatartási elvekről alkotott elképzelései és fogalmai csak úgy ölthetnek testet az ember cselekedeteiben, ha az erkölcsi meggyőződés egyszersmind az ember erkölcsi érzésévé válik.

A marxizmus, amikor tudományosan megfogalmazza az erkölcsi magatartásnak a tömegek harcából születő, egyedül igaz, objektív elveit és szabályait, egyáltalán nem állítja szembe azokat az emberek érzéseivel és vágyaival, hanem hangsúlyozza az erkölcsi meggyőződés és az erkölcsi érzés egységének szükségességét, mert ez az egység egyik igen fontos feltétele annak, hogy az erkölcsi elvek és szabályok testet ölthessenek az emberi magatartásban. „Emberi emóciók» nélkül az ember számára nem volt, nincs és nem is lehet igazságkeresés”⁸² — írta Lenin. Ugyanez vonatkozik az erkölcsre is: a jó, a társadalmi igazságosság forró szeretete nélkül, a rossz gyűlölete nélkül nincs igazi erkölcs. Ezért az emberek erkölcsi nevelésében óriási jelentősége van nemcsak az erkölcsi magatartási elvek és szabályok elméleti megvilágításának, hanem az erkölcsi érzés kinevelésének is. A hazafiság és a nemzetköziség, a humanizmus, a kollektivizmus nemcsak szocialista ideológiai és erkölcsi elvek, hanem a kommunizmusért küzdő szovjet emberek magasztos erkölcséből fakadó

⁸² *Lenin* Művei. 20. köt. Szikra 1955. 261. old.

érzések is. A társadalmi, hazafias kötelességtudat egyben kötelességérzet, a becsületről alkotott fogalom pedig egyben becsületérzés is kell hogy legyen.

Ugyanakkor az erkölcsi érzések nem választhatók el az emberi magatartást irányító nézetektől. Az az ember, aki csupán érzéseire hallgat, s ezeket az érzéseket nem támasztja alá tudás (amely lehetővé teszi az erkölcsi elveknek a konkrét viszonyokra való helyes alkalmazását), „jószándékai” ellenére is sok rosszat követhet el. Ha például valakit áthat az emberieség érzése, de az illető nem ismeri az osztályharc törvényeit, előfordulhat, hogy ez a humanitás ott fog megnyilvánulni, ahol az a nép érdekei szempontjából káros, vagyis éppen nem humanista cselekedetre fog vezetni. A nagylelkűség, az igazságszeretet stb. ugyancsak a maga ellentétévé változhat, ha megfeledkezünk az osztályharc törvényeiről, az ellenség álnok mesterkedéseiről, az éberségről. Az erkölcsi érzést a társadalmi és a magánéletben egyaránt mindig és mindenütt a helyes eszmék, a helyes elvek kell hogy irányítsák. Csak ebben az esetben válik az ember magatartása tudatossá, erkölcsileg szilárdná.

Az ember erkölcsi nézetei és érzései, melyek a gyakorlati magatartásban, az erkölcsi elvek önkéntes betartásában öltenek testet (a megszokás, a hagyomány, a belső szükséglet alapján, hogy így cselekedjünk és ne másként), az ember erkölcsi tulajdonságaivá válnak. Amikor azt mondják egy emberről, hogy a kötelességteljesítés mintaképe, ezzel azt akarják kifejezésre juttatni, hogy a kötelességérzet az illető erkölcsi nézeteinek, érzéseinek és cselekedeteinek jellemző vonása, vagyis az illető erkölcsi tulajdonsága.

A burzsoá erkölcs, amint arra Gorkij rámutatott, aszerint osztotta fel az emberi tulajdonságokat pozitív és negatív tulajdonságokra, ahogy azt a kispolgárok önvédelmének érdekei, vagyis a magántulajdon és az uralkodó osztály által élvezett kiváltságok megőrzésének érdekei követelték. Pozitív tulajdonságnak minősítette a rabszolgai tűrést, az alázatosságot, a jámborságot, a vallásosságot, az engedelmességet, a béketűrést, a felebaráti (vagyis a tulajdonosok, a burzsoázia iránti) szeretetet. Ezeket a tulajdonságokat (az úgynevezett „eré-

nyeket”) hirdetik a népnek a különböző valláserkölcsei prédikációkban. A burzsoázia számára ezek az „erények” csupán rabló politikájának álszent takargatására szolgálnak. A mai burzsoázia a gyakorlatban éppen azokkal a tulajdonságokkal tündöklöklik, amelyeket a hagyományos burzsoá erkölcs hibáknak, vagy „negatív” (amorális) tulajdonságoknak nevezett. Ezek: a kapzsiság, a fősვნყისეგ, a haszonlesés, a ravaszság, a kegyetlenség, az irigység, a falánkság, a gyönyörhajhászás, az önhittség, az árulás, a lustaság, a hazugság, a képmutatás stb. Ezek a tulajdonságok jellemzik a tőkés társadalomban az uralkodó osztály képviselőinek „erkölcsi” arculatát, hiszen mindezek a burzsoá egoizmusnak, a magántulajdon bálványozásának különböző megnyilvánulásai. Nem véletlen, hogy a mai burzsoá moralisták különösen hajlanak arra, hogy örök emberi vonásoknak nyilvánítsák ezeket a tulajdonságokat, melyeket — úgymond — még az állatvilágtól örököltünk, s amelyek éppen ezért megváltoztathatatlanok. Az imperialista burzsoáziát leplezetlenül dicsőítő ideológusok nem a „negatív”, hanem a „pozitív” tulajdonságok közé sorolják ezeket a vonásokat, és cinikusan kijelentik, hogy szükség van rájuk a létért, a hatalomért vívott harcban.

A szovjet emberektől távol áll a burzsoá erkölcs, mely az emberek közötti kapcsolatokban a cinizmust és az embergyűlöletet igyekszik igazolni. A szovjet ember erkölcsi értékének kritériuma: a szocialista haza odaadó szolgálata, az emberiség ragyogó jövőjéért, a kommunizmusért világszerte küzdő dolgozókkal vállalt szolidaritás. A nép és a haladó emberiség iránti kötelesség tudata, a hazaszeretet, a haza ellenségeivel szemben érzett gyűlölet, a közös ügyért vívott harcban tanúsított önzetlenség és önfeláldozás, az emberi méltóság tiszteletben tartása, az emberről való gondoskodás, a munka és a tudás szeretete, a fegyelmezett magatartás, a társadalmi tulajdon védelme, a családról való gondoskodás — a kommunista erkölcsnek ezek a fontos követelményei mély gyökeret vertek a szovjet emberek millióinak tudatában és magatartásában, erkölcsi arcukat elválaszthatatlan vonásaivá, erkölcsi tulajdonságokká váltak. Az erkölcsi nevelésnek éppen az a feladata, hogy a kommunista erkölcsi elveket szokássá és hagyománnyá,

a kommunista társadalom harcosainak és építőinek erkölcsi tulajdonságaivá tegye.

A kommunista erkölcsnek egyik legfontosabb s a fentebb megvizsgált erkölcsi elvekkel és szabályokkal szervesen összefüggő követelménye, hogy helyes és becsületes magatartást tanúsítsunk osztályunkkal, a néppel, a hazával, a Kommunista Párttal szemben. Ez a követelmény, akárcsak a kommunista erkölcs többi követelménye, nem az emberről alkotott elvont elképzelésből indul ki. A múlt erkölcsi parancsolataiban és etikai rendszereiben is gyakran találkozunk az igazságosság és becsületesség követelményével az emberek közötti kapcsolatok terén. Ezt a követelményt mint örök absztrakt törvényt fogalmazták meg, amelynek mindenki engedelmeskedni tartozik. Ám a gyakorlatban ez a követelés a kizsákmányoló társadalom uralkodó osztályai számára éppoly keveset jelentett, mint az ember iránti tisztelet követelése.

Az igazságos és becsületes emberikapcsolatok követelménye megszűnt elvont követelés lenni akkor, amikor a történelem színpadára lépett a munkásosztály, amely arra hivatott, hogy a haszonlesésen és a kapzsiságon alapuló társadalmat megsemmisítse, és a kizsákmányolástól mentes emberek kölcsönös segítségnyújtásán és elvtársi együttműködésén alapuló társadalmat felépítse.

Az új, a kommunista társadalomért vívott harchoz, s e társadalom felépítéséhez szervezett munkásosztályra van szükség, amely felzárkóztatja maga mögé a nagy néptömegeket. A legnagyobb szervező erő, amely a tőke elleni harcra mozgósítja a tömegeket, a marxizmus—leninizmus ideológiája. Ezt az ideológiát igazsága teszi erőssé. A munkásosztály ideológiája pontos, hű tükörképét adja a valóságnak, ezért ettől az ideológiától távol áll a valóság mindennemű szépítgetése. A hazug burzsoá ideológiával és politikával a munkásosztály és pártja a marxista—leninista tanítás nagy igazságát állítja szembe, azt az igazságot, amely e tanítás legyőzhetetlen erejének forrása. Az igazság követelménye — a társadalmi élet megismerése és az emberek közötti kapcsolatok terén egyaránt — a munkásosztály vezetésével szebb jövőjüket építő néptömegek legmélyebb létalapjaiból fakad. Éppen

ezért ez a marxista, kommunista etika természetes követelménye.

A szovjet ember igaz, becsületes magatartást tanúsít a társadalom iránt: megengedhetetlennek tartja az állam félrevezetését saját érdekei vagy valamely kisebb közösség — intézmény, szervezet, hivatal stb. — érdekei kedvéért. Az a vállalat- vagy hivatalvezető, aki félrevezeti az államot, eltitkolja a valóságos helyzetet (akár sötétebb, akár rózsásabb képet fest a valóságnál), nem méltó arra a megtiszteltetésre, hogy vezető tisztséget viseljen. Megsérti a kommunista erkölcs szabályait az a vezető is, aki „becsületesen” elismeri hibáit, ígéretet tesz azok kijavítására, ám a valóságban semmit sem tesz ennek érdekében. Ez a „becsületes fecsegő” típusa, akire soha és semmiben sem lehet számítani, és akit a szovjet társadalom nem tűrhet meg vezető pozícióban. Megengedhetetlen az a magatartás is, amikor valaki, ha üzemében vagy hivatalában súlyos fogyatékokat vagy visszaéléseket tapasztal, szemet húny fölöttük, közömbösen megy el mellettük, mert nem akarja elrontani kapcsolatát a vezetőkkel, nem akarja megzavarni saját nyugalma.

A szovjet embernek a társadalom, az állam iránt tanúsított igaz, becsületes magatartása elválaszthatatlan a szocializmus ügyének odaadó szolgálatától. Ez a magatartás ugyanakkor alapvető feltétele annak, hogy a szovjet ember megnyerje a nép bizalmát. A társadalmi kötelesség becsületes teljesítése nélkül, igaz és őszinte személyi kapcsolatok nélkül nincs igazi barátság, nincs igazi család sem. A társadalom, az állam, a párt iránti kötelesség lelkiismeretes és becsületes teljesítése, az igaz és őszinte személyi kapcsolat — a kommunista erkölcs egyik legfontosabb követelménye.

A szovjet ember jellemző vonása *az egyszerűség és a szerénység*. Ezek az erkölcsi tulajdonságok, akárcsak az igazságra való törekvés és a becsületesség, mindig a dolgozó tömegek sajátjai voltak. Lenin arra tanított, hogy az Októberi Forradalom által önálló történelemalkotásra ébresztett népben kell látnunk a forrását mindannak, ami eszmei, becsületes, önfeláldozó. A nép jellemző vonása az egyszerűség és a szerénység is, ezek a *nagyszerű tulajdonságok*, amelyeket nem találhatunk meg

a néptől idegen és a néppel ellenségesen szemben álló osztályoknál. Ezek a tulajdonságok a néppel szoros kapcsolatban álló, a nép haladásáért küzdő embereket, elsősorban a Kommunista Párt legjobbait, vezéreit és kiváló vezetőit jellemzik. A Kommunista Párt nagyra értékeli ezeket a tulajdonságokat, és nevelőmunkája arra irányul, hogy minden párttag, minden dolgozó magáévá tegye azokat.

Pavlov, a nagy orosz tudós a szovjet ifjúsághoz intézett levelében azt írta, hogy a tudós egyik legfőbb vonása a szerénység kell hogy legyen. „Sohase gondolják, hogy önök már mindent tudnak — írta Pavlov. — És bármilyen sokra értékelik önöket, mindig legyen bátorságuk bevallani önmaguknak: tudatlan vagyok.

Ne engedjék, hogy úrrá legyen önökön a gőg, mert akkor makacsul fognak ragaszkodni álláspontjukhoz akkor is, ha mások igazának elismerésére volna szükség, vissza fogják utasítani a hasznos tanácsot és a baráti segítséget, és elveszítik az objektivitás mércéjét.”

A szerény ember nem igyekszik előtérbe helyezni a saját személyét, nem hordja fenn az orrát, nem szédül meg a sikerektől, és nem kérkedik eredményeivel. A szerény ember bíráló szemmel nézi önmagát, elsősorban önmagával szemben szigorú, józanul ítéli meg saját sikereit, s nem elégszik meg az elért eredményekkel, hanem mindig újabbak elérésére törekszik. A szerény ember sokra becsüli a tömegekkel, a közösséggel való kapcsolatot, s a közösségben keres támaszt további eredményes munkájához. A szerény ember sohasem gondolja azt, hogy elért sikereit csupán önmagának köszönheti; tudja, hogy a sikerek mindenekelőtt az egész kollektíva sikerei, azé a kollektíváé, mellyel őt a közös munka összefűzi. Tiszteli a közösséget, és sohasem tekinti a közösség tagjait egyéni sikerei eszközének. Távol áll tőle a karrierizmus és a kicsinyes hiúság, amely arra sarkallja az embereket, hogy társadalmi szerepüket és jelentőségüket felnagyítsák, és nemlétező eredményeket könyveljenek el maguknak, hogy az „egyszerű” emberekre felülről lefelé nézzenek, és saját személyüket felmagasztalják. A dolgozók könnyen felismerik azt, aki így akar „tekintélyt” szerezni magának. A közösség nem annak

alapján alkot véleményt valakiről, hogy az illető mint vélekedik önmagáról, hanem tettei, magatartása alapján. A szovjet emberek igen sokra becsülik az egyszerűséget és a szerénységet.

Az egyszerűség és a szerénység elválaszthatatlan az igazságra törekvéstől és a becsületességtől. „Az igazság egyszerűséget követel” — írta Makszim Gorkij. Az egyszerűség és a szerénység a néptömegek jellemző vonása, és távol áll a népnyakán élősködő kizsákmányoló osztályoktól. A polgári képeslapok gyakran közölnek olyan fényképeket, amelyeken valamelyik milliárdos „fesztelenül” beszélget egy munkással. Az ilyen fényképekkel azt akarják bizonyítani, hogy a polgári társadalomban egyenlőség uralkodik, és az emberek közötti kapcsolatokat a fesztelenség jellemzi. Ez azonban nem egyéb átlátszó burzsoá hazugságnál, amely a felszínen mozgó jelenségeket tünteti fel a dolgok lényegének. A milliárdos „szerénysége”, csakúgy mint „becsületessége”, nem lehet egyéb, mint a legszennyesebb eszközöket is szentesítő pénzsóvárságának, az „alacsonyabbrendű” emberek iránti megvetésének képmutató leplezése. A kapzsiság és az irigység, a karrierizmus és az ember megvetése, a hazugság és a képmutatás — a burzsoázia társadalmi és gazdasági természetének ezek a visszataszító megnyilvánulásai a polgári társadalomban a dolgozó emberek egy részét is megfertőzik. Különösen vonatkozik ez a kisvállalkozókra. A Szovjetunió tapasztalatai azt mutatják, hogy nagy erőfeszítésekre van szükség, míg a munkás-páraszt hatalom és a népgazdaság szocialista átszervezése alapján az emberek megszabadulnak a múltnak ezektől a súlyos csökevényeitől, a burzsoá önzés és haszonlesés megnyilvánulásaitól.

Ha az ember szellemi arculatát jellemezzük, a fentebb említett erkölcsi tulajdonságok mellett szólnunk kell olyan vonásokról is, mint az akarat, az állhatatosság, a kitartás, a szívósság, a bátorság stb. Jóllehet ezek a vonások szoros kapcsolatban vannak az ember magatartásának erkölcsi oldalával, önmagukban véve még egyáltalán nem bizonyítják az ember erkölcsi értékét. Az akarat azt jelenti, hogy az ember leküzdi a nehézségeket és az akadályokat a kitűzött célhoz vezető úton. De az akarat erkölcsi értéke attól függ,

milyen célt szolgál ez az akarat. Vannak olyan esetek, amikor az akarat alantas, mechanikus, értelmetlen célt szolgál, tehát amorális. Helyesen mutatta ezt meg Leszkov, a neves orosz író „Vasakarat” című elbeszélésében. Ha az akarat a vagyonszerzési szenvedélyt, a karrierizmust, mások elnyomását és leigázását szolgálja, akkor semmi köze sincs a valóban emberi erkölshöz.

Amikor Jack London egyes elbeszéléseiben olyan emberek-ről olvasunk, akik az arany utáni hajszában legyőzik a távoli észak kemény megpróbáltatásait és nehézségeit, csodálattal tölt el bennünket a legnagyobb akadályokat is leküzdő emberi akaraterő, de ugyanakkor elszomorít, hogy ez az akarat ilyen alantas, önző célt szolgál.

Az emberi akarat csupán akkor nyer erkölcsi jelentőséget, ha magasztos célnak — a nép szolgálatának van alárendelve. Csakis ebben az esetben válik az akarat az ember pozitív erkölcsi tulajdonságává. Milyen mélységesen emberi Osztrovszkij „Az acélt megedzik” című regénye főhősének, Pavel Korcsaginnak vagy Polevoj „Egy igaz ember” című regénye főhősének, Mereszjevnek élni- és küzdeniakarása! Vu Jun-to kínai katona, aki nyomorékká vált a japán hódítók és a kuomintangista árulók ellen folytatott harcokban, kijelentette, hogy Osztrovszkij könyvében találta meg a választ arra, hogyan éljen tovább. „Ezekben a nehéz napokban barátom, Pavel Korcsagin mentett meg a szellemi és a fizikai haláltól. Nyikolaj Osztrovszkij könyve visszavezetett engem — a béna és nyomorék embert — a harcosok soraiba . . . Azelőtt különösen azok a fejezetek ragadtak meg, melyek Pavel gyermekkoráról szólnak, hiszen ez a gyermekkor oly sokban hasonlít az enyémhez; lelkesedéssel töltött el az a bátorság, melyet a fiú a forradalom ellenségei ellen folytatott harcokban tanúsított. Most azok a fejezetek a legértékesebbek számomra, amelyek azt mutatják meg, hogy milyen erős lelkű Pavel Korcsagin, milyen bátran viseli el a nehézségeket és a csapásokat. Jelmondattá váltak számomra Pavel szavai: folytatni kell a harcot szívünk utolsó dobbanásáig.”

Az akarat azt jelenti, hogy a magasztos cél érdekében leküzdjük a nehézségeket. Az akarat elválaszthatatlan a néppel,

a hazával szembeni magas fokú kötelességtudattól, kötelesség-
érettől. Csakis az ilyen akaratot nevezhetjük a szó igazi
értelmében erkölcsösnek.

A materialista filozófusok a természettudomány adataira
támaszkodva már régen bebizonyították azoknak az idealista
elméleteknek a tarthatatlanságát, amelyek az ember lelki
alkatát, akaratát és tudatát elszakítják az agyműködéstől, az
agyban végbemenő objektív fiziológiai folyamatoktól. A törté-
nelmi materializmus azt is bebizonyította, hogy az ember
tudatának tartalma és akaratának iránya az anyagi létfeltéte-
lektől, az ember társadalmi lététől függ. A társadalom története
azt mutatja, hogy az önfeláldozó harcra irányuló akarat csak
a felfelé törekvő, történelmileg haladó társadalmi osztályokra
jellemző. Nagy energiát és hajthatatlan akaratot csak nemes
célok szülnek. Amikor a hűbériség elleni harc lekerült a színről,
és a szokványos burzsoá nyereszkesedés került előtérbe, az
uralkodó osztály életéből fokozatosan eltűnt a hősiesség, a
bátorság és a vitézség, pedig ezeket a honpolgári és erkölcsi
kategóriákat valamikor az égisz magasztalták a felfelé törekvő
burzsoázia ideológusai. Az erős egyéniség és a „hatalomra törő”
„felsőbbrendű ember” dicsőítése a burzsoázia mai ideológusai-
nál nem az életerős akarat kifejezése, hanem csak kétségbe-
esett kísérlet arra, hogy kivezető utat találjanak a bizonytalan-
ságból, a pesszimizmusból, megszabaduljanak attól a retteget-
től, melyet a burzsoá társadalom sírásója, az új, kommunista
társadalom építője, a fejlődő és erősödő proletariátus kelt
bennük.

A polgári irodalomban sokat olvashatunk a bátorságról,
a vitézségről és a rettenthetetlenségről — azokról a tulajdon-
ságokról, melyeket állítólag az egyéni érdek alakít ki az ember-
ben. De a polgári filozófusok és moralisták már régen nem
látnak különbséget a rettenthetetlenség és az arcátlanság, a
bátorság és az embertelenség, a merészség és a kalandorság
között. Amikor a polgári ideológusok a rablőháborúk, köztük
a mostani imperialista háborúk cinikus dicsőítése során kijelen-
tik, hogy ezek a háborúk a bátorság, a hősiesség, a merészség
és a vitézség forrásai, ezzel azt a tényt igyekeznek palástolni,
hogy az igazságtalan háborúk nem hőseket, hanem csupán

rablókat és agresszorokat szülnék. Erről tanúskodik például az amerikaiak dicstelen koreai intervenciója, a koreai nép és az egész emberiség ellen elkövetett szörnyű imperialista gaztettek egész láncolata. Csak a népek igazságos háborúiban, a szabadságért, a függetlenségért, a kizsákmányolás megszüntetéséért folytatott háborúkban nyilvánulnak meg és erősödnek a harcosok nemes erkölcsi vonásai — a bátorság és a hősiesség, a merészség és a vitézség, a törhetetlen harci akarat. Erről tanúskodik a szovjet népnek a fasiszta rablók ellen viselt Nagy Honvédő Háborúja, s erről tanúskodik más országok népeinek felszabadító harca is, így a koreai népnek az amerikai betolakodók ellen vívott harca is.

A magánvállalkozó, a nagyiparos vagy a bankár „merészségét” nem nevezhetjük a szó igazi értelmében vett merészségnek. A hazardjátékos vakmerősége ez, aki a profit kedvéért kockázatos ügyletekbe bocsátkozik. Az ilyen „merészség” szükségszerű velejárója a balsikertől és a tönkremenéstől való félelem. Ez a „merészség” a „legjobb” esetben is csak a vadállat merészsége, amely a zsákmányért kétségbeesett összecsapásokra kész a többi ragadozóval. Az ilyen „merészség” azonban társadalomellenes, tehát semmi köze sincs az igazi erkölshöz. A történelem arról tanúskodik, hogy igazi merészség csak ott van, ahol az emberek hadat üzennek a társadalmi igazságtalanságnak, és harcolnak a haladásért.

A szovjet emberek sokra becsülik a harcban, a mindennapi munkában, a nehézségek ellen folytatott küzdelemben, a munka fogyatékoságainak bíralatában megnyilvánuló merészséget és bátorságot. A kommunista etika arra tanít, hogy vessük meg a gyávákat, akik elrejtőznek a nehézségek elől, akik mindig és mindenütt a legkisebb ellenállás vonalán haladnak, akik a „világ hatalmasaihoz” törleszkednek, akik nem mernek becsületes és bátor kritikával előállni. A gyáva ember mindig és mindenütt félti a bőrét, és saját nyugalmaért hajlandó feláldozni a közös ügy érdekeit. Ugyancsak gyávák azok is, akik minden eshetőségre „bebiztosítják” magukat, akik igyekeznek kibújni a felmerülő kérdések eldöntése alól, mondván, hogy „így nem származhat rájuk nézve semmi baj”. A harcban vagy az élet teremtette konfliktusokban a gyáva ember

magatartását az jellemzi, hogy vagy egyszerűen elhagyja a harc mezejét, vagy pedig a harc közömbös szemlélőjének szerepét játssza. Mindkét eset az ember erkölcsi gyengeségére vall.

Makszim Gorkij, a harci bátorság és vitézség dalnoka, nagy művészi erővel mutatja meg a gyáva embernek ezt az erkölcsi romlását:

Nem győzték le, nem esett el,
Ki bátran halt, hol állt a harc.
Ki megfutott gyáva mellél —
Azé, azé a rút kudarc.
Kudarcot vall az is, ki fél
Parázs tusák izgalmától,
S ködös bölcseséttel ítél
Sebet osztó hős csatákról...

A bátorsághoz nemcsak az kell, hogy az ember maga mögött érezze a közösség támogatását, hanem az is, hogy a kollektivitás követelményeinek megfelelően tudjon cselekedni, vagyis alá tudja rendelni egyéni érdekeit a közösség érdekeinek, egyéni akaratát a közösség akaratának. Ebben rejlik a kommunizmusért küzdő harcos igazi bátorsága. „Ilyen bátorság nélkül — írta Sztálin 1930-ban —, anélkül, hogy ha kell, le tudnánk küzdeni önimádatunkat és alá tudnánk rendelni akaratunkat a közösség akaratának — ezek nélkül a tulajdonságok nélkül nincs kollektíva, nincs kollektív vezetés, nincs kommunizmus.”

A bátorság legmagasabbrendű megnyilvánulása az a hősiesség, melynek véghezvitelében a kollektivitás elve vezérel.

A hősiesség burzsoá fogalma csupán az egyén cselekedeteit foglalja magában, aki bizonyos nehéz körülmények között (különösen ha vagyona, élete stb. forog kockán) különösen nagy elszántságról tesz tanúbizonyságot és sikert ér el. Ez azt jelenti, hogy a burzsoázia szemében hős a szerencsés üzlet-ember, aki sikerrel játszik a tőzsdén, hős a gengszter, a bandita, a bűnöző, aki nem jár pórul. Ezek egyébként a mai amerikai film legkedveltebb hősei is. A reakciós burzsoázia nem értékeli a hősiességet ott, ahol az valóban megnyilvánul. Nem lát

hősiességet abban, ha az ember leküzdi a természet vak erőit, harcol a tudomány fejlődéséért, az emberiség szebb jövő-jéért.

Helyesen jegyzi meg Makarenko, hogy a régi társadalomban az emberek hősies felfedezéseit egyedüllét, bánat és tragikum kísérte nyomon. Példának említi meg Scott kapitányt, az angol sarkutazót, akinek — miután társaival együtt elvergődött a Déli Sarkig — borzalmas csalódást jelentett, amikor megtudta, hogy a norvég Amundsen megelőzte. Halála előtt írt naplójegyzetei és feleségéhez írott levelei mélységes aggodalmat árulnak el felesége és fia sorsa miatt, mert nem volt biztos abban, hogy az állam támogatni fogja-e őket. Mindez arról tanúskodik, mutat rá Makarenko, hogy a tőkés társadalom erkölcsi atmoszférája — a konkurrencia, az árfolyamspekuláció, az egyén és a társadalom közti konfliktus nem teremthet kedvező légkört a hősiesség számára. A tőke uralma „az emberek hősi cselekedeteit mindenekelőtt a legközpontibb eszmében, a cél eszméjében mérgezi meg”⁸³. A hős a tőkés társadalomban mindig egyedül áll, nincs meg benne a társadalommal való kapcsolatának tudata, nem hatja át az a meggyőződés, hogy ügye társadalmi jelentőségű. A szovjet hősök ezzel szemben mindig maguk mögött érzik a nép támogatását, s az a tudat lelkesíti őket, hogy a cél, melyért tettüket véghez viszik, az egész nép szempontjából jelentős. A szovjet haza, a párt és a kormány a legnagyobb figyelemben és támogatásban részesíti a nép hős fiait és leányait, s mindent megtesz, hogy veszély esetén segédkezet nyújtson nekik. Az egész világ tudja, milyen hatalmas erőfeszítéseket tett a szovjet kormány, hogy megszervezze a „Cseljuszkin” jégtörő hajó legénységének megmentését, a „Rogyina” repülőgép személyzetének felkutatását stb.

A proletárforradalom és a szocializmus korszaka *tömeges hősiességet* szül. Ez a hősiesség a helyzettől függően más és más formában nyilvánul meg. A marxizmus—leninizmus meg-alapítói nagyra becsülték a forradalmi felkelések résztvevőinek hősiességét. De Lenin még ennél is jobban becsülte „az egész

⁸³ Makarenko Művei. 7. köt. 21. old. (oroszul).

államra kiterjedő türelmes és szívós szervező munka hősiességét". Az új társadalom megteremtésének feladata hasonlíthatatlanul nehezebb, mint a burzsoázia megdöntésének feladata, és ez a feladat „nem oldható meg egyetlen hősies fellángolással, hanem a tömegek közt végzett *hétköznapi* munkához szükséges legtürelmesebb, legállhatatosabb, legnagyobb hősiességet követeli meg”⁸⁴. Ezt a hősiességet hívta életre és tűzte zászlajára a győztes szocializmus országa. Ez a hősiesség nemcsak rendkívüli körülmények között nyilvánul meg, ez a hősiesség — a hétköznapi hősiessége. Mindenütt találkozhatunk vele, a munka bármely szakaszán. A mindennapi munka hősei — a termelés legjobbjai, az újitók — sokszor nincsenek is tudatában tetteik nagyszerűségének. Csodálkoznak, ha ezzel kapcsolatban kérdéseket tesznek fel nekik. Nincs itt szó semmiféle hőstetről, válaszolják, csupán arról van szó, hogy igyekeztünk a lehető legjobban eleget tenni a társadalom iránti kötelességünknek. A munkának, a hétköznapiaknak ez a hősiessége csak ott bontakozhat ki igazán, ahol a dolgozók milliói tudatosan vesznek részt az új társadalom építésében, ahol az ember alárendeli akaratát a közösség akaratának, s ahol a dolgozó a társadalom érdekeit a maga legszemélyesebb ügyének, elsőrendű egyéni érdekének tekinti.

A szovjet ember hősiessége az önfeláldozástól sem riad vissza, ha a körülmények úgy kívánják. De ez az önfeláldozás nem végzetszerű mártíromság, miként a múlt egyedülálló hőseinél. Az önfeláldozás hőstettét, amely a tömegek hazafias lelkesedéséből ered és arra támaszkodik, életöröm, optimizmus, az élet határtalan szeretete és a halál megvetése hatja át. Ilyen hőstetteket vittek véghez a szovjet haza legjobb fiai és leányai, akik életüket adták a nép szabadságáért és boldogságáért, a szocialista haza becsületéért és függetlenségéért, a kommunizmus nagy ügyéért.

A Szovjetunió Kommunista Pártja az ideológiai munkával foglalkozó határozataiban különös nyomatékkal hangsúlyozza, hogy jókedélyű, életörömtől duzzadó, hazájukhoz hű ifjakat

⁸⁴ *Lenin* Művei 29. köt. 431. old.

kell nevelni, akik hisznek ügyük győzelmében, akik nem riadnak vissza az akadályoktól, és készek legyőzni bármilyen nehézséget. Az SZKP Központi Bizottsága a Komszomol XII. kongresszusához intézett üdvözlésében rávilágított arra, hogy a Komszomol egyre jelentősebb szerepet tölt be az ifjúság kommunista nevelésében, s felhívta a Komszomolt, oltsa bele az ifjúságba a szovjet emberekre jellemző legjobb tulajdonságokat — a munka szeretetét, a jókedélyt, a bátorságot, a győzelembé vetett hitet, és a nehézségek, az akadályok elhárítására irányuló elszánt akaratot. A szovjet embereknek ezek az erkölcsi tulajdonságai különösen nagy erővel mutatkoztak meg a Nagy Honvédő Háborúban, amelynek hallatlan nehézségei megedzettkék a szovjet nép akaratát és bátorságát. A háború megmutatta, hogy ezek a vonások nemcsak egyes emberekre, hanem a szovjet emberek millióira jellemzők.

A győzniakarás, az optimizmus, a rettenthetetlenség, a kitartás, a nehézségek legyőzésének képessége — a szovjet emberek erkölcsi arculatának ezek a nagyszerű vonásai ma a mindennapi békés alkotó munkában: az ipari és a mezőgazdasági munka termelékenységének fokozására, a szűz- és parlagföldek termővé tételére, az államapparátus tökéletesítésére stb. irányuló törekvésben mutatkoznak meg. E nagyszerű tulajdonságok tápláló forrása a szovjet embereknek a kommunizmus győzelmébe vetett mélységes hite és a nagy ügy odaadó szolgálata. A szovjet ember erkölcsi tulajdonságainak és jellemvonásainak közös alapja a kommunista eszmeiség, amely irányt szab gondolatainak és cselekedeteinek, s a kommunizmus diadalra juttatása érdekében nagy tettekre mozgósítja akaratát.

Éppen ezért a Kommunista Párt rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít a szovjet emberek, különösen pedig a vezető párt- és állami funkcionáriusok *eszmei nevelésének*. Ha a káderek marxista—leninista nevelésének ügye ellankad, s a káderek emiatt szűklátókörű hivatalnokokká válnak, akkor az egész állami és pártmunka is lanyhulni kezd.

Hasonlóképpen, a káderek eszmei felvértezése nélkül kárt szenved a dolgozó tömegek kommunista nevelése is, kárt szenved a párt egész felvilágosító munkája, amely az emberek

tudatát megbénító vallási és egyéb kapitalista csökevények elleni harcra irányul. Kommunista eszmeiség nélkül, vagyis az ügyünk igazába vetett szilárd hit és a győzelemhez vezető utak ismerete nélkül nincs kommunista nevelés. Menthetetlenül elkispolgáriasodik az a funkcionárius, aki egyszerű hivatalnok módjára nem tesz egyebet, mint hogy gépiesen végrehajtja az utasításokat. Az ilyen funkcionáriusból hiányzik a társadalmi kötelességtudat, az elszánt győzniakarás, az akadályok mindenáron való leküzdésének vágya. Visszariad a nehézségektől, meghátrál előlük, kész feladni állásait. Nehéz helyzetben könnyen elveszíti a fejét, pánikba esik, sopánkodik és fűhöz-fához kapkod. A nehézségek demoralizálják, és maga is demoralizál másokat. A Kommunista Párt szívós harcot folytat a soraiban előforduló ingatagság megnyilvánulásai ellen, s arra neveli tagjait és az egész népet, hogy harcolni tudjon a nehézségek ellen és le tudja küzdeni azokat. „Mi nem hasonulhatunk azokhoz az elpuhult emberekhez, akik menekülnek a nehézségek elől és a könnyű munkát keresik. A nehézségek éppen azért vannak, hogy harcba szálljunk velük és leküzdjük őket. A bolsevikok minden bizonnyal elpusztultak volna a kapitalizmus elleni harcukban, ha nem tanulták volna meg leküzdeni a nehézségeket”⁸⁵.

Ha nincs kommunista eszmeiség, amely megadja a harc tudományosan megalapozott, világos célját, akkor nem lehet szó a nép boldogságáért küzdő harcosokat jellemző forradalmi optimizmusról. Kommunista eszmeiség nélkül nincs következetes és határozott magatartás, amelyet oly sokra becsülnek a szovjet emberek legjobbjai és a kommunizmusért küzdő harcosok az egész világon. Az amolyan „se hús, se hal” ember nem kelthet rokonszenvet. Az ilyen ember többnyire nyárspolgár, aki igyekszik távol maradni a társadalmi harctól, szánalmas és gyáva alak, aki csak a maga bőrét félti, és képtelen arra, hogy szívvel-lélekkel támogassa a jót, s küzdjön a rossz ellen. Az ilyen ember nem él, csak vegetál, sőt rothad. „Csak két életforma van — írta Gorkij egyik korai elbeszélésében —, a rot-

⁸⁵ *Sztálin Művei*. 7. köt. Szikra 1951. 263—264. old.

hadás és a lobogás. A gyáva és kapzsi emberek az elsőt, a bátrak és bőkezűek a másodikat választják; mindenki számára, aki szereti a szépséget, világos, hol van a nagyszerű.”

Az emberi boldogságért, az új társadalomért küzdő meggyőződéses és szenvedélyes harcosok nemes lobogásában rejlik az emberi élet igazi szépsége és erkölcsi magasztossága.

Negyedik fejezet

A KOMMUNISTA PÁRT — KORUNK ESZE, BECSÜLETE ÉS LELKIISMERETE

1. A Kommunista Párt tevékenysége a nép érdekeit szolgáló bátor és önfeláldozó harc példaképe

A Szovjetunió Kommunista Pártja, melyet a nagy Lenin teremtett meg és kovácsolt ki, győzelemre vezette a népet a tőkés és a földesurak ellen folytatott harcban, létrehozta a világ első szocialista munkás-paraszt államát, biztosította a Szovjetunióban a szocialista társadalom felépítését, és most biztos kézzel vezeti a népet a kommunizmushoz. A Kommunista Párt a nép érdekeiért folytatott önfeláldozó harcával rászolgált a dolgozó tömegek határtalan szeretetére és bizalmára.

A Kommunista Párt azért erős és legyőzhetetlen, mert szoros kapcsolata van a tömegekkel, amelyeket maga köré tömörített és alkalmassá tett az önálló történelemalkotásra. A tömegek alkotó erejébe, forradalmi képességeibe vetett hit a Kommunista Párt jellemző sajátossága. A Kommunista Párt sohasem félt a tömegektől, miként a burzsoá és opportunisták. Mindig határozottan elvetette azt a felfogást, amely a népet a történelmi egyéniségek akarata által mozgatható passzív erőnek tekintette, és küzdött a személyi kultusz idealista elmélete ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja a néptömegekben — a munkásosztályban és a dolgozó parasztságban — látja a történelem igazi alkotóit, az élet minden javának létrehozóit, ezért tevékenységében mindig azt a lenini tételt tartotta szem előtt, hogy csak az győzhet, és csak az tarthatja meg a hatalmat,

aki hisz a népben, aki a nép alkotó erejének éltető forrásából merít. A pártnak, a néptömegek vezetőjének és szervezőjének a tevékenysége szorosan összekapcsolódik a munkásosztály nevelésével, tömörítésével és szervezésével, hiszen a munkásosztály vezeti a nagy dolgozó tömegeket a kizsákmányolás és az elnyomás ellen folytatott harcban.

A Kommunista Párt csakis a nézetek, a fegyelem egysége és az akcióegység által összekovácsolt, azonos elveket valló emberek harci szövetségeként válhatott a néptömegek vezetőjévé és szervezőjévé. Azokat az egységes nézeteket (a programmal, a taktikával, a szervezeti kérdésekkel összefüggő nézeteket), amelyek a pártot azonos elveket valló emberek szövetségévé teszik, a párt programja és Szervezeti Szabályzata határozza meg. E nézetek tudományos alapja a marxista—leninista elmélet, amely helyesen tükrözi a társadalmi fejlődés objektív törvényeit, a társadalom anyagi életének fejlődése során napirendre került szükségleteket, a néptömegek létfontosságú érdekeit. Erre az elméletre támaszkodik a Kommunista Párt egész gyakorlati tevékenysége, amely a társadalomnak a nép érdekében történő átalakítására, a nép anyagi jólétének növelésére és kulturális színvonalának emelésére irányul. Lenin a párt tudományosan megalapozott politikájában látta a párt eredményes tevékenységének biztosítékát, a néptömegek megnyerésének feltételét.

A marxista elmélettel felvértezett pártban, a párt tudományosan megalapozott politikájában a nép bölcsessége, a nép esze ölt testet. Miként arra Lenin rámutatott, a párt helyesen fejezi ki azt, amit a nép felismer. Mivel a néptömegek élete, gyakorlati tevékenysége állandó fejlődésben van, az elmélet sem topoghat egy helyben. A marxista—leninista elmélettől távol áll a dogmatizmus, hiszen alapja az élettel való kapcsolata, annak a harcnak történelmi tapasztalata, melyet a munkásosztály és az egész nép a boldogabb jövőért folytat.

A Szovjetunió Kommunista Pártja fennállásától kezdve mindig óvta a marxista elméletet a ferdítésektől és a vulgarizálástól, harcolt az ellen, hogy ezt az elméletet holt dogmává változtassák, küzdött a marxizmus ellenségei ellen, s gondot fordított arra, hogy az elmélet ne maradjon el az élettől, hanem

állandóan fejlődjék és gazdagodjék. A marxista—leninista elmélet fejlődése, az a tény, hogy ez az elmélet a munkásosztály harcának az imperializmus és a proletárforradalmak kora által életrehívott új feltételei között magasabb fokra emelkedett, a párt gazdag forradalmi tapasztalatainak és kollektív bölcsességének, Leninnek, Lenin nagy harcostársának, Sztálinnak, továbbá Lenin más tanítványainak és harcostársainak köszönhető. Az oroszországi Októberi Forradalom győzelme, a világ első szocialista államának és szocialista társadalmának létrejötte, a népi demokratikus rendnek számos európai és ázsiai országban aratott győzelme, a kommunizmus világszerte meg-növekedett befolyása — mindez a marxista—leninista elmélet nagy diadala, legyőzhetetlen erejének bizonyítéka.

A marxista elmélet ereje igazságában, a tömegekre gyakorolt óriási hatásában rejlik. A Kommunista Párt fáradhatatlanul gondoskodik arról, hogy a marxista—leninista eszmék meghódítsák a dolgozó tömegeket, s arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb mértékben felhasználja ezeknek az eszméknek nagy szervező, mozgósító és átalakító erejét.

A Kommunista Párt, amikor lelkesíti, tömöríti, s a harccal és az építőmunkával összefüggő gyakorlati feladatok megoldására szervezi a munkásosztályt, a dolgozó tömegeket, saját tapasztalataik alapján győzi meg őket politikai irányításának, stratégiájának és taktikájának helyességéről, a marxista—leninista eszmék hatalmas életerejéről. A párt nemcsak tanítja és neveli a tömegeket, hanem maga is tanul tőlük, támogatja és a történelmi fejlődést előmozdító hatalmas erővé változtatja kezdeményezésüket. Tudatosságával, bátorságával, hősiességével, a harcban tanúsított rettenthetetlenségével felzárkóztatja maga mögé a tömegeket, akik híven követik, hiszen a párt minden áldozatra kész a nép, a haza, az emberi haladás érdekében. A Kommunista Párt nemcsak egyszerűen az azonos elveket valló emberek szövetsége (ilyen lehet például valamely filozófiai iskola is), hanem az azonos elveket valló emberek *harc*i szövetsége, amelyen belül a történelmi fejlődés napi-rendre került szükségleteit kifejező nézetek egysége az akarat és a cselekedetek *egységében*, a dolgozók érdekeinek nem szavakkal, hanem tettekkel való odaadó *szolgálatában* ölt testet. Az

ország dolgozó tömegei sok olyan párttól és csoporttól fordultak el, amely népinek, munkásnak, demokratikusnak, szocialistának stb. nevezte magát, mert a dolgozók saját tapasztalatuk alapján győződtek meg arról, hogy ezek a pártok (mensevikek, eszerek, kadetok, opportunistá csoportosulások a párt soraiban) csak szavakban „védelmezték” a nép érdekeit, a valóságban azonban arra törekedtek, hogy a népet alávéssék a tőkés és a földesurak hatalmának. A nép nem bocsátotta meg árulásukat, és elfordult tőlük. A néptömegek a Kommunista Pártot ismerték el saját pártjuknak, mert ez a párt becsületesen harcolt és harcol ma is a nép érdekeiért.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának egész tevékenysége a nép érdekében folytatott becsületes és önfeláldozó harc példaképe. A Kommunista Párt, melyet tudatossága, összeforrottsága, fegyelme, a néppel való kapcsolata és győzni akarása tesz erőssé, mindig a nép élén állt: az önkényuralom és a kapitalizmus elleni forradalmi harcban, a fehérgárdisták és az intervenciósok elleni csatákban, az ország szocialista átszervezéséért folytatott gigászi munkában, a német fasiszta banditák ellen vívott ütközetekben, a háborút követő időszak bonyolult feladatainak megoldásában egyaránt.

A néptömegek harcát vezető Kommunista Párt kineveli soraiból a nép ügyéért küzdő öntudatos és odaadó harcosokat. A párt fáradhatatlanul fejleszti a dolgozó tömegek öntudatát, minden történelmi helyzetben meghatározza a harc feladatait és eszközeit, és sohasem az elmaradottakhoz igazodik, hanem ellenkezőleg, a párt tudatosságának színvonalára emeli a dolgozók széles rétegeit. A Kommunista Pártban a nép legjobb szellemi és erkölcsi tulajdonságai öltenek testet: a hazaszeretet, a szabadságra és függetlenségre való törekvés, az elnyomás gyűlölete, a nehézségek állhatatos és szívós leküzdése, a bátorság és a hősiesség. A párt, amely állandóan fejleszti a tömegekben ezeket a harcos tulajdonságokat, ártalmatlanná tette a különböző rendű és rangú opportunistákat, akik a kizsákmányoló rend ocsmányságaihoz való alkalmazkodás szolgai hirdetésével demoralizálni akarták a tömegeket.

A párt egész nevelőmunkáját, így a tömegek kommunista nevelését is szorosan összekapcsolja a politikai feladatokkal.

Mindazonáltal sohasem keverte össze a politikát a „pedagógiával”, a mindennapi nevelőmunkával. A politikának és a pedagógiának a párt gyakorlati tevékenységében való kapcsolatát Lenin világította meg elméletileg „A politika és a pedagógia összekeveréséről” című befejezetlen cikkében. Az ebben kifejtett lenini tételek szellemében kell megoldani azt a kérdést is, hogy milyen kapcsolatban legyen a politika az erkölccsel a párt tevékenységében. Lenin azt mondotta, hogy a párt politikai tevékenységében mindig megvolt és meg is lesz a pedagógia bizonyos eleme, hiszen az egész munkásosztályt elő kell készíteni arra a szerepre, hogy megszabadítsa az emberiséget mindenfajta elnyomástól, fejleszteni kell a munkásosztály öntudatát, s egyre újabb és újabb erőket kell bevonni a harcba. Aki megfelelkezik erről az igazságról, az nem marxista többé. De a politika feladatai nem merülnek ki ebben. Ugyancsak nem nevezhető marxistának az sem, aki a párt nevelőtevékenységét (a „pedagógiát”, az erkölcsi befolyásolást stb.) külön jelszóvá változtatja, szembe állítja a politikával, s ezen az alapon valamiféle külön irányzatot akar létesíteni. A párt nevelőtevékenysége elválaszthatatlan politikai feladataitól. A meggyőződés kialakítása, a politikai és erkölcsi tulajdonságok kinevelése szerves része a politikai tevékenységnek, de nem pótolhatja, nem helyettesítheti azt, nem merítheti ki a munkásosztály valamennyi harci feladatát. A párt egész politikai tevékenységében ezekre a lenini tételekre támaszkodik.

A párt, miközben az önkényuralom és a tőke elleni harcra mozgósította a tömegeket, sokat tett annak érdekében, hogy kinevelje az új típusú embereket, a nemes erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező proletárforradalmárokat, akikben a munkásosztály, a nép legjobb erkölcsi vonásai öltének testet. Lenin Babuskin jellemzése során hangsúlyozta, hogy ez a hivatásos forradalmár igazi népi hős, aki szoros kapcsolatban van a tömegekkel, s egész életével a munkások osztálytudatának, szervezettségének, forradalmi öntevékenységének fejlesztését szolgálta. A tömegekből kikerült és a velük szoros kapcsolatban levő új hősöknek, a tömegek eszmei és erkölcsi vezetőinek vonásait nagy művészi erővel ábrázolja Gorkij „Az anya” című regényében, Pavel Vlaszov és társai személyében.

A szocializmusért folytatott harc éveiben, az ország elmaradottságával, a belső és külső osztályellenség eszeveszett ellenállásával kapcsolatos hihetetlen nehézségek leküzdése során a párt óriási mértékben tudta fejleszteni a dolgozó tömegek öntudatát. A párt egy célra irányítja az összes tömegszervezetek — a szovjetek, a szakszervezetek, a Komszomol, a szövetségek stb. szervező és nevelőtevékenységét. E szervezeteknek a dolgozók kommunista nevelésében betöltött szerepe különösen megnő a kommunizmusba való fokozatos átmenet időszakában. Ezek a tömegszervezetek arra hivatottak, hogy aktívan küzdjenek a párt politikájának valóraváltásáért, hogy az állami és a munkafegyelem szigorú betartására, a szocialista tulajdon gondos megóvására, a szocialista haza határtalan szeretetére és szocialista internacionalizmusra neveljék a tömegeket. Arra hivatottak, hogy harcoljanak az emberek tudatában és magatartásában még meglevő kapitalista csökevények ellen. A párt állandó segítséget nyújt, hogy tökéletesebbé váljék a kommunista nevelés eszközeinek: az iskolának, a sajtónak, a rádiónak, az irodalomnak és a művészetnek a tevékenysége. Ezzel egyszersmind óriási hatást gyakorol a szovjet emberek társadalmi tudatának fejlesztésére, a közvélemény kialakítására. A közvélemény, a történelemben először, a győztes munkások és parasztok országában vált valóban közvéleménnyé, azaz az egész nép véleményévé, és megszűnt álközvélemény lenni, melyet a kizsákmányoló társadalom uralkodó osztályai alakítottak és alakítanak ki abbeli törekvésükben, hogy saját osztályérdekeiket az egész nép érdekének tüntessék fel. A szocializmus országának közvéleménye az egész nép érdekeit, a kizsákmányolástól mentes embermilliók akarátát fejezi ki. Ezzel magyarázható az az óriási erkölcsi befolyás, melyet a közvélemény gyakorol az emberek tudatára és magatartására. A munkások, a parasztok és az értelmiségiek közül már nagy tömegek elérték — öntudatukat, párthűségüket és erkölcsi tulajdonságaikat tekintve — a párttagok színvonalát. Az egész szovjet nép felsorakozott a párt mögé. A pártonkívüliek és a kommunisták a szovjet emberek nagy kollektívájában egyesültek. Kénytelen volt erről meggyőződni az ellenség is abban a háborúban, amelyet

a fasiszta fenevadak kényszerítettek a szovjet népre. Az ellenség minden számítása ellenére sem tudott támaszt találni a szocializmus országában. Ellenkezőleg, mindenütt beleütközött a nép egységének acélfalába, amelyről visszapattantak az „Oroszország meghódítására” irányuló kísérletei. Bubennov egy igen jellemző epizódot ír le „Fehér nyírfa” című regényében. A németek egy falu elfoglalása után megkérdezik Oszip Mihajlovics pártonkívüli kolhozparasztot, hogy tagja-e a pártnak. „Bolsevik vagyok én réges-régen” — válaszolja büszkén a kolhozparaszt. A falu bírása kijelenti, hogy Oszip hazudik, hiszen nem is volt tagja a pártnak. Erre Oszip Mihajlovics kolhozparaszt, aki minden idegszállával a párthoz tartozik, így válaszol: „Nyíltan nem voltam . . . csak titokban . . .”

A szovjet irodalom híven ábrázolja a szovjethatalomért, a szocializmusért folytatott harc különböző történelmi időszakokban élt kommunistákat. Megmutatja a polgárháború kommunista hőseinek tipikus jellemvonásait Kozsuh (Szerafimovics: „Vasáradat”), Csapajev és Klicskov (Furmanov: „Csapajev”), Levinszon (Fagyeev: „Tizenkilencen”) alakjában. Ezek az emberek önzetlen odaadással szolgálják népüket, törhetetlen akarattal, energiával, hősiesen küzdenek a dolgozók ellenségei ellen, buzdító szavukkal és személyes példamutatásukkal emelik a tömegek öntudatát és harci szellemét, hivatott vezetői és nevelői a tömegeknek. A népgazdaság helyreállításaért küzdő kommunisták művészi ábrázolását nyújtja Gladkov „Cement” című regényében. A regény hőse, Gleb Csumalov, aki annak idején részt vett a polgárháborúban, társaival egy lerombolt üzem helyreállításán munkálkodik, s közben erélyesen harcol a szovjethatalom ellenségeinek szabotázsakciói ellen, leküzdi a bürokraták tehetetlenségét és közönyét, ostromozza a munkások egy részének a kistulajdonosokra jellemző beállítottságát (csak legyintenek, ha a termelésről van szó, és kisiparral foglalkoznak), lángragyújtja a munkások szocialista lelkesedését. A falusi munkára küldött huszonötezer kommunista funkcionárius egyikének, Davidovnak (Solohov: „Új barázdát szánt az eke”) az alakján keresztül azok a kommunisták rajzolódnak ki előttünk, akik a kolhozmozgalmat megszervezték, bátran leküzdötték a kulá-

kok dühödt ellenállását és a paraszttömegek kistulajdonosi előítéleteit. A szovjet irodalom nagyszerű, művészi ábrázolását nyújtotta a Nagy Honvédő Háború kommunista hőseinek is. Ilyenek például Vorobjov komisszár (Polevoj: „Egy igaz ember”), Voroncov politikai munkatárs és Brjanszkij parancsnok (Goncsar: „Zászlóvivők”) stb. Batmanov, Beridze és Zalkind személyében Azsajev („Távol Moszkvától”) azoknak a kommunistáknak állít méltó emléket, akik a távoli építkezéseken szervezték és önfeláldozó munkára lelkesítették a munkásokat s az alkalmazottakat a háborús idők hihetetlen nehézségei közepette. Voropajev alakján keresztül Pavlenko („Boldogság”) azt akarta megmutatni, hogy a Kommunista Párt tagjai számára igazi boldogságot csak az aktív közéleti tevékenység, a közösségben végzett munka, az új emberek nevelése, képességeik fejlesztése nyújt.

A szocializmusért vívott harc előrehaladásával, a szocialista átalakulások kibontakozásával mind gazdagabbá válik a kommunisták szellemi és erkölcsi világa, a kommunisták mind jobban betöltik a nép érdekeiért küzdő élharcosoknak, a nép eszmei és erkölcsi vezetőinek szerepét. A Kommunista Párt és a nép szoros kapcsolata különösen világosan megmutatkozik napjainkban, amikor a párt mögött ott áll az egész sokmillió szovjet nép, amely a párt vezetésével a kommunizmusba való fokozatos átmenet grandiózus feladatainak megoldásán fáradozik.

A pártszervezetek vezetik azt a harcot, amely a XIX. pártkongresszus történelmi jelentőségű határozatainak, valamint az azt követő párt- és kormányhatározatoknak a végrehajtásáért folyik. Ezek a határozatok az ipar és a mezőgazdaság valamennyi ágának a további fellendítését szolgálják, mégpedig a nehézipar fokozott ütemű fejlesztése alapján, mivel a nehézipar a népgazdaság vezető ereje, a népjólét növekedésének, az ország egyre növekvő hatalmának forrása. A pártszervezetek vezetik a harcot a munka magas termelékenységéért, az önköltség csökkentéséért, az ipari termékek minőségének javításáért, a gabonatermelés növeléséért, az állattenyésztés hozamának emeléséért, a szovjet kereskedelem munkájának megjavításáért, az államapparátus olcsóbbá tételéért és a

bürokratikus kinövésektől való megszabadításáért. A párt magas fokú kötelességérzetre neveli a kommunistákat, megköveteli tőlük, hogy a legszigorúbban betartsák a párt- és az állami fegyelmet, harcoljanak a hibák ellen, bátran kezdeményezzenek, vezessék be a legjobb munkamódszereket és a tudományos vívmányokat a gazdasági élet és a kultúra minden területén.

Hadd említsünk ezzel kapcsolatban néhány példát az üzemi és a kolhoz-pártszervezetek munkájából. A moszkvai „Felszabadított munka” gyár pártszervezete a közszükségleti cikkek termelésének fokozására vonatkozó párt- és kormányhatározatok végrehajtásáért vívott harc során minden munkást bevont a szocialista munkaversenybe. A pártszervezet igyekezett minden egyes munkással külön-külön foglalkozni, gondosan megvizsgálta igényeiket és szükségleteiket, s munkája során az egész kollektíva támogatását igénybe vette. A gyár dolgozói 1953-ban jelentősen fokozták a jó minőségű szövetek gyártását, a gyár az országos munkaversenyben az első helyre került, és elnyerte a „kiváló minőséget gyártó üzem” címet. Mindezt komoly műszaki előkészítés előzte meg (a régi szerszámgépek leszerelése és új, tökéletesebb gépekkel való kicserélése), ez pedig természetesen időbe telt, ami veszélyeztette a tervteljesítést. A pártszervezet a munkásokhoz fordult segítségért. „A szövőüzem kommunistái, mérnökei és technikusai — írja Goncsarova elvtársnő, a pártszervezet titkára — felkeresték a brigádokat, megmagyarázták a munkásoknak, hogy feltétlenül emelniök kell a termelékenységet. A munkások megértették a feladatot, támogattak bennünket, valamennyien erejük megfeszítésével, lelkiismeretesen dolgoztak. Különösen dicséretre méltó munkát végeztek a szerelők, akikre lelkesítően hatott Scserbakov, Balovnyev, Novozsilov és más kommunisták példája. A szerelés minősége kiváló volt. Az összeszerelt gépeket késedelem nélkül munkába lehetett állítani, s a gépek kifogástalanul működtek”¹. A gyár pártszervezete komoly figyelmet fordított a legjobb munkamódszerek közkinccsé

¹ T. Goncsarova. A kollektíva támogatásával. Partyijnaja zsziny. 1954. 1. sz. 64. old. (oroszul).

tételére, s az elmaradó munkásokat az élenjárók színvonalára emelte.

A leningrádi Finomposztó- és Ipari Textil-Kombinát pártszervezete — a munka termelékenységének emelését célzó munkaverseny vezető ereje — állandóan gondot fordít a kommunisták aktivitásának növelésére, társadalmi kötelességtudatuk erősítésére, és szüntelenül harcol a hibák ellen. A kommunisták lelkesítik a munkásokat, s példát mutatnak a termelékenység emelése terén. „A kommunista Natalja Laptjeva egyszerre három gépen dolgozik, és kiváló minőségű gyapjúsövetet gyárt. Kitűnően elsajátította a szövés technikáját, s így rendszeresen 20—30 százalékkal túlteljesíti normáját, kizárólag elsőrendű minőségű szövetet gyárt, és közben nyersanyagot is megtakarít. Laptjeva csupán 1953 első kilenc hónapjában több mint háromezer méter szövetet gyártott terven felül, amiből mintegy ezer öltöny és kosztüm készült. Laptjeva elvtársnő több ízben elnyerte «a kombinát és Leningrád legjobb szövőnője» címet. Egyes brigádok rendszeresen túlteljesítik termelési előírányzatukat és kiváló minőségű szövetet gyártanak, így a kommunista Ivan Artamobov helyettes művezető vezetése alatt álló szövőbrigád, a kommunista Ivan Poszpelov vezette fonóbrigád, a kommunista Vaszilij Bogdanov festőbrigádja és sok más brigád is”².

A kolhozok, a szovhozok, a gép- és traktorállomások pártszervezetei a falu dolgozóit a mezőgazdaság további fellendítését célzó párt- és kormányhatározatok végrehajtására mozgósítják. A kommunisták a szocialista munka első vonalában harcolnak, s példájukkal lelkesítik a többieket. Itt van például Kuricin, a Gorkij területi „Tyimirjazev” kolhoz növényápolási brigádvezetője. „A kommunista Kuricin egyike azoknak az ügyes kolhozparasztoknak, akik termővé tudták változtatni a kolhoz sovány talaját. Neki és a többi kiváló kolhoztag szívós munkájának köszönhető, hogy az itteni föld, amelyen azelőtt hektáronként csak 20—25 pud gabona termett, most százpudos termést is hoz. De Kuricin nemcsak a szakma mestere, hanem egyszersmind a tömegek szervezője

² M. Blohina. A pártszervezet harca az üzem rejtett tartalékainak kihasználásáért. Kommunizist. 1954. 2. sz. 70—71. old. (oroszul).

is. Önmagával és másokkal szemben egyaránt igényes, arra törekszik, hogy brigádjának minden egyes tagja túlteljesítse a munkaegység-előírásokat. Fáradhatatlanul és türelmesen foglalkozik a kolhozparasztokkal, megmagyarázza nekik a párt feladatait. A parasztok ezért nemcsak termelési vezetőt, hanem szívós és rendszeres politikai munkát végző párt-aktivátort is látnak benne”³.

A „Tyimirjazev” kolhozban példamutató munkát végeznek más kommunisták is, így J. K. Konigina, „A Szocialista Munka Hőse” címmel kitüntetett növényápolási brigádvezető, F. I. Szergejev, N. P. Babakov és mások. A háború utáni időszakban a kolhoz huszonkét kommunista tagját tüntették ki érdemrendekkel és érdemérmekkel.

A „Tyimirjazev” kolhoz élén több mint húsz esztendeje a kommunista Jemeljanov, a Szocialista Munka Hőse áll. Jemeljanov a kolhoz vezetéséről szólva elmondotta, hogy bármilyen nehézséggel került is szembe munkája során, mindig igyekezett mindent „megtanácskozni a néppel”, és így megtalálta a helyes megoldást. Mindennapi tapasztalatai alapján győződött meg arról, hogy a párt ereje a néppel való kapcsolatában rejlik, a nép ereje pedig abban, hogy felsorakozik a párt mögé.

A néptömegek bölcsességük, becsületük és lelkiismeretük megtestesülését látják a Kommunista Pártban. A Szovjetunió Kommunista Pártjában testet ölt a nép *becsülete*, mert a párt kibontakoztatta a szovjet nép alkotó erejét, a népet a kommunizmusért, a haza ellenségei elleni harcra szervezte, világtörténelmi jelentőségű győzelmekre lelkesítette, és biztosította számára, hogy a haladó emberiség vezető ereje legyen.

Nincs nagyobb dicsőség, mint ahhoz a párthoz tartozni, amely a nép legjobb fiait egyesíti soraiban, és amely élén áll annak a harenak, melyet a néptömegek a legnagyobb és legnemesebb történelmi feladat megvalósításáért, a kommunista társadalom felépítéséért vívnak.

A Szovjetunió Kommunista Pártja a nép *lelkiismerete*, mert azt fejezi ki, amit a nép igazságosnak tart, mert nincs

³ I. A. Jemeljanov, V. M. Abaturon és A. A. Kalasnyikov. A „Tyimirjazev” kolhoz. Moszkva 1954. 64. old. (oroszul).

eltérés szavai és tettei között, mert a népet sohasem vezeti félre, hanem híven és igazul szolgálja. Nincs még egy párt, amely olyannyira érezné erkölcsi felelősségét népe, hazája, az egész emberiség sorsáért, mint a Kommunista Párt. Éppen ezért nem véletlen, hogy a legjobbak vonzódnak a párthoz, igyekeznek minél közelebb kerülni hozzá, s a kommunizmus élharcosainak táborába kerülni.

A Kommunista Pártnak a dolgozó tömegek között kivívott erkölcsi és politikai tekintélyét meggyőzően bizonyítja a párt sorainak növekedése. 1939-ben a pártnak 2 477 666 tagja volt, 1952-ben pedig (október 1-én) már 6 882 145 (a tagok és a tagjelöltek együttvéve); a hallatlanul súlyos háborús megpróbáltatások éveiben a párt tagjainak száma 1 600 000-rel gyarapodott.

Ugyancsak a párt és a szovjet állam megnövekedett tekintélyét mutatják a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének választásai. 1931 óta a választásokban részt vevők százalékaránya a következőképpen növekedett:

1931	72
1934	85
1937	96,8
1946	99,7
1954	99,98*

* *Megjegyzés.* Az 1931-es és 1934-es adatok a Szovjetunió szovjetjeibe való választásokra, 1937-től kezdve a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjébe való választásokra vonatkoznak.

A szavazásban részt vevő választók a kommunisták és a pártonkívüliek blokkjára adták szavazatukat. Ezzel kifejezték a párt iránt érzett mélységes bizalmukat, hiszen, mint Lenin mondotta, a nép „nem személyekre szavaz, hanem pártokra”⁴. A nép csak azokban az emberekben bíz (akár tagjai a pártnak, akár pártonkívüliek), akik becsületesen és bátran tudnak harcolni a párt és a nép közös ügyéért. A párt, a kormány és a szovjet nép nagyszerű egysége a Szovjetunió győzelmeinek kiapadhatatlan forrása, a kommunizmushoz való előretörésének biztos alapja.

⁴ *Lenin Művei.* 26. köt. Szikra 1952. 349. old.

Az Októberi Forradalmat követően a szovjetország Kommunista Pártja nemzeti erőből nemzetközi erővé, a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom rohambrigádjává vált. Az SZKP tapasztalataiból tanulják meg a kommunista testvérpártok, hogyan kell cselekedni és győzni, hogyan kell erősíteni kapcsolataikat a néptömegekkel és magukkal ragadni őket. Növekszik és erősödik a kommunista és munkáspártok tekintélye a népi demokratikus országokban, ahol ezek a pártok a szocialista építés vezető és irányító erejét alkotják. A tapasztalat azt mutatja, hogy a háború utáni időszakban jelentősen megnövekedett a kommunista pártok tekintélye a tőkés országokban is, ahol ezek a pártok a kíméletlen üldözés ellenére önfeláldozóan küzdenek a békéért, a demokráciáért, a reakció és a háború erői ellen. Amint arra Sztálin rámutatott, nem lehet véletlennek tekinteni, hogy az európai tőkés országokban megnőtt a kommunista pártok befolyása. Ez annak köszönhető, hogy a kommunisták az európai fasiszta rémuralom keserves éveiben az antifasiszta, népfelszabadító küzdelem megbízható, bátor, önfeláldozó harcosainak bizonyultak.

A pártnak a néptömegek körében élvezett tekintélye nem szűkíthető le az egyén, a vezető vagy vezér tekintélyére. Ellenkezőleg, az egyénnek csak annyiban van tekintélye a tömegek között, amennyiben helyesen fejezi ki a nép érdekeit és teljes erejével küzd értük, s amennyiben nem különül el a nép élcsapatától. Más szóval, a vezető egyén az azonos elveket valló emberekből és harcosokból álló nagyszerű közösség tekintélyének, a marxista párt tekintélyének a letéteményese. A marxista pártnak azok a vezérei, akik elfordultak a marxizmustól, a marxista párttól — elvesztették tekintélyüket a nép előtt. Csupán azok a pártvezetők őrizték meg tekintélyüket, akik mindig a népnek és élcsapatának, a Kommunista Pártnak kollektív tapasztalataira támaszkodtak. Ez azt jelenti, hogy a párt tekintélye, a kollektív pártvezetés tekintélye magasabban áll az egyén tekintélyénél.

Lenin hangsúlyozta, hogy „a munkásosztálynak, amely világszerte nehéz és szívós harcot folytat a teljes szabadságért, szüksége van tekintélyekre — de természetesen csak olyan értelemben, amilyen értelemben a fiatal munkásoknak szük-

ségük van az elnyomás és a kizsákmányolás ellen küzdő öreg *harcosok* tapasztalataira, azoknak a tapasztalataira, akik sok sztrájkot hajtottak végre, akik több forradalomban vettek részt, és akiket bölcsékké tesznek a forradalmi hagyományok és széles politikai látókörük”⁵. Ennek a tekintélynek, tanította Lenin, semmi köze sincs ahhoz a hivatalos tekintélyhez, melyet a burzsoázia teremt tudósai és politikusai számára. A forradalmi harc vezetésének kérdéseiben „minden egyes ország közvetlen harcot vívó élenjáró öntudatos munkásainak kollektív szelleme lesz a legnagyobb tekintély”⁶.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának félévszázados története a pártvezetés e vezérelvének sokszorosán igazolt helyességéről, a személyi kultusszal összeegyeztethetetlen kollektív vezetés óriási jelentőségéről tanúskodik. Az SZKP-től mindig távol állt a személyiség babonás tisztelete, amelyre az eszerek és a narodnyikok annyira hajlamosak voltak. Semmiféle személyes tapasztalat sem helyettesítheti a történelmet alkotó tömegek tapasztalatait, a pártnak és Központi Bizottságának kollektív tapasztalatát. Erkölcsi vonatkozásban a személyi kultusz káros hatása abban rejlik, hogy nem a párt és a nép, hanem egyes személyek iránti hűségre nevel, s kedvező légkört teremt az önhittség, a talpnyalás, a bürokratizmus stb. számára.

A párt mindig az élenjáró elméletre és a tömegek gyakorlati tapasztalataira támaszkodó kollektív vezetésben látta a legfontosabb feltételét annak, hogy helyes határozatokat hozzon, és sikeresen harcoljon azok végrehajtásáért. Másfelől, a kollektív vezetésben látta a legfontosabb feltételét annak, hogy kialakítsa tagjaiban a kommunista *harcosok* számára elengedhetetlen erkölcsi tulajdonságokat és jellemvonásokat. A párt éppen azért tudott a nép ügyéért bátran és önfeláldozóan küzdő *harcosokat* nevelni, mert arra tanította tagjait, hogy kollektíven cselekedjenek és akaratukat alárendeljék a közösség akaratának, s mert harcolt a kispolgári individualizmus, a karrierizmus ellen, a fegyelem lenézése s a mensevikerekre, a trockistákra és más opportunistá elemekre jellemző egyéb jelenségek ellen.

⁵ *Lenin* Művei. 11. köt. Szikra 1954. 424. old.

⁶ *Ugyanott.*

Ebből korántsem következik az, hogy tagadjuk a kimagasló pártfunkcionáriusoknak és a pártvezéreknek a mozgalom irányításában betöltött szerepét. Lenin rámutatott arra, hogy a tömegmozgalmat vezető pártnak tekintélyes, befolyásos és tapasztalt vezetőkre van szüksége, akiknek ereje a pártukkal, népükkel való elszakíthatatlan kapcsolatukban, továbbá abban rejlik, hogy jól ismerik a nép életének történelmileg megérlelődött szükségleteit. Ezeket a vezetőket az jellemzi, hogy messzebbre tekintenek, mint a többiek, és nagy éleslátásról tesznek tanúságot a harc vagy az építőmunka feladatainak megoldása során. Ezek a vezetők, akikben a nép legjobb szellemi és erkölcsi vonásai öltének testet, erkölcsi tekintélyüket — amint arra Lenin rávilágított — „nem holmi elvont erkölcsből, hanem a forradalom harcosának erkölcséből, a forradalmi tömegek sorainak és seregeinek erkölcséből”⁷ meritik. A nép érdekeiért folytatott hősi harcban kivívott tekintélynek óriási jelentősége van a kommunizmusért folyó harcban, a szovjet dolgozók és a kommunizmusért világszerte küzdő harcosok kommunista szellemű nevelésében.

A párt és a szovjet állam arra tanítja a párt- és állami funkcionáriusokat, hogy becsüljék meg a nép bizalmát, s őrizték meg erkölcsi tekintélyüket. „Gazdasági vezetőnek lenni szovjet viszonyok között — mondotta Sztálin — nagy tiszteletet és bizalmat jelent a nép részéről... Vezetők jönnek és mennek, de a nép marad. Csak a nép halhatatlan. Minden más — mulandó. Ezért meg kell becsülni a nép bizalmát”⁸. Minden vezető párt- és állami funkcionáriusnak erősítenie kell kapcsolatát a tömegekkel, ismernie kell a tömegek igényeit és szükségleteit, értenie kell a szervező munkához, hogy a tömegeket a párt és a kormány által kitűzött feladatok megvalósítására mozgósíthassa.

A szovjet rendben a vezető tekintélyét nem csupán az határozza meg, hogy milyen magas tisztséget tölt be. Ez a tekintély egyszersmind az illető vezető személyének társadalmi elismerésén, a dolgozók iránta tanúsított bizalmán alapul. Más szóval, a tisztséggel járó tekintélyt alátámasztja az erkölcsi

⁷ *Lenin Művei*. 29. köt. Szikra 1953. 81. old.

⁸ *Lenin—Sztálin*. A munkáról. Szikra 1950. 405. old.

tekintély, amely megszilárdítja a vezető helyzetét, bármely munkaterületen dolgozzék is. Ez azt követeli a vezető funkcionáriustól, hogy nagyfokú felelősségtudattal végezze el a rá bízott feladatot, s hogy nagy hozzáértésével, helyes vezetési módszereivel és a nép, a szocialista állam iránti példamutató odaadásával kiérdemelje a nép bizalmát.

A párt kinevelte azokat a kommunizmus-hű, nagyszerű, tapasztalt gazdasági és kulturális vezetőket, akiket Lenin kívánt a szovjet apparátus élén látni, „akikért kezeskedni lehet, hogy nem hisznek a pusztá szónak, és egyetlen szót sem ejtenek ki lelkiismeretükkel ellentétben”, akik nem riadnak vissza attól, „hogy bármilyen nehézséget beismerjenek, sem pedig attól, hogy minden eszközzel harcoljanak a komolyan maguk elé tűzött cél eléréseért”.

A párt szigorúan rendreutasítja azokat a vezetőket és funkcionáriusokat, akikből kiveszett a néppel szembeni kötelességérzet, akik nincsenek tudatában a rájuk bízott feladatért viselt felelősségnek, akik nem törekednek kellő aktivitással és állhatatossággal a párt- és kormányhatározatok végrehajtására, akik könnyen belenyugodnak az üzemek, intézmények, kolhozok lemaradásába, s az ezek munkájában észlelhető lazaságokba, fegyelmezetlenségbe, akik megtűrik a hibákat, akik végnélküli ülésesezésekkel, íróasztal mellőli vezetéssel helyettesítik a tömegek tapasztalatainak tanulmányozását, az operatív vezetést. A párt megköveteli, hogy a vezetők szeretettel és hozzáértéssel foglalkozzanak beosztottaikkal, hogy meg tudják látni a tömegben az egyes embert, s az élenjárók színvonalára tudják emelni az elmaradókat. A párt arra tanít, hogy ne tűrjük a maradiságot, a formalizmust és a bürokratizmust, s az alulról jövő bírálat kipróbált fegyverével harcol a jelenségek ellen. A párt arra tanít, hogy támogassuk mindazt az újat, haladót, amit a nép alkotó munkája hív életre, hiszen a párt az újítók pártja, a haladásért, az embermilliók boldog életéért küzdő harcosok pártja.

A szovjet állami funkcionáriusok és pártvezetők jellemző vonása, hogy felelősséget éreznek munkájukért, s tudatában

⁹ *Lenin Művei.* 33. köt. Szikra 1953. 490., 491. old.

vannak a párttal, a néppel, hazájukkal szemben vállalt kötelességüknek. Az a funkcionárius, akiből kivész ez a felelősségérzet, aki saját érdekében visszaél hivatali helyzetével, akit hatalomvágy, karrierizmus stb. fűt, az magatartásában múlhatatlanul burzsoává válik. A párt és a nép nem tűri a haszonlesőket és a karrieristákat. A párt azzal, hogy ellenőrzést gyakorol az összes szervezetek és hivatalok, az összes vezetők tevékenysége fölött, a nép érdekeit védelmezi, s az ellenőrzés során gondoskodik a vezetés megjavításáról ott, ahol a vezetők megfelelnek a nép iránti kötelességükről, ahol a funkcionáriusok burzsoa szokásokat vesznek fel.

A szabadságmozgalom minden korszakának megvannak a maga kimagasló alakjai, akik a nép ügyét szolgáló önfeláldozó harcukkal példát mutatnak minden becsületes embernek. A nép becsületes és önzetlen szolgálata terén a Marx előtti időszak Oroszországának szabadságmozgalmában példaképnek tekinthetjük Ragyiscsevet, a dekabristákat, Herzent, Belinszkijt, Csernisevszkijt, Dobroljubovot. A szabadságmozgalom Marx utáni korszakában a nép szolgálatának gyönyörű példája Leninnek, a Kommunista Párt lángeszű vezérének, Lenin nagy harcostársának és tanítványának — Sztálinnak, továbbá Lenin más tanítványainak és harcostársainak —, az SZKP és a más országokban működő kommunista és munkáspártok vezetőinek élete és tevékenysége. A párt vezetőinek életében, tevékenységében, erkölcsi arculatában az előző forradalmár-nemzedékek legjobb vonásai öltöttek testet. Ezek a vonások tovább fejlődtek, hiszen a proletárpárt vezetői azt az egyetlen mindvégig következetes forradalmi osztályt képviselik, amely a társadalom gyökeres átalakítására irányuló, minden eddiginél nagyobb arányú és mélyrehatóbb népi szabadságmozgalomnak a vezető ereje.

Vlagyimir Iljics Leninben összpontosulnak a nép, a forradalmi osztály szellemi és erkölcsi arculatának legjobb vonásai, ezért méltán mondhatjuk, hogy Lenin korunk legnagyobb embere. Életének példája arra lelkesíti az embereket szerte a világon, hogy határtalan odaadással szolgálják az emberi haladás ügyét, s hősiezen harcoljanak a kommunizmus diadaláért. Abban a felhívásban, melyet a Kommunista Párt Központi

Bizottsága Lenin halála alkalmából intézett a dolgozókhöz, a következőket olvashatjuk:

„Marx halála óta nem volt még a proletariátus nagy felszabadító mozgalmának történetében olyan gigászi egyéniség, mint elhúnyt vezérünk, tanítónk, barátunk. Mindaz, ami a proletariátusban valóban magasztos és hősiessé — a rettenthetetlen elme, a hajthatatlan, szívós, mindent legyőző vasakarat, a szent gyűlölet, a rabság és az elnyomatás elleni halálos gyűlölet, a hegyeket megmozgató forradalmi szenvedély, a tömegek alkotó erejébe vetett határtalan hit, a hatalmas szervező tehetség — mindez nagyszerűen testesült meg Leninben, akinek neve az új világ szimbolusává vált nyugattól keletig, déltől északig az egész földkerekségen”¹⁰.

Lenin neve elválaszthatatlan a Kommunista Párttól, a forradalmi osztálytól, a forradalmi néptől. Ezt a pártot ő teremtette meg, ő kovácsolta össze eszmeileg és szervezetileg, ő edzette meg a nép nyílt és leplezett ellenségei ellen folytatott harcokban, ő vezette világtörténelmi jelentőségű győzelmekre. Elismert vezére, teoretikusa és gyakorlati vezetője volt a kommunista világmozgalomnak. Ő, aki milliók harcát vezette s milliókat tömörített a demokráciáért és a szocializmusért vívott harc zászlaja alá, mindenki másnál jobban tudta becsülni az egységbe tömörült kollektíva erejét, a kollektív vezetés erejét. Szeretett „tanácskozni” Marxszal, de állandóan szem előtt tartotta a tömegek és a vezető pártkáderek gyakorlati tapasztalatait is, ezekből levonta a következtetéseket és a tanulságokat. Vezére s ugyanakkor egyszerű és szerény funkcionáriusa volt a pártnak, aki nem idegenkedett az aprómunkától, és sohasem érezte különleges szerepét. Tetteiben nem volt semmi hivatkozás, semmi mesterkéeltség. „Egyszerű mint az igazság” — mondta róla egy szormovói munkás Gorkijjal folytatott beszélgetése során, és ezzel rendkívül találóan fejezte ki Lenin egyik legjellemzőbb vonását.

Vlagyimir Majakovszkij „Vlagyimir Iljics Lenin” című költeményében így jellemezte Lenint:

¹⁰ A Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plenumainak határozatai. I. rész. Szikra 1954. 937—938. old.

Egészen olyan,
mint én,
te,
ő —

csak
talán
a szeménél
gondolataitól
sűrűbb a redő,
és ajka a miénknél
gúnyosabb kemény él.

Kemény,
de nem mint
keleti zsarnok,
aki eltipor
diadalszekérrel.

Ő
társához
emberi-kedvesen
hajlott.

Ő
az ellenséghez
vasnál keményebben
ért el.

.
Nézzétek a szobrokat —
mennyi
pompás ösötök!

Ha netán Gogol,
eléje
babért teríts.

Másfélét —
nehéz testi munkás hőstettet
vállalt a vállára
Iljics.

(Radó György fordítása)

Az emberi egyszerűség és szerénység, a néppel és a párttal elválaszthatatlanul összeforrott harcos napról napra megismétlődő hősiessége — Lenin jellemző vonása.

Lenin egész életével és tevékenységével, melyet utolsó leheletéig a tőke igájában sínylődő dolgozók felszabadításának, a párt ügyének szentelt, példát mutatott arra, milyennek kell lennie korunk élenjáró emberének.

Lenin a haza és az emberiség boldogságáért vívott harcot tekintette élete céljának, s ettől a céltől sohasem tért el: biztos léptekkel és következetesen haladt feléje az élharcosok seregében, maga mellé állította a tömegeket, mind újabb és újabb dolgozó rétegeket vont be a harcba, s felvilágosító és szervező munkájával az általa életrehívott, általa kikovácsolt marxista párt zászlaja alá sorakoztatta fel őket. Forradalmi meggyőződéséhez híven arra tanította a forradalmárokat, hogy egész forradalmi szenvedélyességükkel álljanak ki meggyőződésükért, ne térjenek el se jobbra, se balra a marxista párt elvi irányvonalától, s kíméletlenül üldözzenek a marxizmustól és a marxí állásponttól való mindennemű eltérést „Ime, ez az én sorsom — írta Lenin egyik levelében. — Egyik harci kampány a másik után — a politikai ostobaságok, a banalitás, az opportunizmus stb. ellen.

Igy megy ez 1893 óta. S a bárgyúak emiatt gyűlölnék. Nos, mégsem cserélném fel ezt a sorsot a bárgyúakkal való «békére»”¹¹.

Nincs ember, aki hívebben teljesítette volna forradalmi kötelességét, aki becsületesebben szolgálta volna hazáját és a szocialista internacionalizmust, mint Lenin. Nincs ember, akit jobban áthatott volna a nép, az ember határtalan szeretetétől, a dolgozók ellenségeinek gyűlöletétől fűtött igazi humanizmus, mint Lenint.

Ő, aki a végletekig szerény volt a saját személyét illetően, aki a megfeszített munka közben nemegyszer elfelejtett önmagára gondolni, és nem törődött egészségével, pihenésével — rendkívül nagy gondot fordított munkatársainak szükségleteire, egészségi állapotára. Ellentmondást nem tűrően követelte a munka abbahagyását, amikor látta, hogy valamelyik funkcionáriusnak pihenésre van szüksége, megkívánta, hogy megfelelő körülményeket teremtsenek az illető funkcionárius számára stb. Ugyanilyen figyelmes gondoskodás jellemezte magatartását, bármelyik szovjet emberről volt is szó. Amikor munkásokkal vagy parasztokkal nagyfontosságú államügyekről beszélgetett, mindig kifaggatta őket életük sok apró részleté-

¹¹ *Lenin Művei.* 35. köt. 209. old. (oroszul).

ről is. N. A. Szemasko Leninre való visszaemlékezéseiben említést tesz Lenin feljegyzéseiről, melyekben hol azt kéri, hogy segítsenek valamilyen kis árvalányon, hol azt, hogy elégítsék ki valamelyik kórház alkalmazottainak igényeit, hol azt, hogy küldjenek jó szemüveget valamelyik parasztnak, és így tovább. Lenin ugyanakkor szenvedélyesen tudta gyűlölni a dolgozók ellenségeit és a kizsákmányolók uralma által életre hívott visszataszító jelenségeket. Kérlelhetetlen ellensége volt a nyárspolgáriasságnak, a szolgalelkűségnek, az álszenteskedésnek, a banalitásnak, az élet förtelmes jelenségeivel való megalkuvásnak.

„Csodálattal töltött el Lenin világosan megmutatkozó életszeretete és az élet szörnyűségével szemben táplált engesztelhetetlen gyűlölete. Gyönyörködtem abban a fiatalos vakmerőségben, mellyel minden tette tele volt. Bámultam emberfeletti munkabírását...” — írta Gorkij Leninről.

Minden szovjet ember, minden szovjet vezető számára követendő példa Lenin sokoldalú és erőteljes egyénisége, egyenes és határozott jelleme. Követendő példa bámulatos munkaszeretete, mely lehetővé tette számára, hogy két kézzel merítsen az egyetemes emberi kultúra kincsestárából, s létrehozza a forradalmi gondolat halhatatlan alkotásait; követendő példa a párt és a néptömegek forradalmi tapasztalatai alapján fejlődő élenjáró elmélet erejébe vetett megingathatatlan hite, a harc és az építőmunka hihetetlenül bonyolult problémáinak megoldásában tanúsított bölcsessége, töretlen győzniakarása, amely nem rettent vissza a nehézségektől, nem esett pánikba a vereségeknél és nem kérkedett a győzelmekkel; minden kommunista számára követendő példa Lenin rettenthetetlensége a harcban, igazságossága és becsületessége, egyszerűsége és szerénysége, meggyőződésének és hajlamainak, szavainak és tetteinek csodálatos harmóniája.

Lenin a legnagyobb mértékű megtestesítője annak a magasztos emberi életideálnak, amelyet az emberiség boldogságáért való lángolás, önfeláldozó hősiesség jellemez.

„Minden cselekedetünkben Lenin hatalmas egyénisége irányítson bennünket” — figyelmeztette a szovjet embereket Sztálin, a nagy Lenin tanítványa és munkatársa, akinek élete,

akárcsak Leniné, a nép önfeláldozó szolgálatának példaképe volt.

A szovjet emberek, a szovjet ifjúság és a Lenin nevét viselő ifjúsági harci szövetség követi ezt a felhívást. „A komszomolista — állapítja meg a Komszomol Szervezeti Szabályzata — a legnagyobb tisztességnek tartja, hogy tagja lehessen a Szovjetunió Kommunista Pártjának, s egész tevékenységével tanulásával felkészül arra, hogy a párt soraiba léphessen.” A Komszomol, a párt hűséges segítőtársa, nagyszerű embereket nevelt ki soraiból, akik munkájukkal és harci tetteikkel bebizonyították, hogy Lenin képét szívükben hordozzák, és mindenben követik nagy tanítójukat.

2. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Szervezeti Szabályzata a pártélet törvénye és a pártetika alapvető követelményeinek kifejezője

Jelenleg a Szovjetunió Kommunista Pártjának legfőbb feladata az, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet útján felépítse a kommunista társadalmat, szüntelenül emelje a társadalom anyagi és kulturális színvonalát, a világ dolgozóival való nemzetközi szolidaritás szellemében nevelje a társadalom tagjait, és minden módon erősítse a Szovjet Haza aktív védelmét ellenségeinek agresszív cselekményeivel szemben. A Szovjetunió Kommunista Pártja mindent megtesz, hogy biztosítsa a szovjet nép számára a békés munka lehetőségét és hogy megakadályozza a háborút, de — minden eshetőséggel számolva — gondoskodik a honvédelem minden eszközzel való erősítéséről. A Szovjetunió Kommunista Pártja ugyanakkor elsőrendű kötelességének tekinti a béke, a demokrácia és a szocializmus hatalmas táborának erősítését, az ehhez a táborhoz tartozó népek barátságának elmélyítését.

Minden kommunistának és minden szovjet dolgozónak szent kötelessége, hogy szívvel-lélekkel harcoljon e feladatok végrehajtásáért.

A párt a gazdasági és a kulturális építőmunka bonyolult fel-

adatainak megoldása és a világ békéjéért vívott harca során fáradhatatlanul gondoskodik arról, hogy még jobban kidom-
borítsa azt a szerepet, amely a kommunistákra mint az élesapat
tagjaira hárul. Ez kifejezésre jutott a Szovjetunió Kommunista
Pártjának az SZKP XIX. kongresszusán elfogadott új Szerve-
zeti Szabályzatában.

Az új Szervezeti Szabályzat kimondja: „A Szovjetunió
Kommunista Pártjának tagja lehet minden dolgozó, más mun-
káját ki nem zsákmányoló szovjet állampolgár, aki elismeri
a párt programját és Szervezeti Szabályzatát, tevékenyen részt
vesz ezek megvalósításában, dolgozik a párt valamelyik szer-
vezetében, s végrehajtja a párt minden határozatát.”

Ebben a megfogalmazásban kifejezésre jut az a tény, hogy
a Szovjetunióban győzött a szocializmus és nincsenek többé
kizsákmányoló osztályok, megszűnt az embernek ember által
való kizsákmányolása. Ezzel a Szervezeti Szabályzat lerögzíti
a párt és a nép által kiharcolt nagy vívmányokat. Ugyanakkor
a párttagságról szóló pont hangsúlyozza, hogy a párt tagja az,
aki nemcsak elismeri a párt programját és Szervezeti Szabály-
zatát, hanem tevékenyen részt is vesz ezek megvalósításában,
és végrehajt minden párthatározatot. Ez a követelés a pártról
szóló marxista—leninista tanítás lényegéből fakad, és arra
hivatott, hogy az új körülmények között még magasabbra
emelje a párttagnak, a kommunizmus tevékeny és önfeláldozó
harosának címét és jelentőségét. E követelés erkölcsi jelentő-
sége abban rejlik, hogy olyan emberré neveli a párttagot, aki-
nek tettei nem térnek el szavaitól, nem térnek el kommunista
meggyőződésétől.

Rendkívül nagy jelentőségű az a tény, hogy a párt új
Szervezeti Szabályzata minden eddig érvényben levő Szervezeti
Szabályzatnál pontosabban határozza meg a párttag kötelessé-
geit.

Ezekben a köteleességekben a párttagokkal szemben tá-
masztott követelmények jutnak kifejezésre, melyeknek célja
annak biztosítása, hogy a kommunisták az élesapat tagjaihoz
méltó módon vegyenek részt a bonyolult gazdasági és kulturá-
lis feladatok megoldásában, a nehézségek és az akadályok le-
küzdésében. E köteleességek teljesítésében a kommunista példát

mutat mindenkí számára. A munkához, az állami fegyelemhez való viszonya, a párt- és kormányhatározatok végrehajtásáért vívott harcban tanúsított aktivitása, a hibákkal szembeni kérlelhetetlensége óriási erkölcsi erővel hat a környezetre. A Szervezeti Szabályzat szerint a kommunista kötelessége, hogy tevékenyen harcoljon a párthatározatok végrehajtásáért, példát mutasson a munkában, szilárdítsa a szocialista társadalmi tulajdönt, állandóan erősítse kapcsolatát a tömegekkel, fejlessze öntudatát, tartsa be az állami fegyelmet, fejlessze az önbírálatot és az alulról jövő bírálatot, legyen őszinte és becsületes a párthoz, őrizze meg az államtitkot, legyen politikailag éber minden területen, következetesen hajtsa végre a pártnak a káderek helyes — politikai és szakmai képzettségük szerinti — kiválasztására vonatkozó utasításait. Minden öntudatos szovjet ember a hazával, a szocialista társadalommal, a szovjet állammal szembeni állampolgári és erkölcsi kötelességének tekinti a kommunistáknak ezeket az új Szervezeti Szabályzatban megfogalmazott kötelességeit.

A Szovjetunióban osztatlanul uralkodik a kommunista erkölcs. Ez az erkölcs irányítja a munkások, a parasztok és az értelmiségiek magatartását, akár tagjai a pártnak, akár pártonkívüliek. Ezért helytelen volna azt gondolni, hogy a párttagok erkölcsé más, mint a pártonkívülieké. A Kommunista Párt annak az erkölcsnek a szellemében neveli a dolgozó tömegeket, amelynek letéteményese a történelem leghaladóbb osztálya, a munkáosztály. Ez azt jelenti, hogy ez a nevelés a kommunizmus, a haza, a nép iránti határtalan odaadás szellemében, a dolgozók nemzetközi szolidaritása szellemében folyik. „Pártunk erkölcsé — mondotta Kalinyin — népünk erkölcsé is.” A pártszerű magatartásnak a Szervezeti Szabályzatban megfogalmazott elveit, mint már mondtuk, a szovjet emberek többsége önmagára nézve is kötelezőnek tekinti. Mindazonáltal a pártba való belépés azt jelenti, hogy 1) ezeket az elveket nemcsak mint erkölcsi követelményeket, hanem mint párttörvényt is el kell fogadni, melynek betartásáért a párttag közvetlen felelősséggel tartozik a pártnak, és melynek megsértése pártbüntetést von maga után, egészen a pártból való kizárásig; 2) számos olyan további kötelezettséget kell vállalni,

amely csak a pártnak mint külön *szervezetnek* tagjaira vonatkozik (pártfegyelem, a párt egységének szilárdítása stb.).

A párt II. kongresszusán a Szervezeti Szabályzat 1. pontja (a párttagság) körül kialakult vita során különböző álláspontok ütköztek meg egymással arra vonatkozóan, hogy mi a kölcsönös viszony a párttag „szabad akarata” (vagy erkölcsi kötelessége) és a párttörvény között. Az opportunisták, abból a tételből kiindulva, hogy a párt, akárcsak a munkásosztály bármely más szervezete (a szakszervezetek, a szövetkezetek stb.), önkéntes egyesülés, a kongresszuson tiltakoztak az ellen, hogy a pártba való belépéskor önként vállalt kötelességek ilyen törvénnyé váljanak. Márpedig ha a párton belüli kapcsolatok kizárólag a „szabad akaratra”, „bizalomra” stb. épülnének, ez frakciózásra, szétforgácsolódásra, szervezetlenségre vezetne. Az ilyen törekvés azt jelentené, hogy az anarchista elemek szabadon szétzúzhatják a pártot, a pártfegyelmet, megtagadhatják a párthatározatok végrehajtását, megtehetik, hogy nem vetik alá magukat a többségnek, frakciókat és csoportosulásokat hozhatnak létre a párton belül stb. Nem véletlen, hogy a II. pártkongresszust követően a különböző rendű és rangú opportunistá áramlatok nyíltan vagy titokban, de valamennyien harcoltak a párt Szervezeti Szabályzata ellen, s rendszeresen megsértették azt. A párt Lenin vezetésével végleg megghiúsította a mensevikeknek, trockistáknak, buharinistáknak és a marxizmus—leninizmus más ellenségeinek a párt szétzúzására, a pártélet elveinek és szabályainak megingatására irányuló kísérleteit. A párt abból a lenini útmutatásból indult ki, hogy a párttagok és a pártszervezetek közötti kapcsolatoknak nem a párttagok szabad akaratán, nem a feltétlen bizalmon, hanem a Szervezeti Szabályzaton kell alapulniok, melynek szigorú betartására okvetlenül szükség van a szektások, a frakciózók és más hasonló elemek elleni harcban.

A párttag nem tanúsíthat formális, passzív magatartást a Szervezeti Szabályzat követelményeivel szemben. A párt mindig harcolt a párthatározatok formális kezelése ellen, mert ez aláassa a párt harcképességét, és ezért összeférhetetlen a párthoz tartozással. A Szervezeti Szabályzat követeléseit a párt tagjainak „nem félelemből, hanem lelkiismeretükre hallgatva”

kell végrehajtaniok, vagyis a közös ügy iránti végtelen odaadás-sal, amely a pártnak mint az azonos elveket valló kommunisták önkéntes harci szövetségének a természetéből fakad. A párt-munka, amint azt Kalinyin megállapítja, bizonyos fokig önfeláldozó munkát jelent, és csak az lelhet boldogságot és örömet ebben a munkában, aki mélységesen meg van győződve az ügy igazáról. A kommunista, amikor belép a pártba, késznek nyilatkozik az ilyen munkára, magáévá teszi a párt célkitűzéseit, alárendeli életét a párt és a nép ügyéért vívott harc nagy-szerű feladatainak.

A szovjet állampolgárnak a Kommunista Pártba való be-lépése nemcsak politikai, hanem erkölcsi vonatkozásban is fontos és felelősségteljes pillanat. A pártba belépő szovjet állampolgár nem számít semmiféle előjogra. Ellenkezőleg, önként komoly kötelezettségeket vállal magára, tudja, hogy példát kell mutatnia másoknak öntudatban, odaadásban, ki-tartásban és fegyelemben, a nép javát szolgáló egész tevékeny-ségében. Ha a párttag megfélekedezik ezekről a köteleességekről vagy semmibe veszi azokat, ha megfélekedezik arról, hogy a dol-gozók élcsapatának a tagja, ha nem mutat példát a munkában, a tanulásban, magatartásában, akkor a párt figyelmezteti, felelősségre vonja, s követeli a pártéletszabályainak — a Szer-vezeti Szabályzatnak, a pártetika követelményeinek feltétlen betartását.

A párt Szervezeti Szabályzatában foglalt köteleességek teljesítése azt jelenti, hogy a kommunista az élcsapat tagjá-hoz méltóan viselkedik a kommunizmus építésének vala-mennyi frontszakaszán, és példát mutat a dolgozó tömegeknek a párt, a haza, a kommunizmus ügyének szolgálatában.

A kommunista igen fontos kötelessége a pártegység erő-sítése, a pártfegyelem betartása.

A Kommunista Párt a munkásosztály szervezetének leg-magasabb formája, a dolgozók élcsapata. A párt irányítja a dolgozók valamennyi szervezetét, tevékenységüket egy célra összpontosítja, s a dolgozók millióit felzárkóztatja zászlaja alá. A párt sorainak egysége, a vasfegyelem a Kommunista Pártnak mint új típusú pártnak a legfontosabb szervezeti alapja. A párt egysége, a pártfegyelem erősítése biztosítja a párt összeforrott-

ságát és szervezettségét, azt az akcióegységet, amely nélkül a Kommunista Párt nem vezethetné rohamra a tömegeket a kapitalizmus ellen, és nem mozgósíthatná őket az új, szocialista társadalom építésére. Ezért a pártegység erősítéséről való gondoskodás és a legszigorúbb pártfegyelem betartása minden kommunista fontos kötelezettsége és erkölcsi kötelessége.

A Kommunista Párt fennállásától kezdve mindig éberem örködött sorai egységén, mert ebben látta a párt erejének és hatalmának legfőbb feltételét, s erélyes harcot folytatott azok ellen, akik meg akarták ingatni a párt sziklaszilárd egységét.

A X. pártkongresszusnak „A pártegységről” hozott ismert határozata, melyet a kongresszus Lenin javaslatára fogadott el, hangsúlyozza a párt egységének és összeforrottságának, a proletárdiktatúra eme alapvető feltételének szükségességét, s megengedhetetlennek tartja, hogy külön platformmal és saját csoportfegyelemmel frakciók és csoportok alakuljanak. Lenin a legszigorúbb, egészen a pártból való kizárásig terjedő pártbüntetések alkalmazását követelte a frakciózásért. A Kommunista Párt, a X. pártkongresszusnak erre a határozatára és a lenini útmutatásokra támaszkodva, Sztálinnal, valamint Lenin más tanítványaival és harcostársaival az élén, szétverte és ízzéporrá zúzta a trockista-buharinista árulóknak a sziklaszilárd pártegység megingatására irányuló kísérleteit. A párt egységének döntő szerepe volt abban, hogy a szovjet nép győzelmet aratott a német fasiszta betolakodók elleni háborúban. A párt sorainak egysége a Kommunista Párt erejének és legyőzhetetlenségének alapja. Ma a Szovjetunió Kommunista Pártja egységesebb, szilárdabb és összeforrottabb, mint valaha. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a pártnak most már nem kell gondot fordítania sorainak egységére. Noha az országban nincsenek többé kizsákmányoló osztályok, s következésképpen a párt soraiban nincs talaja a burzsoá ideológiának és elhajlásnak, nem szabad megfeledkezni a kapitalista környezetről, az ország határain kívüli ellenségről, az országon belül szétvert ellenséges csoportok maradványairól, a magántulajdonosokra jellemző beállítottság és erkölcs csökevényeiről, melyek még ott élnek a szovjet emberek egy részének tudatában. Ez azt jelenti, hogy a burzsoá ideológia és erkölcs még felütheti

fejét a párt soraiban, és befolyással lehet a párt egyes ingatag tagjaira. Ebből az következik, hogy a kommunisták egy pillanatra sem feledkezhetnek meg kötelességükről: a pártegység erősítéséről. Minden kommunista elsőrendű fontosságú pártkötelessége, hogy úgy őrizze ezt az egységet, mint a szeme világát, hogy ne tűrje a frakciózást és az ingadozásokat a párt irányvonalának megvalósításában, s harcoljon a pártegység megbontására irányuló mindennemű kísérlet ellen.

Ezzel a kötelességgel elválaszthatatlanul összefügg a legszigorúbb pártfegyelem betartásának kötelezettsége. A Szovjetunió Kommunista Pártja a legszigorúbb fegyelmet alakította ki soraiban annak a harenak folyamán, amelyet a mensevikek és más opportunisták burzsoá individualizmusa ellen vívott, akik frakciószabadságot követeltek és a szervezeti kötetlenség mellett törtek lándzsát. A marxista—leninista párt fegyelme megköveteli a párt valamennyi tagjának akarategységét, és ez nem egyeztethető össze a frakciózással. Ez a fegyelem nem tűri, hogy egyes párttagok vagy egyes csoportok szembe szegezzék akaratukat a párt akaratával, a párt többségének akaratával. Ez a fegyelem arra kötelezi a kisebbséget, hogy vesse alá magát a többségnek, s arra kötelez minden párttagot, hogy a felsőbb szervek határozatait tartsa feltétlenül kötelezőnek az alsóbb szervekre nézve. Egységes fegyelem nélkül nincs pártegység, márpedig ez a legfőbb feltétele a párt erejének és hatalmának. Lenin azt írta, hogy „az egység alapja az osztályfegyelem, a többség akaratának elismerése, s a közös munka e többség soraiban”¹².

A szigorú pártfegyelem feltételezi a párton belüli bírálatot és a vélemények harcát, de megköveteli, hogy a párttagok egységesen cselekedjenek és kötelezően végrehajtsák a párt-határozatokat akkor, amikor a vélemények harca véget ért, és a határozatot már elfogadták. A további hírlatnak nem az elfogadott határozat körül, hanem annak alapján kell kibontakoznia, és biztosítania kell a hozott határozat feltétlen végrehajtását. A pártfegyelem tudatos betartása vasfegyelemmé teszi a pártfegyelmet.

¹² *Lenin Művei*. 20. köt. Szikra 1955. 233. old.

Lenin azt tanította, hogy a pártfegyelem megbontása, megingatása egyértelmű a munkásosztálynak a burzsoázia érdekében történő lefegyverzésével. „Aki csak valamelyest is gyengíti a proletariátus pártjának vasfegyelmét (különösen a proletariátus diktatúrája idején), az ténylegesen a burzsoáziát segíti a proletariátus ellen”¹³.

Ez a tétel ma sem vesztette el jelentőségét, amikor a párt a kommunizmus építésével járó gigászi feladatok megoldásán munkálkodik, s a tömegek élén erélyes harcot folytat a régi társadalomnak az építőmunkát akadályozó erői és hagyományai ellen.

A XIX. pártkongresszus a pártmunka egyik súlyos fogyatékoként jelölte meg azt a tényt, hogy a pártfunkcionáriusok, szovjetfunkcionáriusok, gazdasági vezetők és egyéb funkcionáriusok egy részénél gyenge lábon áll a párt- és az állami fegyelem. Ez a fogyatékoság abban jut kifejezésre, hogy egyes funkcionáriusok passzívan és formálisan kezelik a párthatározatokat, nem harcolnak aktívan és kitartóan azok megvalósításáért. A párt- és az állami fegyelem megsértésének egyik legveszedelmesebb és legsúlyosabb megnyilvánulása a szűkkörű hivatali és helyi érdekek szembeállítása az általános állami érdekekkel (amikor a vezetők eltitkolják az állam előtt az igazságot a vezetésük alatt álló szervezetek és intézmények való helyzetéről, szépítgetik munkájuk eredményeit, vagyis félrevezetik a pártot és az államot). Egyes kommunisták tetteikben abból indulnak ki, hogy a pártban kétféle fegyelem lehetséges: egy az egyszerű párttagok számára és egy másik (kevésbé szigorú és kisebb igényekkel fellépő) a vezető funkcionáriusok számára. A párt erélyesen követelte az említett fogyatékok felszámolását. A pártfegyelem a párt minden tagját, érdemeitől és tisztségétől függetlenül egyformán kötelezi, hogy tartsa be a valamennyi kommunista számára egységes követelményeket. A kommunistának becsületesnek és igazságosnak kell lennie, tevékenyen kell harcolnia a párthatározatok végrehajtásáért, példát kell mutatnia a párt- és kormányhatározatok gyakorlati megvalósításáért vívott harcban az élet minden területén.

¹³ *Lenin Művei*. 31. köt. Szikra 1951. 31. old.

A párt megköveteli, hogy a párt tagja előbbrevalónak tartsa az általános állami érdekeket a szűkkörű hivatali vagy helyi érdekekénél, saját egyéni érdekeinél.

„A pártnak nem begyepesedett és közömbös hivatalnokokra van szüksége, akik egyéni nyugalmaikat előbbrevalónak tartják az ügy érdekeinél, hanem olyan harcosokra, akik lan-
kadatlanul és önfeláldozóan küzdenek a párt és a kormány utasításainak végrehajtásáért, akik mindennél előbbrevalónak tartják az állam érdekeit”¹⁴.

A párt törvényként írja elő Szervezeti Szabályzatában, hogy a párt- és az állami fegyelem egyformán kötelező a párt valamennyi tagja, mind az egyszerű párttagok, mind pedig a vezetők számára, a párt- és az állami fegyelem megszegését nagy bűnnek nyilvánítja, amely kárt okoz a pártnak, s ezért összeférhetetlen a párthoz tartozással.

Lenin a Kommunista Párton belüli fegyelem kérdését a proletár-élesapat tudatosságával, a forradalom iránti odaadásával, a tömegekkel való kapcsolatával, a helyes politikai vezetéssel kapcsolta össze. Hangsúlyozta, hogy mindezeknek a párt vasfegyelmét biztosító feltételeknek a kidolgozását megkönnyíti a marxista elmélet. Következésképpen a párt fegyelmét nem lehet elszakítani a párt eszmei összeforrottságától, eszmei egységétől, a párttagok marxista—leninista tudatosságának növekedésétől, a pártnak a tömegekkel való kapcsolatától. Ez azt jelenti, hogy a pártfegyelem kérdései elválaszthatatlanok a pártélet többi szabályától, a párttag egyéb kötelességeitől. A párt tagjainak a Szervezeti Szabályzatban meghatározott kötelességei szerves egységet alkotnak. Nem lehet az egyik kötelességet teljesíteni, a másikat pedig nem. Nem küzdhetünk hatékonyan a párthatározatok végrehajtásáért, ha nem őrködünk a párt egysége fölött, ha megszegjük a párt- és az állami fegyelmet, ha nem emeljük marxista—leninista képzettségünket és így tovább. Nem küzdhetünk hatékonyan a párthatározatok végrehajtásáért, ha elfojtjuk az alulról jövő bírálatot, ha eltűrjük a becstelenséget és a párt félrevezetését, ha eltitkoljuk munkánk fogyatékoságait.

¹⁴ Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. 2. kiad. Szikra 1953. 102. old.

Lenin arra tanít bennünket, hogy egy párt akkor nevezhető valóban komoly pártnak, akkor teljesíti kötelességét a néppel szemben, akkor tudja megfelelően nevelni és képezni a dolgozó tömegeket, ha fejleszti a bírálatot és az önbírálatot, ha becsületesen kijavítja hibáit és fogyatékoságait. A párt mindig szem előtt tartotta ezt a lenini útmutatást. Az SZKP Központi Bizottságának 1953 szeptemberi plénuma és az azt követő plenumok példát szolgáltatottak a mezőgazdaság terén elkövetett hibák becsületes és bátor feltárására, s megmutatták, hogy ezeket a hibákat ki lehet és ki is kell javítani a kolhozrendszer nyújtotta lehetőségek felhasználásával. A párt arra tanítja az üzemekben, kolhozokban, intézményekben működő szervezeteit, hogy a bírálat és az önbírálat segítségével tárják fel a munkában észlelt fogyatékoságokat és hibákat, s mozgósítsák a tömegeket azok leküzdésére. A bírálatnak nemcsak a hibák leküzdését kell elősegítenie, hanem hozzá kell járulnia ahhoz is, hogy a szocialista gazdaság dolgozóinak, a szocialista kultúra művelőinek élenjáró tapasztalatai közkinccsé váljanak.

A bírálat és az önbírálat feltárja, hogyan teljesítik az egyes állampolgárok a szovjet társadalommal és állammal szemben fennálló kötelességüket, hogyan gondoskodnak a társadalom, az állam érdekeiről, a nép javáról. A szovjet polgár akkor teljesíti a párttal és a néppel szemben vállalt kötelességét, ha küzd a munka fogyatékoságai ellen, ha a bírálat és az önbírálat segítségével megszüntetni igyekszik azokat, s ha támogatja a fejlett munkamódszereket. Ebben az értelemben a bírálathoz való helyes viszony, a hibákkal szembeni kérlelhetetlenség megmutatja, milyen állampolgári és erkölcsi felelősséget érez a szovjet ember a társadalom sorsáért.

A XIX. pártkongresszus, amikor azt követelte, hogy fejleszteni kell az önbírálatot és az alulról jövő bírálatot, a párt és a szovjet állam életében mutatkozó hibák és fogyatékoságok leküzdésének fő módszerét, egyszersmind azt is hangoztatta, hogy ez a követelés nem teljesül önmagától. A párt arra kötelezi tagjait, hogy teremtsék meg a szükséges feltételeket az észlelt hiányosságok bátor bírálatához, harcoljanak a kritika elfojtása ellen, törődjenek a dolgozók javaslataival, figyel-

mesen vizsgálják meg panaszait és bejelentéseiket. A párt, amely súlyos vétségnek tekinti a bírálathoz elhárítást, a kommunizmus kötelességévé tette, hogy fejlesszék az önbírálatot és az alulról jövő bírálathoz, tárják fel és igyekezzenek kiküszöbölni a munkában mutatkozó hibákat, harcoljanak a hivatkozott „minden rendben van” hangulat és a munkásoktól való megtagadás ellen, közöljék személyekre való tekintet nélkül a munkában észlelt fogyatékokat a párt vezető szerveivel, egészen a Központi Bizottságig.

A marxista—leninista párt mindig különleges jelentőséget tulajdonított az alulról jövő bírálathoz. E bírálathoz szerepe megnövekedett a szocializmus építése során, s különösen megnövekedett a jelenlegi szakaszban. A párt arra tanít bennünket, hogy a tömegek alulról jövő bírálathoz a fejlesztése nem egyéb, mint azoknak a tapasztalatoknak a figyelembevétele és az életben való felhasználása, amelyeket a dolgozók milliói a gyakorlati építőmunka során napról napra felhalmoznak. Ez azt jelenti, hogy a marxista—leninista párt az alulról jövő bírálathoz fejlesztésével erősíti kapcsolatát a tömegekkel, elevenné és elismertté teszi vezetését, s ezáltal a dolgozó tömegek körében élvezett erkölcsi tekintélyét is erősíti. Éppen ezért buzdított bennünket Sztálin arra, hogy fogyatékokaink bírálata során „megszervezzük a párt széleskörű közvéleményét, a munkásosztály széleskörű közvéleményét, mint eleven és éber erkölcsi ellenőrzést, amelynek szavára a legtekintélyesebb vezetőknek is figyelmesen kell hallgatniuk, ha nem akarják elveszíteni a párt bizalmát, a munkásosztály bizalmát”¹⁵.

A párt mindig arra tanított bennünket, hogy a szocializmus építésének minden területén tárjuk fel és javítsuk ki hibáinkat. A párt mindig hangsúlyozta, hogy a bírálathoz és az önbírálatnak igen nagy jelentősége van a politikai éberség fokozása, az állami és a társadalmi szervezetek apparátusában tapasztalható aktatologatás és más bürokratikus jelenségek elleni harc sikere szempontjából. Ezek az egészségtelen jelenségek azért nem terjedtek el széles körben, mert a párt a bírálathoz

¹⁵ Sztálin Művei. 11. köt. Szikra 1950. 35. old.

lat és az önbírálat módszerével idejekorán feltárta ezeket a jelenségeket — a bürokratizmust, az apparátus egyes láncszemeinek rothadását. A bírálat és az önbírálat nem egy olyan embert mentett meg, aki közel állt ahhoz, hogy bürokratává váljék, hogy megsértse az állami fegyelmet, aki megfeledezett az állammal és a párttal szemben fennálló kötelességéről.

A párt kíméletlenül harcol azok ellen, akik arra vetemednek, hogy a bírálókat üldözik és hajsztát indítanak ellenük, akik bürokratikus szokásokat honosítanak meg, akik az önteltség, a „minden rendben van” hangulat, az önelégültség légkörében élnek, akiknek a siker a fejükbe száll. Ha az ilyesfajta szokások és hangulatok behatolnak a hivatalokba és a szervezetekbe, akkor ott eltompul a politikai éberség, s az emberek megfeledeznek arról, hogy kapitalista környezetben élnek, hogy a Szovjetunió ellenségei a szovjet társadalom ingatag elemeit aljas céljaik szolgálatába állítják.

Amikor a párt serkenti a bírálatot és az önbírálatot, mindig a becsületes és forradalmi bírálatra gondol, amely a társadalom, az állam érdekeit tartja szem előtt. Csak az ilyen bírálat áll összhangban a kommunista erkölcs követelményeivel.

Az olyan „bírálat”, melynek célja, hogy aláássa az állami és a pártfegyelmet, gyengítse a pártvezetést, lefegyverezze a pártot és a szovjethatalmat — ellenséges, rágalmazó „bírálat”, amely nem méltó a párt tagjaihoz, a szovjet állampolgárokhoz. Nem egyeztethető össze a kommunista erkölcs követelményeivel a kollektíva háta mögött gyakorolt felelőtlen „bírálat” sem, nem is szólva arról a „bírálatról”, amely a kérdés elvi oldalának taglalása helyett személyeskedéssé fajul. Az ilyen bírálati módszerek a burzsoá individualizmus, a magántulajdonosokra jellemző beállítottság és erkölcs megnyilvánulásai. A Kommunista Párt erélyes harcot folytatott az opportunisták ilyen „bírálati” módszerei ellen, akik attól való féltelmükben, hogy őket leplezik le, a kérdés elvi megvilágítása helyett a pártfunkcionáriusok megrágalmazásának, a pletykának, a személyeskedésnek az útjára léptek. A párt elvi bírálatot követel, s nem tűri a rágalmazást, a pletykát, a személyeskedést. A szovjet sajtó nem egy olyan intrikust és rágalmazó

mazót leplezett már le, aki egyedüli célját abban látta, hogy minél több becsületes embert feketítsen be. Az ilyen intrikusoknak és rágalmazóknak nincs helyük a párt soraiban.

A párttagnak az SZKP Szervezeti Szabályzatában foglalt kötelességei a párttörvény erejével bírnak, s egyszersmind a pártmagatartás, a pártetika szabályainak kódexét alkotják, melynek szigorú betartása a tömegek hivatott vezetőjévé teszi a párttagot.

A kommunistának sohasem szabad megfélemlkeznie arról, hogy ő az élesapat tagja; mindig és mindenütt, a nép érdekeit szolgáló munka és harc valamennyi szakaszán példát kell mutatnia tudatosságban, aktivitásban, odaadásban, fegyelemben, kitartásban és áldozatkészségben. Őszintének és becsületesnek kell lennie pártjával és népével szemben, harcolnia kell a munka fogyatékoságai ellen, figyelmesnek kell lennie az emberekhez, s kíméletlen harcot kell folytatnia a bürokrácia ellen.

A párt mindig arra nevelte tagjait, hogy harcoljanak a vallási előítéletek ellen, s azt tanította, hogy a vallás a párton belül nem magánügy. A vallási szertartásokon, a vallási ünnepeken stb. való részvétel összeférhetetlen a párthoz tartozással.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának tagja tevékenyen harcol az előítéletek és a babonák ellen, az emberek tudatában élő és magatartásukban megnyilatkozó csökevények, a vallási előítéletek és a valláserkölc ellen. Aki kommunista, az magánéletében, családjához, gyermekeihez, szomszédaihoz való viszonyában is kommunista. Nem lehet kommunista az, akinek szavai és tettei között, nézetei és magatartása között eltérés van. Nem lehet kommunista az, akinek két ábrázata van: egy hivatalos, szolgálati és egy nem hivatalos, „házi használatra való”, nyárspolgári ábrázat, aki a közéletben a hivatalos ábrázatot hordja, de nyomban leveti ezt az álarcot, ha családjá körében, barátai között van. Az ilyen ember nem kommunista, hanem alakoskodó, kétszínű fráter, akit nem tűrhetünk meg a párt soraiban, aki nem méltó a párttag megtisztelő címére.

A párt felelősségre vonja azokat a kommunistákat, akik vétenek a párt programja és Szervezeti Szabályzata, a párt-

és állami fegyelem ellen, akik félrevezetik a pártot, nem becsületesek és nem őszinték a párthoz, akik rágalmaznak, bürokráták, magánéletükben laza erkölcsűek és így tovább. A pártélet szabályainak megsértéséért a kommunista nemcsak erkölcsileg felelős. A vétség súlyosságától függően a párt különböző pártbüntetésekkel sújthatja a párttagot, egészen a pártból való kizárásig. A párt megköveteli a kommunistáktól, hogy amikor valamely párttagnak a pártból való kizárásáról döntenek, alaposan és figyelmesen vizsgálják meg az elkövetett vétkeket, a lehető legnagyobb körültekintéssel és elvtársi gondossággal járjanak el, tartsák szem előtt, hogy a becsületes kommunista számára életbevágóan fontos kérdés az, hogy tagja-e a pártnak vagy sem.

A Kommunista Párt úgy gondoskodik sorainak tisztaságáról, hogy szigorúan egyéni elbírálás alapján a társadalom legjobbait veszi fel tagjai közé, s eltávolítja soraiból azokat, akik méltatlannak bizonyultak a párttagságra: az ellenséges, idegen és oda nem való elemeket, a becsuteleneket és gyenge jelleműeket. Ezzel a párt erősíti önmagát, emeli politikai és erkölcsi tekintélyét, növeli a tömegeknek a pártba vetett bizalmát.

A Szovjetunió Kommunista Pártja fennállásának fél évszázada alatt kialakította a párt ügyéért, a nép ügyéért aktívan és önzetlenül küzdő harcos nagyszerű típusát. A Szovjetunió Kommunista Pártjának a nép önfeláldozó harcosai nevelése terén szerzett tapasztalatai példaképpül szolgálnak a kapitalista országok kommunista testvérpártjai számára a tőke elleni harcukban, s a népi demokratikus országok testvérpártjai számára az új, szabad élet építésében.

A külföldi országok kommunista és munkáspártjai a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért folytatott harc irányításával járó bonyolult feladatok megoldása közben soraik tisztaságáért és szilárdságáért is küzdenek, azoknak a „különös vágású embereknek” a kineveléséért, akiknek számára nincs nagyobb tisztesség, mint kommunistának lenni, mint az emberiség ragyogó jövőjéért harcoló nagy hadsereg soraiban küzdeni.

TARTALOM

Az orosz kiadás előszava 5

Első fejezet

AZ ERKÖLCS MINT A TÁRSADALMI TUDAT FORMÁJA

1. A marxizmus—leninizmus az erkölcs lényegéről 8
2. Az erkölcs történelmi típusai. Az erkölcs fejlődésének folytonos-
sága 16
3. Politika, jog és erkölcs 36
4. Az erkölcs kapcsolata a művészettel és a tudománnyal..... 46
5. A vallás, a filozófia és az erkölcs 62

Második fejezet

**A MARXISTA—LENINISTA VILÁGNÉZET
A KOMMUNISTA ERKÖLCS TUDOMÁNYOS ALAPJA**

1. A marxizmus a kommunista erkölcs keletkezéséről és a prole-
tariátus osztályharcában betöltött szerepéről..... 77
2. A valóság mint az erkölcsi eszmény forrása 89
3. A szabadság és a szükségszerűség problémája és az erkölcs
kérdései 93
4. A kommunizmusért vívott harc a kommunista erkölcs kritériuma 103
5. Az erkölcsi cél és az eléréséhez szükséges eszközök egysége.... 122

Harmadik fejezet

A KOMMUNISTA ERKÖLCS ELVEI ÉS NORMÁI

1. A szocializmus győzelme a Szovjetunióban és a kommunista
erkölcs kialakulásának új feltételei 129
2. A kollektivizmus mint a kommunista erkölcs elve 154
a) A kollektivizmus fölénye a burzsoá individualizmussal szemben 154

b) A társadalmi érdek a szovjet ember legfőbb érdeke	161
c) A kötelesség, a becsület és a lelkiismeret fogalma a kommunista etikében	167
d) A munka kötelesség és becsület dolga	189
3. Hazafiság és nemzetköziség	212
a) A hazához való viszony mint erkölcsi probléma	212
b) A haza iránti hűség és a dolgozók nemzetközi testvérisége a kommunista erkölcs egyik legfontosabb követelménye.....	217
4. A szocialista humanizmus	234
a) A szocialista humanizmus a legmagasabbrendű humanizmus	234
b) Az emberi méltóság tiszteletben tartása és az emberről való gondoskodás	242
c) Az ellenséggel szembeni gyűlölet és az éberség a szocialista humanizmus elválaszthatatlan alkotóelemei	255
5. A barátság, a házasság és a család erkölcsi alapjai.....	260
a) A társadalom és a magánélet	260
b) A barátság	263
c) A házasság és a család.....	271
6. A kommunizmusért küzdő harcosok erkölcsi tulajdonságai és jellemvonásai	285

Negyedik fejezet

A KOMMUNISTA PÁRT — KORUNK ESZE, BECSÜLETE ÉS LELKIISMERETE

1. A Kommunista Párt tevékenysége a nép érdekeit szolgáló bátor és önfeláldozó haro példaképe	302
2. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Szervezeti Szabályzata a pártélet törvénye és a pártetika alapvető követelményeinek kifejezője	323

A címlapot tervezte: Sebess János.

A fordítást ellenőrizte: Bárány Zsuzsa.

Műszaki vezető: Szécsi Andor.

A könyv szedését 1955. XI. 11-én kezdték meg. Megjelent XII. 27-én, 4000 példányban. Tartalmaz 19,6 szerk. ívet. Terjedelem $21\frac{1}{4}$ (A/5) ív. (86)

8833. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28
Felelős: Vártes Ferenc.